Amaduzzi,

ANECDOTA LITTERARIA EX MSS. CODICIBVS ERVTA

VOL. I.

ROMAE
APVD GREGORIVM SETTARIVM
ad insigne HOMERI *public. auctorit.*

LECTORIBUS ERUDITIS
EDITORES

A Deo libenter excipi a Litteratis Viris, atque adeo iucunda in eorum manus pervenire consueverunt Opuscula illa, quae nondum edita ex Bibliothecarum forulis, ubi latebant, educuntur, atque ex Mss. Codicibus, quibus continebantur,

tur, accurate deſcripta, tum emendata, ac illuſtrata in publicam lucem emittuntur, ut idcirco huiuſmodi Anecdotorum lautitiae & *Amoenitates Litterariae*, quemadmodum a Iohanne Georgio Schelhornio, & *Deliciae Eruditorum*, ut a cl. Iohanne Lamio merito inſcribi, & haberi potuerint. Quare nos & horum praeclariſſimorum Virorum veſtigiis, & Ioh. Mabillonii quinetiam inhaerentes exemplis, qui *Vetera Analecta*, & Bernardi Pezii, qui *Anecdota*, & Edmundi Martenii, ac Urſini Durandii, qui *Veterum Scriptorum, ac Monumentorum Collectionem*, tum & *Theſaurum novum Anecdoto-*

rum,

rum, & Lucae Dacherii, qui *Spicilegium*, *seu Collectionem veterum Scriptorum*, & Burcardi Gotthelffii Struvii, qui *Acta Litteraria ex Mss. eruta*, & Ernesti Salomonis Cypriani, qui *Anecdota Ecclesiastica*, *&* *Latinitatis elegantioris*, & Stephani Balutii, ac Iohannis Dominici Mansii, qui *Miscellanea*; tum & Ludovici Ant. Muratorii, qui *Anecdota Latina*, *&* *Graeca*, & Ioh. Aloysii Mingarellii, qui *Anecdotorum Fasciculum*, & Petri Lazarii, qui *Miscellanea ex Mss. Libris Collegii Romani*, atque aliorum plurimorum, qui huiusmodi Monumenta nondum edita summo Reipublicae Litte-

 rariae

rariae bono, & emolumento in vulgus protulerunt, facile in id consilium venimus, ut aliquid simile nos modo tentare, tum & perficere statuerimus. Scilicet cum privato studio iamdiu nonnulla ex Bibliothecis, ac Tabulariis publicis collegerimus, cumque etiam nec pauca, nec exilia prorsus ex domestico penu suppetant, hanc modo provinciam veluti otii litterarii caussa suscipere non dubitavimus. Quare id nobis curae erit, ut quae Anecdota a nobis emittentur, multiplici & linguarum, & Scriptorum, & temporum, & argumentorum varietate, ac copia, Litteratos omnis fere eruditio-

nis, ac doctrinae pellicere, & delectare perpetuo possint. Nec etiam illud a nobis negligi umquam patiemur, ut in nostra Volumina ea irrepant Opuscula, quae vel farciminis loco inducta dicantur, vel quae nihil solidum, aut utile praeseferant: quandoquidem ea tantum admittemus, quae vel Auctorum celebritate, vel stili elegantia, vel argumenti nobilitate commendentur, ut nimirum eadem simul & docendo, & delectando Lectores facile devinciant. Quare duo Volumina quolibet anno edere est animus, atque singula pro eorum molis ratione plura, ac varia Opuscula comprehendent. Pri-

mas ducet in unoquoque Volumine aliquod Graecum Opuſculum, tum ſubſequetur aliqua Eccleſiaſtici Scriptoris lucubratio, dein locus fiet Orationibus, Epiſtolis, Commentariis, Carminibus, atque his omnibus partim Latinis, partim Italicis, ac tandem agmen claudet Sylloge veterum Inſcriptionum anecdotarum, quas quidem cum editis collectionibus, ceteriſque huiuſmodi Monumentorum promptuariis diligenter conferre non praetermittemus; quamquam in tanta Librorum, Ephemeridum, & Opuſculorum farragine cuncta ſcrutati, ac tuto omnino quid anecdotum ſit, quid non, pronuncia-

nunciare vix liceat. Haec ſingulis Voluminibus perpetuo ineſſe curabimus: Aſt aliquando etiam fiet, ut nec alia diverſa inſuper deſiderentur, ſcilicet Acta ſincera Martyrum, Liturgica, Chronicae, Bullae Pontificiae veteres, Diplomata Imperatorum, & Regum, Diſſertationes, ac alia id genus, quae eruditioni, & hiſtoriae praeſertim mirifice conducant, quaeque vix umquam fiet, ut ſaeculi XVI. tempora excedant, ac raro admodum, niſi Auctorum nobilitate, aut argumenti praeſtantia ſic exigente, ſaeculi XVII. aetatem attingant. Tum unumquodque Opuſculum in fronte Praefationem ge-

ret, qua & Auctoris, & argumenti rationes exponentur, ac interdum etiam adnotationes breves omnino, & sobriae accedent, ubi necessitas urgeat, aut rei gravitas, & intelligentia postulet; quibus omnibus fiet, ut Lector multa in promptu habeat, quae ipsi aliunde non sine labore petenda fuissent. Vident, opinamur, Eruditi Viri, quantum provincia, quam aggredimur, Litterariae Reipublicae intersit, ut ab unoquoque & foveri, & commendari mereatur. Spartam hanc sane nos ornare prosequemur, quamdiu vicissitudinum conditione licebit; quis enim de futuris temporibus in tan-

tanta rerum incertitudine respondeat? Ceterum si ex rerum copia, quae suppetit, & ex spe candida, quae affulget, huius incoepti duratio metienda est, longam Voluminum seriem polliceri possemus; cum praesertim hac beatitudine temporum, quae nobis beneficio CLEMENTIS XIV. P. O. M., rei Litterariae Patroni praesentissimi nunc renidet, in eam spem erigamur, ut Vaticanae Bibliothecae Cimelia, quae inexhausta rerum lectissimarum promptuaria nemo non novit, patere nobis perpetuo velit. Si quis vero Opusculum aliquod haberet, quod dignum censeret nostris Voluminibus, gratum faciet,

ciet, si ad nos perferendum curabit, ut locum in ipsis obtinere possit. Sed sciat nos in acceptandis huiusmodi Opusculis severiores futuros, qui & vetera, & solida, & elegantia dumtaxat aucupemur. Nos vero, qui symbolam conferimus, ita comparati sumus, ut nihil praeter Romanae Litteraturae decus, & eruditionis ipsius incrementum, quaerendum a nobis censeamus. Longe enim absumus a qualibet vilis raudusculi, aut emolumenti cupiditate, ut proinde omne; quod erit, lucri in Romanum Bibliopolam Gregorium Settarium, quem cum ad Typographicae rei nobilitatem instauran-

randam probe compositum videamus, opera nostra iuvandum, & rerum optimarum supellectile instruendum suscepimus, manare sine invidia patiamur. Eius autem partes erunt curare, ut Volumen quodlibet & chartae nitore, & typorum elegantia praecellat. Haec etiam nimirum & litterarum dignitati, & honestarum artium cultui tum procurando, tum amplificando mirifice conducunt. Valete ergo, Eruditi Lectores, & conatibus nostris, studiisque erga vos favete, & plaudite.

ELEN-

ELENCHUS OPUSCULORUM

Quae in hoc Vol.I. continentur.

IMPRI-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Rmo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

D. Iordani Patriarcha Antioch. Viceſgerens.

UT Rmi Patris F. Thomae Auguſtini Ricchinii Sac. Palatii Apoſt. Magiſtri iuſſis obtemperarem, eximiam hanc Collectionem ἀνεκδότων attente, magnaque voluptate perlegi; nihilque in ea, quod aut Fidei Catholicae dogmatibus, aut rectae morum diſciplinae adverſaretur, inveni. Quapropter, quum nihil obſtet, digniſſimum Opus cenſeo, quod typis tradatur, publicique iuris fiat. Ex Bibliotheca Almae Urbis Archigymnaſii v. Nonas Quinctiles an. MDCCLXXIII.

Proſper Petronius eiuſdem Bibliothecae Praeſes.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Auguſtinus Ricchinius Ord. Praedicatorum, Sac. Palatii Apoſtolici Magiſter.

FRAGMEN-

FRAGMENTUM ANECDOTUM
ORATIONIS LIBANII SOPHISTAE
AD ANTIOCHENOS
DE IULIANI IMPERATORIS IRA

E COD. MS. BIBLIOTHECAE
MEDICEO-LAURENTIANAE ERUTUM
ET E GRAECO IN LATINUM SERMONEM
CONVERSUM

A P. PHILIPPO ANGELICO BECCHETTIO
BONONIENSE
ORDINIS PRAEDICATORUM.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD CL. PRAESULEM

STEPHANUM BORGIAM

A SECRETIS

SACRAE CONGREG. DE PROPAGANDA FIDE

PRAEFATIO.

PROLUSURUS *nunc ad hoc Fragmentum anecdotum Graecae Orationis Libanii Sophistae ad Antiochenos de Iuliani Imp. Ira, nemo opportunior, vel aptior, cum quo sermonem confererem, occurrere mihi nunc poterat, quam tu,* BORGIA *Praesul doctissime, quem semper ad fovenda, ac iuvanda studia mea tum gratia, & commendationibus, tum praesidio, & benevolentia, tum etiam promptissima illa tua eruditionum, ac doctrinarum, quas mira memoria complecteris, supellectile paratissimum deprehenderim, & quo mihi nemo sit auctoritate, aut iure praestantior vel ad opem ferendam, vel ad ea ipsa, quibus tecum ago, sicubi defecero, castiganda Apud Iohannem Albertum Fabricium* (a) *exstat* τοῦ.... Λιβανίου λόγος πρὸς Ἀντιοχεῖς περὶ τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς, Libanii Oratio ad Antiochenos de Imperatoris (*Iuliani*) Ira, *quae ab ipso pri-*

(a) *Bibl.Graec. Vol.VII.lib.V.cap.IX.pag.207. ad 223.*

primum, *Godfrido Oleario interprete*, *publici iuris facta est*, *quippequae in celebri Parisiensi editione Libanii Orationum anno* CIϽIϽXCVI. *per Federicum Morellium peracta desideraretur*. *Tum in Fabriciano Opere Oratio haec* XIX. *paragraphis solum constat*, *atque sic desinit*: ἣν μὲν οὖν φροντιζόντων .... *Ast haec Oratio* ἀγαθῇ τύχῃ *detecta est in Codice Ms. Bibliothecae Mediceo-Laurentianae*, *quae Florentiae est*, *in quo non* XIX. *paragraphis dumtaxat eadem continetur*, *sed ad* XXIX. *usque protenditur*, *ut* X. *proinde exhibeat*, *qui adhuc latuerant*, *quique nunc primum a nobis proferuntur*. *Codex*, *quem diximus*, *signatur numero* XIII. *Plut.* XXXII., *&* *est papyraceus in* 4., *saeculo* XIV. *exaratus*. *Continet Libanii Sophistae*, *&* *Luciani Opera varia*, *ac Scholiis nonnullis marginalibus adspersus est ad Opera Luciani*. *Libanii vero Orationes*, *quas continet*, *sunt* XXI., *ac nostra*, *cuius nunc posteriorem partem anecdotam edimus*, *est numero* VII., *&* *pag.* 64. *occurrit*. *Recensetur hic Codex quam accuratissime a Cl. Viro Angelo M. Bandinio Laurentianae Basilicae Canonico*, *Praefecto laudatae superius Bibliothecae*, *Amico nostro spectatissimo*, *ac Viro*, *cui*, *ringente licet invidia*, *&* *Graecae Musae*, *&* *Tyrrhenica Pallas*, *quod eas quam diligentissime ornaverit*, *plurimum debent*, *in Tom.II.* Catalogi Codicum Graecorum *eiusdem Bibliothecae* (a), *cuius proinde humanitati*, *ac munificentiae hoc ipsum*, *quod anecdoti est*, *quodque nunc primum per nos pro-*

(a) *Florentiae Typis Regiis 1768. in fol. col. 136., & seqq.*

prodit, acceptum referri debet. Siquidem Vir Cl. potestatem comiter fecit, me rogante, Viro altero sane egregio Philippo Angelico Becchettio Alumno Ordinis Praedicatorum (quo Ecclesiasticae Historiae Volumina tam scite, tam docte, ac tam celeriter conscribente, alterum Dominicanae Familiae decus Iosephum Augustinum Ursium Card. amplissimum, veluti redivivum intueri gratulamur) exscribendi hoc Libanianae Orationis fragmentum anecdotum, quod insuper ipsi e Graeco Latinum facere libuit ea nimirum ratione, qua nunc ipsum edere nobis religio fuit. Non una est sane ratio vertendorum Operum e Graeca praesertim in Latinam linguam, ut eruditi norunt; siquidem sunt, quibus arrideat in eo potissimum laborare, ut Graeca verba totidem pene Latinis respondeant, quo fideles Interpretes appareant; tum alii insuper sunt, quibus contra in deliciis sit libertas quaedam, sive licentia, qua de verbis parum solliciti sensum orationis dumtaxat exprimere curent. Utrumque versionis modum vitio teneri, contendit sane Vir doctissimus Paullus Manutius (a), *ac proinde mediam quamdam viam ipse terendam proponit, qua vitium omne vitetur. Prima versionum ratio diligentior quidem, licet non elegantior, parum a plerisque doctorum Virorum probatur, licet non desint, quibus ipsa magis arrideat, ac inter ceteros nunc citandus venit Praesul Cl. Michael Angelus Iacomellius Archiepiscopus Chalcedonensis, cui in nupera eiusdem editione* Grae-

A 3

(a) *In Praef. ad IV. Demosth. Philippicas latinitate donatas.*

Graecae Enarrationis in Canticum Canticorum, *quam Philoni Episcopo Carpasii tribuendam contendit, in Latina versione magis fidelitas, quam elegantia curae fuit, ut ipse testatur* (a). *Quemadmodum hanc ipsim rationem etiam in metricis versionibus pro viribus servandam proponit Cl. Marchio Scipio Maffeius, & cum eo Iosephus Taurellius* (b). *Altera vero, quae verborum anxiam curam negligit, & sententiam eleganter reddere enititur, potior fuisse videtur ipsis etiam veteribus, Horatio nempe, Tullio, tum & ipsi Divo Hieronymo, qui nimirum Epistolam ad Magnum* de optimo genere interpretandi *conscripsit, ut taceam inter posteriores Scriptores Marsilium Ficinum, qui & sententias dilatavit nonnumquam, vel etiam contraxit praesertim in Trismegisti interpretatione, teste Daniele Huetio* (c). *Haec etiam sane receptior interpretandi ratio a Cl. Becchettio nostro servata est, quam nemo proinde criminetur. Tu vero,* Borgia *Praesul doctissime, qui ad hanc litem dirimendam iudex rite assurgas, haud hanc ipsam forte vertendi rationem improbabis, quin eadem potius apud te elegantissimum Scriptorem Becchettium nostrum, iam tibi apprime carum, spectatumque, quammaxime com-*

(a) *In Praefat. §. IV. pag. XX. & §. V. pag. XXXIII.*

(b) *Traduzioni Poetiche, o sia tentativi per ben tradurre in verso esemplificati col volgarizzamento del I. Lib. dell'Iliade, del I. dell'Eneide, e di alcuni Cantici della Scrittura, e di un Salmo. In Verona 1746. Prefaz. pag. 3. ad 30., & pag. 33. ad 53.*

(c) *Lib. de Clar. Interpret. pag. 270.*

commendabit. Fruere interim, Patronorum, Fautorumque meorum optime, hoc Graecarum deliciarum munusculo, atque eo libentius frue e, quod nunc primum ad te vix in auras eductum procedere gestiat. Morellium certe latuit, cuius editionem supra laudavimus, ac Fabricium quinetiam, nec sane innotuit ipsi Antonio Bongiovannio, etsi XVII. alias nondum prolatas Libanii Orationes ex Cod. Bibliothecae Divi Marci Venetiis ediderit (a); *an editurus esset Vir Cl. Leonardus Adamius Vulsiniensis, qui Libanii Graeca Opera auctiora, atque emendatiora cudenda paraverat, ut iam in Praefatione nostra ad* Leges novellas V. anecdotas Impp. Theodosii Iun., & Valentiniani III. (b) *monuimus, affirmare haud possumus, cum eius schedas in Bibliotheca Card. Iosephi Renati Imperialis, quae Romae est, adservatas nunc consulere haud liceat. Interim libenter accepimus a Viro Cl. Ioh. Iacobo Reiskio (cui tam splendidam, ac tam accuratam Constantini Porphyrogenitae* Caeremonialis Aulae Byzantinae, *tum Graecorum omnium Oratorum, aliorumque Operum editionem debemus) novam Lipsiae meditari omnium Libanii Orationum impressionem, pro qua rite exornanda multos iam sibi parasse Mss. Codices, aliosque conquirere, ac scrutari, nobis insuper innotuit. Quare gaudendum nunc nobis facile sentimus, fragmentum hoc nostrum Viro tam sedulo, ac tam erudito nec inutile, nec iniucundum, quemadmodum & aliis huiusmodi studiorum cultoribus,* exsti-

A 4

(a) *Venetiis* 1754. *ex Typographia Iohan. Bapt. Albritii Her. F. in* 4.

(b) §. *VIIII. pag.* XXII.

exstiturum. Ceterum, BORGIA Praesul doctissime, feliciter vale, & aliud Libanianae Orationis fragmentum ineditum in altero horum Anecdotorum Volumine proferendum propediem exspecta.

Datis ex Typographio Propagandae Fidei Kal. Decemb. anno a Christo nato CIƆIƆCCLXXII.

FRAGMEN-

FRAGMENTUM ANECDOTUM
ORATIONIS LIBANII SOPHISTAE
AD ANTIOCHENOS
DE IULIANI IMPERATORIS IRA.

Ἣν μὲν οὖν φροντιζόντων πόλεως ἀνθρώπων πάλαι ταῦτα ἐκκόψαι, καὶ μηδὲ τὸν ὕπτιον Κωνστάντιον περιϊδεῖν ὑβριζόμενον, λογιζομένους (*) ὡς βασιλέως ἁπλῶς, κἂν ἡ γνώμη μετέχῃ ῥαθυμίᾳ ἤ γε τύχῃ τιμῆς ἀξία. Εἰ δ᾽ οὖν οὐδὲν ἀπεικὸς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο ἀμεληθῆναι, παρειληφότος γε τὴν ἀρχὴν, τοὺς πάντας ἐν ἅπασι τῆς γῆς μέρεσι παρελθόντος, οὐδὲν

XX. Oportebat igitur eos, qui bene, prudenterque de patria cogitarent, in id maxime incubuiſſe, ut haec multo antea prohiberentur, neque Conſtantius iniuria quondam affectus deſpiceretur; quamvis enim ita ſocors eſſet, ut nullius pretii homo videretur, tamen dignitas, quae ei forte obvenerat, ſummo honore habenda erat. Quod ſi non adeo turpe fuit, & hoc cum aliis neglexiſſe: certè poſtquam imperium (Iulianus) ſuſcepit, atque omnes, quotquot ubique terrarum verſantur, dignitate ſuperavit, nihil eorum, quae vel ad ornatum, vel ad gloriam

(*) Ita Codex Ms., ſed forte legendum λογιζομένων, quod reſpondeat alteri, quod praecedit, φροντιζόντων. *Amadutius*.

οὐδὲν ἔχειν τῶν κόσμον ἀπαιτούντων ὀλιγωρεῖσθαι. Ἀλλὰ μάλιστα μὲν οὔπω προσιόντος τοῦ καιροῦ φόβῳ προανελεῖν τὰς ὕβρεις, τούτου δὲ διαφυγόντος τὴν γνώμην ἐπ' αὐτῆς κινηθῆναι τῆς ἀσελγείας, ὅλως δὲ λαμπρὰν ἔδει τῶν τρόπων γίνεσθαι τὴν μετάστασιν, καὶ τὴν πόλιν ἀμείνω καταλαβεῖν ἁρμονίαν, ὥσπερ τινὰ κιθάραν εἰς ἄκρου κιθαρῳδοῦ χεῖρας ἐλθοῦσαν, ταύτην δὲ τὴν ἁρμονίαν διὰ πάντων μὲν τῶν κοινῶν, διὰ πάντων δὲ τῶν ἰδίων τετάσθαι καὶ ψυχῶν καὶ διαίτης, καὶ ἀνδρῶν, καὶ παίδων, καὶ γυναικῶν.

Ἀλλ' ὅτι μὲν ἐκ τῆς ἡμετέρας μωρίας συνέστη τὸ τὴν ἀρχὴν τὸ μῖσος, καὶ πλεῖον ηὐξήθη δεδήλωται, συγχωρῶ δὲ εἰ δοκεῖ τύχης εἶναι τὸ ἔργον οὐ τὰ δίκαια ποιούσης, τί οὖν δράσομεν; Ὥσπερ κακοὶ ναῦται κρατηθῆναι τὴν ναῦν ὑπὸ

τοῦ

riam conducunt, ommitti oportebat. Maxime autem, cum nondum data esset occasio, timore saltem ab iniuriis abstinendum erat; ea vero elapsa, animos tam improba agendi ratione commoveri opus erat, atque omnes omnino cives palam ostendere, se novam, eamque honestiorem vivendi rationem ita amplexos esse, ut suavior quidam veluti concentus, ac si excellens quispiam citharam pulsaret, in tota urbe audiretur, qui & omnes simul, & seorsim singulos tam homines, quam pueros, & feminas, & quoad animum, & quoad mores attingeret.

XXI. At vero certum est vitio nostro & prima odii semina iacta fuisse, & procedente tempore mirum in modum ea excrevisse: sed si casu, veluti adverso numine, id totum contigisset, quid faciendum nobis esset? Tamquam mali nautae exorta

tempe-

τοῦ χειμῶνος ἢ τίνα πρόνοιαν ἀντιστήσομεν τῷ κλύδωνι; Ἐμοὶ μὲν τοῦτο δοκεῖ, καὶ τοῦτο βούλημα τοῦ παρόντος λόγου καμνούσῃ βοηθῆσαι τῇ πόλει, καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἐπετίμησα πρὸς μίαν ταύτην τείνει σπουδήν. Τίνα δὲ τὰ φάρμακα; Φανῶμεν ὡς ἀληθῶς ἀλγοῦντες, φανῶμεν ὡς ἀληθῶς πενθοῦντες, ἀπολογησόμεθα λύπῃ καὶ σωφροσύνη, καὶ γὰρ τοῦτο ἕν ἐστι τῶν ἐγκλημάτων ὡς φρόνημα μεῖζον ἀσκοῦμεν τοῦ δέοντος, καὶ φοβεῖν οὐδὲν δύναται τὴν πόλιν.

Μὴ μοὶ νομιζέτω τὴν αὐτοῦ κατήφειαν ἀργύρειον εἰς ἀπολογίαν ἀρκεῖν, ἀλλ᾽ εἰς ἀχθηδόνα κοινὴν σχηματίσωμεν τὸ ἄστυ, καὶ μιμησάσθω πένθος οἰκίας ὅλη πόλις, κλαύσωμεν βραχὺν χρόνον

tempestate navim a fluctibus agitari pareremur, an potius consulendum ei, ne malo fato mergeretur, existimaremus? In hanc certe sententiam eundum mihi esse intelligo; id siquidem praesenti oratione, cuius totum munus est opem civitati in maximo periculo constitutae conferre, probatur, ut ea omnia, quae vosmet arguens congessi, ad hoc unum propria quadam vi tendere videantur. At vero quibus mediis ad hunc finem adsequendum utemur? Scilicet in id incumbamus, ut revera videamur summo animi moerore, summaque tristitia affecti: dolor, & modestia nos defendant, atque tueantur: hoe enim unum eorum est, quae nobis crimini vertuntur, quod nempe plus quam deceat, sagaces simus, nihilque inveniatur, quod civitati timorem iniicere possit.

XXII. Ne quis vero censeat, mihive prosuadeat, argento, veluti quoddam tristitiae signum istud esset, tantam vim inesse, ut defendere nos queat: necesse est enim, ut tota omnino civitas imitando luctum privatae domus,

χρόνον τὸ θέατρον, καὶ δεήθωμεν τῶν ὀρχηστῶν τουτωνὶ, καὶ μίμων μεταδοῦναι καὶ τοῖς ἀστυγείτοσι τῶν παρ' αὐτῶν ἀγαθῶν· ἡμῖν δὲ τρέψαι τὸ θέρος ἄνευ τέρψεως, διαγαγεῖν τὰς τῶν ἵππων ἁμίλλας εἰς ἐλάττους συστείλωμεν ἄθλους, ἓξ ἀντὶ τῶν ἑκκαίδεκα τάξαντες· τὸ πολὺ καὶ μάταιον τοῦτο φῶς καὶ τρυφὴν ἄχρηστον δεικνύον τὸ πρὸ τῶν βασιλείων κρεμάμενον εἰς πολλοστὸν τοῦ νῦν ὄντος καταστήσωμεν. Δικάσωμεν ἡμῖν αὐτοῖς, ἵνα μὴ βασιλεὺς ἡμῖν· ὑπέχωμεν ἑκόντες τιμωρίαν, ἵνα μὴ μείζω πάθωμεν ἄκοντες, οἰκείᾳ ψήφῳ τὴν ἐκείνου κωλύσωμεν. Κἂν οἱ τῶν θεάτρων ἐξηρτημένοι χαλεπαίνωσι, πείθωμεν αὐτοὺς ἐπιγνῶναι τὸν καιρόν· οὐ προσεχόντων

mus, ita componatur, ut moeroris vestigia ubique appareant. Claudamus ergo ad breve tempus theatrum, & rogemus eos, qui nos sive saltibus, sive mimicis spectaculis oblectare consueverunt, ut extra urbem se transferant, atque vicinis nostris spectanda exhibeant, quae ab ipsis admiratione digna patrantur: nos vero aestatem sine ullo oblectamentorum genere transigamus, quaeque fieri solent equorum certamina, ita numero contrahantur, ut sexdecim ad sex tantummodo redigantur, & vana illa luminum copia, quae ante imperatorias aedes, ad nimiam, eamque penitus importunam apparatus magnificentiam apposita videtur, ad minimam earum, quae nunc conspiciuntur, partem, quoad fieri poterit, reducatur. Itaque nosmet reos fateamur, ne id ab Imperatore fiat; sponte aliquid patiamur, ne inviti maiora sustineamus, & sententiam in nos dicendo, quominus decretum ab illo in nos feratur, impediamus. Quod si id nimis grave videatur his, qui theatro addicti sunt, suadeamus eos,

χ[illegible]ον δὴ μηδεὶς ἔστω λόγος. Δεινὸν γὰρ εἰ τούτοις καὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας χαριούμεθα, καὶ τὸ μὴ λύπεσθαι τοὺς ὁμολογοῦντας ἄνευ τῶν ἐπὶ σκηνῆς μὴ δύνασθαι ζῆν.

Ἔμπροσθεν τοῦ λύσαι τὴν βασιλέως ὀργὴν θησόμεθα, εἰ γὰρ δὴ δεδοίκαμεν στάσιν, καὶ τοῦτ' ἐγκαλεῖ τῇ βουλῇ βασιλεὺς, εἰ οὕτω κακῶς τῆς πόλεως προὔστημεν, ὥστ' ἀνάγκην εἶναι τοὺς ἀμείνους τοῖς πολλοῖς ἀκολουθεῖν, καὶ τοῖς ὄχλοις ἐκπορίζειν ἡδονὰς, ἢ εὐθὺς ἀπολωλέναι. Ἀλλὰ μὲν ἄγαν παμπόλλους εἶναι νομίζομεν, τοὺς ἐν λιμῷ ζητοῦντας ὀρχήσεις· ἀλλ' ἀνθρώπων ἐκ τοῦ κυβεύειν ἐκπορευόντων κομιδῆ τινων εὐαριθμήτων καὶ τούτων ξένων, ἐφ' οὓς ἔχομεν τὸν τῆς ξενηλα-

eos, ut tempori pareant: si vero autem dicto audientes non fuerint, non est, cur eos longa oratione detineamus. Turpe enim esset, si contra commune bonum illis inserviremus, nec dolore afficerentur, qui sine publicis spectaculis, & ludis se vivere non posse fatentur.

XXIII. Itaque antequam Imperatoris ira solvatur, quodnam consilium capiendum sit, videamus; nimis quippe seditionem timuimus, prout Senatui obiicit Imperator, & tam male civitati praefuimus, ut necesse fuerit potiorem partem multitudini obtemperare, & vel populo voluptates suppeditare, vel continuo mortem oppetere. Sed intelligo nos ita animo comparatos esse, ut existimemus plurimos eos esse, qui caritatis tempore choreas, & spectacula quaerant, cum contra si diligenter recenseantur omnes, qui e ludo exeunt, inveniemus eos non solum paucos esse, sed etiam hospites, ideoque eos ipsos, quorum caussa lege sancitum fuit, ut hospites ab urbe expellerentur, quamvis hanc legem ipsi contemnendam pu-

νηλασίας νόμον, ἣν θεραπεύωνται, οἶμαι μὲν οὖν εἴξειν ἅπαντας τοῖς ὑμῖν δοκοῦσιν. Ἂν δ' ἄρα τις καὶ γίνεται θόρυβος, σώσει τοῦτο τὴν πόλιν τὸ φοβερόν· ὡς πόλλου γε ἄξιον ἀκοῦσαι τῶν ἐνθεῦτεν ἀναβαινόντων· ὅτι Ἀντιοχέων οἱ μὲν τὰ κοινὰ πράττοντες μεταῤῥυθμίζουσι εἰς καρτερίαν τὴν πόλιν· ὁ δῆμος δὲ ἀντιτείνει, καὶ οἴεται δεῖν ἢ τρυφᾶν, ἢ στασιάζειν, οὐ χρηστὸν οἰωνὸν ταῦτα εἶναι νομίζων.

Εἰ μὲν ἀπόντος φόβου παντὸς φανεροῦ τὴν μεταβολὴν εἰσηγούμην, ἴσως ἂν ὀρθῶς εὐλαβεῖτο θυμὸς, ζέοντος τηλικούτου, καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ προσδοκωμένων ἢν αὐτοὶ τῶν ἡδονῶν τι περικόψωμεν, τάχ' ἂν ἐμπλήσαιμεν τὸν ἐλαύνοντα δαίμονα τὰ ἡμέτερα. Οὐκ οὖν ἐν φερομένῳ ἐμβα-

putent; quamobrem existimo, omnes omnino, si vobis videretur, obtemperaturos. Quod si casu tumultus inde oriretur, hoc ipsum, quod adeo timendum videtur, nos a periculo liberaret: siquidem prodesset audire eos, qui hinc egressi essent, quomodo Antiochenorum aliqui, dum communia exercitia peragunt, nullum non lapidem movent, ut civitatem in tuto ponant: populus vero obnititur, & putans vel seditiones, vel voluptates solummodo quaerendas sibi esse, de ceteris non bene auguratur.

XXIV. Si vero, cum nullum timoris signum palam a vobis ostenderetur, auctor eram, ut ex hisce sedibus migraremus, forte quamvis vehementi perturbatione commotus id iure aiebam, cum tantus ille esset, qui ira inflammatus exspectabat, si quidpiam e nostris voluptatibus abscindendo, forsan daemonem illum, qui nostra exagitat, subigere,

ἐμβάλωμεν εἰς κακόν τι τὴν πόλιν, ἀλλὰ σειομένην στήσωμεν. Σταίη δ' ἂν, ὦ ἄνδρες πολῖται, βεβαίως, εἰ ὃ τῶν μὲν εἰρημένων ἐστὶ μεῖζον ἐνίοις δὲ προσάντες τοῖς πλείοσι δὲ καὶ νῦν νικήσειέ τε καὶ θαυμασθείη. Εὖ γὰρ εἰδέναι χρὴ τοῦθ' ὡς οὔτε πρηνεῖς ἐπὶ γῆς ἐρριμμένοι, οὔτε κλάδοις ἐλαιῶν αἰτοῦντες, οὐ στεφανοῦντες, οὐ βοῶντες, οὐ προσβάλλοντες, οὐ ῥήτορα δεινότατον πέμποντες, σβέσετε τὴν ὀργὴν ἣν μὴ παυσάμενοι τῶν ὕθλων τούτων.

Δῶτε τῷ Διῒ, καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς τὴν πόλιν, περὶ ὧν ὑμᾶς πολὺ πρὸ τοῦ βασιλέως Ἡσίοδος, καὶ Ὅμηρος διδάσκει εὐθὺς ἐκ παίδων· ὑμεῖς δὲ ἣν πεπαιδεῦσθαι μὲν ἀξιοῦτε τιμᾶσθαι, καὶ παίδευσιν καλεῖτε καὶ ἔπη, περὶ δὲ

geremus. Non ergo bene constitutam civitatem in aliquod discrimen impellamus, sed potius agitatam firmemus. Fortiter autem stabit, o Viri Antiocheni, si eorum, quae huc usque dicta sunt, quod melius aliquibus, multitudini autem molestum videtur, prudenter eliget, ut admiratione digna efficiatur. Illud enim oportet persuasum vobis esse, quod nulla alia ratione extinguere Imperatoris iram poteritis, nisi ab hisce nugis abstinueritis, quamvis aut proni in terram vosmet iaceretis, aut ramis olivarum, vel coronis, vel clamoribus, vel honoribus, vel etiam per aliquem disertissimum oratorem id peteretis.

XXV. Fidite hanc urbem Iovi, & aliis Diis, quos Hesiodus & Homerus diu ante quam Imperator, statim, nempe ab ipsa pueritia, vos docuit: vos autem, quod optime instructi fueritis, dignum honore censetis, nec dedignamini tam disciplinae, quam poematum meminisse, cum interim in rebus maximi

δὲ τῶν μεγίστων ἑτέροις χρῆσθε διδασκάλοις, καὶ ὧν κεκλεισμένων ἔδει σῶν ἀνεωγμένα φεύγετε. Εἰ δ᾽ ὅταν Πλάτωνος, καὶ Πυθαγόρου μνησθῇ τις τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν ταμίαν, καὶ τὸν μάγειρον, καὶ τὸ πάλαι ταῦτα πεπεῖσθαι προτείνεσθε, καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε ταῦτα αἰσχυνόμενοι· ἀλλ᾽ οἷς ἔδει νομοθετεῖν τούτων ἐφόλκια γίγνεσθε, καὶ μεγάλην ἀνάγκην ἡγεῖσθε τοῦ κακῶς δι᾽ ἀτέλους φρονεῖν τὸ πάλαι φρονεῖν κακῶς· ὥσπερ ἂν εἴ τις τὴν ὥραν ἐν τῇ νεότητι, πεπρακὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἡλικιῶν φυλάττοι τὴν νόσον.

Καὶ τί δεῖ μακρηγορεῖν; Νῦν γὰρ ὑμῖν αἵρεσις, ἢ μισούμενοι διατελεῖν, ἢ διπλῆ κερδάναι, τότε τοῦ κρατοῦντος κτησαμένοις εὐμενὲς, καὶ

ximi momenti aliis utamini praeceptoribus, atque abhorreatis ab ea doctrina iam vobis patefacta, cuius ignoratio maximo vos dolore afficere deberet. Scilicet quando quis aut matris, aut uxoris, aut herae, aut coqui Platonis, sive Pythagorae meminerit, excusatione dignum censetis, quod hisce rebus quondam aures adhibueritis, & miror valde, quod hanc erubescentes, vosmet non erubescatis; sed quibus oportebat vos legem ferre, eorum asseclae effecti sitis, & ita maxime necessarium ducatis male sapere, ut etiam valde opportunum vobis videatur, & cum imperitis hoc agere, ut male sapiatis: adeoque similes ei estis, qui cum iuventutis tempore sanus, atque aspectu decorus fuerit, deinceps per totam vitam infirma utitur valetudine.

XXVI. Sed quid pluribus verbis opus est? Nunc vobis optio datur: aut odio habiti perficite, quae vultis, aut duplici ratione lucramini, nempe & Imperatoris benevolentiam adipiscen-

καὶ γνῶσι τοὺς ὄντως τὸν οὐρανὸν ἔχοντας. Μόνοι γὰρ ὑμεῖς ἐν οἷς καρεῖσθε, κερδανεῖτε, καὶ σχῆμα διδόντων ἔχοντες ἔργῳ τῶν λαμβανόντων ἔσεσθε. Ἀλλ᾽ οὐδεὶς ὑμᾶς μεταστήσει λόγος οἶδα· καὶ διὰ τοῦτο συνεσήμην, ἵνα μὴ τηνάλλως μηκύνοιμεν, ἀλλ᾽ ὅπως ἡνίκα ἐγγὺς ᾖ, τὰ δεινὰ καὶ βασιλεὺς μετὰ πέρσας ὡς πολεμίαν μεταχειρίζηται τὴν πόλιν. Μή μοι παρεστάντες ὀδύρησθε, φάσκοντες καιρὸν ἥκειν τῶν λόγων, ὧν γὰρ αὐτοὶ καταφρονοίητε, πῶς ἂν ἀξιοίητε παρ᾽ ἐκείνῳ δύνασθαι;

Πρὸς δὲ τοὺς ἀδικεῖσθαι νομίζοντας εἰ πάντη ἄλλων αἰτιῶν ἀμετέχοντες, καὶ θύοντες θεοῖς, μετὰ τῶν ἀσεβούντων τε καὶ τἄλλα ὑπ᾽ αὐτῶν ζημιωθεῖεν, ἐμαυτοῦ μὲν οὐκ ἐρῶ λόγον, τὸν ἐκεί-

B

scendo, & cognoscendo eos, qui revera caelum possident. Pene enim vos soli inter mortales estis, qui lucramini, dum obsequium praebetis, & eum videamini aliis donare, reipsa accipitis. Sed iam video, quod nulla orationis vis dimovere a vestra sententia vos poterit, atque ideo simul consilium capiamus, ne frustra tempus protrahatur, & quando Imperator prope fuerit, urbem hanc, tamquam regionem hostilem magna vi aggrediatur. Ne vero mecum, quotquot hic adstatis, conqueramini, dicendo, quod tempus profecto adveniet, in quo ad orationes confugere poteritis: quas enim contemnitis, quomodo easdem dignas existimetis, quod apud ipsum Imperatorem aliquid possint?

XXVII. Ad eos autem, qui putant se iniuria afficiendos, si cum criminis aliorum expertes omnino fuerint, atque insuper Diis sacra fecerint, nihilominus puniantur cum impiis, quia etiam nonnulla ab eis sustineant, nihil ipse dicam, sed tantummodo

ἐκείνου δὲ πρὸς ἐμέ. Καὶ γὰρ αὐτὸς διῄρουν ὑμᾶς ἀπολογούμενος πρὸς αὐτόν· τῷ δὲ ἓν ἔπος ἤρκει τοῦ τὴν δάφνην παρὰ τῶν μουσῶν λαβόντος, διδοὺς γὰρ εἶναί τινας οὐ πονηρούς, οὐκ εἶα θαυμάζειν, εἰ μετὰ τῶν κακῶν ἀπόλλυνται· πολλάκις γὰρ φησὶ καὶ συμπάσα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἀπηύρα, κἂν ταῦτα οὐκ ἐνῆν ἀναισχυντεῖν. Οὕτω πάλαι τοῦ πράγματος ἔχοντος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅπως μὲν ἀνηλώθη τῷ λοίμῳ τῶν Ἀχαιῶν ὁ στρατὸς διὰ τὴν Ἀγαμέμνονος ἁμαρτίαν, οἷα δὲ ἔπαθον ἀποπλεύσαντες οἴκαδε; Διὰ τὴν Αἴαντος ἀδικίαν οὐκ Ἀθηναῖοι μὲν τῆς περιπλέους εἰς τοὺς ἥρωας ὕβρεως ἔτισαν κοινῇ τὴν δίκην. Θηβαῖοι δ' ἐνόσουν Οἰδίπου κτείναντος Λαΐον, καὶ ταῦτα ἐνέσφαλεν οὐκ εἰδότος. Τούτων οὖν ἱερῶν παρὰ

modo referam sermonem, quem ipse Imperator mecum habuit. Cum enim vos apud ipsum defenderem, & reos ab innoxiis discernendos dicerem, ipsi satis erat mihi obiicere carmen illud accipientis laurum a Musis: concedens enim vos, non omnes esse improbos, attamen mirandum non esse dixit, si cum impiis omnes peribunt: saepe enim

Universa civitas unius hominis caussa vastata est;

& hic non licebat impudenter agere. Ita quomdam res certe se habebat. Quem enim latet ob unum Agamemnonis peccatum universum Achaeorum exercitum peste vastatum fuisse, & qualia perpessi fuerint, qui domum reversi sunt? Ob Aiacis vero iniustitiam Athenienses poenam iniuriae, qua Heroas affecit, communiter non solverunt: sed cum Oedipus Laium occidit, Thebani omnes miris modis vexati fuerunt, quamvis ignoranter id patraverit. Cum ergo Impera-

παρὰ τοῖς κρείττοσι κεκρατηκότα τὸν νόμον φυλοκρινήσει καθήμενος ἀπὸ τῶν φαύλων ὄντων πολὺ πλειόνων τοὺς χρηστούς; Βουλόμην μὲν ἄν, πιστεύειν δὲ οὐκ ἔχω.

Ἕως οὖν ἔτι διαβαίνει ποταμούς, καὶ βλέπει πρὸς τὴν τῶν Περσῶν δυναστείαν, καὶ σκοπεῖ περὶ τῆς εἰσβολῆς, καὶ ποῦ, καὶ πότε, καὶ πῶς ἐπίθοιτο τοῖς πολεμίοις, ποιήσωμεν ἡμεῖς αὐτοὺς καλοὺς κἀγαθούς, καὶ καθάπερ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι τῆς πολλῆς τρυφῆς ἀπαλλαχέντες εἰς τὸ μέτριον μετέστησαν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους παρακαλέσαντες τὴν μὲν νῦν οὖσαν περὶ τῆς πόλεως δόξαν ἐμβάλωμεν, φάνωμεν δὲ ἄξιοι βασιλεῖ τῆς προτέρας ἐλπίδος.

Ἐκεῖνος ᾤετο μάλιστα ταύτῃ ἑαυτῷ συγχορεύειν, καὶ τὰς ἄλλας ἀποκρύψειν εὐνοίᾳ, καὶ

perator videat hanc consuetudinem, quae apud Deos invaluit, quomodo sedens separatim bonos a malis, qui sane plures sunt, iudicabit? Id equidem optarem ego, sed persuadere mihi non possum.

XXVIII. Quamdiu ergo trans flumina versatur, & totus est contra Imperium Persarum, ut cogitet de aggressione, & ubi, & quando, & quomodo in hostes irruat, ad meliorem frugem nosmet recipiamus; & quemadmodum maiores nostri ab immoderato luxu infra modestiae terminos quondam se receperunt; ita & nunc nos invicem adhortantes, eam opinionem, quae de nostra civitate habetur, reiiciamus, atque ita componamur, ut Imperatori digni prioris spei videamur.

XXIX. Ille quidem in ea opinione versabatur, ut putaret hanc urbem cum maximo plausu

τῆς πατρίδος αὐτὴν οἰκειοτέραν ἔσεσθαι· καὶ κάλλος αὐτῇ καὶ προσθήκας ἑτέρας ἑτοιμάζειν ἐπυρεύετο. Νῦν δὲ μισεῖ, καὶ μισεῖσθαι πέπεισται ὁ Ἀπόλλωνος φίλος ὑπὸ τῶν Ἀπόλλωνος τροφίμων, καὶ φησὶν ἐν Ταρσοῖς τῆς Κιλικίας χειμάσειν. Ἡμεῖς δὲ εἰ τοῦτο γένοιτο, βιωσόμεθα εἴπετέ μοι; ποίαις ψυχαῖς τί λέγοντες; πῶς ἀλλήλους ὁρῶντες, πῶς τοὺς εἰσαφικνουμένους; Ἀντιοχείας οὔσης ἥλιε καὶ τῆς ζημίας ἐν Ταρσοῖς βασιλεῦ; καὶ πέμψομεν πρέσβεις εἰς Κιλικίαν οἱ δεχόμενοι τοὺς ἐκεῖθεν; ὁ Κύδνος εὐτυχέστερος Ὀρόντου τοῦ ποταμοῦ; καὶ ἡ αἰτία, δι' ἣν ταῦτα οὕτω πέπρακται, χαλεπωτέρα πτώματος. Οὐκ ἤνεγκον ἄρχοντα ἀγαθὸν,

οἱ

excepturam esse, atque omnes alias benevolentia, & affectu ita superaturam, ut plus ei amica videretur, quam ipsa patria, adeoque summo ardore cupiebat ei nova ornamentorum genera parare. Nunc vero eam despicit, & vicissim ab civibus, qui se Apollinis alumnos dicunt, se Apollinis filium despici persuasus est, quamobrem ait se Tarsi in Cilicia hiematurum. Nos autem, si id continget, quomodo, quaeso, vitam ducere poterimus? Quibusnam hominibus caussam dicere, aut quibus oculis & nos invicem, & eos, qui huc accedunt, intueri poterimus? Antiochia mehercle adhuc exsistente, ideoque ut poenam eidem irroget Imperator, Tarsi morabitur? Nos in Ciliciam Legatos mittemus, qui inde venientes antea excipiebamus? Cydnus Oronte felicior erit? Quodque turpissimum est, caussa, ob quam id omne accidit, hisce malis gravior quoque est. Scilicet qui generationem integram malorum Principum sustinuerunt, neque

hunc

οἱ τὴν μὴ τοιοῦτον χλυεὰν ἐνεγκόντες ὅλην· οὐκ ἤνεγκον ἐν βασιλεῖ φιλοσοφίαν οἰκοῦσαν, ἀπεσείσαντο τὴν ἀρχήν.

Εἶτ᾽ οὐ πᾶς ὑμῖν ἀπὸ τῶνδε τῶν χρόνων πολέμιος βασιλεύς; οὐ διαδέξονται μετὰ τοῦ σκήπτρου τὸ μίσος; οὐ φεύξονται τὴν ἀκόλαστον; οὐ συνεπιθήσονται τοῖς καιροῖς; οὐ τοῖς ἀεὶ τὴν πόλιν ἔχουσι, τὴν νῦν ἀγνωμοσύνην προσοίσουσι; Καλῆς γε προνοίας τοὺς υἱοὺς κληρονόμους καταλείψετε. Ἄνδρες, δείσατε τὸν κίνδυνον τοιοῦτον, ἐχθρὸν ἐγὼ κἂν ἰδιώτην ἔδεισα. Οὐκ ἔστι τοῦ Τυάνεως πόῤῥω κατὰ τὸν βίον, ὃς δυοῖν ῥήμασιν ἔστυξε τὴν ἡμετέραν. Εἶτ᾽ οὐ νήφομεν; οὐκ ἐπὶ τὰ ἱερὰ δραμούμεθα; οὐ τοὺς μὲν πείσομεν, τοὺς δὲ ἐλέγξομεν; οὐχ ὅλον τὸ συμ-

 βροσ-

hunc optimum, neque philosophiam, quae in ipso quodammodo habitare videtur, ferre potuerunt, atque ipsum principatum reiecerunt.

XXX. Nonne quivis Imperator vos odio habendos esse existimabit, quin etiam odium una cum sceptro excipiet? Nonne flagitiosam urbem vitabit, & qualibet opportunitate contra vos utetur? Nonne semper his, qui in hac urbe morabuntur, hanc impudentiam obiiciet? Optimi sane exempli, atque eximiae prudentiae heredes filios vestros relinquitis. Tale, quaeso, periculum, viri Antiocheni, timete: inimicum ego, quamvis privatus ille esset, semper timere soleo. Scitis eum non procul esse a Tyane, qui se hanc nostram urbem odio habere duobus versibus demonstravit: nec tamen expergiscimur? nec ad sacra currimus? nec alios quidem hortamur, alios autem increpamus, aut omne id, quod acci-

βυσόμενον ὀψόμεθα ταῖς ψυχαῖς; οὐ παρὰ τοὺς βωμοὺς ταῖς ἱκετείαις χρησόμεθα χαίρειν ἀφέντες ἱπποδρόμους; οὐκ ἀποσενοῦμεν φήμην ἐπ' αὐτὸν Χοάσπην; Ἀντιοχεῖς ἀπολελόγηνται λέγουσαν, οὐ δεξόμεθα τὴν ἐκεῖθεν, βασιλεὺς διήλλακται λέγουσαν; Τούτων ἐκλέγει τις βέλτιον, πρῶτος ὑπακούσομαι. Εἰ δ' ἐνθάδε γιγήσας, οἴκοι μοὶ κακῶς ἐρεῖ, θαυμάζεται μετὰ τοῦ χειμῶνος ἅμα δάκρυσιν.

SAN-

accidit, palam oſtendimus? nec apud aras precibus utimur, aut hippodromo nuncium mittimus? Nec famam uſque ad Choaſpen evulgamus? Antiocheni eam propugnarunt, quoties aliquid diceret, & nos eam non excipiemus, quando inde veniens Imperatorem immutatum eſſe annunciet? Horum, quae huc uſque dicta a me ſunt, ſeligite id, quod opportunius, atque utilius videbitur. Quod ſi aliquis, cum hic ſe continuerit, domi conviciis me proſcindet, ille profecto ſciat, nos cum lacrimis eum in tanto rerum diſcrimine procul admiraturos.

SANCTI BASILII MAGNI

EPISTOLAE

AD THEODORAM CANONICAM

EX LATINA ANONYMI CUIUSDAM VERSIONE

FRAGMENTUM ANECDOTUM

QUOD

EX COD. MS. MEMBR. SAECULI XIII

BIBLIOTHECAE MONACHORUM CONGR. CASINENSIS

FLORENTIAE

NUNC PRIMUM IN LUCEM PROFERT

PETRUS ALOYSIUS GALLETTIUS ROMANUS

EIUSDEM CONGREG. ABBAS.

STEPHANO BORGIAE VELITERNO
ALEXANDRI ARCHIEP. FIRMANI
EX FR. NEPOTI
VTR. SIGN. REF
OB VARIOS MAGISTRATVS
SEMPER EGREGIE ADMINISTRATOS
A SS. D. N. CLEMENTE XIIII. P. O. M
SAC. CONGREGATIONI PROP. FIDEI
BONIS QVIBVSQVE PLAVDENTIBVS
A SECRETIS
SCIENTER PRVDENTERQVE DATO
VIRO REIPVBLICAE LITTERARIAE
CARISSIMO
AD HOMINVM STVDIA EXCITANDA
ASSIDVE INTENTO
IVRIVM PATRIMONIORVM BEATI PETRI
PERITISSIMO
EORVMQ. PVBLICE PRIVATIMQVE
PRO VIRILI PARTE DEFENSORI
PETRVS ALOYSIVS GALLETTIVS ROMANVS
ABBAS S. MARIAE DE FONTE VIVO
IN AGRO PARMENSI
CONGR. CASINENSIS
BIBLIOTHECAE VATICANAE SCRIPT. LAT
PRAESVLI LITTERATISSIMO
AB ADOLESCENTIA EX ANIMO AMICO
VEREQVE BENEVOLO
D

MONITUM

IN SEQUENTEM

SANCTI BASILII MAGNI

EPISTOLAM.

EPistolam profero Magni Basilii Caesareae in Cappadocia Archiepiscopi ad mulierem piissimam regularis vitae genus amplexam, quam certiorem reddit, cur raro scribat, eximiisque Evangelici instituti praeceptis informat, ea in compendium redigens, quae de eodem argumento in aliis praestantissimis asceticis libris fusius edisseruerat. Huius epistolae nonnisi fragmentum Graece, Latineque protulit doctissimus vir Iohannes Garnerius Ordinis nostri Monachus Congregationis S. Mauri To. II. *pag.* 65. *Operum S. Basilii editionis Parisiensis anni* CIↃIↃCCXXX., *quod ex fide sex Mss. Codicum ad Theodoram Canonicam inscripsit. Integram nunc igitur eam exhibeo ex Latina incerti cuiusdam veteris interpretatione, quae etsi inelegans, rudisque sit, attamen utpote totidem pene verbis expressa Auctoris sensum exactissime reddit, adeoque deperditi Graeci textus defectum maxima ex parte supplet. Addidi & Graecum textum prioris partis, quae iam innotuerat, ut hinc Interpretis fides, & Monumenti ipsius ingenuitas magis probetur. Descripta a me est, quum nostrorum Codicum Catalogo adornando operam darem,*

darem, ex codice membranaceo in 4., *circa saeculi* XIII. *finem exarato, qui eiusdem Basilii ascetica plura complectitur ab eodem Interprete Latine versa, & Macarii Aegyptiaci* Epistolam ad Iuniores Monachos suae professionis, *quam Petrus Roverius, nosterque Leo Allatius iam ediderunt. Pertinebat olim Codex iste ad Monasterium Camporeense S. Mariae de Sancto Scpulcro* Columbariae, *quod anno* MCCCXLIX. *in Populo* S. Hilarii de la Fonte *extra Romanam Portam Florentinae Civitatis Eremitae quidam Duce Bartholo Thomasio de Sancto Geminiano construxere. Monasterium hocce quum saeculo* XV. *Monachis, regularique disciplina destitutum penitus esset, ab Eugenio* IIII. *sanctae memoriae Pontifice, diplomate dato Florentiae* MCCCCXXXIV. *octavo idus Novembris, Florentinae Abbatiae, in qua Benedictinorum Familiae nomen dedi, ac me regulari iugo libenter subieci, pleno iure cum omnibus pertinentiis suis traditum liberalissime fuit.*

SAN-

SANCTI BASILII MAGNI
EPISTOLAE
FRAGMENTUM ANECDOTUM.

ΠΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΗΝ.

ΟΚνηρὺς ἡμᾶς ποιεῖ πρὸς τὸ γράφειν, τὸ μὴ πεπεῖσθαι τὰς ἐπιστολὰς ἡμῶν πάντως ἐγχειρίζεσθαι τῇ σῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ κακίᾳ τῶν διακονούντων μυρίους περιεντυγχάνειν ἑτέρους, καὶ μάλιστα νῦν οὕτω τεταραγμένων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην πραγμάτων. Διόπερ ἀναμένω τρόπον τινὰ μεμφθῆναι, καὶ ἀπαιτηθῆναι βιαίως τὰς ἐπιστολάς, ὥστε αὐτῷ τούτῳ τεκμηρίῳ χρήσασθαι τῆς ἀποδόσεως, καὶ γράφοντες μὲν οὖν καὶ σιωπῶντες ἓν ἔργον ἔχομεν, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν φυλάσσειν

DE REGULARI VITA AD CANONICAM.

Pigriores nos facit ad ſcribendum, quod non confidimus epiſtolas noſtras penitus tradi tuae caritati, ſed malitia miniſtrantium alios multos participare, & maxime nunc ita conturbatis negotiis, qui ſunt in Orbe Terrarum. Eapropter excepto quodammodo ſubire querelam, & de epiſtolis vehementer exquiri. Quare hoc ipſo retributionis utimur argumento & ſcribentes quoque & ſilentes unum opus habemus in cordibus noſtris tui ornatus memoriam cuſto-

λάσσειν τὴν μνήμην τῆς κοσμιότητός σου, καὶ προσδέχεσθαι τῷ κυρίῳ δοῦναί σοι τελέσαι τὸν δρόμον τῆς ἀγαθῆς πολιτείας κατὰ προείλου. Τῷ ὄντι γὰρ οὐ μικρὸς ἀγὼν ὁμολογοῦντι τῆς ἐπαγγελίας τὰ ἐφεξῆς ἐπάγειν. Τὸ μὲν γὰρ προελέσθαι τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείαν, παντός. Τὸ δὲ καὶ μέχρι τῶν μικροτάτων ἄγειν τὴν παρατήρησιν, καὶ μηδὲν τῶν ἐκεῖ γεγραμμένων παροράν, τοῦτο πάνυ ὀλίγοις τῶν εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἡκόντων κατώρθωται ὥστε καὶ γλώσσῃ πεπεδημένῃ κεχρῆσθαι, καὶ ὀφθαλμῷ πεπαιδαγωγημένῳ κατὰ τὸ βούλημα τοῦ εὐαγγελίου καὶ χερσὶν ἐνεργεῖν κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς εὐαρεστήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πόδας κινεῖν καὶ ἑκάστῳ τῶν μελῶν οὕτως κεχρῆσθαι, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ δημιουργὸς ἡμῶν ᾠκονόμησε. Τὸ ἐν τῇ καταστολῇ κόσμιον.

cuſtodire, & exorare Dominum donare tibi ſervare curſum bone converſationis ſecundum quod preelegiſti. Vere enim non parvum certamen confitentem ea que ſunt profexionis proſequi que expediunt. Nempe hoc quidem preeligere eam que eſt ſecundum Evangelium converſationem eſt omnis. Hoc autem & uſque ad minimam agere obſervantiam, & nihil eorum que ibidem ſunt ſcripta deſpicere iſtud omnino a paucis dirigitur qui pervenerunt ad noſtram notitiam. Quare & lingua diſciplinata, & oculo diſciplinâ inſtituto ſecundum conſilium Evangelii uti & manibus operari ſecundum deſtinationem beneplacentiae Dei, & pedes movere, & ita unoquoque membrorum uti ſicut a principio noſter conditor diſpenſavit. Sed quod eſt in

κόσμιον· τὸ ἐν ταῖς συντυχίαις τῶν ἀνδρῶν πεφυλαγμένον· τὸ ἐν βρώμασιν αὔταρκες· τὸ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀναγκαίων ἀπερίττον. Ταῦτα πάντα μικρὰ μὲν ἁπλῶς οὕτω λεγόμενα, μεγάλου δὲ ἀγῶνος εἰς τὸ κατορθωθῆναι χρήζοντα, ὡς ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀληθείας εὕρομεν. Καὶ μὲν καὶ τὸ ἐν τῇ ταπεινοφροσύνῃ τέλειον, ὡς μήτε προγόνων περιφανείας μεμνῆσθαι, μήτε εἴ τι ὑπάρχει ἡμῖν ἐκ φύσεως πλεονέκτημα ἢ κατὰ σῶμα ἢ κατὰ ψυχὴν, τούτῳ ἐπαίρεσθαι μήτε τὰς ἔξωθεν περὶ ἡμῶν ὑπολήψεις ἀφορμὴν ἐπάρσεώς τε καὶ φυσιώσεως ποιεῖσθαι, ταῦτα τοῦ εὐαγγελικοῦ ἔχεται βίου. Τὸ ἐν ἐγκρατείᾳ εὔτονον, τὸ ἐν προσευχαῖς φιλόπονον, τὸ ἐν φιλαδελφίᾳ συμπαθὲς, τὸ πρὸς τοὺς δεομένους κοινωνικὸν, τὸ τοῦ φρονήματος καταβεβλημένον, ὁ συν-

in habitu ornatum, quod in colloquiis cuſtoditum, quod in cibariis ſufficiens, quod in poſſeſſione neceſſarium, & ſine ſuperfluitate. Hec quidem omnia parva quidem apparent ſic ſimpliciter dicta, ſed magno agone egent ut dirigantur in ipſa rei veritate invenimus. Quo circa quod eſt humilitate perfectum poſſidere ita quod non progenite ſuperbie habeatur memoria, nec in alio ex natura circumventio & ſuperfluitas ſit in vobis, aut ſecundum corpus, aut ſecundum animam hanc extollens, nec conditiones circa nos que extra nos ſunt ſuſpictiones elationis & nature facere multo certamine indiget. Iſta habet evangelica vita, quod eſt in abſtinentia bene firmum, quod eſt amativum laboris in orationibus, quod eſt compaſſivum

ὁ συντριμμὸς τῆς καρδίας, τὸ τῆς πίστεως ὑγιὲς τὸ ἐν σκυθρωπότητι ὁμαλὸν, μηδέποτε τῆς ἐννοίας ἡμῶν λειπούσης τοῦ φοβεροῦ καὶ ἀπαραιτήτου δικαστηρίου τὴν μνήμην. Πρὸς ὃ ἐπειγόμεθα μὲν ἅπαντες, μέμνηνται δὲ αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔκβασιν ἀγωνιῶσιν ἐλάχιστοι.

vum in fraternitatis amore, quod eſt communicati um ad indigentes, quod eſt prudentie humile & deiectum, quod eſt ſanum fidei & contritionis cordis. In triſtitia planum & lene nunquam noſtram meditationem, & intentionem relinquentem terribilis & inevitabilis loci diiudicationis memoria ad quam imus omnes. Reminiſcuntur vero ipſius, & agonie exitus qui eſt ab eo pauciſſimi. MVLTIS vero exiſtentibus que a divina Scriptura manifeſtata ſunt, & hiis qui a ſtudioſis debent dirigi & Deo placere feſtinantibus in preſentiarum moti a vobis ſolum ſicut didici & divina Scriptura in brevi ſub memoriali dicere neceſſarium precogitavi. De unoquoque teſtimonium facile apprehenſibile derelinquens ad cognoſcendum hiis que circa lectionem ſtudent quamquam ſufficientes erunt & alios commonere. Primo quod oportet Chriſtianum digne celeſti vocatione ſapere & digne Chriſti Evangelio converſari. II. Quod non oportet Chriſtianum heſitare

tare aut extolli nec extrahi ab aliquo a memoria Dei. III. Quia non oportet Christianum iustificationibus que sunt secundum legem in omnibus meliorem factum non iurare non mentiri. IV. Quia non oportet blasphemare. V. Quod non oportet iniuriam inferre. VI. Quod non oportet pugnare. VII. Quod non oportet se ipsum vindicare. VIII. Quod non oportet malum pro malo reddere. IX. Quod non oportet irasci. X. Quod oportet longanimem esse quodcumque contingit patientem & arguere oportune ledentem, sed nequaquam se ipsum in passione sue ipsius ultionis sed in christiana dilectionis fratris secundum mandatum Domini. XI. Quod non oportet adversus absentem fratrem aliquid dicere destinatione ei detrahendi etsi vera sint que dicuntur, quoniam detractio est. XII. Quod oportet avertere eum qui fratri detrahit. XIII. Quod non oportet scurrilia loqui. XIV. Quod non oportet ridere, nec ridentes aut derisores substinere. XV. Quod non oportet loquen-

tem otiosa dicere aut audire quod non ad utilitatem audientium est, nec ad necessariam & concessam verbi a Deo oportunitatem. XVI. Quoniam oportet & operantes festinare quantum possibile est operari cum quiete, & ipsos qui operibus presunt ad illos qui eis crediti sunt bonos etiam monere sermones & cum examinatione dispensare verbum ad hedificationem, ut non contristetur Spiritus Sanctus. XVII. Quoniam non oportet prosequentes aliquos pōtates (sic) appropinquare alicui fratrum aut loqui antequam ordinati super cura bone ordinationis probent in omnibus quomodo placet Deo quod fiendum est & quod communitati expediens est. XVIII. Quod non convenit vino servire nec erga carnes vitiose habere, & universaliter nullius cibi aut potus ex delectatione esse amatorem. Qui enim in agone contendit ab omnibus se abstinet. XIX. Quod ex hiis que dantur unicuique ad usum nihil tanquam proprium habere oportet aut recondere, qui quoque super cura constitutus est omni-

omnibus quasi Dominicis rebus actendet, nihilque ex eis proiciet aut negliget seu quasi indifferenter despiciet. XX. Quod non oportet nec seipsum sui ipsius esse quenquam, sed tanquam ex Deo ad servitium fratrum qui unanimes sunt datum ita & in omnibus sapere & facere, unumquemque vero in proprio ordine. XXI. Quod non oportet murmurare nec in angustia seu penuria rerum que sunt ad necessitatem nec in labore operum cum iudicium habeant de singulis que ordinantur istorum huiusmodi pōtatē̄m (sic) possidentes. XXII. Quod non oportet clamorem fieri nec aliam quamcumque effigiem aut motum in quo carathizetur furor aut elatio, certi quod presentem habemus Dominum, vel quod in presentia Dei sumus. XXIII. Quod oportet necessitati commiserare vocem. XXIV. Quod oportet non temerarie alicui respondere aut aliquid facere, sed in omnibus quod benignum est & honorabile ad omnes ostendere. XXV. Quod non oportet innuere oculo cum dolo aut ali-

aliqua alia uti figura vel motu membri quod contristet fratrem aut despectum insinuat. XXVI. Quod non oportet ornari in vestimentis aut calciamentis, quod est perperam agere. XXVII. Quod oportet vilibus uti in hiis omnibus que sunt ad necessitatem cordis. XXVIII. Quod non oportet sine necessitate & ad habundantiam & satietatem adconsumere, quod est abusus. XXIX. Quod non oportet honorem querere aut primatum acquirere. XXX. Quod oportet unumquemque perhonorare plus se ipso omnes & appretiare. XXXI. Quod non oportet subditum non esse. XXXII. Quod non oportet otiosum commedere valentem operari, sed & eum qui vacat circa aliquid dirigendorum ad gloriam Dei se ipsum quoque violentare necesse est ad studium & festinantiam operis secundum virtutem. XXXIII. Quod oportet unumquemque cum examinatione eorum qui presunt ita omnia facere cum certificatione & ratione, nec ad ipsum comedere & bibere sicut ad gloriam Dei.

XXXIV.

XXXIV. Quod non oportet ab alio ad aliud opus transire absque informatione eorum qui ad informandum huiusmodi opera sunt ordinati, excepto nisi alicubi aliqua inevitabilis necessitas ad auxilium impotentis repente vocaverit. XXXV. Quod oportet unumquemque manere in eo in quo ordinatus est, & non prevaricando propriam miseriam transire ad ea que tibi pretaxata non sunt, nisi forte qui si huiusmodi ordinant probaverint aliquo indigere auxilio. XXXVI. Quod non oportet ab alterius operis artificio in alterius aliquem inveniri. XXXVII. Quod non oportet ex contentione & rixa adversus quemquam aliquid facere. XXXVIII. Quod non oportet invidere alterius probitati, nec gaudere in defectibus alicuius. XXXIX. Quod oportet in charitate Christi contristari quidem & conteri super defectibus fratris. XL. Quod non oportet indifferenter habere super peccantibus aut super ipsis tacere aut quiescere. XLI. Quod oportet eum qui arguit cum omni viscerositate &

timore Dei destinatione convertendi peccantem arguere. XLII. Quod oportet eum qui arguitur aut increpatur suscipere prompte cognoscentem suum profectum in directione. XLIII. Quod non oportet inculpatum aut accusatum ab aliquo alio coram illo aut aliis aliquibus contradicere accusanti, sed si aliquando forsan irrationabilis apparuerit aliquando accusatio, seorsum movere sermonem ad accusantem & aut certificare aut certificari. XLIV. Quod oportet & unum quemque quantum potest curare eum qui adversus se aliquid habet. XLV. Quod non oportet malitie illius memorari qui peccavit & culpam cognovit & penitentiam egit sed ex corde dimictere. XLVI. Quod oportet eum qui se dicit penitentiam agere super peccato non solum contineri super quo peccavit, sed & fructus dignos penitentie facere. XLVII. Quia qui super primis delictis correptus est & remissione dignus est factus, si iterum peccaverit peius priore parat sibi ipsi iudicium ire. XLVIII. Quod oportet post pri-

primam & ſecundam correctionem permanentem in ſuo defectu ei qui preeſt manifeſtari ſi forte a pluribus increpatus erubeſcat. Si autem non ſic corrigatur ſicut ſcandalum de reliquo abſcidatur & ſicut ethnicus & publicanus videatur ad munitionem & certitudinem obedientie & feſtinantiam operantium ſecundum illud quod dicitur: impiis cadentibus iuſti in timore fiunt; oportet autem & lugere ſuper eo ſicut membro abſciſo a corpore. XLIX. Quod non oportet ſuper iracundia fratris occidere ſolem ne quando nox in medio amborum dividens ſtatuatur, & in die iudicii inevitabile iudicium derelinquat. L. Quod non oportet tempus expectare ſuper ſua ipſius directione eo quod de craſtino nihil habeat certum, quod multi multa conſulentes craſtinam diem non apprehenderunt. LI. Quod non oportet ſeduci ſaturitate ventris per quod fiunt phantaſie nocturne. LII. Quod non oportet occupari immenſura operatione nec etiam ſupergradi terminos ſufficientie ſe-

 cundum

cundum Apoſtolum qui dicit : habentes alimenta & quibus tegamur hiis contenti ſumus. LIII. Quod habundantia ſuper oportunitate imaginem avaritie inſinuat. Avaritia autem ſententiam habet idolatrie. LIV. Quia non oportet amatorem eſſe pecunie nec theſaurizare inutilia que non convenit. LV. Quod oportet accedentem ad Deum paupertatem & nihil poſſidere ſalutare per omnia & confixum eſſe in timore Domini iuxta dicentem: Confige timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui. Det autem Dominus cum omni certificatione ſuſcipere que dicta ſunt ad gloriam Dei, fructuſque penitentie dignos oſtendere Dei beneplacentia & cohoperatione Domini noſtri Ieſu Chriſti. Amen.

SER-

SERMO

DE VIDUITATE SERVANDA

S. AUGUSTINO ATTRIBUTUS

FORTE

S. CAESARII ARELATENSIS

NUNC PRIMUM ERUTUS EX DUOBUS CODD. MSS

ALTERO

BIBLIOTHECAE MEDICEO - LAURENTIANAE

SAEC. XI

ALTERO

BIBLIOTHECAE S. MARCI FLORENTIAE

SAEC. IX

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

CLEMENTI . XIIII. P. O. M

EX . INCLITA . FRANCISCANORVM . FAMILIA
AD . SVPREMI . SACERDOTII . APICEM
SVMMO . REI . CHRISTIANAE . TEMPORE
INSTINCTV . DIVINITATIS . EVECTO
FVNDATORI . PVBLICAE . SECVRITATIS
RERVM . DIVINARVM . HVMANARVMQVE
OPTIMO . PRINCIPI
CVIVS . EGREGIA . IN . LITTERAS . AC . LITTERATOS
MERITA
ET . IN . VETERIBVS . MONVMENTIS
CONQVIRENDIS . COMPARANDISQVE . STVDIVM
OMNES . ADMIRANTVR
SERMONEM
DE . VIDVITATE . SERVANDA
DIVO . AVRELIO . AVGVSTINO . TRIBVTVM
FORTE . DIVI . CAESARII . ARELATENSIS . OPVS
EX . DVOBVS . CODD. MSS
FLORENTINARVM . BIBLIOTHECARVM
S. LAVRENTII . ET . S. MARCI . ERVTVM
IOHANNES . CHRISTOPHORVS . AMADVTIVS
OB . AMPLA . BENEFICIA
AB . OPT. MAXIMOQVE . PRINCIPE
IN . SE . CONLATA
SANCTISSIMO . PATRI
MECENATI . MVNIFICENTISSIMO
DEVOTVS . NOMINI . MAIESTATIQVE . EIVS
LIBENTI . MVNERE . OBFERT

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD CL. VIRUM
ANGELUM M. BANDINIUM
CANONICUM BASILICAE LAURENTIANAE FLORENTIAE
. Et Praefectum Regiae Bibliothecae Mediceo-Laurentianae

PRAEFATIO.

SEMPER mecum ipse cogitavi, BANDINI amicissime, & eruditissime, sic ingenuo, ac honesto Viro grati animi officia convenire, ut si quis vel ea sciens praetermittat, vel ab iis refugiat, parum absit, quin inter iumenta recenseam. Alitur enim humana societas mutuis potissimum praesidiis, studiis, ac voluntatibus, quae quidem si tollantur, humanitas ipsa tolli mihi videatur, quae quam sit hominis propria, vel ipsum nomen indicat. Habeat ergo sibi, qui velit, oppositae sententiae placita, quibus nova prorsus, ac silvestris Philosophia, urbano homine indigna innititur. Nimirum intelligis, Amicorum optime, haec ideo a me dici, ut qui multis me cumulaveris beneficiis, & amoris significationibus, gratum me quinetiam tuis in me meritis, ac liberalitatibus identidem agnoscas, tum & perpetuo eorum omnium memorem futurum diiudices. Quare cum nunc mihi contingat hunc Sermonem de Viduitate servanda *typis committere, quem tibi potissimum acceptum refero, cui alii convenientius haec, quae*

me

me nunc praefari decet , inscribantur , quam tibi , ut hinc aliqua saltem mei in te studii vicissitudo exsistat ? Exiguam sane video , & imparem beneficio tuo , ac meritis , verum , quae cum ab ingenuo , ac maiora dare cupienti animo proficiscatur , digna sit , quam tu aequi , bonique excipias . Postquam Lectoribus nostris innotuit beneficii auctor , unde haec in nos manarunt , aequum est , ut cetera pateant , quae ad Monumentum , quod nunc primum prodit , propius spectent , quaeque ut tibi , qui ea perbelle noveris , repetantur , pati nunc debeas . Codex quapropter Bibliothecae Mediceo-Laurentianae (a) , *cui tu merito praees , hunc habet Sermonem , quem tu saeculo* XI. *exaratum censes , qui iam ipsum descripseris in Tom. I.* Catalogi Latinorum Codicum Bibliothecae Laurentianae (b) , *quem propediem proditurum praestolamur . Continet laudatus Codex varias S. Caesarii Arelatensis Homilias , atque inter illas haec etiam habetur , quae tamen Augustino Sanctissimo Ecclesiae Patri tribuitur , cum in fine eiusdem haec , licet inconcinne , subnotentur :* Explicit S. Augustini de consolatione mortuorum . *Ceterum clarius Augustino inscribitur in Codice altero saeculi* IX. , *in fine mutilo , Bibliothecae S. Marci Florentiae , quam obtinent Fratres Praedicatores , ubi post plures , quas continet , eiusdem Caesarii Arelatensis Homilias , sequuntur Sermones tres , quorum primus est S. Augustini Episcopi , & incipit :* Beatus homo, cui

(a) *Cod.* XX. *Plut.* XVI. *n.* XLI. *pag.*141.

(b) *Pag.*261. *ad* 265.

cui miserebitur Deus &c., *alter eiusdem nomine quinetiam praenotatur*, *&* est de Viduitate servanda, *ac tertius tandem S. Ambrosii designatur*, *&* est de Poenitentia agenda. *Describit hunc Codicem Vir inter suos famigeratissimus Franciscus Antonius Zaccherius in eius* Itinere per Italiam (a), *ac singula eius capita singillatim recenset. Sermonem secundum* de Viduitate servanda *ex hoc Codice exscriptum nobis per summam humanitatem communicavit Vir clarissimus Philippus Angelicus Becchettius Dominicanae Familiae Alumnus, & Ursianae Ecclesiasticae Historiae Continuator praestantissimus, quemadmodum & eius cura apographum ex Codice Laurentiano excerptum, amice, & comiter te largiente, obtinui. Textus vero, quem exhibeo, est ex Codice Laurentiano, cui tamen in ima ora variantes lectiones subieci, quas habet Codex Divi Marci, qui altero duobus saeculis vetustior est. Potior huius antiquitas postulare quidem videbatur, ut, textus loco, eius apographum proponeretur; verum cum circa Sermonis dimidium deprehenderim in eum invectum, forte Amanuensis oscitantia, fragmentum quoddam alterius Sermonis* de Poenitentia, *quod sane nihil commune habet cum Viduitate, ne in textum ipsum, sic fide Codicis postulante, quid ab argumento primo absonum, invectum aegre quis cerneret, id consilium cepi, ut Laurentianum exemplar, etsi recentius, pro textu nunc esset, cui inter ceteras alterius vetustioris Codicis variantes lectiones fragmentum etiam hoc ipsum*

(a) *Part.I. cap.II. pag* 49., *&* 50.

ipsum adnecteretur. Atque illud sane praetermitti haud posse videbatur, quod nullibi pro institutis a me perquisitionibus inter Augustini, Ambrosii, & Caesarii Sermones, illud inter edita deprehenderim. Zaccherius loco laudato innuit post Sermonem de Viduitate servanda *sequi Sermonem alterum S. Ambrosii* de Poenitentia agenda, seu, *ut ipse ait*, Homilia XLIV., quam editi Libri Augustino adiudicant. *Inspexi quapropter ex ipsius indicatione laudatum numerum XLIV., qui huic Homiliae adscribitur, in Augustini, atque Ambrosii Operibus editionum tum veterum, tum recentiorum (nam Zaccherius non bene exerit, quem ex duobus Patribus ibidem designatum velit), & horum Homilias, seu Sermones, qui hunc numerum gerunt sive inter genuina eorumdem Opera, sive inter spuria, ac suspecta, alios esse omnino deprehendi, nihilque* de Poenitentia *ipsos attingere. Habentur sane apud Augustinum Sermones duo* de utilitate agendae Poenitentiae (a), *ac plures alii de eodem argumento occurrunt in Appendicem* (b) *reiecti a doctissimis S. Mauri Monachis Parisiensibus; ast in eorum nullo quidquam deprehendi, quod cum laudato fragmento conveniat; quod etiam de Ambrosianis, ac Caesarianis Sermonibus, quos data opera consului, dictum existimes. Ast nunc eo deveniendum, ut de Auctore huius Sermonis meam opinionem expromam, quam etiam cum*

(a) *Serm.* CCCLI., & CCCLII. *Tom.V. edit. PP. S. Mauri.*

(b) *Serm.* CCLIV. *usque ad* CCLXII.

cum cl. Augustino Antonio Georgio Eremitarum Augustinensium Procuratore Gen., Viro mei amantissimo, omnium scientiarum genere ornatissimo, tum & Augustinianae doctrinae Vindice apprime strenuo, praestantique communicatam volui. Stilus quidem, si cum sinceris Sanctissimi Patris, aureis prorsus, divinisque Operibus conferatur, non huic omnino, quo Sermo noster coalescit, respondere, quin oppido differre videbitur. Huc accedit, Sanctissimum Patrem in Scripturarum testimoniis proferendis Graeco textui adhaerere, quod etiam a Maurinis Monachis observatum est. Scilicet locus ipse Paulli Apostoli ad Timotheum (a), *qui primum in nostro hoc* de Viduitate servanda *Sermone occurrit, ab Augustino profertur in eius Opusculo* de Bono Viduitatis, *quod in Cod. Palatino Vaticano saec VI., vel VII. signato n.210. inscribitur* Liber, seu Epistola S. Augustini ad Iulianam de Viduitate conservanda, *ac Graeco textui omnino, non autem Vulgatae versioni respondet. Sic enim se habet:* Quae autem vere vidua est, & desolata, speravit in Dominum, & persistit in orationibus nocte, ac die. Quae autem in deliciis agit, vivens mortua est. *Habes nunc Graecum textum, ut nullo negotio conferas cum utraque versione:* Ἡ δὲ ὄντως χήρα, καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι, καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς, καὶ ἡμέρας. Ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε. *In Sermone autem nostro iuxta Vulgatae editionis fidem, quamquam non accurate prorsus, locus iste*

D *addu-*

(a) *I. ad Timoth. cap.V. vv.5., & 6.*

adducitur, aliter, ac ab Augustino peractum esset; quod sane de ceteris Novi Testamenti locis heic citatis dictum intelligas. In Opusculo autem de Vita Christiana, *cui Maurini Monachi locum fecerunt in Tomi VI. Appendice, hic ipse Paulli locus iuxta Vulgatam adductus cernitur; Ast Opusculum hoc ab Augustino iidem abiudicant, tribuuntque potius Fastidio cuidam Episcopo, & Pelagii conterraneo. Quare sic censeo, hunc Sermonem S. Caesario Arelatensi potius esse tribuendum, cum in Codicibus suarum Homiliarum habeatur, cumque plures alii eiusdem Sermones antea Augustino tributi fuerint, quos in Appendice ad Tom. V. Augustinianorum Operum doctissimi Monachi S. Mauri reiecerunt. Haec sunt, BANDINI doctissime, quae tecum agere nunc libuit, quocum eruditum sermonem conferere mihi propemodum visum est. Tu, qui tanta polles eruditione, quique ad litterariae Reipublicae commodum, & incrementum maiora quotidie moliris, eruditulas has meas adlocutiones, tum parvula haec Opuscula ne asperneris; sunt enim ad tui genium saltem accommodata, & ad tuorum Operum exemplar conantur accedere. Ceterum non ex hoc solum quantulocumque officio grati animi mei, & observantiae modulum metiaris, qui maiora etiam, si suppetant, aut cetera etiam, quaecumque ea tandem sint, a me in dies exspectes. Vale interim, BANDINI eruditissime, & patriae, ac Musis, tranquillo otio, vive.*

Datis Romae Nonis Ianuarii anno a Christo nato CIƆIƆCCLXXIII.

SER-

SERMO

DE VIDUITATE SERVANDA.

AUDI, Filia derelicta, quae perdidiſti ſolatium caritatis, de cuius cervice ſublatum eſt iugum viri. Ecce beatior eris, ſi ſic permanſeris; non te ſeducat vana cogitatio dicendo: quis mihi providebit cibum in tempore, vel orphanos meos quis tuebitur (a)? Gaudere debes potius nunc, quam cum fueras vinculo viri ligata. Ecce ſoluta es a lege viri, in qua detinebaris, ut ſis in tuo arbitrio. Non habeas ſuſpirium; quod perdidiſti ſpem huius ſaeculi: memor eſto, Filia, Dominum eſſe ſpem omnium finium terrae. Non anxieris, quod ſola remanſeris; memorare Dominum, qui orphanum, & viduam ſuſcipit. Ora Dominum, ſicut Apoſtolus dicit (b): *Quae vere*

(a) *Cod. S. Marci habet:* ſuſtinebit?

(b) *Epiſt. I. ad Timoth. cap. V. v. 4., 5., & 6.*

vidua est, & desolata, instat in orationibus, & obsecrationibus diebus, ac noctibus: nam quae in deliciis est vivens, mortua est. Si qua vidua parentes, & nepotes habeat, discat primum domum suam bene regere, & mutuam vicem reddere parentibus; hoc enim gratum, & acceptum est coram Domino. Esto humilis, & verecunda, atque sobria in omnibus, ne forte abominabilis (a) videaris; sic (b) scriptum est: *Adolescentiores viduas devita, cum enim luxuriatae fuerunt, in Christo nubere volunt, habentes dapnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, non solum otiosae, sed etiam & verbosae, & curiosae, discunt circuire domos alienas, loquentes, quae non oportet*. Esto sedulo in domo tua orando cum lacrimis, ut det tibi castitatem corporis, vel continentiam. Quam infelix es, & misera, quam malum oppro-

(a) *Cod. S. Marci habet:* ab hominibus.

(b) *Cod. S. Marci habet:* sicut. *Sequens locus est in cit. Paulli epist. vers.* 11., 12., & 13.

opprobrium portas, si te non contines! Qualis distractio est tibi, si carnis tuae frenum non habes! Labora in opere Dei semper. Ecce bona vidua, quae est unius uxor viri, *si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit* (a). Beata eris, si haec omnia feceris; sunt enim multae viduae, quae habuerunt duos, vel tres viros, sed non habent praeceptum, ut ab omnibus honorentur, sicut illa, quae unum virum habuit. Multae viduae fuerunt in diebus Heliae, & ad nullam earum missus est, nisi in Sarepta Sidoniae. Vide, quia nulla ex illis habuit meritum, nisi illa sola, quae hospitio recepit in die necessitatis, quando erat fames valida, & adveniente Sancto Helia, apparavit illi mensam; Sicut & illa vidua non habuit in substantia sua, nisi duos denarios, & sperans ex corde puro, quod esset centuplum acceptura, hos ipsos obtulit Domino; Sicut & illa vidua nomine

(a) *Verba haec usurpat Apostolus cit. epist. v.10.*

Iudith, quae non discedebat de superioribus domus suae, ieiuniis, & orationibus serviens Domino die, ac nocte, quam Dominus custodiebat de manu Holophernis, ne coinquinaretur in opere peccati. Oh quam beata vidua, quae tale gaudium (a) civibus suis

(a) *Cod. S. Marci haec insuper habet, quae per Amanuensis oscitantiam invecta sunt, quaeque ad Sermonem alterum* de Poenitentia *pertinere videntur, quaeque heic subiungere placuit*: .... Faciat, quod adeo cupit fieri, quando diem finierit, vita non finit, sed transit de vita in vitam. Sive is voluntate sua occurrat ad baptismum, sive in periculo constitutus baptizetur, & exeat, ad Dominum vadit, ad requiem vadit. Baptizatus autem, & desertor, violatorque Sacramenti si fuerit, peccat, & Dominum repellit a se. Si autem agat poenitentiam ex toto corde, sed agat veram poenitentiam, ubi Deus videt, sicut vidit cor David, quando increpatus a Propheta graviter, & post communicationes terribiles Dei exclamavit dicens: Peccavi, & mox ut audivit Dominus, abstulit peccatum suum. Quantum valent tres syllabae! Tres enim syllabae sunt peccavi, sed in tribus syllabis flamma sacrificii cordis eius ad caelum ascendit. Ergo qui egerit veram poenitentiam, & solutus fuerit a ligamento, quo erat constrictus, & a Christi corpore separatus, & bene

ſuis praeſtitit, & ſpem bonam ſibi aquirere meruit, ut liberaret populum ſuum ab ore

ne poſt poenitentiam vixerit, poſt reconciliationem cum defunctus fuerit, ad Dominum vadit, ad requiem vadit, regno Dei non privabitur, & a poculo diaboli ſeparabitur. Qui autem poſitus in ultima neceſſitate, aegritudinis ſuae, acceperit poenitentiam, & mox reconciliatus fuerit, & vadit, ideſt exit de corpore, fateor vobis; non illi negamus, quod petit, ſed nec praeſumo, quod bene hinc exiit, & non praeſumo, non polliceor, non dico, non vos fallo, non vos decipio, non vobis promitto. Fidelis bene vivens ſecurus hinc exit. Agens poenitentiam, dum ſanus eſt, & reconciliatus ſi poſtea bene vixerit, ſecurus eſt. Sed dicis, quid eſt ſi bene vixerit? Vel hoc nos inſtrue, Sacerdos bone, vel hoc ſciamus. Illud neſcire te dicis, qui accepta poenitentia ad horam & tranſiit, neſcire te dicis, facinora ſua ſi relaxentur in die iudicii, hinc nullam ſecuritatem nobis das. Quid eſt vivere poſt poenitentiam, doce nos. Dico vobis, abſtinere ab ebrioſitate, a concupiſcentia, a furto, a malo eloquio, ab ipſo immoderato riſu, a verbo otioſo, unde reddituri ſunt homines rationem in die iudicii. Ecce quam levia dixi, & obmiſi illa gravia, & peſtifera. Et aliud dico: Non ſolum poſt poenitentiam ab iſtis vitiis homo obſervare ſe debet, ſed ante poenitentiam, dum ſanus eſt, quia neſcit, ſi poſſit ipſam poenitentiam accipere, & confi-

gladii! Ecce quod fecit castitas viduae, ut esset nominata in omnem terram, & Domino

confiteri Deo, & Sacerdoti peccata sua. Ecce quare dixi: & ante poenitentiam melius. Agens vero poenitentiam ad ultimum, & reconciliatus exierit, si securus hinc exeat, ego non sum securus. Poenitentiam dare possum, securitatem dare non possum. Quod dico, attendite. Ego illum planius expono, ne aliquis me male intelligat. Numquid dico dapnabitur? Non dico. Sed liberabitur dico. Et quid mihi dicis, sancte Episcope? Quid tibi dicam, nescio. Dixi non praesumo. non promitto, prorsus nescio de Dei voluntate. Vis te, frater, a dubio liberari? Vis, quod certum est, evadere? Age poenitentiam, dum sanus es. Si enim agis veram poenitentiam, dum sanus es, & invenerit te novissimus dies, curris, ut reconcilieris; si sic agis, securus es. Quare securus? Vis dicam tibi? Quia egisti poenitentiam eo tempore, quo & peccare potuisti. Ecce dixi, quare securus es. Si autem tunc agere vis ipsam poenitentiam, quando peccare iam non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa. Sed unde scis, inquies, si forte Deus mihi misereatur, & dimittat mihi peccata mea? Verum dicis, frater, verum dicis, unde scio, & ideo tibi do poenitentiam, quia nescio. At ille inquit: ergo dimitte caussam meam Deo. Quid metu verbi affligis, & iudici me Deo dimittis? Illius iudicio te committo, cuius iudicio me com-

mino laudabilis, & in omnibus clara. Oh quam beata es vidua, quam Dominus memoratur! Sicut illa, cuius filius unicus defunctus fuerat, quomodo misericordiam consecuta est a Domino, ut resuscitaretur (a); Sicut illa vidua in Actibus Apostolorum (b) nomine Dorcas, quae multas eleemosynas faciebat, omnes viduae, adveniente Petro, ostendebant vestes, quas eis fecerat Dorcas, dum viveret; vidit autem Petrus opera mulieris viduae, oravit, & suscitavit eam; Sicut & illa vidua, quae quotidie se volvebat ad pedes cuiusdam divitis, ut vindicaretur de adversario suo, cum vidisset illam dives lacrimantem ait: si Dominum non timeo,

nec

commendo; nam si scirem, nihil tibi prodesse, non te admonerem, non te terrerem. Duae res sunt: aut tibi ignoscetur, aut non tibi ignoscetur. Quid horum tibi futurum sit, nescio. Sed do consilium: Dimitte incertum, & tene certum. Et cum vivis, age poenitentiam veram, ut cum veneris in iudicium Dei, non ab eo confundaris, sed ut ab eo in regnum deducaris.

(a) *Cod. S.Marci habet*: consequuta est, ut a Domino resuscitaretur.

(b) *Cap.IX. v.36.*

nec hominem revereor, tantum haec vidua quia molesta est, vindicabo eam. Ecce quomodo vindicatur vidua, si obtineat castitatem, & humilitatem, & mihi ipsi praeceptum est, ut a me visitationem accipiat, dicente Apostolo (a): *Visita pup llos, & viduas in pressura ipsarum*. Oh quam beata es vidua, quae in omnibus taliter commendaris a Domino! Qui autem tibi non miseretur, iudicatur a Domino ipso dicente (b): *Caussas viduarum non iudicantes, & pupillos non miserantes, iudicabo vos, dicit Dominus*. Benedicta es vidua, quia ipsum Dominum habes iudicem, & defensorem. Iam nullum plores, Filia, quae melior facta es, quam fueras ante; ante in homine sperabas, modo autem in Domino Iesu Christo; antea cogitabas

(a) *Iacobi Epist. Cath. cap. I. v. 27.*

(b) *Locus hic inScripturis Sacris non habetur, licet testimonia de viduis, & pupillis huc redeuntia plurima occurrant, quorum aliquod heic ad sensum, uti non insolens apud Scriptores sacros, forte adductum est.*

tabas secundum hominem, modo autem secundum Deum; antea carnis libidine delectabaris, & vestis periculo, modo autem legis dulcedinem, & castitatem prae omnibus cogitas; antea ancilla viri fuisti, modo autem libera es Christi (a). Quam bonum est te esse securam, quam pati servitium (b) viri! Bonum est sola iacere in lecto, & surgere munda, quam iacere conscia libidinis, & carnis immunditiae. Antea eras curvata, & eras sub viri iugo gravi (c), modo autem erecta es a iugo Christi suavi. Gaude, Filia, quia venundata fueras, ut esses ancilla viri, modo autem libertatem a Domino meruisti. Memor esto, Filia, mulierem Chananaeam, quae per inopportunitatem suam beneficium Salvatoris nostri impetrare meruit, sed & mulierem illam, quae pedes Domini lacrimis rigavit, & capillis suis tersit, vel illam mulierem, quae attu-

(a) *Cod. S.Marci habet*: in Christo.

(b) *Cod. S.Marci habet*: servitutem.

(c) *Cod. S.Marci habet*: sub iugo viri gravi.

attulit unguentum pretiosum, & profudit Dominum recumbentem (a), vel illam mulierem, quae vestimenta Domini tetigit, & continuo stetit fluxus sanguinis eius, & illam mulierem, quae ad pedes Domini sedebat, audire, qualiter posset fugere ab ira ventura. Considera, Filia, per quam viam humilitatis hae ipsae mulieres gradiebantur, & ex hoc meritum bonum habuerunt. Esto & tu similis illis in obedientia, in humilitate, in eleemosyna, in susceptione peregrinorum, in vigiliis, in ieiuniis, in omni sobrietate. Haec sunt, quae Christo placuerunt. Labora, Filia, die, ac nocte in opere Domini, ut quae ab homine dimissa es, a Domino colligaris, ut quae acceptura eras trigesimum (b) fructum, sexagesimum merearis consequi, per eum, qui vivit in saecula saeculorum. Amen. Explicit (c) S. Augustini de consolatione mortuorum.

EPISTO-

(a) *Cod. S.Marci habet*: & perfudit Domino recumbente.

(b) *Cod. S.Marci habet*: tricenum.

(c) *Haec desunt in Cod. S.Marci*.

EPISTOLA APOCRYPHA
IESU CHRISTI
AD
DIVUM PETRUM
EX COD. MS.
ECCLESIAE TUDERTINAE.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD

FRANCISCUM MARIUM PASINIUM

PATRITIUM ARIMINENSEM

ET SANCTAE TUDERTINAE ECCLESIAE

EPISCOPUM MERITISSIMUM

PRAEFATIO.

NON ignoras, PASINI Praesul eruditissime, falsariorum audaciam, sive superstitione, sive etiam malitia duce, eo devenisse, ut profanas manus etiam in Sacros Codices inferre, ac inter eos, quos Divina Sapientia vel dictaverat, vel inspiraverat, suppostitios quinetiam, & ineptos fetus inserere non dubitaverit. Hinc tot Evangelia Thomae, Nicodemi, aliorumque, hinc Apocalypses Petri, & Paulli, hinc Epistolae Paulli ad Laodicenses, & ad Alexandrinos, atque alia huiusmodi, quae ansam praebuerunt Ioh. Alberto Fabricio compingendi Opus, cui titulum fecit: Codex Pseudepigraphus Novi Testamenti, *ut aliud, quod est Veteris Testamenti, quodque nunc ad rem nostram non facit, praeteream. Tulerunt sane huiusmodi impostores etiam prima Christianae Religionis tempora, nec iisdem etiam posteriora caruerunt. Inter hos certe adnumerandus est ineptus conditor Epistolae nomine Iesu Christi* Sal-

Salvatoris nostri ad Divum Petrum perscriptae, *tamquam* ex septimo Throno, *de diei Dominici observantia*, *& cultu*, *quae ab ipso saeculo* VI., *ut mox ostendam*, *in Catholicae Ecclesiae Sacraria irrepserat*, *quaeque saeculo* XII., *ignorantia*, *& barbarie suffragante*, *etiam inter Clerum Ecclesiae Tudertinae*, *quem nunc tu tanta cum laude*, *doctrina*, *ac vigilantia moderaris*, *receptam fuisse patet*, *ut & peculiarem festi celebrationem ab eodem promeruerit*, *quae quidem*, *ipsa Resurrectionis Dominicae solemnitate vel praetermissa*, *vel remissius*, *mixtimque peracta*, *eamdem in posterum* (*quod pene incredibile videatur*) *in* Dominicam Epistolae *penes Liturgicos Libros*, *novo inducto nomine*, *immutaverit*. *Patet hoc ex Cod. Ms. saeculo* XII. *exarato*, *& ex charta pecudina compacto*, *qui in Tabulario Ecclesiae Cathedralis Tuderti adservatur*, *quique constat fol.* CLXXI., *licet principio careat fol.* LIV. *Hunc tui beneficio*, PASINI *Praesul humanissime*, *dum anno* CIↃIↃCCLXX. *apud te Octobre mense rusticationis caussa hospitio comiter exciperer*, *contrectare licuit*, *atque Epistolam ipsam*, *quae ibidem occurrit fol.* CII. *a tergo*, *exscribere*. *Risimus tunc de ea*, *multaque sermone*, *quem tecum nisi eruditum habere non liceat*, *usurpavimus*; *ut proinde eamdem ego nunc illustraturus*, *ut ipsa primum in lucem prodeat*, *non alius*, *quam tu*, *mihi provocandus videatur*. *Siquidem nemo mihi vitio vertet*, *si Litteratorum eruditioni*, *ac memoriae typis eamdem nunc commendare aggrediar*, *exempla sequutus Ioh. Alberti Fabricii*, *Ioh. Bapt.* *Cote-*

Cotelerii , *&* , *ut ceteros taceam* , *Viri Cl. Ioh: Aloysii Mingarellii Abbatis Canonicorum Reg. S. Salvatoris* , *qui non multo ante hos annos Apocryphum Thomae Evangelium ex Cod. chart. saec. xv. Bibliothecae Bononiensis S. Salvatoris multo auctius, ac multis quinetiam variantibus lectionibus praeditum in vulgum emisit* (a) ; *quandoquidem & haec ipsa apocrypha suam habent utilitatem* , *& Ecclesiasticam Historiam praesertim multum iuvant*, *ut eruditi omnes norunt* . *Commode haec Epistola Tudertini Codicis tui in* Codice Pseudepigrapho, *quem superius memoravi* , Novi Testamenti *a Fabricio elaborato desideratur* , *ut proinde non iniucunda sacrae eruditionis cultoribus futura sit* . *Ceterum ab eodem Fabricio memoratur ibidem* (b), *ubi de scriptis Christo tributis* , *quaedam Epistola Christi e Caelo delapsa in Vaticanum saeculo VI.* , *quae certe non alia ab hac nostra fuisse videtur* : *Recenset enim ibidem ex Iosepho Saenzio Aguirreio* (c) *Epistolam Liciniani Carthaginis Spartariae in Africa Episcopi ad Vincentium Episcopum Ebositanae Insulae* , *quam ipse Cardinalis amplissimus Aguirreius ex Ms. Ecclesiae Toletanae extraxit*, *& in qua vitio vertitur Vincentio* , *quod Litteras sub Christi nomine confictas* , *atque e Caelo* , *ut fingebatur* , *delapsas non reiecisset*, *inter quas ea ad-*

E nume-

(a) *Nuova Raccolta d' Opuscoli scientifici* . *e filologici* . *Venezia* 1764. *To.* XII. *pag.* 73.

(b) *To.* II. §. VI. *pag.* 308. *edit. Hamburgi* 1703.

(c) *To.* II. *Collect. Max. Concil. Hispan.*

numeratur, *in qua initio praescribitur*, *ut dies Dominicus colatur*, *quaeque nimirum etiam delapsa dicebatur Romae* in memoria S. Petri, *supra sepulcrum nempe Principis Apostolorum ad Vaticanum*. *Licinianum vero*, *quem laudavimus*, *sub extremum saec.* VI., *scilicet circa annum Christi* DLXXXIV. *vixisse*, *compertum est*; *quod est sane huiusce ineptae falsitatis testimonium vetustius*, *quod usquedum innotuerit*. *Ceterum forte hoc ipsum Epistolium in Syria obtinuisse*, *&* *in Malabarensem Regionem quinetiam permeasse existimo*; *siquidem in Synodo Diamperitana celebrata ab Alexio Menezesio Eremita Augustiniano*, *&* *Archiepiscopo Goense anno* CIↃIↃXCIX. *inter Libros Apocryphos*, *Syriacos praesertim*, *recensetur* (a) Epistola Dominica, quam a Caelo lapsam nugantur, *&* *quam etiam Maturinus Veyssierreius La-Crozius in eius Epistola ad Theophilum Sigefridum Bayerium memorat* (b). *Haec nunc tecum*, PASINI *Praesul Cl.*, *a me scriptis agenda erant de hac Epistola apocrypha Tudertini Codicis tui*, *cui sane*, *te Episcopo tam docto*, *tam probo*, *apud Clerum tuum perfugium*, *cultumque haud umquam nancisci*, *nec ipsum in hac superstitionis labe versari contigisset*; *qui nunc scilicet Lectiones ipsas Sanctorum Ecclesiae Tudertinae a te elegantiori perpolitas sermone*, *&* *gravioribus rebus dumtaxat insignitas a Sacra Rituum*

(a) *Romae typis Hieronymi Mainardi* 1745. *Act.* III. *Decr.* XIV.

(b) *Thesaur. Epistolic. La-Crozian. Lipsiae* 1742. *To.*III. *Epist.* 12. *pag.* 30.

Rituum Congregatione probari , & confirmari provide curas . Haec fere exaravi paratus ad iter Eugubinum , quando hoc Autumnale otium tecum ponere , tuoque iucundissimo hospitio hac vice perfrui non licet . Vale interim , PASINI Praesul amplissime , & litteras , ut facis , tua gratia fovere perge .

Datis Roma IV. Nonas Octobris anno Gratiae CIƆIƆCCLXXII.

Incip. Dõm. epl.

In nomine dñi ñri ihũ xpi incipit epistola de xpõ dĩ filio. de die domĩco ſcõ, qualiter oms xpĩani celebrare debẽtur. Audite ōs populi. & magis vos q. neſcitis illut. Timere ne & cuſtodire ſicut mandatum eſt vob. Ppt hoc venit ira dei ſup vos, & flagellavit laboribus vris in pecorib; ſive in animã lib. quem vos poſſidetis. Pro eo quod non obſervaſtis hoc; quod in baptiſmo promiſiſtis, & de die dominico ſcõ hoc venit ſuper vos gens paganor. inter vos. & corpora vra in captivitatem.

Et propterea venĩt ſup vos lupi rapaces. & in profundum maris dimergunt.

Et avertunt ego dñs faciem meã a vob & tabernacula q; fecerunt man. mee quecũq; aũt malo feceritis in ſcla meã. Ego dicebam qualiter reddam vobis. trado vobis in manũ alienor. exterminabo vob. in manũ amenor. exterminabunt vos ſic demergam vos

 ſicut

ficut fumerfit fodomam , & egomurrea quos terra abforbuit .

Et ambulaverit in aliũ locum in die fcm̃ domicũ nifi ad ecclam̃ aut ad alia loca fcõr. ul loca martyrum aut infirmum vifitare . ul mortuo fepellire aut difcordantes ad concordiam revocare ul viduis & orphanis & peregrinantibus fubvenire fi aliũ feceritis flagellabo vobis duris flagellis . Et inmitto vob. & domib; vrĩs om̃e plagã . & confufionem malam . Si q. negotium fecerit in die fcm̃ dominicũ aut aliquid in domũ fuã fecerit ut capillos tonderit aut veftimenta fua laverit aut panem fuum coxerit . aut operatus fuerit. nulla opa xpiãnis non eft .

Tunc inmitto fup eũ maledictionẽ , & non abent benedictionem meam , nec in die , nec in nocte ; & pono in domũ fuam & fup eum & fup filios fuos om̃e infirmitatẽ . Si qs aũt caufaverit in die dominicũ fcm̃ , aut ira ppetrabit , aut qui ipfa comiferit, mittam fup eum om̃e malũ ut deficiat , &

di-

disperdat. Audite oms ppli & ingredula gentes generationē malā adq; pessimā quare mihi non vultis credere . & servis meis quod vos cotidie predicam . Paucit. dies vris . & cotidie adpropinquā fines nrās . Ego aūt patiens sup oms ex peccato peccatores ut converta. ad penitentiam .

Audite oms & videte ut nullus ex vobis iuret in diem scm̄ dominicum, quia in eo pater luce concedit . & in sex die cuncta pfecerit . Et ipso scō die dominico . resurrexit a mortuis . & in eo spū scō sup discipulo infudit . Tanta est debet observantiam . ut ppt orationem . & missarum solemnia . nichil aliū faciat . ita & vos requiescite ab ōib; operibus vrís . Tam liberi, quam & servi . & ñ alius faciens nisi ut serviatis dō in eccla meā . & a sacerdotib; meis . Si enī non custodieritis diē dominicū scm̄ . de ora nona Sabbati usque ad secūda fr. ora. 1. & non occurritis ad scām ecclam cum oblationib; & luminarib; a missarū solemnia . cū anathematicus vos corā

 pa-

patrē meū qui eſt in Celis . Et non abeatis partē mecū neq; cū angelis meis in ſcta ſctōr. Am̄ dico vobis ſi non cuſtodieritis die ſcm̄ domicū . & om̄s caro patres vrōs . Mitto ſup vos grandinē & fulgora , & corruſcationes & tempeſtates ut pererit labores vrōs . & vineas & olivas vrās . neq; aquā veniam ſup vos abundantiam . Am̄ dico vobis a ſacerdotib; meis decimis vrīs date . Sciatis om̄s quia qui ipſa fraudaverit deꝰ om̄ib; quicūq; manus ſuas operatus fuerit ſive in corpus . ſive in anima . Et non videbit vitā ētnam que deſiderat videre & fines in terra Xpiñor. Hoc incredulis ppls iudiciū tibi ſervo nec in ſclo condempno .

Si feceritis q; pcipio vob. ſi cuſtodieritis diē ſcm̄ dn̄icū , aperiam vobis cataratā celi & om̄ia bona multiplicabo in laboribus vrīs . Non erit fames , neq; conturbatio in gentes . ſtat ego in vob. & vos in me . & ſciatis quia ego ſū ds pt me non eſt alius .

Am̄ dico vob. Si obſervaveritis die dominicū ſcm̄ om̄a mala aufero a vob. Om̄is ſacer-

ſacerdos qui iſtã epyſtolã legit ad pplo ſuo non oſtendit.

Sive in villis in tremdo iudiciis gravis periculum ſuſtinebit. & iſtam epyſtolã ſingulis diebus dominicis oms ſacerdos ad cuius man' pervenerit legant. & pdicant. ut credant & ſemper in memoriã abeant. Quod ſi non cuſtodierit epiſtolã iſtam anathematizo vos illos uſque in ſclm ſcli. & de ſeptimo trono dñi ñri ĩhu pterito anno in Civitatem gazize ubi ſcs petrus epyſcopatum accepit. ✠. Ibi võ ad me petrus eps iſtam epyſtolam dñs direxit dico non mtior. quia per nullum hominẽ michi mandatum eſt. Vide quod ſi non cuſtodieritis quod ſuperius dixit. ante tribunal Xpi. ſuſtineritis duris flagelis.

Iuro ego petrus eps ſcs ꝑ dĩ poteſtatem qui fecit celũ & terram & omia q; in eĩs. & ꝑ ĩhm Xpm filiũ eius.

Et ꝑ ſcã Trinitatem. & per quatuor evangeliſta. & ꝑ XII. pphe. & per XII. apli. & ꝑ beatiſſimã virginẽ mariam. &

ꝑ cor

ꝑ corpus virginũ . & ꝑ ereliquia ſcor. om̃ium ſi mentior vob. quia epyſtolã iſtam non eſt formata de manũ hor. ſet de ſeptimo throno dei eſt ſcripta digiti dñi . Vero ſr nrãs miſſa eſt de ſeptimo throno . qualiter die dominicũ cuſtodire debeatis in ſcla ſclor. Am̃ .

ASCA-

ASCANII COLUMNAE CARDINALIS
ORATIO
AD SIXTUM V. P. M
DE SUO IN URBEM REDITU.

AD CARDINALATUS INSIGNIA

SUSCIPIENDA

QUAM

EX COD. MS. VATICANO

NUNC PRIMUM PROFERT

STEPHANUS BORGIA

A SECRETIS

SACRAE CONGREG. DE PROPAGANDA FIDE.

PETRO . FABRICI . F. COLVMNAE
TIT. S. MARIAE . TRANSTIBERIM
S. R. E. PRESBYTERO . CARDINALI
IN . GENTEM . PAMPHILIAM . ADSCITO
PRINCIPI
ATAVORVM . PROCERVM . GLORIA
PROPRIISQVE . VIRTVTIBVS . CLARISSIMO
QVEM
GALLI . APVD . QVOS DIFFICILLIMIS . TEMPORIBVS
NVNCII . APOSTOLICI . MVNERE . FVNCTVS . EST
EXIMIA . SACRARVM . DISCIPLINARVM . ET . FIDEI . LAVDE
SEMPER . COLVERVNT
STEPHANVS . BORGIA . V. S. R
A . SECRETIS . CONGR. PROP. FIDEI
ASCANI . COLVMNAE . CARDINALIS . CELEBERRIMI
ELEGANTISSIMVM . OPVSCVLVM
IN . QVO . GENTIS . SVAE . DECORA . MONVMENTA
NVNC . PRIMVM . E . VATICANO . CODICE
TYPIS . EDITVM
OFFERT . CONSECRAT
ANNO . MDCCLXXII

ERUDITO LECTORI
STEPHANUS BORGIA.

EX Codice pergameno MMMDCLXXIX. *Bibliothecae Vaticanae nitidissima manu conscripto, auro minioque exornato, prodit nunc primum Opusculum celeberrimi Cardinalis Ascanii Columnae, quod latitavit adhuc, immo ignotum prorsus exstitit iis, qui tanti Viri elucubrationes recensuere* (a). *Parentes habuit Ascanius Marcum Antonium Palliani, ac Talleacotii Ducem, qui postremus Romanorum, hostibus ad Echinadas devictis, in Urbe triumphavit, & Felicem Ursinam Paulli Iordani Senioris, belli, pacisque artibus clarissimi, filiam. Graecis, Latinisque litteris ab adolescentia eruditus, mox in Hispaniam a patre missus fuit, ac in Salmaticensi Academia tanta assiduitate, profectuque iurisprudentiae, sacrisque disciplinis operam dedit, ut, Philippo II. Rege postulante, ad Cardinalatus dignitatem absens anno* MDLXXXVI. *evectus fuerit, cumque ad Urbem reversus honoris accepti insignia recepisset, luculentissimam hanc Orationem in Sacro Consistorio coram Sixto V. Magno Pontifice diserte habuit, in qua*

(a) *Ianus Nicius Erythraeus in Pinacotheca II. num* XLVIII. *Augustinus Oldoinus in Athaeneo Romano. Ferdinandus Ughellius de Cardd. Columnensibus. Hippolytus Marracius in Purpura Mariana. Prosper Mandosius in Bibliotheca Romana Centuria II. num.* LXV. *Alphonsus Ciaconius, & alii multi.*

qua plura de Minorum Ordine, deque Coenobio Sanctorum Apostolorum opportune, venusteque dixit. Summus profecto coaevorum Scriptorum consensus est, Ascanium, praeter ceteras animi dotes nobilissimo principe dignas, quibus abunde exornatus refulgebat, in Urbe ea aetate virum doctissimum fuisse, ac ita apud illum eloquentiae studia flagrasse, ut, teste Iano Nicio Erythraeo (a), si quempiam audiret paullo diligentius huic studio operam dare, ad se advocaret, nosse vellet, hortaretur, obsecraret etiam, ut in id studium, in quo erat, incumberet; nihil enim esse dignius, in quo omnis nostra opera consumeretur, quam hoc, in quo Romani nominis gloria longe, multumque ceteris nationibus praestitisset. *Insignem quin etiam Bibliothecam domi comparavit, Libris omnigenae eruditionis, & Mss. praecipue Codicibus refertam, cui primum Pompeium Ugonium virum clarissimum praefecit, quo vita functo, ipsius Bibliothecae cura commissa est viro alteri eruditissimo Alberto Rubenio Iusti Lipsii discipulo. Quare haec eadem Bibliotheca patuit tunc singulis Litteratis viris, qui Romae florebant, inter quos praecipue memorandus venit Card. Caesar Baronius, qui pro condendis suis Ecclesiasticorum Annalium voluminibus magna hinc adiumenta petivit. De hac plena laude scripserunt Petrus Morinius in suis Epistolis, Iacobus Sirmondius, Antonius Possevinius, aliique. Nihil siquidem hac Bibliotheca vel cla-*

(a) *Pinacotheca III. num. XII. in Imagine Lelii Ubaldini.*

clarius, vel praestantius concipi potest, quippe quae & praeclaris Possessoribus, & amplissimis accessionibus semper excelluerit. Eius enim initium primum est ab Alberto Pio Carpensium Duce, qui, teste Ambrosio Morandio (a), *suam Bibliothecam dono dedit Augustino Steuchio Eugubino Can. Reg. S. Salvatoris Episcopo Kisamo, & Sedis Apost. Bibliothecario; hanc dein magna ex parte Fabius Steuchii frater Marcello Cervinio Iguinae Urbis iam Episcopo, sed tunc Cardinali amplissimo, & mox Pontifici Max. largitus est; tum ipsam Mss. Codicum Monasterii Avellanensis apographis* (b), *ceterisque aliunde quaesitis amplificatam, Marcellus Pontifex Cardinali Guillelmo Sirletio, qui eidem fuerat a secretis, ex testamento legavit; postea ipso e vivis erepto, a Card. Ascanio Columna* XIV. *mille scutatis empta est; hinc post ipsius obitum a Duce Ioh. Angelo Altempsio pretio* XIII. *mille scutatorum in sui possessionem adscita; mox, Altempsii Ducis morte consequuta, migravit in manus Card. Petri Ottobonii Senioris, qui dein fuit Alexander VIII. P. M., quique eamdem Familiae suae perpetuo unitam adiunxit; ac tandem omnium iam possessorum additionibus, & Christinae Svecorum Reginae Mss. praecipue Codicibus locupletatam, Benedictus XIV. P. M. laudando in aevum exemplo, ac munere in Vaticanam* F *Biblio-*

(a) *In Vit. Augustin. Steuchii Tom. I. Operum, Venet.* 1591.

(b) *Maur. Sartius de Episcopis Eugubinis n.* LV. *pag.*223., *& Petrus Pollidorius in Vita Marcelli II. cap.* XXI. *pag.*51.

Bibliothecam inferri voluit. Ceterum e vita migravit Ascanius noster in paternis aedibus apud Basilicam Sanctorum Apostolorum anno MDCVIII., *aetatis suae anno circiter quinquagesimo, Lateranensi Ecclesia, cui praefuerat, herede relicta, eiusque cadaver ad Martini V. tumulum sepultum est.*

ORA-

ORATIO.

IN patriam reditus, Beatissime Pater, quaecunque illa sit, est per seipsum optabilis & iucundus. Quod si Roma ea sit quae ab exteris etiam, barbarisque nationibus patria appellatur, quid optabilius? quid iucundius? sed redire te felice Pontifice, quid felicius? te etiam vocante, & amplissimi huius Ordinis dignitate ornatum, quid mihi, inquam, potuit esse gloriosius? Tecta ipsa, & parietes, intra quos quis natus, & altus est, nescio quam vim habent ad trahendos animos, qui, quacunque vagentur, & errent, nisi ad eum locum, in quo eos natura ipsa collocavit, revertantur, nullibi conquiescunt. Aura illa, quam vagientes hausimus, ita recreat, atque delectat, ut sine ea vita ipsa vitalis, ut Ennianis verbis utar, prope non sit. Caelum illud, quod in cunis primum aspeximus, nescio quid habet aspectu iucundius. Vestigia, quae adhuc reptantes impressimus, focos, laresque nostros quanta

cum voluptate invisimus? Quamobrem pro nivibus, ac pruinis Scythae, Hyperboreique suspirent, quas pueri teneris adhuc manibus attrectare assueverunt, si eos a Scythico illo horrore ad Italicam amoenitatem, suavitatemque traducas. Imperet quis exsulare Aethiopes, & Indos ab incultis, desertisque arenis, quae perpetuo Solis ardore torrentur, abesse miserrimum iudicabunt. Ad caulas, & stabula, ubi natus est, pastor laetus, hilarisque revertitur, & pelles, in quibus iacebat, infans in manus magna cum voluptate sumens nescio quid in ea paupertate dulcedinis, & suavitatis invenit, quam sensim animo etiam rudi, & rustico natura ipsa instillat. Equidem ut de me ipso loquar, nondum ex ephebis excesseram, cum me Marcus Antonius parens meus Regni Neapolitani supremus Comestabilis in Hispaniam secum adduxit, in qua plurima profecto sunt, quae vel maximum carissimae patriae desiderium non parva possunt hilaritate, & iucunditate lenire. Nam si caelum salubre,

agri

agri uberes, & fecundi, amoenissima montium iuga, perlucidi fluminum, fontiumque liquores, riparum vestitus viridissimi, optimi arborum fructus, fruges, armenta, greges, metalla, & rerum fere omnium copia, quae tam ad vitae necessitatem, quam voluptatem pertinent, regiones reddunt amabiles, haec omnia ita habet Hispania, ut de ea Poetarum rex, & regum, ut Alexander dicere solebat, Poeta Homerus cecinerit:

Non est Hispana tellus felicior ulla.

Quid de amplissimis, & ornatissimis urbibus dicam, de gentis moribus, acumine, solertia, hospitalitate, qua & priscis temporibus ita excelluisse Hispanos Siculus Diodorus testatur, ut cum hospites excipiebant de eorum honore inter se laudabili, & pia aemulatione contenderent? Christiana vero pietas, & religio ubi plus viget pura, & integra ab omni errorum labe Philippi prudentia, & virtute conservata? Beneficia etiam ab eo in me, familiamque meam tanta benevolentia, & humanitate collata nonne ad

 patriae

patriae memoriam oblitterandam maximam vim habere potuisse dicendum est? Dicendum profecto est, & te, BEATISSIME PATER, praesente, clara, & contenta voce fatendum, ut cum publica fuerint beneficia, sit etiam gratum se testantis animi publicum testimonium. Dixi hac de re plura, cum in Complutensi theatro me una cum Philippo principe, Isabella, & Catharina principibus filiis totius Academiae nomine gratias agentem audivit sic suae in me antiquissimae benevolentiae memor, ut Regiae Maiestatis pené videretur oblitus, & dicam fortasse aliquando maiora cum & rebus ab eo gloriosissime gestis, & iis, quas filios tanto parente dignissimos gesturos iam pridem auguratur animus, licebit applaudere, si ut res mihi non dubius suppeditabit eventus, sic etiam verba non sit mea mihi iam pridem cognita, & explorata infantia detractura. Ipsa vero regia tanto Rege digna regulis, & principibus viris refertissima, quos vel affinitatis, vel amicitiae vinculo coniunctos habebam, quamvis

sagi

ſagi potius, quam togae ſit, ita tamen me
togatum amavit, & coluit, ut qui equorum
curſu armorum tractatione, & militaribus
ſtudiis exerceri ſolerent domi meae doctiſ-
ſimos viros de graviſſimis rebus diſputantes
audire ſaepiſſime mallent, eo quod ſtudiis
diſſimiles ſola aequaret benevolentia. Aca-
demias etiam, ubi litteris operam damus, pa-
triae loco a pleriſque haberi quis neſcit?
Hac de cauſſa cum inter Himerenſes, & Ca-
tanenſes Siciliae populos de Sterpſicori poe-
tae Lyrici patria lis eſſet orta, Phalaris Aſti-
palaeus iudex delectus pro Catanenſibus ſa-
pientiſſime pronuntiaſſe dicitur, eo quod Ca-
tanae litterarum ſtudiis in puerili aetate na-
vaſſet. In Complutenſi, & Salmanticenſi Aca-
demia per decennium philoſophiae, theolo-
giae, iuris pontificii, & imperatorii curricula
conficiens, tantam cum Hiſpana iuventute
familiaritatem ſtudiorum communicatione
contraxi, ut inter meos in patria mihi ver-
ſari viderer. Memini in ultima illa concio-
ne a me pridie, quam Salmantica diſcederem,

 habi-

habita a te, o patria mihi iure cariſſima, veniam poſtulaſſe, ut eam quoque patriam appellarem, eo quod ſi in te natus ſum, ibi ſcientiis, & doctrinis excultus, ſi a te vitam accepi, illa dedit id, ſine quo vitam mihi acerbam putarem.

Digitum quoque ad gymnaſii parietes intendens marmoreas columnas familiae noſtrae inſigne iudicabam affinitatis quoddam genus eſſe dicens inter nos, & eius Academiae alumnos, eo quod ab Othone Columna, qui Martinus Quintus vocatus in ſacra iſta Pontificii imperii Sede tanta cum virtutis ſui laude, & Eccleſiae utilitate conſedit, tanquam a familiae cuiuſdam capite originem ducant. Quid plura? cum iam brachia ad omnes amplectendos e ſuggeſto porrigerem, & huc exſurgite dicerem, tenebo, complectar, dabo lacrimas, porrigam dexteram, ſanctum, & inviolabile fidei, & amicitiae pignus, ita ſenſi omnium animos ad fletum, & lacrimas commoveri, ut & mihi vox dolore intercluſa defecerit. Quid vero de me, meiſque

que ſtudiis haec Academia ſenſerit, praeclariſſimo hac de re redato teſtimonio, ideſt publicis, quas vidiſti, litteris conteſtata.

Ignoſce quaeſo, Beatissime Pater, pio, gratoque animo accepta ab exteris beneficia recolenti, & interim an bene tua ſint collocata, cognoſce. Haec omnia, quae curſim narro, & alia plura, quae dici poſſent, ea ſunt, ob quae patria tamdiu carere ferendum fuit, ſed o vim amoris inſitam, & occultam! ſemper tamen ſuaviſſima, & iucundiſſima patriae memoria quibuſdam vehementiſſimis deſiderii ſtimulis fodiebat animum, & ad earum rerum, quas nunc praeſens video, recordationem animum concitabat. Quoties ſolium iſtud tuum auguſtiſſimum, & ſolo caeleſti illo, ac divino inferius ob mentis oculos verſabatur, quoties ad ſacros tuos iſtos pedes iacere mihi videbar, quoties ad parentis, & meorum amplexus animo, & cogitatione praecurrebam, quoties hanc, quam nunc affert patria, voluptatem non iniucundo errore praeguſtabam, quid

tan-

tandem animum interdum langueſcentem ad ſtudiorum labores, & vigilias perferendas excitabat? niſi haec una ſpes, ut ſcilicet quam primum in patriam redire liceret, quod maximum, & praeclariſſimum omnium laborum praemium eſſe exiſtimabam. Nam ſi patria, quaecunque illa ſit, tantam in civium animis vim habet, quantam habere aequum eſt patriam illam, quae, ut initio dicebam, ab exteris ipſis, & barbaris patria appellatur, arx omnium gentium, orbis terrarum theatrum, religionis, & pietatis domicilium, & tandem, ut poeta neſcio quis de ea dixit:

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Olim tanti civitas Romana fiebat, ut glorioſa illa vox, civis Romanus ſum, ab Apoſtolorum, ut ipſe dicere ſolebat, minimo audita ſit, nos, qui non ea donati, ſed in ea nati ſumus, parentem noſtram ingrate, & impie contemnemus? Equidem falli eos puto, qui veteris Romae reliquias, & ſemicomeſa

comeſa illa aedificiorum cadavera contemplantes una etiam priſtinae urbis dignitatem tempore, & vetuſtate collapſam defeciſſe dicunt. Errant, qui Romani Imperii maieſtatem, & gloriam iampridem obſoleviſſe credunt: ferri non debent, qui quae in vetuſtis hiſtoriarum monumentis ſcripta legunt, ita admirantur, ut quae oculis praeſentes intuentur tamquam minora, & cum illis non conferenda faſtidiant. Dum curulem ſellam, praetextam, latum clavum, faſces, ſecures, paludamentum, & alia nomina pompae, & dignitatis plena paſſim in Romanis ſcriptoribus legunt felices eos fuiſſe clamant, qui iſta viderint, nos vero, qui iſta tantum legimus, infelices. Capitolium, Fora, Thermas, Templa, Arcus, Ianos, Roſtra, Circos, Theatra, & Amphitheatra oculis pene lacrimantibus quaerunt, quae una cum tempore ipſo ventis velociora evolaverunt, & ſi Romani triumphi pompam in corroſo aliquo, & exeſo marmore inſculptam vident, ita haerent immobiles, ut dum moveri, & ſpi-

& ſpirari ſaxum arte videtur, qui ſaxum ſpectant, ſaxo ſimiles artis admiratione, & ſtupore reddantur.

Habet quidem neſcio quid antiquitas, quod primo aſpectu movet admirationem. Sed, o gentium omnium victrix, o terrarum omnium princeps, & regina Roma, ex eo die, quo indomitas illas cervices, & imperandi ferocitate exſultantes Divo Petro, & eius Succeſſoribus, non vi, & ferro, ſed amore, & manſuetudine domitas, & condocefactas dediſti, & quae imperare tantum ſciebas, parere didiciſti, ex eo inquam te ipſa maior, & auguſtior viſa es. Maiores noſtri fateor Euphratem, & Tigrim ab Oriente transgreſſi imperii tui fines ad Indos uſque propagaverunt. Aethiopes, & Garamantes ab Auſtro victoriarum tuarum meta fuere. Daci, & Sarmatae ſe tuis armis a Septemtrione ſubducere non potuerunt. Per Oceanum Geſſoriacum, & Britannicum ab Occidente ad ea, quae humanae libidini natura ſubtraxerat, tuis navibus aditum patefeciſti.

cisti. Sed cur te cum Sole, qui luce sua lustrat, & complet omnia, comparo? Gentes tuo subiecisti imperio, quas vix e caelo aspicit oculus ille caeli pulcherrimus, quare recte Agrippa apud Egesippum cum Hebraeis, ut se Romanis dederent, persuadere vellet, belli inquit dura adversus omnes conditio, sed adversus Romanos ultima, quos si fugere velis, cum superare nequeas, Orbis terrarum tibi deserendus est. Alexander ille magnus fugiens arma Romana ad regna Caspia, & extremas subactae Persidis, atque Indorum oras victor perveniens Magni cognomen obtinuit, quia maximos nempe Romanos non lacessivit, sed paruit tamen & ille Romanis in posteris, qui fuerat triumpho Romano immatura morte praeruptus. Magna quidem, o patria, haec sunt, sed si cum iis, quae nunc habes, conferantur, tanto minora videbuntur, quanto humanis divina terrenis caelestia antecellunt.

Quidquid non possidet armis, religione tenet, de te pius poeta dixit. Sed non Orientis

tis tantum, obeuntisque Solis angustiis imperium tuum continetur, non Asiae tantum, Africae, & Europae ambitu coercetur, non Orbis terrarum tantum princeps appellaris, & caput, inferi etiam nomen tuum perhorrescunt, caelum ipsum tuis nutibus patet, & utriusque regni claves a Deo tibi traditas tenens, eius vice in terris fungens nonne vetera illa, & obsoleta contemnis? non aureas iam, laureasque coronas, non triumphales currus, & arcus, non inania illa spolia, & trophaea Roma ostentat; palmae, quibus hodie illustratur, vestrae sunt, o sacri heroes, o invictissimi Christianae militiae Imperatores, & Duces, quas vestro pro Christi fide effuso sanguine gloriosissime retulistis; currus, & quadrigae vestra sunt corpora, quibus quasi triumphatores vecti non ad Iovis Capitolini, sed ad caeleste illud Dei Optimi Maximi templum iterum ascendetis; spolia, & trophaea tot delubra sunt impiis daemonum cultoribus erepta, ut Deo, & vobis aris vestro nomine excitatis consecraren-

crarentur. Itaque cur Augustum, cur Tiberium, cur Severum, aut Antoninum videre desideret, cur Patres conscriptos, Romanumque Senatum, qui te, SIXTE QUINTE, e solio isto pontificio iura Orbi terrarum dantem tot Cardinalium, & Ecclesiae Patrum corona cinctum, Christi in terris personam sustinentem intuetur? Quod si urbis ipsius bellis, & vetustate prostratae ruinas deplorant, num id te, SIXTE, Pontifice facere audebunt, qui eam non solum in pristinum splendorem, dignitatemque restituis, sed plura addis, quibus pulchrior etiam redditur, & insignior? Utinam inter istos aedificiorum acervos veteris Romae bustum, & monumentum illius aliquid adhuc spiraret, & viveret, quod hac voce excitari posset, ex hoc loco clamarem, ut surgeret, quae in suo gremio inter suorum cineres sepulta iacet, & caput tam gloriosae senectutis canitie venerandum tot imperii insulis, & insignibus redimitum e sepulcro attollens novam urbis faciem circumspiceret. Areas

vide-

videret, quas tempus nudas, & vacuas aedificiorum ruina reliquerat, novis iam aedificiis exornari loca, herbis, & ſpinis intra ipſa urbis moenia ſilveſcentia iam purgata, & nitida frequentari, aquas per tubos, & fiſtulas longe deductas ex ſummis collium iugis prope ludibundas ad amoeniſſimos hortos irrigandos exſilire, urbis partes latis, perpetuiſque viis magna, & utilitate, & pulchritudine dividi, obeliſcos Aegypti miracula ex horridis, deſertiſque locis avulſos, & inviſis, inauditiſque machinis attractos in nobilioribus urbis partibus collocari, & denique ſi quid novae Romae temporum iniuria deerat, hoc per te, BEATISSIME PATER, aurea haec, & vere tuo nomine felix aetas aſſequitur. Mihi quidem cum primum Vaticanum obeliſcum Auguſti, & Tiberii memoriae ſacrum Sanctiſſimae Cruci a te nuper excitatum, dicatumque vidi, ſtatim illud in mentem venit, hos Imperatores a te e ſede illa per tot annos impie profanata deiectos, eos ipſos eſſe, qui tunc cum natus, & in eam

ipſam

ipsam Crucem sublatus est Christus, Romae imperabant, memini statim obeliscum illum in Caii, & Neronis Circo primum locatum, Martyrum sanguine crudelissime effuso saepe natasse, & Cruci merito eum locum deberi dixi, qui tot Martyrum cruore aspersus iam pridem fuerat Martyrum principi tot caesis, immolatisque hostiis consecratus. Et vero quid mirum si Soli iam dicatum saxum, sese Crucis signo tamquam basim, & columnam, te imperante, subiecit, si tunc, cum primum coepit sacrum hoc Crucis vexillum in Calvariae iugo excitatum nova divinitatis luce splendescere, Sol ipse ea tamquam lux minor offusus occultari non sine rerum naturae ad insolitum prodigium haesitantis admiratione visus est? O te, SIXTE, vere felicem, ac beatum, qui ad Christo illatas iniurias ulciscendas divino consilio electus es. Quid enim insigni hoc opere, & aeternitate dignissimo te fecisse existimas, nisi Christi iniurias ulcisci? quid nisi novae Romae pietatem, & religionem cum antiquae ornatu,

 & ma-

& maieſtate coniungere ? Pyramides, Columnas, Statuas, Arcus, & alia huiuſmodi urbis ornamenta noſtra haec aetas priſcae non invideat, ſed ea omnia vero Deo dicata eius in humanum genus beneficia poſteris conteſtentur. Itaque ſi ullo umquam tempore Hiſpanos, Gallos, Germanos, Polonos, & ceteras omnes Catholicae Eccleſiae imperio ſubiectas nationes Romanae urbis viſendae deſiderium communi omnium fama excitatum allexit, alliciet, te, SIXTE, Pontifice, omnes ex diverſis Orbis terrarum partibus convolabunt, ut antiquam, novamque Romam utraſque ſimul tuo beneficio efflo reſcentes aſpiciant. Non Alpium, Pyreneorumque vallo rerum a te geſtarum fama contineri poteſt, quin in diverſas Orbis partes erumpens ad ignotorum etiam aures omnium ſermone iactata perveniat. Vix pontificiae dignitatis inſignia acceperas, cum ſtatim nefariis, ſceleſtiſque hominibus bellum, quaſi ſigno aliquo ſublato, acerrimum indixiſti. Non ſe ſilvarum receſſibus latrones,

nes, non saltuum latebris occultare potuerunt, non arcibus se, & castellis tueri, non vi, & armis defendere gladius vagina vacuus pene visus, non est tubae sonus, non auditus, non conscripti exercitus, & tamen hostium fauces elisas Roma vidit, bellum inopinatum extinctum, tuta omnia, & pacata; sed quid mirum, si te togatum hominem, & inermem, antequam ensem distringas, non sicarii tantum, & grassatores, sed Reges etiam, & Principes bellicosissimi reformidant?

Non enim amor, non odium, non invidia, non spes, non timor, non misericordia animum omni affectione maiorem in hanc, aut illam partem a recta iudicandi ratione detorquet. Catonianum illud haeret in animo fixum, Magistratum, & Iudicem, neque pro iustis orandum, neque pro iniustis exorandum, nam si iusta sunt, preces non exspectandae, si iniusta, non audiendae. Probas, quod ille ipse Cato cum censuram peteret publice dixit, plerumque populum

 seve-

ſevero medico, & inexorabili indigere. Meminiſti vere in Tragoedia dictum:

Qui non vetat peccare, cum poſſit, iubet.

Scis, in ſacris etiam Pontificum ſanctionibus decretum eſſe erranti conſentire videri, qui ad ea reſecanda, quae corrigi debent, non occurrit: tyrannicam eſſe vocem, non regiam noſti, ſi libet, licet non ignoras, leges ſimiles eſſe ſaepiſſime aranearum telis, quibus muſcae tantum, & huiuſmodi animalcula irretiuntur, & illud plerumque accidere, de quo Seneca conquerebatur, ſacrilegia minuta puniri, maiora in triumphis ferri: optime tenes plus prodeſſe ſupplicium, quod perſonarum dignitate eminet, & apparet. Et tamen quid hoc eſſe dicam? cum animadverſionis ſeveritas timorem potius incurrere, quam amorem ſoleat conciliare, ita ab omnibus, SIXTE, amaris, ut nemo ſit, qui non diuturnum tibi imperium, & feliciſſimae ſenectutis annos precetur. Scis enim, quod pauci ſciunt, gravitatem comi-

tate

tate, & facilitate aspergere, puniendi acerbitatem misericordiae lenitate mitigare, summam severitatem cum summa humanitate coniungere. Non sine divino consilio in caelo Libram inter Scorpium, & Virginem collocatam aspicimus, ut medium quiddam tenere iustitiam iudices intelligant, nec Virginis mollitie delinitam languescere, nec Scorpii ferocitate saevire. Sed hoc ipsum nomne tuus ille pira porrigens Leo familiae tuae insigne significat? Leo quidem animal est vehemens, feroxque natura, sed dum piris blanditur, & attrahit, naturae ferocitatem indicat se humanitate lenire, & illam te in omni actione mediocritatem servare, qua vera iustitia aequitatis nomine digna summopere delectatur. Sic sic tibi omnes admirabili quadam ratione devincis, ita ut ament, dum metuunt, & numquam tanta in Urbe fuerit legum observantia, tam incorrupta, & integra iudiciorum ratio, tam sancta, & inviolata maiorum disciplina, dum omnes, & amore, & metu in officio conti-

 nentur:

nentur : itaque si Romam redire est per se optabile, & iucundum, redire ut initio dicebam te, felice Pontifice, quid felicius? Accedit etiam, te vocante, & amplissimi huius Ordinis dignitate ornatum redire, qua noster hic in patriam reditus insignior redditur, & illustrior, quod ultimo loco a me propositum magnam hic dicendi silvam suppeditaret. Barcinone pridie Kal. Ian. Victoriae sororis sponsalia fiebant, domus tibiarum, nervorum, & vocum cantibus personabat, magnus totius nobilitatis, & omnium ordinum concursus, gratulationes, clamores ut fieri solent maximi, annulum iam sponsae porrigebat Antistes, cum ecce a Sabaudiae Duce litterae novae huius a te collatae dignitatis internuntiae afferuntur. Duplicari, iterarique plausus audivisses, & inter eos SIXTI nomen in caelum laudibus, & laetissimis acclamationibus ferri. Diu haesi ridentis fortunae ludos silentio admiratus, & cum tot laetitiae caussas me habere animadverterem, nullam inveni maiorem, quam eas omnes

omnes tibi, SIXTE, deberi. Magna quidem haec dignitas, & omni aestimatione dignissima, nam si sacrum hunc Senatum Cineas ille Pyrrhi regis Orator vidisset, quid de hac divina potius, quam humana maiestate dixisset, qui de Romano a Pyrrho interrogatus quid sibi videretur, totidem Reges, qui in unum locum convenissent, sibi visos respondit? Si Romani Senatoris dignitas olim tanti fiebat, ut cum ea amicum suum Hadrianus Imperator ornaret, in quem plurima alia congesserat beneficia, nihil sibi dixerit reliquum esse, quod daret, quid, obsecro, dicere te aequum erit, BEATISSIME PATER, cum mihi hodierna die tantae dignitatis dabis insignia? Si Presbyterium est, ut Ignatius Antiochensis Episcopus definivit, sacra consiliarii, & adsessoris Episcopi institutio, quanta erit eorum dignitas, qui consiliarii, & adsessores illius Episcopi sunt, cui ceteri Episcopi, & universa paret Ecclesia? Si tanto in honore habentur Diaconi, qui Episcopi manus, & oculi appellantur, quantus

debetur illis, qui eius capitis oculi sunt, quod Christi Ecclesiae Capitis locum tenens inter cetera mystici huius corporis membra tanta eminet maiestate: qui eius manus sunt, quo fulminante universus terrarum Orbis concutitur? Verum si per se tanta est dignitas Cardinalatus a te collata, qui ingeniorum cuiusque virtutis, & morum es aestimator acerrimus, quantum dignitatis, & splendoris acquiret? Non te virum sanctissimum, & prudentissimum latet, quanti momenti sit tam in divina, quam humana republica consiliariorum prudentia, & virtus. Verum quidem est, ut verissime gravissimus Senator M. Tullius scriptum reliquit, consilia plerumque eventu ponderari, & cui bene processerit multum, cui secus nihil illum sensisse dicimus. Sed tamen bene consultum maximum semper lucrum existimari debet, nam etsi quid secus eveniat, tamen bene consultum fuisse negari non poterit, & quamvis infelix prudentia laudabitur. At contra merito apud

Cartha-

Carthaginensem in crucem tolli Imperatores solitos legimus, qui rem pravo quidem consilio, sed prosperi eventus felicitate gessissent. Quodnam gravius reipublicae vulnus a Deo potest infligi, quam disbulia illa Atheniensium a Neptuno, ut veteres Poetae finxere, victo, & irato immissa, qua citius ea respublica periisset, nisi mala consilia in bonos semper, & felices eventus Minerva convertisset? Plerumque, ut Velleii verbis utar, fit, ut cum fortunam mutaturus est Deus consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit, merito etiam accidisse videatur. Hinc illae Davidis Deum precantis voces, infatua, Domine, consilium Aritophel, cum plus eius consilium, quam Absalonis arma timeret. Hinc illae Dei minae: auferam consiliarium, & sapientem in sacris Prophetis frequentissime, ut adempto consilio certum futurum esse interitum intelligamus. Cum igitur in consilio tantum sit pondus, quanti apud me, & omnes esse debet tuum de me iudicium, dum

dum a te augustissimi huius Orbis terrarum Senatus Senator efficior? Novum quidem, fateor, non est nos Columnenses ab iis Pontificibus huiusmodi accipere beneficia, quos Divi Francisci familia dedit Ecclesiae. Suum habuit Iohannem Cardinalem Nicolaus IV., suum Sixtus IV. Iohannem, qualem tu tuum, SIXTE QUINTE, habes Ascanium. Et quidem pietati nostrae aliquo pacto deberi negandum non est, o dive dives paupertatis amator Francisce, o antiquissime gentis nostrae patrone, qua te, & semper omnes, & ipse potissimum a prima aetate coluimus. Tu nostri penates, & lares, quem nec domi quidem e sinu, gremioque nostro dimittimus, nullibi sine tuo praesidio Columnam nostram firmam, stabilemque manere posse existimantes, iisdem parietibus tua, nostraque familia continetur, idem limen, idem vestibulum, eadem tecta, & vix in ulla aedium nostrarum parte pedem ponere possumus, in qua non tua, vel tuorum exstent impressa vestigia. Aures no-

strae

ſtrae interdiu ſemper tuis laudibus perſonant, & noctu e ſomno nocturnis filiorum tuorum vigiliis, & ſacris, diviniſque cantibus placidiſſime excitamur. Novum quoque non eſt, nos Columnenſes hoc Franciſcanae familiae Pontificibus tamquam proprium, & peculiare debere, ut quamvis e gente noſtra aliquem ſacer hic Cardinalium Senatus habeat, ſecundum & ipſi addere velint, cui propriis manibus huius dignitatis inſignia ſingulari quadam ſuae in nos voluntatis ſignificatione imponant. Habebat Senatus Nicolao Quarto Pontifice Iacobum Columnam Cardinalem, ut cum tu, SIXTE, creatus es, Marcum Antonium. Addidit ille Iohannem, addis tu Aſcanium, ut eos credo vobiſcum ad Apoſtolicae iſtius Sedis culmen evehatis, quos Apoſtolico huic muneri tam pii animi deſiderio a primis pueritiae annis addictos diuturna multorum annorum experientia in ſacris Apoſtolorum aedibus cognoviſtis. Sed utinam quemadmodum das tantae benignitatis inſignia, ita etiam ea dare

poſſes,

posses, quibus dignus quis hac dignitate efficitur! Nam quod de Regibus in Scena Tragicus, id ego de Cardinalibus dicere saepe soleo:

Regem non faciunt opes;
Non vestis Tyriae color,
Non frontis nota regiae.

Quoties illud sapientissimi principis Hadriani in mentem venit, qui cum Heliodorum epistolarum suarum magistrum faceret, dixisse acutissime fertur, potest quidem Caesar pecunias, & honorem tribuere, sed rhetorem facere non potest. Aliud est Cardinalem esse, aliud Cardinalis habere insignia. Multa requirit purpura, quae si non adsint, inane est nomen, & titulus dignitatis. Sed domi habeo exempla, quae mihi possum imitanda proponere, Iohannem Columnam, qui trecentis ab hinc, & eo amplius annis ab Honorio III. in Syriam missus Legatus Fidei nostrae hostes tanta virtutis gloria superavit, ut eius victoriae spolia ea ipsa fuerint, quae ab Imperatore nostro Christo de huma-

humani generis hoste fuerant constituta trophaea : illa, illa, inquam, Columna, gloriosissimum redemptionis nostrae monumentum, quam adhuc Romae a Iohanne Columna collocatam, pie veneramur, & colimus. Et vero cui sacrae illius Columnae e saevissimorum hostium faucibus abstrahendae munus debebatur, nisi Columniis, ut Columna illa, quam olim Imperatores nostri, & Duces ad Columnensem fortitudinem significandam familiae, & gentis nostrae insigne effecerant, ea, inquam, tanquam Columnensis pietatis vexillum a Iohanne Cardinali sublatum, & in hac religionis arce suis manibus fixum a sacris omnibus nostrae familiae Antistitibus, vel ipso capite defendendum posteritatis memoriae consecraretur? Habeo etiam Othonem Columnam, qui in Constantiensi Concilio, tanta omnium nationum, & ordinum consensione, Pontifex Romanus electus, intestinas discordias, quibus tot iam annos Ecclesia saevissime vexabatur, tanta & sancti-

tatis,

tatis, & prudentiae laude sedavit. Habeo Iohannes, Iacobos, Petros, Agapetos, Stephanos, Prosperos, Pompeios Cardinales, quorum omnium ad memoriam sempiternam virtutis; & gloriae fixa vestigia eo me sequentem ducent, quo si fuerit pervenisse difficile, erit saltem aspirasse gloriosum. Habeo te denique, Marce Antoni Cardinalis amplissime, cuius virtutem, & superiorum Pontificum, & potissimum SIXTI testimonio comprobatam, si nunc laudando adumbrare non possum, tantae tibi profecto est laudi, quantae mihi erit gloriae, si eam aliquando factis exprimere imitando contigerit. Si aeterna illa, & immensa, qua in caelo frueris gloria, ut infelicem hanc tibi vitam optarem, Marce Antoni Columna, parens carissime, pateretur, eam tibi, SIXTO Pontifice, libens optarem, ut magni, & generosi animi cogitationes, sanctitatis, & prudentiae plena consilia, quae iam diu sanctissimus senex animo, & mente concepit, tu ipse dextera illa exsequereris, quam sem-

per

per Ecclesia ad opem sibi ferendam promptam, & paratam invenire solebat. Iterum te profecto Vaticanus iste, iterum Capitolium, iterum Romani colles, nunc SIXTO, ut olim Pio V. Pontifice, pene totius Urbis humeris vectum ad sua iuga triumphantem viderent ascendere. Iterum domus tua laetissimos illos & felicissimos Romanae iuventutis plausus, & faustas omnium ordinum acclamationes audiret. Iterum novos tibi, & numquam hac aetate visos Arcus excitari publico Senatus decreto, trophaea erigi, & gloriosissimos titulos victoriarum tuarum in omni aeternitate praecones inscribi intueremur. Iterum rostratam columnam Deiparae Virgini in Caeli Ara dicatam, & gentilitia insignia templi tecto ad posteritatis memoriam insculpta posteri non minori pietate admirarentur. Iterum detracta hostibus spolia, barbarorum sanguine tinctas exuvias, & diu per urbem in coeno, & pulvere volutata vexilla, sacris templorum postibus affigerentur. Iterum denique victi

Eccle-

Ecclesiae hostes debellati vinctas, & catenatas cervices sacris tuis ped bus, SIXTE, subiicerent, si nunc viveret, & triumphare in urbe Romana posset is, quem de his ipsis triumphis immortalitatis laurea coronatum in Beatorum domicilio sui ipsius victorem triumphare pietas credit, & non negabit invidia. Sed parente orbatus, si Fabricium fratrem natu maximum haberem superstitem, cuius in bello operam offerre possem, ut in pace meam tibi ea, qua vides, animi alacritate addico, non leve mihi esset in tanta solitudine, & calamitate solatium. Verum & illi annos mors nimium immatura praeripuit, qui gloriam annis in adolescentiae aetate praeripiens, quo fuerat per Deum immortalem, te Pontifice, progressurus, si ei in Herculeo freto carceres, & initium fuere columnae illae, quas sibi Hercules laborum suorum metam nulli mortalium suo iudicio transiliendam tanta nominis sui fama collocaverat? Vivit tamen avitae, & paternae virtutis haeres Marcus Antonius regni

regni Neapolitani supremus Comestabilis, Fabricii filius natu maximus, Columnensis familiae nostrae princeps, qui dexteram adhuc aetate mollem, & teneram porrigens hoc, quod ceteris praestare non licuit, annos virtute, & animi magnitudine superante, facturum se libentissime pollicetur, ut ipse togatus, ille armatus ad Ecclesiae dignitatem defendendam par studium, & aequalem operam, maiorum nostrorum exemplo, & imitatione excitati, conferamus. Felix vero, & princeps, & parens, clarissima ut a te accepta beneficia si non pari precio, non minori saltem grati animi propensione rependat, quid aliud praestare potest, quam, ut anni, quos & coniugi, & filiis ademptos toties in tot suorum funeribus deploravit, diuturnae tuae senectuti addantur, assiduis a Deo precibus postulare? Quid, nisi filium, & nepotes ad tuos pedes abiicere, ut hoc, quo nullum carius habet, pignus accipiens, illud tibi persuadeas, tam id, quod Romano Pontifici, & Ecclesiae,

 quam

quam id, quod tibi, SIXTE QUINTE; debemus, ſe, me, illos, & Columnenſes omnes Romana, & Columnenſi fide perſoluturos?

IACO-

IACOBI VOLATERRANI
PRO SECRETARIIS APOSTOLICIS
AD CARDINALES
QUAESTIONI INTER EOSDEM SECRETARIOS
ET ADVOCATOS CONSISTORIALES
DIRIMENDAE
DEPUTATOS
ACTIO
EX CODICE VATICANO NUNC PRIMUM ERUTA.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD CL. VIRUM

PHILIPPUM BONAMICIUM

AB EPISTOLIS LATINIS

SS. D. N. CLEMENTIS XIV. P. O. M

PRAEFATIO.

QUAEDAM res ita certo Viro quandoquè conveniunt, ut si quis eas alteri tribuat, & temere sc habuisse, & contra fas quodammodo rem gessisse videatur. Scilicet id nunc usuveniret, BONAMICI Latinorum Scriptorum politissime, si hoc Opusculum, quod nunc primum mea opera in lucem profertur, quoque Iacobus Volaterranus eiusdem Auctor Secretariorum Apostolicorum caussam tuetur, alteri, quam tibi, qui de praeclaro hoc Collegio benemeritus seriem clarorum Pontificiarum Epistolarum Scriptorum bis litterato Orbi & rerum copia, & sermonis elegantia commendasti, quique nunc eodem praestas amplissimo munere, inscriberem, aut de eo etiam cum altero sermonem consererem. Commode tu de Iacobo Volaterrano verba facis in laudato tuo Opere (a), *cumque ais vel ex Maffeia, vel potius ex Gerardia gente censeri. Innuis insuper eumdem inter Scriptores Apostolicos sub Sixto IV., & Innocentio VIII. Romanis Pontificibus adscriptum fuisse. Mitto cetera, quae eruditus quisque eorum noscendorum cupidus a Libro tuo petat, a cuius lectione nonnisi*

(a) *Pag.180., & seqq. posterior. edit.*

nonnisi doctior, & expolitior discedat. Ceterum haud silentio praetereunda Oratio, etsi perbrevis, quam tu ibidem ex Cod. Vaticano integram refers, quamque ipse Iacobus ad Collegas habuit, quo die inter eos est cooptatus. Ad eamdem ergo nunc accedat insuper haec ipsa Iacobi nostri Actio, ex Codice Vaticano signato n. MMMIↃCCCCXII. *fol.* 132. *excerpta, quae diligentiam effugit tuam (& quis singula conse- ctari in tanta rerum copia se posse praesumat, vel quis homini, quem aliquid huiusmodi latuerit, crimen conflare audeat?) quaeque nunc ad te, tamquam ad patronum, fautoremque suum confugit, a quo sane nonnisi comiter, ac laetabunde accipiatur. Habebis sane multos Apostolicos Secretarios a te mirifice illustratos, quos in ea opportune commemoratos gaudeas, ut proinde in adnotatiunculis meis in ima ora subiectis ad loca, quibus a te iidem laudantur, pro qualicumque ipsorum notione provocaverim. Sed quid te diutius hac in re morari nunc praestat, cum praesertim in publica commoda peccet ut plurimum, qui litteratorum Virorum moratur tempora? Habes quapropter in hoc Opusculo & rem tuo instituto, ac nomine dignissimam, & observantiae in te meae etsi levissimum, sincerum tamen, ingenuumque testimonium, quod ut aequi, bonique consulas, etiam, atque etiam peto. Vale,* Bonamici *Litteratorum Virorum eloquentissime, meque tuo studio, ac gratia fovere ne graveris.*

Dabam Domi Kal. Martiis ann. CIↃIↃCCLXXIII.

IACO-

IACOBUS VOLATERRANUS

SECRETARIUS APOSTOLICUS AD CARDINALES DEPUTATOS

SuperControverſia inter eoſdem Secretarios, & Advocatos Conſiſtoriales.

AUDISTIS ſuperioribus diebus multa allegari a Dominis Advocatis Conſiſtorialibus, propter quae conantur concludere eorum ordinem digniorem eſſe ordine Secretariorum Pontificis, & Sedis Apoſtolicae: propterea non modo contentari mixtim cum eis incedere, ſed digniore loco in actis publicis collocari, & illis omnino praeferri: ut tandem Dominationes Veſtrae Reverendiſſimae in eorum partes concedentes contra Secretarios referant Sanctiſſimo Domino Noſtro in Conſiſtorio Secreto, ut eſt moris. Ac duo precipue allegant ad probandam ſuperioritatem; finem videlicet, nobilior ſit fine Secretariorum, & Nomen, eoque ipſi

illuſtres, Secretarii vero nobiles nuncupentur. Nam in antiqua, & obſervata conſuetudine, & moderna obſervantia, & declarationibus, & decretis Summorum Pontificum non inſiſtunt parum circa illa, iuribus eorum fidentes. Ad quae brevibus reſponderi poteſt, & ita perſpicue, ut non dubitent Secretarii inminutum iri aliquid de dignitate ſua, ſed abſque dubio ſperent augeri per ſententiam Dominationum Veſtrarum, quas ſciunt procul eſſe ab omni affectu, & nullam in eis eſſe perſonarum acceptionem, ſed in ſola veritate iudicium ponere.

Primo de fine pauca aſſeruntur in medium; nam multa, quae dici poſſent, relinquentur iudicio ſapientiſſimo Reverendiſſimarum Dominationum Veſtrarum, quae illa optime callent.

Non negatur finem Dominorum Advocatorum praeclarum eſſe, & humano generi etiam ſalutarem; quippe oppreſſis ſubvenit, pupillis, viduis, & egenis opitulatur; eiectos ex beneficiis ad poſſeſſionem reſtituit,

tuit, & multa alia operatur, quae commodum, & salutem hominum non mediocriter concernunt.

Secretariorum autem finis, Reverendissimi Domini, qualis sit, ex sequentibus eliciat sapientia vestra. Nam is tam magni momenti est, ut circumscribi uno vocabulo non possit. Serviunt enim Secretarii Summis Pontificibus, Vicariis Domini nostri Iesu Christi in terris, & supremam in humanis potestatem tenentibus. Eorum autem ministerium quid boni afferat, & quem finem producat, paucis advertite.

Quis enim tractatus de Catholica fide? Quis status totius Christianae Reipublicae? Quis de amovendis haeresibus? Quis de pace constituenda? Quis de amovendo bello? Quis de sedandis controversiis inter Maximos Reges, & potentissimos Principes, & Illustrissimos Potentatus scribit, ordinat, & disponit, nisi Secretarius? His autem tractatibus, qui nobiliores, & maiores in omni hominum actione reperiantur, non videmus.

demus . Horum finem quem nobiliorem , digniorem , & magis ſalutarem reperietis ? Affectus vero quis dat Regibus , & Principibus , vel adimit in maximis rebus , niſi Secretarius ? Quis mirari facit Reges , Principes , & Nationes in his , quae procedunt a Pontificibus , niſi Secretarius ? A quo emanare videmus praeclara omnia , quae ubique gentium leguntur a Pontificibus miſſa . Quis mandata , & inſtructiones , quae dantur Legatis ſummae auctoritatis , miſſis ad exteras Nationes pro rebus maximis , ordinat , & diſponit , niſi Secretarius ? Exempla plurima ſunt ante oculos , & veterum quam plura adduci poſſent in medium : quis igitur neget , Secretariorum miniſterium , & finem , Advocatorum miniſterio , & fine eſſe nobiliorem , & magis ſalutarem ? In hac enim publica ſalus omnium apparet ; in illo privata paucorum . In hoc eſt plerumque ratio rerum maximarum ; in illo ut plurimum minimarum . Illi a privatis mercede conducuntur ad clamandum ab ex-

tremis

tremis subselliis; hi vero a Pontificibus mandata recipiunt, & in eorum aulis aluntur. Illis semper est praemium a pecunia, his a magnis dignitatibus, quibus saepenumero honestantur in Ecclesia Dei. Exemplis non caret tam praesens aetas, quam superior. Illi recitatis commissionibus, quas mandant memoriae, ad propria revertuntur. Hi Pontifices non deserunt, & plerisque parata sunt non indecora cubicula in Pontificis aedibus. Ex quo praecipue apparet, quam sit expediens Pontificibus magis Secretarium propinquum habere, an Advocatum. Illi enim raro evocantur a Pontificibus; hi vero qualibet hora operam, & ministerium exhibent. Et idcirco mirandum est summopere, quod velint ita praeferri Secretariis, & esse propinquiores Pontifici.

Videte, Patres Reverendissimi, quam sint alieni ab instituto, & quantum declinent a semita veritatis. Eos videmus propinquiores Pontificibus, quorum opera, ministerio, vel obsequio utuntur frequentius,

tius. Medici ideo non recedunt a latere Pontificis, quia valitudinem, quae illi ante omnia cordi eſt, curant. Ideo Subdiaconi tam propinqui, quia ad miniſterium religionis, cuius Pontifex caput eſt, ſunt neceſſarii. Ideo Auditores, & Clerici Camerae illos ſequuntur, quia pro Capellanis aſſiſtunt, & Cubicularii etiam, quia ſuo miniſterio Pontificem adiuvant. Secretarii ſtatim ſequuntur, ut Pontificis non modo vocem audiant, ſed nutum quoque percipere valeant. Non in dies, & horas modo, ſed in quaelibet momenta eorum opera Pontificibus eſt neceſſaria; ut enim qualibet hora tam diurna, quam nocturna, ad eos ex toto Orbe afferuntur litterae, & nuntii: ita qualibet hora, & quolibet loco eis opus eſt Secretario. Unde videmus Secretariis parari Cubiculum in aedibus Pontificis non modo iis, qui ſunt domeſtici, & magis Pontifici familiares, propter aſſiduum commercium ante Pontificatum; ſed etiam aliquibus ex numerariis, ut dictum eſt diebus ſuperio-

perioribus de Aretino (a), Lusco (b), Blondo (c), Aurispa (d), & Poggio (e), amplissimis Viris, quibus toto Pontificatu Eugenii fuerat destinata dies negociorum qualibet hebdomada, & assignatus locus in Palatio, ad quem divertebant. Illis etsi pares non simus, tamen non experiuntur Pontifices inutilem, nec indecoram operam nostram. Et etiam Domini Advocati, quamvis Viri praestantissimi sint, tamen pro eorum modestia fatebuntur, non esse eorum Patribus adaequandos. Multa praeterea afferri possent, propter quae propinquitas Secretariorum apud Pontificem necessaria est: Advocatorum

(a) *De Leonardo Aretino Secretario sub Innocentio VII., Greg. XII., Alexandro V., & Ioh. XXIII. vide cl. Philippum Bonamicium* de Claris Pontificiarum Epistolarum Scriptoribus *pag.* 127.

(b) *De Antonio Lusco Secretario sub Greg. XI., & Mart. V. vid. ibid. pag.* 140.

(c) *De Flavio Blondo Secretario sub Eugenio IV. vid. ibid. pag.* 150.

(d) *De Iohanne Arispa, seu Aurispa Secretario sub Eugenio IV., & Nicolao V. vid. ibid. pag.* 153.

(e) *De Poggio Bracciolino Florentino Secretario sub Innoc. VII., Greg. XII., Alexandro V., Ioh. XXIII., Mart. V., Eugen. IV., & Nicol. V. vid. ibid. p.* 125.

rum vero non modo non necessaria, sed pene superflua praesentia, exceptis Consistoriis publicis, in quibus ad ornandam maiestatem illam loci, & ut tempus vacuum non sit, cum exspectantur Cardinales, ut scitis, Legati, Oratores, & eiusmodi. Nam absque propositionibus suis, potest subvenire Pontifex oppressis, ut subvenit. Ostendit idem scripta supplicatio, quod lingua loquitur. Itaque ad ostentationem potius (bona venia sit dictum) quam ad necessitatem inventae sunt propositiones illae consistoriales, & ut maiorem mercedem recipiant a pauperibus clientulis. Haec ita sunt perspicua, ut alia probatione non indigeant.

De nomine pauca subnectentur. Quod videlicet maius quid significat illustris, quam nobilis, Grammatici videantur. Hoc tamen sequeretur inconveniens, quod Secretarii aequiparentur Ducibus, qui nobiles Advocati a Regibus, qui illustres a Pontificibus nuncupantur. Eadem quoque ratione aequipararemus Presbyteros infimae sortis, qui-

bus

bus adiicimus venerabile nomen, Romanis Imperatoribus: quos Leo Papa, & Vir doctissimus Eusebius venerabiles appellant plerisque in locis. Missa facimus quamplurima exempla, quod Secretarii apud Reges & Principes in maiori honore sunt, quam Advocati. Nam ut obmittamus, Iohannem Apostolum, & Evangelistam, cui revelata sunt secreta caelestia, & qui supra pectus Domini in coena recubuit, & quem Salvatoris voce valde honorandum confitemur, & cui idem Salvator Matrem commendavit; Ut obmittamus, Scribam Regis Porsennae ita honoratum ab ipso Rege, ut Scaevola putans interfecisse Porsennam, Scribam ipsum interfecerit: Et ut obmittamus, Mecenatem tantae fuisse auctoritatis apud Augustum, quantae alium non legimus; Veniamus ad nostralia.

Nonne apud Romanum Imperium Archiepiscopus Trevirensis est honoratior propter Cancellariam, quam regit? Iidem apud Reges Franciae, Hispaniarum, & Angliae

gliae ſunt Cancellarii omnes. Apud Palatinum quis eſt honoratior Secretario? Scitis de noſtris, quem locum habent, & qua ſint auctoritate Secretarii Principum Italiae; non eſt opus nominare illos, quoniam apud eius rei ignaros non loquimur.

Circumſcribitur ſuo nomine Advocatus, quum ſe nominat Conſiſtorialem, quaſi nulli alteri vel loco, vel muneri ſit deputandus. Secretariorum vero nomen univerſale eſt in Dei Eccleſia, cum dicitur Secretarius Apoſtolicus, & Sanctae Romanae Eccleſiae. Videri poteſt Bulla Gregorii de Privilegiis conceſſis Venerabili Monaſterio de Sublacu, ubi ex antiquo more ſubſcribebant ſe Cardinales cum Pontifice. Leguntur etiam verba haec ſcripta per Talem Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarium. Nam non dubitant Domini Advocati, Secretarios, & Scriniarios eoſdem eſſe: Et nunc etiam domeſticum Pontificis Secretarium videmus ſervare Scrinia Librorum, Arcana Pontificum, & Sanctae Sedis Apoſtolicae continentia.

CON-

CONTRA ARTICULOS.

Ad primum ita corrigere possent Secretarii Advocatorum scripta in eorum arte: quemadmodum Advocati Brevia in his, quae ad iustitiam pertinent, & si Brevia scirent componere Advocati, scirent quoque clare Secretarii Doctores exsistentes legum allegationes. Nam vidimus D. Gregorium Lollium (a) primo Advocatum, inde Secretarium, componentem Brevia, & allegationes in Iure.

Ad secundum, maior est honor habendus Secretario ex infimo assumpto, quam doctorato ad Advocationem. Nam videtur illi datus honos propter solam virtutem; Advocato vero propter gradum Doctoratus, qui datur etiam hominibus ignorantibus.

Ad tertium videre licet in Romana Curia multis maioribus difficultatibus venire hominem in Secretariam Pontificis, quam aliquem Doctorem in Advocationem. Doctora-

(a) *De Gregorio Lollio nihil habetur apud Carolum Carthatium in* Syllabo Advocatorum Sacri Consistorii &c. *Romae* 1656. *in fol.*, *neq. apud Bonamicium in opere citato*.

ctoratui vero sex, vel septem anni sufficiunt. Secretariatui autem & viginti non sufficerent, nisi suppleret Pontificis bonitas, & clementia. Labor igitur, & difficultas ita in uno est, pro ut in altero.

Ad quartum, nobilior finis est Secretarii, quam Advocati, illum publica Christianorum caussa, hunc privata detinet occupatum. Ille de rebus maximis tractat, hic de infimis ut plurimum; ille a Pontifice, & Collegio, & Cardinalibus mandata recipit, hic a privatis instruitur.

Ad quintum, magis patet ascensus ad maiora Secretario, quam Advocato; & sunt nota, & in dies plures Secretarii promoventur, quam Advocati. Res in promtu est; Ravennas (a), Papiensis (b) nostris temporibus.

Ad

(a) *Opinor sub Ravennatis nomine intelligi Benedictum Accoltium origine Aretinum, nativitate Florentinum, Secretarium Apostolicum sub Hadriano VI., & Clemente VII., qui primum fuit Gaditanus Episcopus, mox Cremonensis, postea Archiepiscopus Ravennas, ac demum Cardinalis. Vid Bonamicium cit. oper. pag.219.*

(b) *Papiensis nomine indi-*

Ad ſextum, ita poſſumus dicere Chriſtum Procuratorem humani generis, prout etiam Advocatum, & ſic pares eſſent Procuratores Advocatis: quod vos negatis, Domini Advocati.

Ad ſeptimum, ſi locus dignior dandus eſſet longiorem laborem paſſo, & ſtipendia duriora perpeſſo, multi praeferrentur & Advocatis, & Secretariis, & hoc patet. Quod autem Advocatorum officium perpetuum ſit, Secretariorum vero temporale, negatur expreſſe. Vocantur enim Secretarii Pontificis, & Apoſtolicae Sedis, hoc videre licet in omnibus conceſſionibus, & Apoſtolica Sedes perpetua eſt.

Ad octavum reſpondetur, quod ingenia paria ſunt & Secretariis, & Advocatis. Nam quampluribus ſunt Doctores, qui nullum, vel parum habent ingenium. Quod Orator perfectus eſſe non poſſit abſque

I 2 ſcien-

indicari cenſeo Iacobum Ammanatium Lucenſem, qui Card. dein fuit, & Epiſcopus Papienſis, quique Secretarii munus obiverat ſub Calliſto III., & Pio II. Vid. Bonamicium ibidem pag. 168.

ſcientia Iuris, non negatur; ſed perfectus ore nunquam eſt inventus; loquimur nos de Oratore, qui nunc cadit in humanis, non de eo, qui ſomniatur, ita etiam Iure conſulto perfecto eſt opus multis aliis cognitionibus; quarum Domini Advocati ſunt omnino ignari.

Ad nonum, ſi Iura non faciunt mentionem de Secretariis, non faciunt etiam mentionem de Clericis Camerae, & nonnullis aliis, qui Secretarios, & Advocatos praecedunt.

Ad decimum, ſi Cardinalis Sancti Chryſogoni (a) fecit mentionem de Advocatis, & non

(a) *Card. S. Chryſogoni fuit Hadrianus Caſtellenſis Alexandri VI. Secretarius, quem heic innui puto, & de quo agit Bonamicius laud. oper pag.* 194., *aliique plurimi. Verum quo loco meminerit Advocatorum, non autem Secretariorum, non novi. Locus hic deſideratur inter cetera Monumenta anecdota, quae de Hadriano Cardinale plena manu congeſſit Vir Cl. Hieronymus Ferrius Longianenſis, nunc in Ferrarienſi Academia Eloquentiae, & Romanarum, Graecarumque Antiquitatum Profeſſor in ſuo nuper edito* Commentario de rebus geſtis, & ſcriptis Hadriani Caſt. Cardinalis. *Quare heic nunc addere praeſtat*

& non de Secretariis, sit in nomine Domini, fuit de eis facta mentio tamquam de insuetis; Nam de his, qui consueverunt in-

I 3 teresse,

stat nonnulla, quae & in eiusdem Testimoniis ibidem editis haud habentur. In Collectanea Epistolarum Ludovici XII. Galliarum Regis, quam Vir Clar. ad pag. 125. laudat, praeter Maximiliani I. Imp. Epistolam, qua Hadriani Card. mentionem facit, habetur insuper Tom. IV. pag. 74. Epistola altera Alberti Pii Carpensis, eiusdem Imper. Oratoris apud Romanam Sedem, ubi Maximilianum certiorem faciens de Comitiis Vaticanis post Iulii II. Romani Pontificis obitum, haec de Hadriano nostro significat: Quod animadvertentes nonnulli ex senioribus in invidiam, & odium S. Georgii (*scil. Card. Raphaelis Riarii*) ad partes R. D. de Medicis (*Iohannis nempe, qui dein fuit Leo X.*) accesserunt, & inter ceteros unus ex his fuit Rmus Card. Hadrianus, qui tamen pertinaciter obstiterat ipsi R. D. de Medicis. Cum autem intellexit, rem declinare ad R. P. Sancti Georgii, timore perculsus exclamare coepit: Si hic Pontifex creatur, ultra Sauromatas fugere hinc libet. *Leonardus Cecconius Montaltinus Episcopus doctissimus in sua Praenestinae Urbis Historia lib. IV. cap. V. pag. 303. memorat Caput S. Agapeti Martyris ad Divi Francisci Corneti in theca reconditum, ubi praeter stemmata Cardinalium Ioh. Vitellensis, Roborei, & Costae alt Castellensis nostri quinetiam insigne ad latera haberi. Tandem Hadriani nostri vitam compendiose expressit Iokerius Lipsiensis in eius Lexico Litteratorum Germanice scripto To. I. p. 103.*

tereſſe, non fuit opus, prout de Secretariis, qui ſemper neceſſe eſt, ut interſint, ut alibi dictum eſt.

Ad undecimum, quod Advocati uſi fuerint ab antiquo habitu, dicitur, quod etiam Secretarii uſi ſunt; apparent ſculpturae ſepulcrorum: ſed poſito, & non conceſſo, quod noviter uſi ſint, & tolerentur, immo increpentur, & pelluntur e Cappella ſine habitu exſiſtentes: Cardinales etiam quotidie augent inſignia, & ante uſum Pilei, etiam erant Cardinales, ut ſunt & antiqui, & auctoritate magna.

Ad duodecimum, quod eorum finis verſetur circa ea, quae dirimunt ambiguitates Cauſſarum, haec levis eſt ratio. Multi Mercatores, Artifices, & privati Cives eorum arbitrio dirimunt quotidie ambiguitates Cauſſarum; & ſi lapſa erigunt, idem agunt commentarii. Provident humano generi non minus Secretarii, quam illi, ut in Allegationibus dictum eſt.

Ad tertiumdecimum, quod fundatur cir-

circa defensionem Iustitiae, ita fieri debet quantum fiat, illi sciunt; sed de fine, circa quem versantur Secretarii, iam est dictum. Nihil est, in quo sit ambigendum. Et si Pica, & Organum vocantur Secretarii explicantes conceptus Pontificum: quales illi reputabuntur explicantes conceptus hominum nullius conditionis, & gradus?

Ad quartumdecimum, si Sacerdotes appellantur Advocati, & non sunt: ideo non debent esse in illa reverentia, qua sunt Sacerdotes, & consequenter subreptitie utuntur eo nomine. Secretarii vero omnes laici non sunt, prout ex Advocatis pauci Presbyteri.

Ad quintumdecimum, Advocati in Caussis perorandis in Consistoriis orant, non negatur, sed orant propter quamdam formam, & ut non videatur vacuum illud tempus exspectationis; sed Secretariorum etiam opera utuntur Pontifices in Consistoriis, & saepe in illum Ordinem.

RELATIO LEGATIONIS
CARDINALIS MARCELLI CERVINII
LEGATI APOSTOLICI
APUD CAROLUM V. IMP.
NUNC PRIMUM EDITA.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD CL. VIRUM

IOH. LUDOVICUM BLANCONIUM

SERENISSIMI SAXONIAE ELECTORIS

A CONSILIIS

ET APUD CLEMENTEM XIV. P. O. M. ORATOREM

PRAEFATIO.

SCriptioni huic, quam ex schedis apud me exsistentibus nunc primum profero, occasionem fecit ea rerum perturbatio, quae exorta primitus iis in plagis, quas tu, Blanconi eruditissime, per plures annos incoluisti, universam fere Germaniam dein pervasit magno cum Religionis nostrae, & Romanae Sedis detrimento. Mala haec adhuc exstantia tu tuis oculis lustrasti, qui itinera etiam plura per varias Germaniae regiones institueris. Quare non iniucundum tibi nunc erit ea denuo domi, & eminus percensere, eaque etiam in hac ipsa amplissimi Legati Marcelli Cervinii Relatione quodammodo revisere. Te non latet, qui nempe litteraturam omnem cum sublimioribus scientiis concilias, Marcellum Cervinium, dein S. R. E. Cardinalem, ac tandem Marcellum II. Pontificem Maximum, a Paullo III. iussum fuisse, ut esset a consiliis, & ab epistolis Alexandro Farnesio Cardinali, ac ipsum postea renunciasse Protonotarium Apostolicum, Episcopum Neoca-

Neocastrensem, & Nuncium apud Carolum V. Romanorum Imperatorem. Ast redeunte Romam Card. Farnesio, qui apud Caesarem cum eodem Marcello Nuncio Legatum agebat, Pontificis, & omnium Cardinalium sententiis ipse Marcellus in eadem Legatione successor statuitur, quam amplissima sane cum laude administravit (a). *Cardinalis dein factus est a Paullo III. anno* CIↃIↃXXXIX., *annoque sequenti apud Carolum Caesarem Legatus remittitur; siquidem Pontifex, antequam ipse ad Caesarem accederet, pileo rubro, & annulo donatum voluit, quae nimirum ad ipsum submisit litteris datis Romae* VIII. *Idus Maii anni supradicti* (b). *In Tabulario secretiore Vaticano multa & scripta, & edita ultro, citroque habentur de iis, quae a Marcello in Germania quoad reformationem Ecclesiae tractabantur. Insuper in Volumine Ms. Bibliothecae Vallicellanae Romae sign. litt. L. n.IV. pag.LVI., & seq. habentur Epistolae Iohannis Moronii Episcopi Mutinensis, & Apostolicae Sedis in Germania Nuntii, Marcelli Cervinii Card. Legati, Iohannis Pagii item Nuntii, atque alia diversi generis monumenta de negotiis ab ipsis apud Germanos, & Imperatorem, ipso Paullo III. Rom. Pont. administratis. Plures etiam epistolae Marcelli nostri occurrunt, quas scripsit, cum Secretarii munere apud Alexandrum Farnesium Card. fungeretur, atque aliae etiam nonnullae, quarum quatuor leguntur inter Epistolas Federici Nau-*

seae

(a) *Vid. Ciacconium in Marcello.*

(b) *Vid. Petr. Polidorium in Vit. Marcelli II.* §. *XIV. pag.27., & seqq.*

ſeae (a). *Secretarii Apoſtolici munus, quod geſſit ſub Romanis Pontificibus Clemente VII., & Paullo III., ſciens praetereo, quod de eo ſatis egerit Vir Clariſs. Philippus Bonamicius* (b); *quemadmodum & Iguinae Eccleſiae Sacerdotium, quod Marcellus ipſe tenuit, nunc haud attingo, quod de eo ſatis verba fecerit* ; Ma... *Maurus Sartius in eius Commentario* de Civitate, & Eccleſia Eugubina, *ubi inſuper duas Marcelli Epiſtolas Eugubii datas ad Iulium III., & inter Epiſtolas ad Principes etiam editas ipſe memorat* (c). *Nonnulla alia ad Tridentinum Concilium pertinentia ex autographa manu Marcelli noſtri, tum eius, aliorumque ad ipſum epiſtolas protulit Vir Cl. Ioh. Dominicus Manſius in Appendice ad Stephani Balutii Miſcellanea* (d). *Italicum tandem eiuſdem Epigramma de Iſabella Graeca Puella Monaſticam vitam ingreſſa edidit Cl. Iohannes Lamius* (e), *ipſiuſque epiſtolam idem quoque memoravit ex Codd. Mſs. Bibliothecae Riccardianae Florentiae* (f). *Aſt horum Scriptorum neminem, Ciacconium nempe, Polidorium, Caſtanaeum, Bonamicium, Sartium, Manſium, Lamium, alioſque, qui Marcelli geſta, & opera illuſtrarunt, hanc,*

(a) *Vid. Nomenclat. S. R. E. Cardinalium* (*auctore Henr. Ludov. Caſtanaeo*) *Toloſae* 1614. *p.* 191.

(b) *De Claris Pontificiar. Epiſtolar. Scriptor. pag* 230. *edit. poſter.*

(c) *Num. LV. pag.*223.

(d) *Tom. III. pag.* 492. *ad* 505. *edit. Lucenſis ann.* 1761. *Vid. & To.IV. pag.* 141.

(e) *Catalogo de' Codici Mſs. della Biblioteca Riccardiana pag.* 121.

(f) *Ibid. pag.* 277.

hanc, quae nunc primum prodit, Relationem novisse video. Forte in aliquo ex subsequentibus Voluminibus horum Anecdotorum publici iuris insuper faciemus elegantissimam Marcelli nostri Italicam Versionem Libri de Amicitia *M T Ciceronis, quae adhuc inedita est, & cuius pretiosum apographum apud nos adservamus. Fruere interim*, BLANCONI *Vir Cl., hac spectatissimi Legati, Episcopi, Cardinalis, & Pontificis Summi scriptione, quam tibi ego nunc sacram volui, ut hinc saltem aliquod exstaret meae erga te observantiae, & amicitiae argumentum, quando nunc maiora, quae tribuam, quaeque tuis meritis plenius respondeant, non adsunt. Vale.*

Dabam Domi Nonis Martiis anni CIↃIↃCCLXXIII.

RELA-

RELATIO LEGATIONIS
CARDINALIS DE NICASTRO
IDEST
MARCELLI II
APUD CAESAREAM MAIESTATEM
POST DISCESSUM CARDINALIS FARNESII.

REnunciaturus Sanctitati Veſtrae ea, quae in Legatione mea acciderunt: Primum dicam illa, quae ad Conventum Agenotae habitum pertinent, deinde ea, quae ad ſtatum Eccleſiae, in iis, quae perluſtravi, locis attingunt. De Conventu quo tempore primum agi coeptum eſt, Reverendiſſimus, & Illuſtriſſimus Dominus meus Cardinalis de Farneſio, qui tunc apud Caeſaream Maieſtatem erat, ut Veſtrae Sanctitati notum eſt, dixit ſententiam ſuam forſan liberius, hoc eſt, eum tractandae religionis modum ſibi quidem minime probari: additis etiam, & conſcriptis, quibus ad id moye-

movebatur, rationibus. Ego vero poſt diſceſſum Suae Reverendiſſimae Dominationis cum audirem Conventum ipſum haberi tum, neque ſolum haberi, ſed in eo agi de ſumma noſtrae religionis, nulla facta mentione Sanctitatis Veſtrae, nulla huius Sanctae Sedis Apoſtolicae, periculoſum ſimul, ac peſſimi exempli eſſe ratus, eam rem cum Caeſarea Maieſtate vehementer expoſtulavi cum commemoratione priorum temporum Eccleſiae, & Dei erga ſe meritorum, petiique a Sua Maieſtate, ut Veſtrae Sanctitati ſignificaret, quem ad finem huiuſmodi Conventus haberetur, id equidem hactenus omnino ſcire non poteram, & interim curaret, ne quid Reſpublica Chriſtiana detrimenti caperet in eo Conventu. Tum iis mihi Caeſarea Maieſtas reſpondit fere: Conventum in Germania ideo haberi, quod ea natio, quae propter Religionis diſſidium maximo in periculo verſetur, mirifice cupiat, ut tandem aliquando huic rei aliquis imponatur modus. Suae Maieſtati compertiſſimum fuiſſe, niſi ali-

aliquis Conventus indiceretur, illos sese sine ulla auctoritate congregaturos, nunc vero longe praestare, si quod faciendum nihilominus ab eis erat, iussu suo fieret, praesertim cum ei Conventui praefuturus esset Serenissimus Romanorum Rex eius frater, qui pro sua pietate, & in hanc Sedem observantia, magnam esset publicae caussae utilitatem allaturus. Quod vero hactenus in eo Conventu nulla mentio Sanctitatis Vestrae habita sit, pro ea, quanti eam semper fecerit, & faciat, graviter, & moleste tulisse, sed putarem tamen, quae a fratre suo, qui illic praesens adsit, permittantur, in bonam partem accipi debere. De se vero hoc omnino polliceri, ac recipere, nihil de vera, & a Patribus accepta Religione remissurum, neque aliis permissurum, nisi ea, quae, & rerum, & temporum qualitate pensata, Vestrae Sanctitati, & huic Sanctae Sedi e republica esse videbuntur; orare tamen Sanctitatem Vestram, ac precari, ut quemadmodum ei antea significaverat, ad eum

Conventum Legatum aliquem mitteret, atque ad me tunc conversus, dixit, se etiam, atque etiam cupere, ut quamquam is locus, ubi tunc in Flandria eramus, a Conventu ipso non longe abesset, ego id muneris, ne id diutius differretur, obirem, Legati enim praesentiam ingentes animos omnibus bonis addituram; ad quam quidem rem saepe, & postea per Ministros suos me adhortata est. Tunc ego primum Suae Maiestati, deinde quoque eius Ministris, dixi, me in Italiam iamdudum revertentem, ad hoc fuisse a Vestra Sanctitate de medio itinere revocatum, ut apud Maiestatem Suam huius Conventus caussa commorarer, a qua, veluti a quodam bonitatis fonte manare debere quidquid aut boni in eo Conventu reportaturi essemus, aut devitaturi mali, nec vero quidquam in eo statui debere, de quo Maiestas Sua certior antea non reddatur, & num id sibi placeat, aut non placeat, consulatur. In Germania vero alium Legatum designatum esse, qui, ut dece-

decebat, prudentia, bonitate, & doctrina me longe anteiret; humeros meos pares tanto oneri ferendo non esse; in summa proficisci aliquo non posse iniussu Beatitudinis Vestrae. Itaque me omnia haec ad eam perscripturum esse dixi, & accepto responso, sine ulla mora eius voluntatem facturum. Igitur dum haec a me Sanctitati Vestrae perscribuntur, interim Principes Germanorum in Conventu congregati, ut qui in eo iam supra duos menses non sine magna impensa de suo more stetissent, videntes parum inter se, & omnes Protestantium convenire (ita enim ipsos haereticos appellant, quod ii, ut dicunt, inter cetera protestati sunt, hanc Sanctam Sedem pro capite Ecclesiarum non cognoscere, sed omnes Episcopos, atque adeo Presbyteros pari praeditos potestate esse) ad exitum omnibus modis properare, & aliquam viam discedendi invenire studebant. Quare factum est, ut non multos post dies Conventus in eam discessionem dimitteretur, quae tam pri-

 dem

dem Vestrae Sanctitati transmissa est. Cuius summa est, ut Diaeta Imperialis a Caesarea Maiestate indiceretur, & interim haberetur quoddam colloquium, in quo homines docti XXII. pari utrimque numero de concordanda Germania disceptantes modos invenirent, ac digererent, qui referri postea in Diaeta haberent. De qua re a me nunc ideo parum multa dicentur, ne in mea sententia explicanda male forte ominari viderer. Hoc tamen unum silentio non transibo; nihil a me esse vel cum Caesarea Maiestate, vel cum eius Consiliariis praetermissum, quod ad dissuadendum huiusmodi colloquium, multo iam tempore ab haereticis expetitum, & nunc demum in eorum gratiam concessum pertineret; adeo, ut cum mihi rationibus responderi non posset, de periculis quidem, quae valde multa a me inde impendere proponebantur, in meam sententiam veniretur, sed tamen diceretur statum temporis in praesentia non tulisse, ut ex eo Conventu tot Principes, re penitus infecta, di-

scessis-

fceſſiſſent ; nec vero in eo quicquam fieri potuiſſe, ſi non eſſet conſenſum in colloquium. Quod quia futurum erat mere colloquium, hoc eſt nihil in eo ſtatui, ſed integra omnia in Diaetam reiici deberent: fore ita minus periculoſum, praeſertim ſi Sanctitas Veſtra Legatum illuc ſuum, quemadmodum ei per diſceſſionem Agenotae factam licet, & aliquos homines doctos deſtinarit; Quod etſi crederent, a Veſtra Sanctitate fieri omnino debere, mecum tamen de ea re multis diſputatum, & actum eſt. In Diaeta vero, quid novi acciderit, Caeſarea Maieſtas praefutura eſt; plures & Legati Sanctitatis Veſtrae exſpectantur, cum quo uno verbo Caeſarea Maieſtas me commeatum a ſe petentem dimiſit, ſed antequam ab ea tamen diſcederem, egi cum Sua Maieſtate diligenter de pace cum Rege Chriſtianiſſimo perficienda, tametſi ſaepe antea idem feceram, ut a Veſtra Sanctitate habui in mandatis. Qua in re ne quid omnino ulla ex parte deeſſet, non parum etiam iens,

 & re-

& rediens cum Maiestate Christianissima de via laboravi. Verum ab utroque idem habui responsum, fore scilicet per se non stetisse, quominus pace iampridem facta melius rebus Christianis in maximo periculo hinc, atque hinc constitutis provideretur, inducias tamen beneficio Sanctitatis Vestrae Niceae factas servaturos se interim esse dixerunt. Sed ut ad res Germanicas revertar, colloquium ad diem XXVIII. mensis praeteriti Wormatiae indictum erat: Diaeta ad Epiphaniae festum Ratisbonae erat indicenda. Dixi pauca e multis quam brevissime potui de Conventu; Nunc in quo statu res Ecclesiae in illis regionibus sint, paucis ostendam. Vix credibile est, Beatissime Pater, quantum Germanica natio parvo tempore immutata sit; ab ea enim pietate in Deum, & in hanc Sanctam Sedem observantia, quae ante has haereses exortas singularis apud eos populos vigebat, ad luxum, ad commessationes, ad libidines, denique ad impietatem se converterunt, & ut natura sunt

nimis

nimis in utramque partem, toto animo se a nobis abalienaverunt, adeo, ut qui adhuc in Ecclesiae obedientia perdurant, bonos, qui pauci sunt, semper excipio, metu magis suorum Principum id faciant, quam eorum ipsorum voluntate, cuius rei caussam cum inquirere vellem, inveniebam esse contrariam ei, quae olim sibi fuerat ad fidem, & obedientiam nostram deveniendi. Simplex, & Apostolicus vivendi modus ab hac Sancta Sede eis commonstratus, ac traditus, cultus frequens, & castus in Ecclesiis, dispensatio bonorum in pauperes, & pios usus, caritas erga proximum, praedicationes sane fecerunt, ut illae etiam in extremo Orbe positae nationes fidem reciperent, & nobiscum consentirent, cum antea ab eis crebrae in Italiam inundationes fieri solerent; Nunc vero cum in eorum Ecclesiis nihil horum fere inveniatur, sed penitus contraria omnia, & opposita, animi quoque eorum mutati sunt, & qui priores ad fidem olim venerunt, scilicet ipse populus, & multitudo

priores desierunt. Quod quidem quanti ponderis, ac momenti sit, praeteritorum temporum historiae, si quid umquam cum Regibus, ac Principibus huic Sanctae Sedi negocii fuerit, & controversiae, satis declarant; populorum enim fraeno ad suos Principes coercendos, ac domandos saepe usa est; quae res est una, quae hoc nostro tempore maximum mihi incutit terrorem. Itaque cum haec mala omnia ex hoc potissimum proveniant, quod non ii amplius in Episcopos eligantur, qui optimi sint, & in eorum Ecclesiis residendo Episcopalia munia rite obeant, sed contra ii potius, qui favore, & gratia pollentes, ac deinde suo more viventes, greges sibi commissos deserant, ac negligant, eo res pervenit, ut qui Presbyteros ubique male audientes iniuria afficiant, & bona Ecclesiastica diripiant, aut ad haereticos transfugiant, videantur se obsequium gratissimum praestare Deo. Cui rei ut provideatur a Vestra in primis Sanctitate, post tot a se hactenus in Ecclesia

Dei

Dei bené, & praeclare geſta, ab omnibus bonis ſummo cum deſiderio, & ſui nominis gloria ſempiterna exſpectatur. Haec ſunt fere, Beatiſſime Pater, quae mihi tum agenda, tum dicenda de Religione acciderunt; in quibus ſi pro mea tenuitate aliquid ſit offenſum, Sanctitas Veſtra me excuſatum habeat, ſtudium quidem certe non defuit.

ALDI MANUTII

PAULLI FILII ALDI NEPOTIS

DE FALSA ANTIQUORUM RELIGIONE

DEQUE LARARIO

COMMENTATIO HISTORICA

HABITA IN FLORENTISSIMA ACADEMIA PISANA

Atque ex Schedis Mss. nunc primum in lucem edita.

JOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII
AD CL. ET ERUDITISSIMOS
ACADEMIAE ETRUSCAE CORTONENSIS
SOCIOS
PRAEFATIO.

CUM mihi insignis beneficii vestri, Socii *eruditissimi*, *memoria recurrit* (*recurrit sane mihi quam saepissime*, *ac grata semper summopere*) *quo me in coetum vestrum spectatissimum*, *Lucumone Praesule amplissimo Mario Guarnaccio Volaterrano*, *Viro omnigena eruditione*, *ac Libris editis clarissimo*, *cooptatum voluistis* (a) , *eo tangor grati animi sensu*, *eaque de vobis benemerendi voluntate percellor*, *ut publicum aliquod observantiae*, *& officii erga vos mei argumentum emittendum necessario intelligam*. *Dum tamen maiora & cogito*, *& molior*, *quae non ita cito sint proditura*, *aegre sane ferebam desiderare vos diutius officium meum*, *quod idcirco nunc ego inscripta vobis de hoc Aldi Manutii Iunioris anecdoto Opusculo Praefatione*, *aliqua saltem ratione*, *quae & instituto vestro respondeat*, *& vestram deceat eruditionem*, *persolvere satius existimavi*. *Prodit quapropter nunc primum haec Aldi nostri Commentatio Historica de falsa Antiquorum Religione*, *deque Larario ex apographo apud me exsistente*, *quod ex Codice Ms. Vaticano desumptum*

(a) *Diploma datum est ipsis Nonis Aprilis anni* CIↃIↃCCLXXI.

ptum coniicitur. Habita haec eſt, ut ex fronte ipſa colligitur, in florentiſſima Academia Piſana, dum in ea humaniores litteras tum Latinas, tum Graecas Aldus doceret. Siquidem poſtquam ipſe in Veneta, & in Bononienſi Academia ſumma cum laude verſatus eſſet, Magni Etruriae Ducis providentia Piſanae Academiae Profeſſoribus accenſetur. Paratus ipſe ad hoc munus apparet uſque a die IX. *Kal. Decembris anni* CIↃIↃLXXXVI., *quo litteras dedit Bononia ad Georgium Contarenium Venetias* (a), *quibus ipſum commode hac de re certiorem facit. Ceterum ob hiemalis temporis impedimenta* (b) *Bononiae ſuperſedit, nec ab ea Civitate ipſum diſceſſiſſe patet, niſi poſt diem* V. *Idus Martias inſequentis anni, cum ſcilicet poſtremae eius litterae ibidem exaratae hac ipſa die ſubnotentur* (c). *Hinc proceſſit Florentiam, ubi plures dies moratus eſt, ut ex aliis eiuſdem epiſtolis palam eſt* (d). *Piſas tandem venit vel ad Aprilis finem, vel ad Maii initium, cum ab hac Civitate nemini ab ipſo datae epiſtolae habeantur, niſi a. d.* X. *Idus Maias anni, quem diximus,* CIↃIↃLXXXVII. (e). *Dum ad Piſanam Cathedram invitatus eſt Aldus, oblata ei etiam fuit altera Archigymnaſii Romanae Sapientiae, quam Marcus Ant. Muretus vir ſummus obtinuerat, quamque ipſe alia fide obſtrictus adire nequi-*

(a) *Lettere Volgari di Aldo Manucci. In Roma* 1592. *preſſo il Santi,* & *Comp. num.*80. *pag.*71.

(b) *Ibid. epiſt.* 85. *die* 28.*Decemb.* 1586.*pag.*94.

(c) *Ibid. ep.*101. *p.*98., & *epiſt.*102. *pag.*99.

(d) *Ibidem epiſt.* 103. *pag.*100., & *ſeqq.*

(e) *Ibidem epiſt.* 109. *pag.*105.

quivit (a). *Feriarum Autumnalium tempore, hoc ipso anno, Lucam petiit, cuius incolatu plurimum delectabatur, ut ex duabus eius epistolis, quas ibidem scripsit, colligere est* (b). *Pisis dein ad munus suum regressus est, quod ibidem ipsum exercuisse usque ad subsequentem annum* CIƆIƆLXXXVIII., *manifestum fit ex reliquis eiusdem epistolis, quarum quae omnium postrema Pisis data est, pridie Nonas Novembris suprascripti anni subsignata cernitur. Inscripta haec est Viro Cl. Angelo Roccae Eremitae Augustinensi, cui Aldus significat proximum eius adventum Romam, ipsiusque laetitiam ob Sixti V. Pont. Max. praeceptum, quo cum ceteris eruditissimis viris ad Bibliae Sacrae emendationem, novamque editionem peragendam designabatur* (c). *Hoc quidem tempore abdicasse se Manutium nostrum a Pisana Cathedra, certo certius est, cum praesertim tunc in eadem successerit Dominicus Mancinius Cortonensis, ut nos comiter per litteras monuit Vir ingenuus, & eruditus Iohannes Taluminius, qui etiam, quae Morhophius* (d) *ex Scotii Itine-*

(a) *Vid. eius epist.* 97. *pag.*94., *ubi Iuliano Goselinio Mediolanensi haec narrat:* Rinonciata la Segretaria di Venezia, & la Lettura venni a questa Catedra (*Bononiae*), & di quì ora parto per Pisa al servigio del Serenissimo Gran Duca, chiamato anche a Roma nel luogo del Mureto, dove ora non posso andare, trovandomi obbligato a Sua Altezza Serenissima. *Vid. & epist.* 104., *&* 105. *pag.*201., *& seqq.*

(b) *Vid. ibid. epist.*219., *&* 220. *pag* 191., *&* 194.

(c) *Vid. ibid. epist.*273. *pag.*236.

(d) *Polyb. lib.*1. *cap.*3. *num.* 5.

Itinerario de legata Pisanae Academiae a Manutio Bibliotheca octoginta mille Voluminum ingerit, falsa prorsus affirmat. Quapropter ceterae eiusdem Manutii litterae sane elegantissimae usque ad annum CIↃIↃXCII., *quo etiam typis commissae sunt, Romae scriptae conspiciuntur. Haec momenta temporis, quo Pisis Aldus noster constitit, ex eius epistolis forte nimis sedulo persequi nobis nunc libuit, cum frustra maiora, & accuratiora ex Pisanae Academiae Scriniis, ubi desiderantur, petierimus, nullaque quinetiam ex Stephani M. Fabrucci Commentariolis de Pisano Lycaeo, quae tum in prima, tum in altera Calogeriana Opusculorum Collectione locum habuerunt, deprehendere potuerimus; ac nimis pauca de hac Aldi provincia nobis insuper proponat Iosephus Scipio Mannuccius Florentinus in altero eius Opere de Clusentini gloriis* (a), *ubi etiam se eodem Manutiorum semine natum contendit, quod tamen eidem Vir celebris Dominicus M. Mannius in eius Vitae Commentario de Aldo Seniore* (b) *inficias ire non dubitavit. Quare gratum nunc vobis erit,* SOCII *eruditissimi, haec ipsa cognoscere, quae partem Etruscae ditionis, qua etiam plerique vestrum continemini, attingant, simulque nunc primum in lucem prodeuntem excipere doctissimi Viri Commentationem, quae in eiusdem ditionis solo, & in Academia longe celeberrima exorta, & pronunciata postmodum fuerit. His accedit, quod ipsa*

(a) *Giunta alla prima parte delle glorie del Clusentino, ovvero Parte II. Firenze* 1687. *pag.* 172.

(b) *Vita di Aldo Pio Manuzio &c. Venezia* 1759. *pag.* 20.

ipsa est de veterum tum Romanorum, tum Graecorum, ac quinetiam Etruscorum Religione, a quorum postremis nimirum & sacra omnia, & ritus, & caeremoniae, quae Diis olim tribuebantur, in ceteros manaverint, ut Clarissimi Viri Guarnaccius, & Passerius in elaboratis eorum Operibus praesertim ostenderunt; quae sane omnia ita instituto vestro conveniunt, ut nulla potior sparta sit, quam vos ornandam velitis. De Aldo vero quid amplius memorem? Nostis enim vos ipsum Aldi Pii nepotem, & Paulli filium, qui & quanti Viri, bone Deus! Insuper & cetera eius Opera, quae iamdiu typis commissa sunt, haud recensebo, quae unicuique vestrum, qui praeclara polletis eruditione, facile innotuerunt. Ceterum illud non praetermittam, quod forte non quilibet noverit, me Octobre mense elapsi anni, cum Fabriani essem una cum Cl. Praesule Stephano Borgia, altero Socio vestro longe praestantissimo, in publico eius Civitatis Archivio (a) *deprehendisse epistolam encyclicam, & typis impressam, qua Fabrianensibus anno* CIↃIↃLXXX. *inscripta Aldus noster petit ab eis (ut etiam a ceteris Civitatum Decurionibus petierat) loci descriptionem, quam ad totius descriptionem Italiae, quae ab ipso parabatur, conferre posset. Tandem anecdotum alium ipsius Auctoris Tractatum ex eo, quod supra memoravi, apographo deinceps etiam edendum curabo, qui est* de Statuis, deque earum antiquitate, & usu, *quemque vos pari laetitia, ac voluptate excepturos non dubito. Habete ergo nunc interim,* Socii *eruditissimi, hoc qualecumque grati in vos animi mei,*

L tum

(a) *Fascic.* KK. *num.*134.

tum & obsequii, & observantiae argumentum; atque Opusculum hoc ipsum, quod ad id virtuti, ac meritis vestris sacrum volui, in hac ipsa Academiae Cortonensis Bibliotheca, ac vero Musarum Sacrario, tamquam humanissimo hospitio exceptum forulum aliquem obtineat; ut & ego rursus, quamvis longe dissitus, eo ipso hospitio sane benevolo, splendidoque frui videar, quo nimirum Cl. Praesulem Stephanum Borgiam, ac me duobus fere ab hinc annis excepistis, quibus sine utpote multo, magnoque cumulatis honore etiam nunc summa cum voluptate spectatissimae Manciniae Gentis domestica officia, & sedulitas, privatorum Museorum praeclara cimelia, Academiae Aedes libris, & multiplicibus monumentis instructae, Templorum, & Domuum ornatus, vetustissima Urbis moenia, ac tandem Equitum, & Matronarum urbanitates, ac merita ante oculos obversantur. Verum qui nunc ego singula commemorem, cum plurima & laude, & recordatione dignissima occurrerint, quae in adversariis nostris redacta clariorem aliquando lucem forte etiam consequentur? Valete quapropter, Socii eruditissimi, & Academiae vestrae, atque etiam Italiae gloriam laboribus, ac studiis vestris amplificare, ut iam laudabiliter coepistis, alacriter pergite.

Datis Romae ipsis Idibus Martiis Caesariana caede insignibus anno CIƆIƆCCLXXIII.

DE

DE FALSA ANTIQUORUM RELIGIONE
DEQUE LARARIO
COMMENTATIO HISTORICA
ALDI MANUTII
HABITA IN FLORENTISSIMA ACADEMIA PISANA.

NULLA umquam gens, nulla natio tam immanis fuit, atque barbara, tam inculta, & ab omni humanitatis lege aversa, quae divinum cultum prorsus negaret, quam nos alio nomine Religionem dicimus, si vera Cicero scribit. Nam etsi Epicurus, Protagoras, Lucianus, Lucretius, aliique multi vel animi pravitate, vel fallaci argumento moti, nullam fidem ulli Deo exhibendam dixere, vidimus tamen magis valuisse veritatem, debitum, officium, & communis opinionis vim, quae praecipue rationabili ratione niteretur. Cuius rei caussam hanc fuisse puto, quod cum nemo negare posset res divinas esse, quod ex earum affectibus ipso

quoque ſenſu facile percipimus , & cum Religio ſit ſcientia, & cultus rerum ſublimium, neceſſario ſequatur Religionem hanc ab omnibus gentibus cognoſci, ab omnibus obſervari, & ab omnibus rationibus, quaſi hominum debitum pro beneficiis a Deo acceptis in gratitudinis ſignum reddi. Hinc Religioſi dicti ſunt Sacerdotes divinarum rerum cultui addicti, pariterque Religioſa, & ſacra Templa, in quibus Deum adoramus, cum haec ab hominibus in Dei honorem & reverentiam fabricata, & poſita ſint, illi vero rerum divinarum obſervationi operam dent. Hinc apud Latinos Auguſtum, Sacrum, Sanctum, & Religioſum, cum Auguſtum, niſi fallitur Nonius Marcellus, ſit ſanctificatum, deificatum, & glorificatum. Sacrum autem locum Ulpianus ait dici eum, qui ſemel conſecratus fuerit, ſacrariumque, ubi res ſacrae ponuntur, & ſumma cura, ac ſtudio cuſtodiuntur. Sanctum autem ſcribit Martianus eſſe omne id, quod nullam iniuriam licite pati poteſt ab humanis viribus,

neque

neque ab ulla vi, Sanctumque, & Religiosum unumque, idemque esse vult Trebatius; quamvis propria, & germana significatio Sancti omne illud significet, quod est purum, inviolabile, sincerum, incorruptum, & non contaminatum, quare solemus dicere Sanctum Deum, Sanctos Angelos, Sanctas Leges, Sancta decreta, Sanctam sententiam, Sanctum Senatum, Sanctum populum, & alia similia. Merito scribit Cicero capitali poena affici solitos eos, qui res sacras contaminabant, vel earum ministris iniuriam faciebant. Credebant nempe prisci illi, Divinam Maiestatem hoc pacto, nescio quo modo, ab humana arrogantia, & perfidia laedi. Non igitur mirum esse debet, si Romani & belli, & pacis artibus clari, in hac quoque Religione tam publica, quam privata omnia effecerunt, ne ullis hominibus inferiores essent, ut ipse quoque Cicero gloriatur; quamvis verae pietatis luce, & Dei cognitione destituti, ipsa eorum Religio nil aliud esset, quam pura, & manifesta

ſuperſtitio. Sed ad ſacra Templa redeuntes dicimus, quamvis totus mundus Templum ſit, Dei divinitate refertum, quod & Plato in Epinomide, & in Timaeo ſignificare videtur, ad cuius ſimilitudinem humanorum artificum materialia haec, quae quotidie videmus, fabricantur; non tamen particularia Templa vana eſſe, cum ab animorum devotione proficiſcantur, & ab hominum reverentia in Dei honorem, & gloriam poſita ſint: immo credere debemus Deum in Templi univerſalis imitatione non aliter ſibi placere, quam homo faciat, propriam imaginem pluribus locis delineatam videns, tum maiore, tum minore forma; nam cum homo non poſſet ob multa communis vitae impedimenta, & ſollicitudines, praetereaque, quod corporis vinculis teneatur, & a ſenſibus multis irretitus ſit, animum ad caeleſtium, & ſublimium rerum contemplationem adiungere, optimum certe fuit materiale Templum invenire, quod nos oculis ſaepe intuentes, quaſi parvus orbis ſui exem-

exemplo ad Dei contemplationem invitaret; Quamvis veteres Germani, ut ſcribit Cornelius Tacitus, Deo nullum Templum eſſe dicandum, neque ullam ſtatuam putaverunt, ea ratione moti, quod Deus cum ſit infinitus, non poteſt Templo includi, & cum ſit inviſibilis, nulla ſtatua poteſt repraeſentari. Nunc addo ad ſuperiora, ſicut omnes nationes non convenere in eadem lingua, habitu, & moribus, ita quoque gentes non convenere in eodem modo, & ratione adorandi Deum. Conſentiunt tamen omnes eum ſine dubio laudari, exaltari, adorari, & glorificari ſupra omnia a nobis debere; homoque natura inclinare, & propendere videtur ad vitam Religioſam, quod & Cicero ſcripſit Pythagorae opinionem ſecutus. Natura enim ſcintillas quaſdam ardentis ignis a principio in animis noſtris ſpargit, quae animum excitant ad cultum, & ad ſcientiam ſanctarum rerum. Platoque dixit oculos homini eſſe datos, magis ut divina, & caeleſtia, quam ut terrena contemplaretur. Fingamus

mus nobis hominem mediocri iudicio praeditum, aliquo temporis ſpatio altum, nullo Religionis cuiuſquam praecepto imbutum, quid putamus hunc, cum ad iudicii aetatem pervenerit, dicturum, videntem Solem pellucidum ſurgere, moveri, celari, generare, & corrumpere omnia ſuo motu, atque cum eo Lunam ordine moveri, occultarique, & ſuis temporibus, modo ad accretionem, modo ad diminutionem accurrere? inde ſtellas tam claras, & lucentes noctu per caeli ſerena videri, noctium, dierumque rationes, ventos, pluvias, tonitrua, fulgura, nubila, ſagittas, arcus caeleſtes; vere agros herbis, floribus plantis, arboribus veſtiri, aeſtate tantam fructuum copiam matureſcere, autumno colligi, hyeme terram omnibus ſuis honoribus ſpoliari; tot flumina, lacus, fontes, rivos, metallorum venas, mineras, aliaque ſimilia, quae videmus minime mirantes in ipſa terra varios effectus producere? Quod ſi hic homo tantas, tamque differentes rerum naturas videret, eaſque tamen

men hoc modo aeternum, & invariabilem ordinem ſine confuſione, vel motu aliquo conſervare, quae cogitatio, quaeſo, qui ſtupor, quae admiratio eius eſſet? Mihi perſuaderi non poteſt, tam ferum, atque inhumanum eum fore, tam a naturali ratione alienum, ut haec videns tanta harmonia regi, tanto ordine regulari, tantaque providentia durare, non poſſe non & corde, & lingua fateri, mentem quamdam, cauſſam altiſſimam, & potentiſſimam eſſe eam, a qua haec & ordinem, & ſtatum acciperent. Nec ullus dubitandi locus relinquetur hac in re, ſi novi Orbis populos, patrum noſtrorum memoria repertos conſiderabimus, qui etiamſi maiori ex parte ferarum potius ſimiles ſint, quam hominum, habent tamen loca ſacrificiis addicta, in quibus ſtatuas venerantur, & imagines, quas ſumma cura reverentur, & maxima diligentia cuſtodiunt. Et quamvis ſuperſtitionis coeno involuti ſint, nec aliam inſtitutionem acceperint, quam eam, quae a natura rudi, & imperfecta nobis tribuitur,

buitur, videmus tamen fidem veram, & Christi Religionem, ut quae eorum animos compererit, quasi agrum longo tempore incultum, fructum incredibilem, & admirandum ob optimarum institutionum semina referre. Sed ad antiquorum naturam redeuntes, eamque memoria repetentes dicimus, eo factum esse, ut dicerent alii ab hominibus nulla in re maiorem adhiberi curam debere, quam in divinarum legum observatione; quod homines curiosi investigatores naturae rerum omnium variis temporibus elaboraverunt, ut ad Dei cognitionem pervenirent, quemadmodum diximus. Hinc ortum, ut aliqui dicerent homines bonos, & religiosos post mortem fieri spiritus, & bonos Deos, contraque improbos, & nefarios spiritus reos, immo feras, & terriculosa phantasmata. De Deoque loquentes ad ipsum omnia referebant, venerantes saepe Solem, Lunam, Bovem, Pecudem, & alia similia, quae cum bona esse cognoscerent, pro Deo habebant. Sed invalente postmodum

dum superstitione, Aegyptii quidam adorarunt Cynocephalos, Acinos, & Caepas. Lybies Hammoni, pisci marino, tamquam Deo sacrificarunt. Alii Crocodilum dignum humana veneratione censuerunt. Nec defecere, qui caput, humerum, manus, pedes, viriliaque adorarent. Quod mirari multum non soleo, cum cogito omnia, quae a pravo, corruptoque principio originem traxere, semper in peius ruere, & ex errore in errorem duci, prout licentia nostra iis rebus, quae pravam originem habuerunt, progressus non bonos donat. Ex hisce adorationibus, Dei, divinarumque legum cognitio Theologia a Graecis scriptoribus dicta est, quam postea ex Latinis Nonius Marcellus Religionem nominavit, Religiosaque omnia, ac pia, sancta, & reverentia dicta vocavit Cicero, & Gellius, cum ad Theologiam dirigántur, idest ad scientiam, & cultum divinum, quomodo & Plutarchus in Paulli Aemilii vita appellat. Verum quoniam in omnibus rebus humanis, curiositas maxi-

mam

mam habere vim videtur, hominesque facie inter se differentes moleste ferunt, unam, eamdemque in eorum animis durare sententiam, hinc visum est variis populis varios esse, & diversos religionis modos. Et cum nascantur ex gentium varietate opiniones variae, ex his discordia, & ex discordia contentiones, & bella; hinc contigit homines non solum habuisse in divino cultu leges differentes, sed etiam ob propriarum legum conservationem saepe ventum esse ad arma, ut aliena destruerent, atque prosternerent. Aegyptii hac ratione Phoenicum Deos vituperarunt, Phoenicesque Aegyptiorum religionem neglexerunt. Schytae Persarum divinas leges nolebant, nec Persae Schytarum religioni credere voluerunt. Syrii Persis adversi hac maxime caussa fuerunt, hi illis pariter inimici. Thebani Thracum Deos noluerunt, nec Thraces Thebanorum Deitatem (ut ita loquar) adorarunt. Indi in Deorum adoratione Arabibus molesti fuerunt, sicut Arabes semper Aethiopibus

pibus repugnarunt. Ex hac varietate Gentilium religio, immo superstitio, ita crevit, ac si Provincia aliqua, vel finis imperii gentium esset. Variata nomina, figura, ritus, adorationes, & divinae leges ex habituum, vestimentorum, & particularium humanorum morum varietate; cuius rei partem superbia nostra sibi vindicat, partem discordia, sed super omnia ignorantia, quae a vera luce cum abest, haec, & maiora monstra in hominum mentibus efferre est solita. Verum Hebraei, amica Deo gens, animum altius ad veram Theologiam, sacrosancta eorum lege, erigens, Creatorem, non creaturas adoraverunt, omnem laudem referentes ad eum, qui Caelo rotunditatem, Soli lumen, Lunae varietatem, stellis claritatem, elementis alterationem, animantibus vitam, plantis germen, fluminibus cursum, ventis spiritum, veri flores, aestati calorem, autumno fructus, hiemi nives dedit. Hinc scribit Cornelius Tacitus, Hebraeos impium eum existimare, qui aliqua imagine, aut statua

Deum

Deum exprimere vult. Quare opinantes illi hominem intelligere, dum cognoſcit, cognoſcere, dum imaginatur, & imaginari ſenſibilia ſentientem, & cum Deus omnino ſeparatus ſit a ſenſibus noſtris, neceſſario animo comprehenderunt, eum tranſgredi omnem imaginationem, cognitionem, & intelligentiam humanam, concluſeruntque Deum eſſe principium ſine principio, finem ſine fine, terminum ſine meta; & tamen dixerunt, Deum eſſe unum increatum, indeficientem, ſtabilem, ſempiternum, immutabilem, inalterabilem, infigurabilem, ſimplicem, incorporeum, inviſibilem, inintelligibilem, indefinibilem, boni cauſſam, & ob ſeipſum ad ſuipſius beatitudinem ordinatum. Cui dederunt etiam infinitam potentiam, & ſapientiam cum voluntate omnium bonorum, & Mundi creationem cum ineffabili, & immenſa providentia. Ita Hebraei conſtantiſſimi perſeverantes in ipſorum adoratione, & fide ſemper crediderunt, non poſſe nos Deum aliquo modo imitari, aut fingere, ſed inviſibili-

ſibiliter eum adorant, opinantes eos, qui vel figura, vel alia quapiam ratione eum nobis repraeſentare ſtudent, nil aliud facere, quam propriae conſentire ignorantiae, indeque rident Aſſyrios Solem, & Lunam adorantes, teſte Macrobio. Hi, ut diximus, ad Solem, & Lunam adorandos, ſplendore, & miro lumine, quod ab ipſis producitur, moventur; & quamvis alios Deos adorarent, opinati tamen ſunt, Solem, & Lunam tantum ſculpi non debere, & aliis ſtatuas, & imagines concedebant; Hanc afferentes rationem ex eiuſdem Macrobii auctoritate, alios Deos, qui a nobis non videntur, ſtatuis, & figuris referri debere, ſed Solem, & Lunam eſſe per ſe ipſos viſibiles, & manifeſtos, quod Virgilius ſignificavit cum Georg. 1. dixit de his loquens:

...... Vos, o clariſſima mundi
Lumina, labente caelo quae ducitis annum.

Sed ad Hebraeos redeuntes, reperimus, quod ad Dei adorationem ſine imagine, & ſtatua

ſtatua pertinet, conſenſiſſe ipſis Lycurgum ex Plutarchi teſtimonio. Et quamvis Schytae, Perſae, & Lybies in aliis ipſorum Religionibus non tantum inter ſe eſſent differentes, ſed etiam adverſi, in Dei tamen inviſibilitate concordes fuere. Similiter Romani, aliquo temporis ſpatio, praecipueque Numa Pompilio regnante, Moſis, Pythagorae, Socratis, & Lycurgi opinioni adhaerentes Deos ſine ſtatuis ultra CLXX. annos adorarunt. Verum ad alios tranſeamus. Multi ex antiquis divinae ſententiae ſummam omnem in quatuor ordines diviſerunt. In primo Deum poſuerunt. In ſecundo alios Deos a Platone in Epinomide, & in Timaeo aethereos Deos dictos. In tertio Daemones. In quarto Heroes. Sed Aegyptii primos Deos opinati ſunt Solem, & Lunam, hanc Iſidem, illum Oſirim vocantes, quibus ſacrificabant terrae fructus abſque animalium occiſione. Extra civitates Saturno, & Serapidi ſacrificabant victimarum ſanguine, addiderunt quoque ſacrificia thuris, myrrhae, & cro-

& croci, indeque paullatim fabricare coeperunt pulcherrima, & ſuperbiſſima templa. Crevit apud eos Deorum numerus, nam quinque Aegyptii adorarunt Oſirim, Iſidem, Tiphonem, Apollinem, & Venerem. Ab his quoque orta eſt imaginum, & ſimulacrorum origo ex Semeles Cadmi filiae aureo partu. Haecque ſimulacra modo lignea fiebant, modo petrea, & modo ex creta; modo ex metallo formabantur, ut dicemus. Hinc adoratio orta eſt pecudis, canis, felis, ciconiae, aquilae, hirci, & bovis, non alia certe cauſſa, quam ob ipſorum utilitatem, & dignitatem; nam ex his alia nos ſua lana veſtiunt, alia a furibus arcent, alia a muribus domum mundant, alia ſerpentes deglutiunt, alia Solem mirari audent, alia libidini prona ſunt, & alia terram arant. Succeſſere Phoenices, qui litterarum uſum invenere, quae antea in hominum mentibus ſepultae fuerant. Hi ad ſerpentem divinitatem omnem referebant, & eadem ratione ipſum adorarunt, Deum Ophionem vocan-

M tes;

tes, cui & vota, & ſacrificia diu obtulerunt, cuius rei forſan in cauſſa fuerunt pulchrae, excellenteſque huius animalis proprietates, praecipueque eius uniformis, & continua figura, velox motus, iſque in gyrum, citiſſima linguae vibratio, longiſſima vita, dum ſenex, expubeſcere, alioſque ſui veneni potentia occidere. Quae omnia ſunt veluti teſtimonia ſuae divinae, & admirandae virtutis; praeterea ad punctum caudae os apponens, perfectam circularem figuram format, quae mirum in modum ipſi divinitati, & Dei aeternitati aſſimilari videtur. Hi alios Deos adiunxerunt, quos omnes pennis velociſſimis alatos figurarunt, hac re in omnibus eos ſublimes, & veloces ſignificantes. Hocque praecipue imaginati ſunt Saturno convenire, cui quatuor maximas alas dedere, apertas duas, duas clauſas, &, ut oſtenderent hunc in omnibus ſuis operationibus & velociter, & quiete procedere, quatuor etiam oculos dedere, duos in fronte, duos in occipitio, qui alterne vigilabant, & dor-

& dormiebant, quod erat inditium, ipſum aeterne vigilantem dormire, dormientemque vigilare. Hunc dixere filium eſſe Dagonae, & Atlantis, Caeloque patre, & Terra matre genitum. Sed antequam orbis ita ordinatus, itaque diſtinctus viſeretur, uti nunc eſt, naturae manibus chaos fuiſſe dicebant, in quo omnia involuta, & ſepulta miſerabiliter confuſa iacebant. Sed poſtea Cupidinis opera, omnium naſcentium rerum principia, & ſemina generata ſunt, quae cum ab humore traherentur; naturae putridarum miſto, generationis cauſſa fuerunt primum iis rebus, quae inanimata ſunt, deinde plantis, herbiſque, poſtea animalibus ratione expertibus, demumque rebus intellectualibus in mundo poſitis, quaſi in amplo, & ſpatioſo theatro, in quo veluti ſpectatores contemplarentur ordinem mundi, lumen Solis, & Lunae claritudinem, & vivacitatem ſtellarum, & curſum velociſſimum Caeli. Non videtur tacenda mira reverentia, qua populi Alcaiti Lunam proſequebantur; nam tanti

 eam

eam faciebant, ut in eum indignati, qui feminino nomine eam deinceps appellasset, in omni sua vita uxoris servus, & mancipium esset: contraque dominus, & caput eius, qui non Lunam, sed Lunum nominasset. Galli Narbonenses Massilii dicti, ipsorum Deos in silvis adorabant, idest pro Diis habebant arborum truncos, teste Lucano, a quo more non multum absuere Schytae, Persae, & Lybies, qui nec imagines, nec statuas, nec simulacra Deorum habuere, sicut diximus. Ex quibus Persae, ut affirmat Pedianus, hanc rationem assignabant dicentes, vix Soli totum mundum sufficere, quem solum Deum adorabant, & esse credebant, nedum alios quaerere opus esset. Verum quid non potest in nobis superstitionis vis? quam persuasionem non in vulgi animis inducit opinio? quem errorem, dico, non committit homo, oppressus ignoratione, & tenebris falsae Religionis. Nam non solum veteres has inter se differentias habuerunt, quae ob earum discordiam, tot

homi-

hominum vitis perniciem attulerunt, verum etiam ipsa concordia in sacrificandi modo, multis eorum temporum infelicibus damno fuit, & plena sanguinis. Nam barbararum Religionum maior pars aliquando convenit in humanis corporibus sacrificandis, a sacrificiis ad maleficia transiens, a pietate ad immanitatem, a victimarum sanguine ad hominum mortem. Rem non solum facto feram, sed etiam cogitatione monstrosam, & horribilem. Legimus quippe diserte, Thessalos singulis annis Peleo, & Chironi hominem sacrificasse. Schytae Dianae exteros sacrificabant. Phoenices in aliquo magno principis periculo, aut calamitate gratiorem ipsi filium, melioremque immolabant. Arabes singulis annis puerum, Syrii virginem Palladi occidebant. Curetes nonnullos liberos Saturno, Phoenices iterum in suis miseriis cariores amicos sacrificabant. Marti hominem Lacedaemones, Dionysio alium Chii, alium Diomedi Salamini, aliumque Saturno Rhodii. Phrygii magnae Deo-

rum Matri ſacrificantes ſeipſos miſere trucidarunt. Sed quid? hi Dei non in ſolos populos barbaros ſaeviere, & eorum ſanguine ſe turpavere. Ipſi enim Graeci, & Latini eamdem ſunt feritatem experti, ac ſi Dei humanae ſpeciei irati vellent in noſtrarum culparum ultionem, ut homines non a feris differentes indifferenter quoque inter ſe ſe occiderent, & homo homini fera facta humano ſanguine Deorum altaria pollueret, pietatem erga Deum in ſe ſaevire faciens. Hoc eo dico, ut appareat Graecos, antequam ad bellum aliquod proficiſcerentur, animam ſacrificare ſolitos, ut de Iphigenia legimus. Athenienſes ob Androgei mortem miſerabili fame coacti oraculum conſuluerunt, a quo reſponſum habuere, mittere eos debere ſingulis annis XIV. animas in Cretam ad ſacrificium, ſeptem maſculos, totidemque feminas. Itali ipſi hominum decumam Apollini, & Iunoni ſacrificabant, quod aperte teſtatur Dionyſius Halicarnaſſaeus in Antiquitatum libris. Ab hiſce feris, & barbaris occiſio-

cisionibus abstinuere Romani, qui humani essent, & ingenui, penitusque ei religioni addicti, quae si non vera esset, magis tamen cum ratione congrueret, & cum quadam honestate, quam barbarae aliae. Non tamen scio, quo pravo spiritu ducti, quadam occasione, quod ait Livius, inusitato modo sacrificarint ex librorum Sibyllinorum praecepto, cum hominem, & feminam Galli vivos sepeliverint, pariterque hominem, & feminam Graeci. Sed ego prava haec sacrificia merito Lactantio, & Tertulliano deploranda relinquam, & velam ab hoc scopulo contrahens ad Graecorum religionem accedam, qui Orbis sal, & sapientia ab hominibus fuere existimati. Hi credidere praeter multas, quas habuere, opiniones Cadmum ab Agenore procreatum, qui cum adoleverit, Europam a Iove furto subtractam quaesivit, quod cum ei minime ex sententia successisset, Thebem in Boeotia muro cinxit, & Veneris filia uxore ducta ex ea Semelen, & Sorores cepit. Ex Semele,

 & pa-

& patre Iove ortus Dionyſius, ſive Bacchus vitium culturae repertor, cui etiam dedere vinorum faciendorum rationem, & cereviſiam. Hic tam Diis carus fuiſſe perhibetur, ut quacumque iter faceret, a Muſis, & a mulieribus, & ab hominibus comitaretur, ut ſapientiſſimus, & victorioſiſſimus prae ceteris ſit habitus, cuius tamen victoriae, ſaluti, & beneficio erant probis, improbiſque cruciatui, ſupplicioque. Eius magiſter Silenus fuit, a quo magna, utiliaque praecepta didicit, poſtea Lenaeus, & Bromius dictus praeter Bacchi, & Dionyſii nomina, quibus diximus eum vocari. Satyrorum ſaltantium ſocietatem habuit, qui circa eum iocantes, & ſaltantes miros iocos faciebant, ut eum oblectarent. Dixere praeterea ipſi Graeci, Herculem ex Iove, & Alcmena natum, quam cum Iuno maximo odio proſequeretur, Iovis & ſoror, & coniux, duos ſerpentes miſit, ut Herculem occiderent, quos cum ipſe manibus prehendiſſet, ita eos preſſit, ut eorum morte ſibimet ſalutem

quaeſi-

quaesiverit. Dixere item, Apollinem luminis donatorem, & diei auctorem mortalibus, Admeti pecudes pascere coactum fuisse. Cuius rei eam referunt fuisse rationem, quod, cum Apollo genuisset Aesculapium ex Coronide Amasia, & cum eum omnes herbarum virtutes docuisset, & omnium morborum, quibus corpora vexantur, cognitionem, Aesculapius ita doctus, itaque excellens evasit in medendi arte, ut desperata corpora, proque mortuis habita ad vitam restituere sciret. Quod cum Iuppiter intelligeret, indignatus, caelestique motus invidia eum morte affecit. Inde Apollo mirum in modum iratus, Cyclopibus illis, qui ipsi fulgura, & sagittas cudebant in ultionem, mortem dedit. Verum Iuppiter omnipotens eum coegit e Caelo in terram descendere, & ex libero Deo servum reddidit, & pastorem. Iidem dixere, Caelum fuisse ipsorum primum, & praecipuum regem, cui fuerit coniux Ops castissima mulier, id est Terra, ob fecunditatem Dea facta, cum ea patrem

cum

cum fecerit XIIX. filiorum, praeter XXVII. alios, quos ex aliis feminis habuit. Mortuo Caelo, Hyperion frater in uxorem duxit Basiliam Pandorae sororem, vel Cybelem Atlantis filiam, ex qua filios duos suscepit Solem, & Lunam. Non multo temporis spatio interiecto, Cybeles Hyperionem interemit, eque Caelo Solem in Eridanum fluviorum regem iecit, quo facto desperata Luna ab altissimo loco seipsam praecipitavit. Id mater sentiens ingenio est destituta, & undique maxima cum furia percurrens, modo huc, modo illuc vagabatur castillis inordinatis, & sparsis tympana sonans. Tandem viam errans, & ab humanis oculis se subtrahens consecrata fuit, & Dea magna, Deaque potens dicta. In eius honorem altaria, & templa erecta, eiusque sacrificia semper tympanis, cymbalisque sociata. Alii tamen dixere, Cybelem filiam fuisse Maconis Phrygiae regis, ipsumque reperisse pastoritiam cannam Syringa dictam, eiusque pulchritudinem possedisse Atym formosis-

mosissimum adolescentem. Verum Aty a Cybeles patre clam occiso, ipsam dolore insaniisse, & furiosam huc, & illuc profectam, tympana sonantem, quamvis postea dolore levata pietatem retinuerit. Nam cum amatrix facta esset Phoebi, pietatis officium mortuo adolescenti persolvit eum humans. Volunt praeterea, Atlantem stellarum maxima cognitione praestantem septem filios habuisse, quasi septem radices, ex quibus multi Dii, & Heroes prodierunt. Ex Maia enim primogenita Mercurius ortus, cuius pater Iuppiter fuit. Ex Atlante natus Saturnus, qui Cybelem uxorem duxit sororem suam, ex qua Iuppiter natus. Fuit & alius Iuppiter Cretae Rex, frater Caeli, ex quo decem filii nati Curetes dicti. Saturnus regnavit in Italia, & in Sicilia, & quantum ipse moestus, deformis, & natura avarus, tantum fuit Iuppiter filius laetus, formosus, & liberalis. Dixero interdum, Saturnum ex Rhea genuisse Iovem, & Iunonem, ipsiusque Iovis uxores fuisse Iunonem, Cererem, & Daphnem, exque

exque Iunone genuiſſe Curetes, ex Cerere Perſephonem, ex Daphne Minervam Deam Sapientiae. Haec ſunt, quae a variis Scriptoribus & veteribus, & recentioribus ſeligere potuimus ad Gentilium Religionem ſpectantia ante Romanam, ex quibus Romani omnium artium excellentiſſimi imitatores multa ſumpſere, multa alia omittentes, quae ipſis ipſorum imitatione indigna viſa ſunt, quod in ſequentibus videbimus. Hoc modo ex alia in aliam gentem, & ex alio in alium populum religio migravit, ut diximus, donec ad Romanos noſtros pervenit, qui cum magnam terrae partem viciſſent, tot regiones ſubegiſſent, totque victorias Romam deportaſſent, totque gentes, atque nationes non minus habitu, & moribus, quam religione differentes, ſervas, atque tributarias effeciſſent, ipſis neceſſarium quoque iudicarunt, omnes terrae populos in cultu divino, & in ſacrarum rerum religioſa inſtitutione ſuperare. Inde mirandum videtur, Romam, quo primum tempore

pore radices primas egit, eodemmet suae religionis fructum aliquem colligere coepisse. Romulus enim caput, & fundator eius civitatis maxime elaboravit in divino cultu. Quod ut melius faceret, consuetudinem, & morem Albanorum, quantum potuit, est imitatus, omnibus Deis iuxta eorum usum, & caeremonias sacra faciens. Liviusque ipse scribit, Romulum in Palatino ludos instituisse, qui a Latinis Lupercalia dicti sunt. Verum Numa Pompilius homo natura quietus, & pacis studiosus, ignorans, quomodo posset Romanae iuventutis impetum, & vires cohibere, in bellicis artibus natae, & educatae, seque tranquillae vitae amatorem, & studiosum sciens, tandem cooptavit Deorum timore, religionisque reverentia Romanorum animos mollire, eorum ferocitati divinis legibus praebens gratam, & iucundam quamdam temperationem. Quare cum Nympha Aegeria secretas collocutiones simulans, ut scribunt Livius, & Plutarchus, solitudinem amabat, praecipueque silvas,

& pra-

& prata, in quibus dicebat se ab ea in omnibus moveri, quae ad salutem, & Romanorum beneficium spectarent. Primum ipse Romanos instituit, ut Deos honorarent, & venerarentur precibus, votis, sacrificiis, & cantibus ad eorum laudem. Addidit multarum sacrarum rerum rationem, quarum Romani antea nullam, aut exiguam cognitionem habuerant. Hortabatur, ut in omnibus praecipuum esset in Deorum auxilio, atque consilio perfugium. Magnificabat Musas, unamque praecipue, quam Tacitam dicebat. Pythagorae vitam, praeceptaque totis viribus observavit in omni occasione, auspicia, & auguria sumebat, ad Musas sua omnia vaticinia, & divinationes referebat. Vetuit Romanos credere Deum neque formam, neque figuram habere, omnem usum statuarum divinarum removit, quacumque ex materia essent. In sacrificiorum ordine ad Pythagorae integritatem, & religionem mirum in modum se adiecit, sine sanguine, & rebus vilibus sacra

cra faciens. Pontificum ordinem constituit, quorum ipse fuit primus, docuit eos a Deis offensis, & iratis veniam petere. Virginum Vestalium ordinem, aut collegium instituit, ipsis perpetuam aeterni ignis custodiendi curam dans, fueruntque quatuor ab eo consecratae, ut scribit Plutarchus, dictae Gegania, Berania, Camillia, & Tarpeia. Legem ipsis esse voluit, ut triginta annis castitatem conservarent, in quorum decem primis rerum sacrarum curam volebat eas addiscere, in aliis decem, quod didicerant, exercere, in decem postremis alias docere. Nullum honorem omisit, qui hisce Virginibus fieri posset, contraque nullum maius erat supplicium eo, quod Virgini Vestali inferebatur, si pudicitiae terminos violasset, quae cum satis pateant ex Livio, Plutarcho, & aliis libris, omitto. Idem Numa templo rotundam figuram dedisse videtur: tale enim fuit Vestae templum ab eo fabricatum, vel quia sic Mundum referret Dei locum, vel quia, ut scribit Plutarchus, Vesta terram

signi-

significet, quae rotunda est. Imperavit, Deos Inferos, in hisque Libitinam, quam alii Proserpinam, alii Venerem esse crediderunt, honorari, quae Dea in exsequiis, & mortuorum sacrificiis maximam auctoritatem tenebat. De mortuorum luctu legem tulit, videlicet de eius, qui lugebatur, aetate, & de moerore, & de habitibus lugubribus retinendis. Multos sacerdotes instituit, in his autem praecipue Salios, & Feciales, quorum officium silentio praetereo, cum ex Plutarcho, & Livio peti possit. Undecim scuta, ancilia dicta facienda curavit, ei similia, quod Aeneae esse Romani credidere a caelo delapsum pestilentiae tempore, quae hoc Rege Romam vexavit; quae scuta cur ita dicerentur, subtiliter, & prolixe admodum disserit Plutarchus. Voluit tubicines diebus festis tubarum sonitu quietem, & feriationem nuntiare Romae mechanicis artibus, omnesque ab opere cessantes cultui divino se tradere tranquilliori mente. Agrum Romanum, qui tamen non grandis erat, paupe-

pauperibus distribuit, tum ut quietos eos redderet, tum ut in agricultura, ut ait Plutarchus, se exercerent. Annum ordine, & ratione pulcherrima distinxit ex Solis, & Lunae motu, indeque annus solaris, & annus lunaris dictus est. Primus ex diebus CCCLXV., alter vero ex CCCLIV. Mutavit mensium ordines, & duos addidit, Ianuarium dico, & Februarium, cum antea annus fuisset decem mensium, &, ut scribit Plutarchus, fuit aliquando sex mensium, aliquando quatuor, aliquando trium, & aliquando apud nationes Graecas, & barbaras unius tantum. Scripsit duodecim libros de iure pontificio, totidemque de sapientia, qui cum suo corpore sepulti fuerunt ex eius, dum viveret, expresso iussu. Sed super omnia delectabatur hic vir Pythagoreorum more occultis praeceptis Romanos instruere, quaeque significationem allegoricam haberent, quaeque ob eorum obscuritatem maiorem existimationem haberent. Ex eis aliqua dicam, quae Plutarchus recenset, cum sint ad hanc materiam,

riam, de qua loquimur, valde accommodata. Dicebat ipſe neminem Choenici inſidere debere, quo ſignificabatur futura nobis eſſe curae debere, cum Choenix nihil aliud ſit, quam unius diei cibus. Dicebat inſuper a nemine ignem cultro excitari debere, ideſt magnos, & potentes viros irritari non debere ad odia, vel indignationem. Addebat, cum quis iter agit, non debere retrogradi, hac dicendi forma illud ſignificans, cum noſtrae mortis hora advenerit, vitam non nos curare debere, cum ex Dei voluntate ſit eam finiri. Praeter haec dixit quaedam praecepta ad ſacrificiorum materiam pertinentia, quae omnia obſervabantur, quod omnes crederent eſſe ea a Muſarum concilio, & a Nympha Aegeria. Ex iis fuit illud: Deis Superis ſacrificari debere omnia numero pari, Inferis impari: ne ſacrum fieret vino ex vite non putata, nec ſine farina. Hae fuerunt artes, quarum auxilio Numa ſibi ipſi felicitatem dedit, Romam XLIII. annis perpetua pace regens, ſuiſque civibus fe-

rocita-

rocitatem modestia temperavit docens eos, qui homines non timebant, revereri, & timere Deos caelestes. Cum igitur Romani habuissent tam sapientem, atque prudentem eorum religionis praeceptorem, in dies novos ordines, & constitutiones tum ex se ipsis, tum ex populis exteris sumere coeperunt, & caeremoniarum, atque sacrificiorum numerum augentes religionem eam formarunt, quae ad Romani Imperii inclinationem duravit. In ea civitate ritus militaris cum divino cultu de loco certabat. In ea hominum industria ambitione comite novos auxit ritus, & caeremonias, novasque observationes, & leges, itaut cum domestica exempla non sufficerent, ad Etruriae populorum consilia accurrerent, qui praeter ceteros religiosissimi habebantur. Quare haec Reipublicae cultum, & pietatem in Deos aequalem Imperii magnitudini, & maiestati reddidit, cum non solum fuerint exquisiti observatores divinarum legum Romani homines, sed severe etiam puniverint eos,

qui in religionem vel minimam iniuriae partem, aut negligentiae commisissent. Quod sane patet ex Valerii Max. lib.1. Exemplorum. Quantumque castigarentur ii, qui solum iniuriosis verbis sacerdotum innocentiam offendissent, Tit. Livius aperte ostendit, cum de Cn. Cornelio Praetore agit, in quem vindicatum fuit ob iniuriosa verba in M. Aemilium Lepidum Pont. Max. dicta. Verum ad Deos tum a Graecis, & barbaris sumptos, tum ab ipsis Romanis additos orationem meam convertens, primum dico Deos Penates, vel patrios ab Aenea in Italiam advectos, primo a Samothracia in Phrygiam delatos fuisse, eosque ex quorumdam sententia Apollinem, & Neptunum. Alii tamen Deos Penates cum Geniis, & Laribus confundentes quatuor fecere. Numa, ut diximus, alium ordinem secutus voluit Deum non sculpi, aut pingi aliqua humana figura, nec alicuius rei imagine, quae sensui subiaceret, credens Deum esse puram, & simplicem mentem, quae facilius purissimo intelle-

tellectus nostri oculo videri posset, quam a profana corporis luce. Hinc factum est, ut ipse sacra templa nuda imaginibus, & statuis esse voluerit, quam legem tenuit Romana urbs, ut dixi, annis CLXX. Sed cur Deorum statuae ad similitudinem, & figuram humanam factae essent, Porphyrius, referente Eusebio, hanc reddit rationem, quod cum Deus sit mens, & intellectus, soli homines apti sunt ob ipsum rationis lumen, quod ipsis inest, ut ad caelestem similitudinem accedant, itaque veteres fecere Deos similes hominibus. Hanc Roma inter Deos differentiam constituit, ut alii nobiles, alii populares, & plebei dicerentur. Nobiles Dei dicebantur Ianus, Saturnus, Iuppiter, Apollo, Genius, Mercurius, Mars, Neptunus, Vulcanus, Sol, Orcus, & Liber. Nobiles Deae fuere Terra, Ceres, Iuno, Diana, Luna, Vesta, Minerva. In quorum sacrificiis interdum uni tantum sacra faciebant, interdum una cum illis, quos ipsorum amicos, & fidos existimabant. Inde ad aliam

divisionem venere, cum alii Dei boni, alii mali, & improbi fuerint vocati. Quare bonis ludis, & risu, & cantibus, & iocis sacra fiebant, contra vero luctu, planctu, interdumque ipso humano sanguine malis sacra fiebant. Verum quia Deorum Romanorum copia maxima fuit, quod facile est videre ex eo, quod scripsere Varo Romanus, Cicero in libris de natura Deorum, Eusebius Caesariensis, Lactantius Firmianus, Tertullianus, Plinius, Macrobius, & Iohannes Boccacius homo novus, qui tamen multa legerit, & parem in omni vel minima veterum memoria patientiam adhibuerit; ideo rem non prorsus inutilem facturum me existimo, si omnes longas ipsorum Deorum narrationes resecando eorum generationem breviter enarrabo, quasi compendiose ordinem a nuper citatis Scriptoribus observatum retinens.

Prima generatio a Demogorgone initium sumit, qui divinitatem, & terrae sapientiam significat, eius socios dixere aeternita-

nitatem, & chaos. Novem sibi fuere filii, nempe Discordia, Pan, Clotus, Lachesis, Atropos, Polus, Phiton, Terra, & Herebus. Terra quinque genuit filios, Noctem scilicet, Famam, Tartarum, Taigetem, Antheum. Ex Herebo orti sunt Amor, Gratia, Labor, Invidia, Timor, Dolus, Fraus, Pertinacia, Paupertas, Miseria, Fames, Lamentatio, Infirmitas, Senectus, Pallor, Tenebrae, Somnus, Mors, Charon, & Ignis. Ignis, qui Aether etiam nuncupatur, Caelum genuit, & Iovem primum patrem Minervae, Apis, Solis, Dianae, & Mercurii, simulque Tritopatraei, Ebulii, Dionysii, Herculis primi, Proserpinae, Bacchi primi, Epaphi, & Scitae. Bacchus hic primus genuit Mercurium secundum Cupidinis patrem. Ad Caelum autem redeundo habuit is XI. filios, natus ipse patre Igne, & matre Luce divina. Filii igitur undecim cum fuerint, hoc tamen in loco octo tantum commemorabimus, quorum nomina sunt Opis, Tethides magna, Ceres prima, Vulcanus primus,

Mercurius tertius, Venus magna, Iuppiter ſecundus, & Toſſius. Ex Vulcano ortus eſt Apollo, ex Mercurio Hermaphroditus, ex Venere Cupido, ex Cerere Acheron. Acheron genuit tres infernales furias Alettum, Tiſiphonem, Megaeram; praeterea Victoriam, Aſculphum, & Stygem. Ex Styge ortus eſt Cocitus, ex Cocito Phlegeton, ex Phlegetonte Lethis, ex Victoria Honor, ex Honore Maieſtas. Ad Caelum iterum redeamus. Hic ex Veſta filium ſuſcepit Titanem, Titan genuit Hipperionem, Briaraeum, Caeum, Tiphaeum, Enceladum, Egeonem, Auroram, Iapetum, Aſtraeum, Alontem, Palenem, Roncum, Purpureum, Lycaonem. Hipperion genuit Solem, & Lunam. Solis filii fuere Horae, Gonae, Phaetuſa, Salempetia, Dircea, Miletus, Paſipho, Eta, Circe, Agnina. Caeus genuit Latonam Apollinis, & Dianae matrem, & Aſteriam matrem Herculis. Ex Iapete orti ſunt Heſperus, Atlas, Epimetheus, & Prometheus. Atlas genuit Hiam, & Hiades, quae ſe-

ſeptem fuerunt, totidemque Pleiades, inſuper & Caliſonem Nympham. Prometheus genuit Pandoram, procreavitque Iſidem, & Deucalionem. Aſtraeus genuit Aſtraeam, & Ventos caeli, quorum Aquilo genuit Zethum, & Calaim. Palenes genuit Minervam. Supra de Caelo diximus, ipſumque inter alios Iovem genuiſſe ſecundum, qui xv. habuit filios, Dianam ſcilicet, Apollinem, Titium, Bacchum, Amphionem, Zethum, Calathum, Paſitaeam, Egialem, Euphroſinam, Lacedaemonem, Tantalum, Herculem, Minervam, Arcadem. Apollo genuit filios numero xvi., quorum nomina ſunt Laphita, Eurimon, Mopſus, Linus, Philiſin, Garamantes, Brancus, Philemon, Orphaeus, Ariſtaeus, Nonius, Auttous, Argaeus, Aeſculapius, Pſyches, Arabus. Bacchus tres habuit filios, Thionaeum, Toantem, & Hymenaeum. Quatuordecim Amphionis filios utriuſque ſexus ex Niobe uxore ſuſceptos, itidemque Ithilium, & Thium Zethi filios praetereo. Ad Oceanum modo

Cae-

Caeli, & Terrae filium deveniamus; genuit is xxiv. filios, quorum nomina ſunt, Eurinomes, Perſa, Ethra, Pleion, Climenes, Triton, Doris, Prothaeus, Corufix, Hereus, Achelous, Inacus, Penaeus, Nilus, Alpheus, Crinifius, Tiber, Aſſius, Aſopus, Cephiſus, Meander, Pillira, Sperchius, Sol. Aethra, & Pleion Atlantis uxores fuere. Climenes mater fuit Phaetontis. Dorides autem uxor Nerei. Nereius genuit Nymphas maris, quae numero ſunt xxxiv., & ſunt Glauces, Thalia, Cimodores, Niſea, Spio, Thoes, Cimothoes, Atthis, Liminoria, Melites, Iera, Amphitoe, Agave, Dothis, Protus, Pherufa, Tinamenes, Torſa, Menes, Amphinomes, Gallianira, Doris, Panopaea, Galathea, Nimertes, Aſſede, Calianaſſa, Climenes, Tanira, Dianaſſa, Mera, Orithia, Amathia. Certum eſt praecipuas Nymphas quatuor tantum fuiſſe, nempe Cimodores, Tethis minor Achillis mater, Galathea, Arethuſa. Una cum his Naiades fluviorum Nymphae ponuntur, quae (ut creditur) prae-

praeterlabentibus fluminibus continuum praebent motum. Duodeviginti sunt, si Virgilio credimus, quarum nomina sunt Climes, Xanthus, Logea, Philedores, Nisaea, Spio, Thalia, Cimodores, Ciclipes, Licoris, Clio, Berces, Ephira, Ops, Deiopea, Arethusa, & Acheo. Post has sequuntur Dryades silvarum praesides, quarum septem sunt praecipue, Leontadomes, Nevopones, Thero, Bitomartha, Licasta, Agaperta, Ops. Verum Hamadryades, Oreades, & Napaeae, arborum, montium, & fontium Nymphae non ita sunt nominibus distinctae, ut mihi opus sit eas recensere; quare, iis praeteritis, nostram convertemus orationem ad Acheloum. Is Sirenarum fuit pater, quas ex Calliope Musa suscepit, & sunt tres, alii quatuor dixere ex Thersite Musa natas, easque nuncuparunt Aglaosem, Telcipoam, Pisnam, & Iligem. Verum nos quintam eis addemus, nimirum Parthenopaeam, celeberrimam ob inclitam, & illustrem civitatem Neapolitanam. Inacus Ionem

nem genuit, cuius amore Iuppiter flagravit. Peneus pater fuit Daphnis, quam Apollo adamavit, frustraque eam insecutus est. Nilus ob suam est celeber progeniem; fuerunt etenim eius filii Minerva, Hercules, Dionysius, & Vulcanus. At Mercurii filius fuit Daphnis pulcherrimus iuvenis, qui primus omnium pastorale exercitium invenit. Vulcanus Solem genuit, Sol Phaetontem, tresque eiusdem sorores, quae tamdiu fratris necem deplorarunt. Cephisus pater fuit illius Narcissi, qui suimet conspectae formae nimio potiundi desiderio occubuit. Saturnus Caeli, & Vestae filius decem habuit filios, qui sunt Cronides, Vesta, Ceres, Glauca, Pluto, Chiron, Picus, Iuno, Neptunus, Iuppiterque tertius. Ceres fuit Proserpinae mater. Pluto pater Venerationis, Honoris, Coniugis. Picus praeter alios filios genuit Faunum, qui Faunus genuit Faunos, Satyros, Panes, & Silvanos silvarum, & agrorum Deos. Sed modo de magna Iovis sorore, & coniuge dicendum est. De Iunone inquam Saturni filia.

filia. Ipſa abſque copula carnali genuit Hebem, & Martem. Hebes iuventutis Dea nuncupatur, Herculiſque uxor. Mars xv. genuit filios, quorum primus fuit Cupido Voluptatis pater, aliorum nomina ſunt Gnomaus, Thereus, Aſchalaphus, Ialmenus, Parthaon, Zeſius, Flegias, Brittona, Evannes, Hermiona, Hipperion, Etholus, Remus, & Romulus. Flegias genuit Coronidem, & Iſionem. Coronides fuit mater Aeſculapii, qui ab antiquis inter Deos adſcribitur ob divinas ſui ingenii operationes. Iſion Centauros genuit, quorum LV. tantum nomina referuntur, & ſunt Euritius, Neſſus, Aſtilus, Ophionides, Irineus, Rhetus, Orneus, Licida, Medemus, Piſerion, Taumaris, Mermerus, Pholus, Mendales, Abas, Eurinomus, Hireus, Himber, Ceneus, Alphida, Elopes, Pacraeus, Licus, Cromis, & Dittis. Eos ſequuntur Phareus, Bianor, Hedianus, Licetus, Hipaſon, Thereus, Riphaeus, Demoleon, Phlageon, Hilon, Ephinous, Damon, Dorilans, Cillarus, Hillanon

ſemi-

femina, Pheus, Tomus, Theboans, Picetus, Ethodus, Ephidapus, Nesseus, Odites, Stiphelus, Bromus, Antimachus, Elimus, Piramus, Latreus, & Monilon. Hi igitur sunt Centauri, qui in nuptiis Pirithoi a Laphitibus partim occisi, partim dirempti fuere, de quibus cum tantum eorum nomina recensuerimus, nimis dictum arbitror. Modo ut de Neptuno agamus, est consentaneum. Is filius Opis, & Saturni xxxv. habuit filios, Dorum, Amicum, Phorcum, Albionem, Borgionem, Taram, Poliphemum, Tilemum, Brontem, Steropem, Piracmonem, Nausithoum, Melionem, Asterionem, Aonem, Mesappum, Busiridem, Pegasum, Nittheum, Hirceum, Peliam, Neleum, Cignum, Chrisaorem, Othum, Ephialtem, Egeum, Onchestum, Pelasgum, Nauplium, Celenum, Achellum, Occipitem, Sicanum, Siculum. Atque ex istis Phorcus genuit Batillum, Thorsam, Schyllam, tresque Gorgones, Medusam scilicet, Stenionem, Eurialem. Buthemus Ericem; Nausithous Ri-

xino-

xinorem , & Alcinoum . Ex Rixinore autem Arithides eſt orta Alicinoi uxor , ex qua IV. ſuſcepit filios, Nauſicaam, Laudamantem, Alioum , & Clithonium . Nitteus genuit Antiopam , & Nithimenem . Antiopa mater fuit Zethi , & Amphionis . Pelias genuit Acaſtum , & quaſdam feminas . Modo gradatim proſequendo de Iove tertio Saturni filio decimo dicendum eſt . Is undequadraginta habuit filios , Clio , Euterpem , Melpomenem , Thaliam , Polymniam , Erathum, Terpſichorem , Uraniam , Calliopem, Acheum , Venerem , Amorem , Proſerpinam , Caſtorem , Pollucem , Helenam , Clytemneſtram , duos Faliſcios fratres , Iarbam , Menam , Mirmidonem , Xantum flumen , Luciferum , Orionem , Minoem , Sarpedonem , Rhadamantum , Acriſcum , Tantalum , Dionyſium , Perſeum , Aonem , Aeacum , Pilunum , Mercurium , Vulcanum , Herculem , Eolum . Mercurius genuit Eurodorum , Mirtilium , Panem , Evandrum , & Lares . Hercules XVII. habuit filios, Oxeam, Creon-

Creontiadem, Thiriomachum, Dycoontem, Hithoneum, Cromim, Agilem, Hilum, Sardum, Cirnum, Diodorum, Tlepolemum, Thessalum, Aventinum, Telephum, Lidum, & Lanium. Similiter & Eolus genuit Macareum, Canacem, Alcionem, Misenum, Criteum, Salmoneum, Iphiclum, Sisyphum, Cephalum, Athamantem. Lucifer fuit pater Cei, & Dedulionis. Orion genuit Hippologum. Ex Minoe v. sunt orti filii, Androgaeus, Glaucus, Ariadna, Phaedra, Deucalion. Sarpedon fuit pater Antiphatis, Acrinus Laertis, Tantalus Niobis, & Pelope. Dionysius Gorgophonis, Steleni, Erithrei, & Bacchemonis. Aon genuit Dimantem, Eacus Phocum, Thelamonem, & Peleum, Pilunnus Daunum, Vulcanus Eritonium, Cacum, Ceculum, & Tullium Servilium.

Huc usque Deorum progenies, & soboles compendiario, & ad capita recensuimus, recentiorum auctorum, qui hac de re exactissime, & perpolite scripserunt, stilo, & or-

& ordini semper adhaerendo. Verum quoniam multos alios eorumdem Romanorum Deos, & partim etiam iam commemoratorum, prout variis muneribus, operibus, & effectibus eorum superstitio dicarat, nobis restat, ut in compendium redigamus, idcirco istos a iam memoratis non segregando, rectissimum scribendi ordinem adhuc a me servatum sequi contendam. Hoc praecipue sciendum est, hos omnes Deos ita ab antiquis fuisse divisos, ut variis differentiis se referrent, quas in medium si afferam, non inutile nostrae intentioni fore existimo. Quare antequam ad alia deveniamus, parumper de illis tractabimus. Dixere igitur antiqui Deorum alios esse coniugatos, alios virgines, alios nobiles, alios plebeios, alios magnos, alios parvos. Nec in hoc contenti eos iterum divisere in tristes, & laetos, bonos, & reos, felices, & miseros, pacificos, & bellicosos, iracundos, & mansuetos, divites, & pauperes, marinos, & terrestres, caelestes, & inferos, graves, & facetos, rudes, & faciles,

ciles, diurnos, & nocturnos, montanos, & campeſtres, fortes, & pavidos, caſtos, & adulteros, ſubterraneos, & ſupra terram permanentes. Et (ut Tertullianus teſtatur in ſuo Apologetico, cum loquitur adverſus Romanam religionem) novos, & veteres, ſervos, aut barbaros, Graecos, aut Romanos, maſculos, & feminas, cives, & urbanos, nautas, & milites. Exempla referre nolui, ne manifeſta nimis prolixe ſcriberem. Nam ſi quis Deos ſupra memoratos perpenderit, facillime iis diviſionibus eos adſcribere poterit, cum in rebus per ſe ſat claris verſari abſurdum ſit, & admodum puerile, poſtquam pueri tantum rebus minimis, & per ſe claris obſtupeſcunt. Romani praeterea, varios Deos variarum artium, & diſciplinarum inventores fuiſſe, ſibi perſuaſerunt. Iovi enim artem condendi vaſa adſcripſerunt. Neptunum modum naves condendi reperiſſe aſſeverarunt. Vulcanum fabrae artis eſſe inventorem. Minervam textilia, Muſas canendi modum, Mercurium muſicam, & litteras, Dianam vena-

venationem, & Iunonem indumentum inventasse ferunt. Cererem itidem agriculturam instituisse crediderunt. Aratrum Osiridi, Baccho vineas, oleas Palladi, bella Marti adscripserunt, aliosque multarum artium praeceptores, primosque fuisse inventores crediderunt. Nec minor fuit numerus Deorum, humanae vitae qui praeerant, quoniam ortui nostro non tantum prospexere, verum totam vitam humanam mira certe superstitione, certis patronis, custodibusque credidere. Cum enim mas, & femina matrimonio iungebantur, copulae matrimoniali Deum Iugalinum praeesse dixerunt. In ducendo sponsam Domiducus; cum uxor domi manebat, Domitius; coniuges ut diutius simul degerent, Dea Manturna praeerat. Sponsa viri domum ingressa Priapo insidebat. Cum sponsa virginitatem amittebat, huic Virginensem Deam deputarunt. In eam subiiciendo Subigus, in premendo Prema mater, uxoris expugnationi Pertunda praefuit. Lasciviae in cognoscendo uxorem Priapus, & Venus,

 men-

menstruis fluxibus Mena Dea. Post copulam carnalem, cum mas a femina seiungebatur, ad viri favorem Deum Liberum dicarunt. Hoc idem dicunt in feminis agere Liberam. Vitumnus embryoni vitam largiri credebatur. Partui Sentinus sensum praestabat. Praegnanti mulieri tres Deos custodes dixere Intercidonem, Pilumnum, Devertimum, ut Silvano Deo parturientibus molesto ingredi domum prohiberent. In parturiendo, & partus doloribus Lucinam adhibebant, quae & Opis ab opem ferendo dicitur. Ne filii Agrippae nascerentur, id est ne pedibus primi exirent, Perversam, & Prosam Deas colebant. Infantium vagitibus Vagitinus praeerat. Ut partus in lucem ederet, Diespitrem adhibebant. Levana praeerat pueris de terra levandis, Mammis mulierum Rumina, sive Auma, Lactantibus pueris Potina, eorumdem alimentis Edulica; ut infantium cunae naviter se moverent, Cunina; ut pueris facundiam praestaret, Mercurius; ut puer artes omnes addisceret,

ſceret, Minerva; ut timores averterentur, Paventia; ut infans bonae eſſet indolis, Venilia, voluptatibus eorumdem Volupia praeſidebat. Noſtris actionibus Ageronia, compunctionibus, & animi ſtimulis Stimula, magnanimis, & ſtrenuis rebus Strenua, laſſitudinibus Feſſonia, victoriis Bellona, & Victoria, ſupputationibus Numeria; ut ſecreta cuſtodirentur, Angerona. In canendo Caneriam, in bella gerendo Martem adhibebant. Honoribus Honorinus praeerat. Ut divitiis abundarent, Pecuniam venerabantur. Aureis, argenteiſque nummis Eſculanus, & Argentinus praeſidebant, ignavis hominibus Murcea, vel, ut Feſtus mavult, Murcidus. Ut bene pubeſcerent, Fortunam barbatam, & ne inhoneſta cupiamus, Themin colebant. Defunctorum ſociam Naeniam eſſe dixere. Ut caute degamus, Saturnus adhibebatur. Ut dominarentur, Iovem invocabant, ut cuncta exactiſſime proſpicerent, Solem; Luna nocturnis actionibus praeerat. Sationi Seia praeſidebat, virtuti

terrae, quae satum semen complectitur, fovet, & alit, Dea Bona. Ut laetas segetes faceret, Segetia venerabatur. Tritici conservationi Tutelina, pullulantibus segetibus Proserpina, nodis, qui in frumenti culmis insunt, Nodatus, frondibus, quae ambiunt culmum, Volutina, dehiscentibus spicis Patelona praeerant; ut segetes, & spicae aequarentur, Ostilina, frumenti floribus Flora. Ut acinus in spicis instar lactis aperiretur, Lattureum colebant. Ut maturaretur, Matutam adhibebant, messem vero cum facerent, Rancinam. Silvis Diana, incultis agris Rufina, verticibus, & montium culminibus Iugatinus, collibus Collatia, vallibus Vallona. Ad runcandas spinas Spinetem, ut segetes noxiis expurgarent, Rubiginem adhibebant. Frugibus Fruttesta, agrorum terminibus Terminus, vitibus, vineis, & uvis Bacchus, olivis Pallas, pomis Pomona, fluminibus, lacubus, stagnis, paludibus, rivis, & rivulis Naiades, nemoribus Hamadryades, Fauni, Panes, Satyri,

tyri, & Silvani, montibus Oreades, fontibus Napaeae, ventis Aeolus, mari, aestuariis, sive salsis lacubus Neptunus, Amphitrites, suaeque Nymphae, undis littora percutientibus Venilia, recedentibus vero undis Salacia, domorum ostiis Forcula, cardinibus Carda, liminibus Limentinus, domorum ingressibus, & vestibulis Vesta, hortis Priapus, & Clorides, horreis Ceres, cellariis Bacchus. Focus sacer erat Laribus, quibus etiam totae familiae custodia tradita erat. Quadriviis Hecates praeerat. Ut animos volveret, Vertumnum, ut supplicationes Deis panderet, Ianum colebant, eumdemque invocabant, ut felix principium anno praeberet; & idem pacem, & bellum indicabat. Ut pristinam recuperarent valetudinem, Apollinem, & Aesculapium; ut carmina recte, perfecteque componerent, Musas, & Phoebum petebant. Aeris mutationibus, divitiisque Iuno praesidebat. Telluris custodiam Magnam Matrem tenere sibi persuaserunt, quae etiam & Be-

recynthia, Cybeles, Vesta, Opis, & Proserpina nuncupabatur. Amoribus Cupido, venustis operibus, & caris Gratiae praeerant, nauticis Castor, & Pollux. Ob humanarum rerum providentiam (teste Plutarcho) Hora colebatur. Impiorum ad terrendas animas Cerberum praefecerunt. Charontem ad inferos mortuorum animas transportare dixere. Furias impiorum animas apud inferos cruciari credidere. Inferni principem Plutonem, seu Ditem, aut Proserpinam dixere. Illi, qui spiritus infernales constringere valent, Hecates, Herebus, Chaos, Cocitus, Styx, Acheron, Phlegeton, Tartarus, Orcus. Monstra infernalia sunt Centauri, Scyllae, Briaraeus, Leona, Chimaera, Gorgones, Harpyae. Accidentia infernalia Umbra, Tenebrae; Somnus, Nox. Iudices inferni Minos, Cacus, & Rhadamantus.

Hucusque Deos recensuimus partim Romanos, partim a Graecis, & Barbaris sumptos, quos omnes Romana religio plurimi

fecit;

fecit ; nunc aliquod est dicendum de sacris Templis. Diximus fuisse populos, qui Templorum usum recipere noluerunt, existimantes Deum infinitum, & ex consequenti indignum, qui locum haberet finitum, & terminatum. Verum Graeci Templum voluere, non ut in iis infinita Dei magnitudo comprehenderetur, sed ut in iis conservarentur imagines divinae, & res sacrae, & ut homines possent facile ad sacrificia, & ad solemnitates in Dei honorem congregari, ipsaque non solum recepere, sed etiam eorum usum maxime tutati sunt, ornantes, & replentes multis muneribus, votis, statuis, aliisque similibus, quem morem ab Hebraeis primum receptum retinuere. Legimus itaque in Commentariis Iosephi scriptoris Hebraicarum memoriarum diligentissimi, magnum, excelsumque Salomonis Templum id fuisse eximia magnitudine, & magnificentia, quod cuivis mundi miraculo conferri posset. Nam praeter admirandam amplitudinem, praeter artificiosissimam formam,

mam, ſummaque architecturae ratione fabricatam, erat admodum inſignibus petris, & marmoribus mire ornatum, totque vaſis, menſis, & aureis, argenteiſque candelabris, & ornamentis, divitiiſque ornatum, & ditatum, ut ſi Ioſepho fides ſit adhibenda, dicere auſim omnes illius populi divitias in conſecratione, & ornamento illius Templi fuiſſe repoſitas. Quod ut credam, facit M. Craſſi exemplum, qui in tranſitu urbis Hieruſalem, cum ad bellum Parthicum proficiſceretur, hoc Templum maxima ex parte ſpoliavit, Lacunar aureum integrum, quod in ipſo erat, auferens ob maximam auri, & divitiarum illius Templi ſitim. A Graecis itaque, & Hebraeis ſumpſere Romani pari aemulatione Templorum uſum, inter quae pulcherrimum, & ex aliis omnibus ditiſſimum habitum fuit Templum Iovis Capitolini in Capitolio poſitum; maximaeque amplitudinis, famoſumque Templum Pacis, de quo mira traduntur, aliaque, quae multa Romae fuerunt, quorum

fere

fere integrum videmus Pantheon; ut sileam multorum ruinas tam intra civitatem, quam extra civitatem, ex quorum reliquiis, tamquam ex ungue ursum, facile videmus, quo studio, quaque diligentia usi fuerint Romani in Templorum fabricatione. Omitto marmora excellentia, quae a longinquis locis incredibili sumptu ferebant, ad eorum ornamentum. Nil dico de saxis praestantibus, & mirae magnitudinis, ex quibus faciebant gradus, columnas, columnarum ornamenta, pavimenta, incrustationes, aliaque ipsorum Templorum membra. Quid dicam de laquearibus, tectis miro artificio sculptis, auroque, & coloribus affabre pictis, aureisque tegulis aureatis coopertis; de statuis innumeris non minus ob materiam nobilibus, quam maximi pretii ob formam? Relinquo quoque spolia, vasa, & alia ornamenta, tum ob summorum hominum in màximis negotiis oblata vota, tum ad usum sacrificiorum facientia. Illud tantum dicam Romanos, quantumvis religiosissimi fuerint,

vel

vel potius ſuperſtitioſi, in ipſorum tamen proſperitate, & amplitudine re admodum religionis ritui adverſa uſos eſſe. In ipſorum nempe Templis inter Deorum imagines, inter ſacrificia, & thura, inter odores, inquam, & hymnos in Deorum laudibus a ſacerdotibus decantatos de multis rebus profanis egiſſe. Quod maxime fuit in cauſſa, ut D. Aurelius Auguſtinus eos vehementer irrideret, & ſperneret. Templa conſecrabant, poſt conſecrationem Auguſta vocantes, variaque habebant nomina, quibus Templa nominabant. Nam & aedes, & fanum, & delubrum, & tueſcam, & ſaepe aram Templa dicebant. Quamvis ara eſſet etiam illa Templi pars, quam nos altare dicimus, in quo veteres ſacrificabant. Et vero animadvertendum Templa aliter conſecrari, aliter Deos. Nam teſtatur Cicero, Templum conſecrari ſolitum, plebe iubente ex legis praeſcripto. Sed ſcribit Tertullianus, Imperatori vetitum fuiſſe Deum aliquem conſecrare, niſi is primum a Senatu fuiſſet appro-

approbatus; ſicut evenit; eodem teſte, de ſuo Alburno. Primus Templorum in Italia fundator ex Macrobii auctoritate fuit Ianus; ab eoque pariter venit Deum adorandi; & ei ſacrum faciendi modus, & ratio. Etiam Romani, Graecorum uſum ſequuti; eum Deorum terminatum, & abſolutum numerum non habuere, quem aliae nationes habebant. Ex quibus quaedam ſolam ſtatuam, aut imaginem habebant, quaedam plures, ſed paucas, & ſemper eaſdem eodem modo, & actu depictas, vel ſculptas. Romani vero in dies Deos novos recipiebant, eoſque varie, variiſque in Templis venerabantur; ex quo forte Agrippa Pantheon ſuum omnibus aliis dedicavit. In quo falluntur ii, qui ipſius nomen ab etymologia deducunt . . . . cum ſine dubio a . . . . . . veniat, ſitque figura rotunda. De hoc barbararum gentium uſu, Platonem teſtem fidum habemus, qui ſcribit in Aegypto inter ſacra reponi ſolere Deorum ſtatuas omnes, nulla excepta; cum ipſi nume-

numerum definitum ſimulacrorum habe-rent; nec volebant ſculpi, aut pingi alium, nec aliter quam eum, aut eo modo, quo patres, & vetuſtiſſimi eorum antenati face-re ſoliti eſſent. Romani autem fere in infi-nitum Deorum numerum auxere; quare aequo iure dolet M. Tullius etiam vitiis ſtatuas apponi ſolitas, & febrim quoque pro Dea cultam Romanis perſuadens, ut ve-ris tantum Deis, & virtutibus Templa, & Arae aedificarentur. Sed ad Graecorum morem redeuntes, reperio ipſos divinas ſta-tuas ſculpere ſolitos ex more, & hominum proprietate. Ii namque populi, qui bellica arte delectabantur, Deos armatos faciebant, & in belli gerendi actu, quales fuere prae-cipue Lacedaemonii. Qui mercaturam exer-cebant, erantque in eo, ut divitias compa-rarent, ipſis crumenas in manu pecuniis onuſtas ponebant, aliaque ſimilia, quales Phoenices. Atque ita humana ſtultitia nul-lum deſideriis modum reperiens, tantum abeſt, ut ſe emendaret, ut Deos quoque ipſos

ipsos eadem insania inficeret; illud esse Dei felicitatem existimans, quo non prorsus homo acquiescere potest, beatusque reddi.

Nunc est dicendum aliquid de Statuis. Quod antequam faciam, primum dicam, quo situ, quaque forma veteres Templa facere voluerint. Primum scribit Livius, idque confirmatur a Plutarcho Numam, postquam Rex creatus fuerat, ab Augure ductum fuisse in locum, ubi in lapide sedit, vultu meridiem respiciens, ibique Templum delineatum fuisse, cuius dextra pars ad meridiem vergeret, sinistraque ad Aquilonem. Verum Vitruvius scriptor praeceptorum Architecturae satis diligens in primo operis sui libro ait, Templa Romae fieri consuevisse, & aliis in locis, ita ut frons Orientem spectaret, in iisque aedificandis maximam esse adhibendam considerationem, ut decor observetur, gradusque ipsius Dei, cui aliquod Templum erigitur. Namque aedificia, quae Iovi, Fulguri, & Caelo, & Soli, & Lunae constituuntur, ipso teste, sub dio esse debent, cum

tum nos videamus praesentes, & species, & effectus in aperto mundo, atque lucenti. Minervae, Marti, & Herculi aedes Doricae fiant; his enim Diis propter virtutem sine deliciis aedificia constitui decet, quod est proprium Dorici ordinis. Generis autem Corinthii, delicati, & mollis sint Templa Veneris, Florae, Proserpinae, & fontium Nympharum, quibus apte conveniet genus illud, quod hae Deae graciliores, & floridae, foliisque ornatae, quae ad huius generis artificia spectant. Iunoni, Dianae, Libero patri, ceterisque Diis, qui eadem sunt similitudine, si aedes Ionicae constituantur, habebitur ratio mediocritatis; quod & a severo more Doricorum, & a teneritate Corinthiorum temperabitur eorum institutio proprietatis. Dicit idem quoque, in Templis Aesculapii, & Salutis, qui humanis morbis praesunt, spectandam esse regionem saluberrimam, & ut sint proxima aquarum salubrium fontibus, quorum ope aegrorum corpora maxime curentur. Idem-

que

que identidem de aliis dicemus ; quare facile colligitur veteres in hac re fuisse diligentissimos . Et quamvis videatur, Vitruvium magis loqui de eo , quod fieri deberet , quam de eo , quod Romae fieret , tamen maximam a Vitruvio praeceptorum partem datam esse perpendo iuxta id , quod suo tempore fieri consuevit, cum ipse Augusto principe floruerit , qua aetate Architectura maxime viguit ; si verum illud est, quod ille de Augusto in operis sui principio ait, Tranquillusque in Augusti vita , qui referunt, Octavianum Augustum paullo ante mortem dixisse Patribus, relinquere se iis Romam marmoream , quam lapideam accepisset . Idem Vitruvius in tertio libro Architecturae Templorum faciendorum rationem in septem partitus vias, paulloque post cum eas iterum alias ob caussas divideret, in quinque est partitus, de qua re, cum tota architecturae Templi ratio in hoc sit posita, non est modo consilium verba facere , tantum dicam antiquos in primis urbis temporibus,

ribus, Templo rotundo usos, quod colligi videtur ex Plutarcho in Numae Pompilii vita, posteaque cum humana curiositas hunc ordinem variaret, forsan, ut hac varietate delectaret, quadrata, sive quadranguli figura fieri coepta. Nam Vitruvius eodem, quo dixi, libro tertio, cum Templa in septem vias partiretur, loquitur de Templis quadratis, id est de quadratis oblongis, & tamen de iis loquitur ex artificio, quod Romae consueverat fieri, & extra urbem, ut ex eo percipitur. Verum Pantheon Templum rotundissimum, quodque ad hanc diem inviolatum mansit, non minus a temporis, quam a barbarorum iniuriis, ab Agrippa forma sphaerica fabricatum, quodammodo videtur in lucem revocare priscorum Romanorum consuetudinem, qui Templum ad mundi similitudinem fabricati sunt. Hoc non vidit Vitruvius, qui paullo ante eius aedificationem obierat, quod si vidisset, facile adducor, ut credam, loquuturum fuisse de Templorum figura rotunda, forsanque

ipsum

ipſum maxime laudaturum, cum parva Templa laudaverit trium Fortunarum, Iovis, & Fauni in Inſula Tiberina, & alia etiam extra urbem, quae nullo prorſus modo cum hoc, quod dicimus, conferri poterant.

Dixi de Templis, & de ſtatuis, nunc dicam de materia ipſarum ſtatuarum, inde de multitudine earum, & cauſſis, ex Graecorum, Romanorum, & Barbarorum more. Porphyrius, teſte Euſebio, dixit, Deum eſſe lucem puriſſimam, eſſentiam infinitam, pulchritudinem ineffabilem, quae ſenſibus percipi non poſſit, in intellectu poſſit. Itaque iudicarunt veteres ei ſtatuas convenire ex materia nobili, lucenti, & translucida, quale eſt aurum, cuius ſplendor duritiei aequiparatur, cum nulla rubigo eum inficere poſſit, neque eius pulchritudinem inquinare. Auro deficiente, argento uſi ſunt veteres, & ubi argenti copia non fuit, marmor ſucceſſit; quod ſi in nigro lapide Deus aliquis fingebatur, hoc fiebat magis, ut appareret Dei

 invi-

invisibilitas, quam alia de caussa. Auro, & argento inde uti desiere, considerantes veteres, avaritiam humanam neque Diis ipsis parcere: cum Dionysius Tyrannus illudens, & irridens Deos, teste Valerio Maximo, Apollinem aurea barba spoliarit, quae ipsi voto data erat, dicens Apollinem imberbem esse, pariterque vestes Deis donatas ademit iocans, aestate nimium graves esse, hieme nimium frigidas; quare ex maiori parte aere usi sunt, cuius magis praeclarum genus Corinthium dictum est, & statuis, & nummis aptissimum. Sed statuarum mos antiquissimus est, nec facile scimus, cui primam originem debeamus, ipseque Plutarchus de hoc loquens iudicem se esse recusavit, qui non solum huius moris vetustatem recenset, sed etiam scribit primos earum auctores a ligno coepisse, simulacra ex hac materia constituentes primis temporibus. Cuius rei caussam esse Plutarchus existimat, lapides nimium esse duros, aurumque, & argentum terrae faecem esse, atque ideo habitas

tas esse materias indignas divina forma: Ego vero dicerem, rudes veteres, cum nullam deliciarum rationem reperissent, neque homines assuefecissent, ut ea penderent, quae maximi fiunt, caraque nunc sunt, ligno contentos fuisse, utique quod facilius reperiretur, quodque minori labore sculperetur. Alii dixere, lignum fuisse animatum, ideoque videri nobilius lapidibus, auro, atque argento. Ego vero nescio, utrum horum sententiam praeferre debeam Platonis sententiae, qui dicit, ebur statuis non convenire, ut quod fuerit animatum, animamque postea, & vitam amiserit. Idem Plato fuit in ea sententia, statuas fieri debere ex ligno. Quod si quis nunc diceret: ergo Plato sibi ipsi est adversatus lignum laudans, eburque vituperans, tamquam rem mortuam ex viva, quae erat, cum & lignum habuerit vitam, & animam vegetativam; huic certe responsum volo, Platonem hanc considerationem habuisse, brutorum animam, vel rem similem animatam fuisse veram vitam,

animam vero plantarum nec veram animam, nec perfectam vitam dici posse; nam ubi non est sensus, ibi non est vitae perfectio. Cum igitur ebur fuerit res sensibilis, vel saltem animalis, qui sensibilis esset dens, praetereaque animalis admodum disciplinabilis, de quo veteres dubitarent, an haberet nobiscum partem humanae intelligentiae, & rationis, ideo factum est, ut deposuerit magnam, & excellentem perfectionem, qua amissa, redditur divinae figurae minus aptum; arbor vero, relicta vita vegetativa, rem parvi pretii relinquit, indeque minus indignum ad hanc rem videtur. Chalybs, atque ferrum Deis faciendis, auctore Platone, non conveniunt, cum sint res nocivae generationi humanae, ex quibus originem habent bella, & homicidia. Redeamus ad lignum antiquissimam statuarum materiam, dicamusque hac fortasse de caussa Propertium Poetam induxisse Vertumnum loquentem de sua statua lignea, quamvis posset etiam dici, Propertium non solum veterem mo-

morem ſpectaſſe, ſed ipſius Vertumni paupertatem, ut qui Deus eſſet non admodum nobilis, & quaſi Roma exſulans, rureque habitans, cum fuiſſet tamen Numae temporibus Deus urbanus. Hic mos Deos ligneos efficiendi Romae a primis uſque temporibus acceptus fuit, manſitque, (quod ait Plinius) ad bellum uſque Aſiaticum; verum, Aſia domita, cum aliis delitiis in Italiam, & Romanam civitatem translatae fuere nobiles, & pretioſae ſtatuae, quod videntur queri etiam Appianus, & Plutarchus. Verum Plinius affirmat, Romae per multos annos maximi factum eſſe cretaceas, & gypſaceas ſtatuas, antiquiuſque id fuiſſe, quam aes, ex eaque materia fieri ſolita divina ſimulacra, quae maximi fiebant. His ornabantur atria domuum, imo & templa ſacra, atque in ſacrificiis nullis aliis vaſis utebantur, quam cretaceis, qui mos cum a deliciarum uſu victus fuiſſet, aurum, argentum, aes, marmoraque ſucceſſere, quaſi divinae mentes cum hominibus in iiſdem

affectibus, & in eadem cupiditate certaverit. Quare iure dolentes Persius, & Seneca tót statuas auratas, dicebant, Deos velle hominum corda, & non aurum, aliaque metalla. Haec credo fuit copia illarum statuarum, quae in tantam copiam excrevit, ut Alexander Severus, teste Spartiano, in animum induxerit eas de omnibus templis tollere, cum in animo haberet Hebraeas leges tueri velle, templumque Christo erigere, de quo Romani eum acerbius monuerunt, dicentes, si id fecisset, futurum illud Imperii Romani exitium, omnesque, relicta veteri religione, Christi fidem accepturos. Cum Dei hi Gentiles infiniti fere sint tum ob eorum multitudinem, quam Varro ad trium millium numerum redegit, tum ob multa, quae ex iis, & de Religione Romana a variis scriptoribus variis temporibus dicta fuere, ideo satis firma ratione niti me putabo in orationis meae prolixitate. Et Plinius Iunior dicit longum non esse, qui multa dicit, sicuti neque Homerus, eodem teste,

teſte, longus fuit, cum non is, ſed materia ab eo pertractata fuerit in cauſſa. Sed ut unde digreſſus ſum revertar, dico cauſſam, quae antiquitus movit homines, ut multos Deos celebrarent, fuiſſe eam, quam afferam, cum prius dixero, quomodo uſi fuerunt veteres in cognitione, & intelligentia Dei. Dico itaque, Deum, cum ſit mens puriſſima, & intelligentia disiuncta a noſtris ſenſibus, difficile ab hominibus cognoſci, cum omnis noſtra cognitio originem ſumat a rebus ſenſibilibus, & ab imaginatione. Quare veteres hac via naturali ad Deum procedentes, eiuſque rei, quam conſequi optabant, impoſſibilitatem videntes, varios, & diverſos effectus rerum naturalium conſiderarunt, & ex earum natura Deum cognovere, eius bonitatem, & divinitatem ex operationibus, quae videntur in effectibus naturae, perpendentes. Hinc evenit, ut ipſi videntes ignis naturam eſſe potentiſſimam, & motus ſui velocitatem, luminis claritatem, partium ſubtilitatem, praetereaque conſumptionem omnium

omnium rerum ab eo procedentem, ad earum initia eas convertentem, eum Deum esse putarunt, moti quoque auctoritate Heracliti, qui omnium rerum naturalium principium, & originem eum solitus erat nominare. Huic ignis adorationi consensere Persae, qui ut ostenderent, ignem Deum esse maiorem aliis, esseque verum Deum, eum omnes ex ligno, & ex petra Deos comburere, & omnes ex aere ad nihilum redigere aliis patefaciebant. Sed non consistente vana hominum curiositate, successere alii, qui dixere aquam esse Deum, forte Thaletis Milesii opinionem sequuti, qui dixit eam esse principium omnium rerum nascentium. Cum quo consensere omnes fere Poetae, dicentes Oceanum magnum, atque supremum omnium rerum, quae in mundo sunt, parentem. Quod dixere videntes aeternitatem fluxus, atque refluxus maris, & praeter id, facilem illius, & expeditam viam, qua omnia penetrare dignoscitur. Hinc etiam adoratio venit in Aegypto Dei Canopi,

nopi, ab aliis dicti, Nili Dei, qui astutissimi cuiusdam sacerdotis opera maior igne creditus fuit; nam illum coram Persis exstinxit aqua in vase inclusa, ubi sacra faciebat, & hinc conclusit, aquam esse verum, & potentem Deum, quae aliorum Deorum destructorem destrueret. Alii posuere terram, eam non solum Deam vocantes, sed magnam aliorum omnium matrem existimantes, cui opinioni nemo philosophorum adhaesit, tantum Hesiodus, moti stabilitate, firmitudine, robore, & facilitate, quam obtinet in omnium rerum generatione. Sed aer neminem reperit, qui eum solum pro Deo haberet, forsan, quod spiritum Dei, & flatum esse credebant, vel, quod ait Aristoteles in 1. libro Physicae, quod aer non habeat sensibiles admodum qualitates, quod maxime fuit in caussa, ut Heraclitus, Democritus, & Epicurus negarent aerem esse rem aliquam in mundo. Alii dixere quatuor elementa esse Deos, vel moti Empedoclis auctoritate, qui dixit haec elementa

una

una cum amore, & discordia esse principia omnium rerum naturalium, vel eorum Aegyptiorum opinione, qui dixere quatuor elementa esse Deos geniales, quod cum Sole, & Luna omnia, quae nascuntur, generarent. Verum Pythagoras, Socrates, & Plato ad veritatem eo magis aliis accedentes, quo minus rudis antiquitatis tenebris involuti fuere, aliter Deum cognoscere nos voluere. Nam Pythagoras dixit unicum, invisibilem, & omnium rerum principium. Socrates pro hac ipsa veritate non solum vivens laboravit, sed etiam in huius opinionis fide mori voluit. Plato quamvis varios Deorum ordines poneret in Epinomide, & in Timaeo, forte, ut Atheniensium religioni consuleret, & sibi ipsi a poena Socrati inflicta, dixit tamen Deum esse unum opificem, rerumque omnium magistrum, creatorem mundi sensibilis, plenum, & refertum omnium idearum, & summa sapientia, atque providentia praeditum. Aristoteles cum eo convenit in unitate, in reliquo non

non item, vocans Deum ſubſtantiam primam, aeternam, omnipotentem, ſimplicem, intelligentem, primum motorem, primam formam, ultimum finem, ſummum bonum, cauſſam cauſſarum, perfectionem feliciſſimam, & felicitatem perfectiſſimam omnium rerum, quod non tantum dicit in octavo libro Principiorum naturalium, ſed etiam in XII. ſuae ſapientiae, & ſaepe in Philoſophia Morali ad Alexandrum, & ad Nicomachum ſcripta. Veterum opiniones ita crevere, & multae factae ſunt, ut Deus infinitis modis circumſcriberetur, ex eorum effectuum, quae a natura producuntur, diverſitate. Inde nata eſt occaſio ſumpta a Poetis fabulandi, quo eis modo libuit, & vulgo credendi, quod opinio vim habuiſſet perſuadendi. Et ſicuti videmus, animam humanam, quamvis ſola, & ſimplex eſſentia ſit, ex variis tamen membris ab ea motis, & animatis, & ex potentiarum ſuarum, & operationum diverſitate aliud, & aliud nomen ſibi comparare, unde dici-

dicitur anima vegetativa, anima ſenſibilis, motiva, & rationalis, & ſenſibilis etiam dicitur anima viſiva, anima guſtativa, & ita de aliis; pariter veteres etſi ſolum Deum crederent, conſiderantes tamen varios effectus, quos ipſe in mundo producit, ex illis variorum Deorum nomina repererunt, & cum varietatem vocum ſequatur operationum differentia, eorum imagines differentes fuerunt, & ex conſequenti diverſa templa, honores, ſacrificia. Ex hac radice ortus eſt mos faciendarum ſtatuarum divinarum modo ex ligno, modo ex petra, modo ex aere, ut dictum eſt, & Romani praecipue ſoliti erant conſtruere haec ſimulacra pedibus conſiſtentia, manu ad ſacrificantes porrecta, certe, ut demonſtrarent eorum ſtabilitatem, & vim, & perſeverantiam, quam habent in gratificandis mortalibus, oſtendentes in eo actu eos numquam eſſe laſſos, neque otioſos. Pulchra eſt illa quaeſtio, quam quidam movent, an in his Deorum imaginibus fuerint primi Poetae, an origo

orta

orta ſit ex Pictoribus, & Sculptoribus. Equidem ſi Homerum legimus, quo loco nobis figuram, & formam Iovis depingit, eam deſcribens ſumma maieſtate gravem, & magnitudine venerabilem, fatebimur Iovem illum Olympium a Phidia fabricatum, ut ait Plinius, & Strabo, ad quem accurrebant omnes Graeciae populi, ob oracula factum eſſe ad imitationem eius, quem dixi, deſcripti ab Homero. Cui Homerus aſſignat oculos graves, & venerabiles, cilia maieſtatis plena, capitis motum, quo mundum quatit, & movet. Idem quoque de Iove eburneo in eodem templo mirae magnitudinis poſito. Verum praeterea, quis eſt, qui neſciat, Pictores, atque Sculptores non pendere a Poetis, cum habeant parem licentiam cum ipſis, ut ſcribit Horatius in Poetica, fingendi ex eorum libito, quod iis placet? &, ut teſtatur Plinius de Nealce Pictore illuſtri in exprimendis ex ſe ipſo pulcherrimis inventionibus, qualis praecipue fuit bellica pugna inter populos Perſiae, & Aegy-

Aegypti, abſque dubio hanc quaeſtionem & difficilem, & probabilem credemus. Credo ego Poetas multis in rebus lumen praetuliſſe Pictoribus, & Sculptoribus, & in multis aliis ab iis beneficia accepiſſe, & identidem in imaginibus Deorum paullatim, & non derepente artes inter ſe ſibi ipſis occaſionem dediſſe, & argumenta Deorum formandorum, ita ut eorum figurae ad perfectionem viderentur perductae. Verum quomodo eſſent Romanorum Dei proprii, & ab exteris nationibus ſumpti, figurati, & ornati, multi loquuntur. Nos interim aſſignabimus eorum naturam, aſſignantes ſtabilem, & firmam diviſionem eorum, & qua poſtmodum cognoſcatur figuras, & habitus ipſis a Scriptoribus, Pictoribus, atque Sculptoribus datos reſpondere convenienter ei Deo, quem ipſi repraeſentare nobis ſtuduerunt. Fuere quidam Dei dicti magni Dei, nomine excellenti, atque magnifico, alii communes, & gradu aliquantum inferiores a praecedentibus. Magnos putabant eſſe

Iovem;

Iovem, Minervam, Mercurium, & hos Aeneas ex Samothracia in Italiam attulit. Alii dixere Deos maiorum gentium fuisse duodecim, ut dictum est, Iunonem, Vestam, Minervam, Cererem, Dianam, Venerem, & ex maribus Iovem, Martem, Mercurium, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, & hi aliquando dicti fuere Dii Penates, & magni, vel quia famosiores, & magis illustres aliis esse crederentur, vel quia maiorem in iis inesse vim homines existimarent. M. Varro Romanorum sapientissimus putavit Caelum, & Terram praecipuos esse inter Deos. Aegyptii Isidem, & Serapidem. In Latio Saturnum, & Opem. Multi vocarunt Deos magnos Penates, quod iis vivimus, spiramus, & habemus vires corporis, & animi. Hos dicunt esse Iovem in medio caeli, Iunonem in extremo, & infimo loco, in summo Minervam. Alii dixere Apollinem, & Neptunum. Dii communes, & magis in usu, quam alii, fuere Mars, Victoria, & Bellona, quod mortalibus citissimi auxi-

Q liato-

liatores essent. Neque desuere, qui dicerent Deos communes esse Matrem Deûm, Solem, Lunam, Plutonem, & Martem, quod ab omnibus fere venerarentur. Persae adorarunt, ut dictum est, Deum Ignem, habitatores Nili Canopum, Schytae Martem, cui ob summam venerationem sacra faciebant equis. Massagetae, & Poeni adorabant Solem, & Lunam, alii Plutonem, & hos vocant Deos praecipuos, quamvis aliqui credunt Deum praesidentem Persarum esse Solem, & Lunam Graecorum. Varro ex numero MMM. Deorum selegit aliquos, quos vocat Deos Selectos, & praecipuos, & sunt ii, quos dixi alias, Ianus, Iuppiter, Saturnus, Mercurius, Mars, Apollo, Genius, Vulcanus, Sol, Neptunus, Liber, Orcus, Iuno, Terra, Ceres, Luna, Diana, Venus, & Vesta. Vocat ille hos Deos selectos, qui maxime in usu fuerint. Geniales crediti fuerunt Aqua, Terra, Ignis, & Aer, quibus addunt Solem, & Lunam, a quibus generantur omnia, & quibus

bus in suo natali quisque solitus sacra facere. Genius creditus fuit esse filius Deorum, & pater hominum, quamvis Empedocles diceret, duos Genios nobis esse datos pro custodia nostrae vitae, quo tempore nascimur, alterum bonum, alterum malum. Menanderque unum solum esse affirmavit, quemadmodum quidam dixere singulos habere, tamquam custodes, & athletas, proprium Genium, & propriam Iunonem. Diximus etiam Lares acceptos fuisse in numero Deorum, dictosque fuisse a veteribus Deos inferiores, & minores, quibus data fuit custodia privatarum domuum, viarum, & civitatum. Hi ab Aegyptiis quatuor dicti sunt, Dimon, Tychis, Heros, Anachis, quos hominibus praeesse statim, ut editi sunt, putarunt. Plato tria genera Deorum fecit, quorum primum est unicus, & solus Deus. Post Dei medii ab ipso dicti habitatores caeli, inde sequuntur Dii inferiores. Daemones vocavit Ministros Deorum, & custodes hominum. Fuere & alii Dii ruris, & rusticorum,

rum, quos plebs ruſtica venerata eſt, Iuppiter, Terra, Sol, Luna, Ceres, Tiber, Rubigo, Flora, Minerva, Venus, Lympha, Bonus eventus, qui morbos pellunt, & iniurias caeli. Verum Poetae addidere Vertumnum, Priapum, Chloridem, Pomonam, & Tibullus etiam Palem. Sequuntur modo Dei patriae a Romanis dicti Patrii, eos dico, qui civitatibus particularibus dati ſunt in cuſtodiam, quales fuere Apollo, & Minerva Athenis, & populis Ilienſibus, & Gnoſiis, qui volunt eam ibi natam eſſe, etſi Alalcomenii ſuam facerent. Liber, & Hercules ordinarie dabantur Thebanis, & Berytiis. Carthagini Iuno, quam placabant ſanguine humano. Et ita credebatur Sami, Spartae, Micenae, Argi, ubi dicitur eam natam. Cypro data Venus, & Paphiis; Rhodiis, Apollo, Lemno Vulcanus, Naxo Liber, Delpho Apollo, Taenaro Neptunus, Cyazenis Pallas, cum ea civitas fuerit eius dos. Tenedi ſervati fuere a Deo Teneate, Alabandenſes ab Alabando. Parii, & Thesbii

Cupi-

Cupidinem habuerunt, Cretenses Dianam, iis datam a Britomarte, Romani Martem. Erant hi Dei Patrii magno honore celebrati a civitatibus, & populis eorum devotis: quamvis existimarent committere magnum scelus, si eius Dei nomen patefacerent, qui curam patriae haberet, ne evocationum vi, quae solent fieri ab inimicis, ut Deos a custodia unius civitatis revocent, si eius Dei nomen clarum esset, a solita custodia removeatur. Vetus enim erat consuetudo in civitatis obsidione, cum ad extremum conflictum deventum sit, Tutelares civitatis obsessae vocari quibusdam carminibus, & verbis ad hoc factis, quae dicuntur Evocationes, iisque pollicebantur maiores honores, & Templa magis ornata, & magis sacrificiis exornata, quam eo loco habebant. Et ideo Aegyptii, & Persae etiam non consuevere hos Deos Patrios habere, verentes, ne vi Evocationum deficerent. Alii nectebant catenis, ne fugerent, alii petebant vades pro eorum stabilitate. Tyrii obsidione oppressi

catena aurea ſtatuam Herculis ligarunt, Deum patriae, ne fugam arriperet. Et hic mos non ſolum fuit maiorum civitatum, ſed etiam oppidorum. Cruſtumeni Patrium Deum habuere Deluentinum, Narnienſes Viridianum, Aſculani Ancarium, Vulſinienſes Nuriam, Ocriculani Valentiam, Sutrini Norciam. Iuno, quamvis Dea Carthaginienſium, a Romanis maximo in honore fuit habita. Nam poſtquam Conſulatum acceperant Conſules, ſacra faciebant Iunoni Hoſpitae; & Kalendae ſingulorum menſium, praecipueque Kalendae Martiae eius divinitati dicatae fuerunt, iiſque ſacra faciebant. Unde Matronales dicuntur, quod Matronae pro matrimoniis eas celebrarent, & in iis ſacra facerent. Eoque die Templum venerari coeptum huic Deae ſacratum, quemadmodum menſe Aprili eaedem Matronae myrto coronatae Veneris feſta celebrabant. Verum cum antiquis de hiſce Deis loquens dico, ſingulos eorum variis nominibus eſſe appellatos ob varios effectus, & poteſtates, quas in iis

eſſe

esse credebant. Cum Iuno a Curetibus dicta fuerit Lucina, Matrona, Regina, & Opigena, quod opem ferat mulieribus parturientibus, dicta etiam fuit Hera, Interduca, Cinxia, Hippia. Verum Etrusci Cypram dixere, Laurentes Caledatidem, Corinthii Amethystum, alii Matrem Deûm dixere, alii Pelasgam. Venus similiter dicta fuit Cypria, Adonis, Verticordia, Aphrodites, & a Syriis etiam Melitta, ab Arabibus Alitta, a Graecis Pytho, ab Eleatibus Urania, a Schytis Arginipea, a Cypriis Barbata, Calva, Armata, Pandermus, Apostropha, & Callipyga, a Thebanis Praepotens, a Persis Mithra. Apollo quoque varia nomina habuit, nam ab Athamenis Titan dictus fuit; ab Aegyptiis Osiris, a Lydiis Limius, ab aliis Eleus. In Taurominio dictus fuit Arthigetes, a Syracusis Themis, a Graecis Tyreus, eique ante ianuas sacra faciebant, a Pachinis Libissinus, a Schytis Etoscirus, a Lesbiis Miriceus, a Spartianis Curnius, ab Atheniensibus Patrous, & Alexiacus, a Deliis, & Milesiis

lesiis Ulius, & Peonicus. In Arcadia dictus Epicurus, ab Eleatibus Osophagus, ab aliis Lycius, Phoebus, Phaneus, Ismenus, & Orius. Minerva varie appellata, dicta enim Trigemina, Glaucopis, Sais ab Aegyptiis, Assisia a Miletiis, a quibus Templum habuit famosum, & illustre, a Graecis Athomis, a Cretensibus Dictynna, Phoebe, & Diana, a Siculis Lien, quod dolorem in partibus tollat. Prima filia fuit Iovis, secunda a Nilo genita, tertia ea, quam Arcades Chorionem nominarunt, quarta Pallantis fuit, eam dico, quae patrem interemit, quod carnaliter eam cognoscere voluerit, cuique pennas talaribus dedere. Bacchus dictus quoque Liber, Bromius, Lenaeus, & Dionysius, a Siculis Morichus, ab Arabibus Oracal, & Adoneus, ab aliis Erebinthius, & Sabazius, a Lacedaemoniis Scitices, & Milichius, & eius faciem moris tingebant, eique areas pedibus apponebant ex vetere more. Mercurius a Gallis dictus fuit Teutates, ab Aegyptiis Their. Dicti etiam fuere quinque Mercu-

rii,

rii, & multi etiam Vulcani. Verum Cybeles dicta Rhea, & Berecynthia, & a multis Bona Dea, a Phrygiis Isis, Pessinuntia, & Mater Deûm, ab Atticis Cecropia, Minerva, a Cypriis Venus, Paphia, a Cretensibus Diana, Dictynna, a Siculis Proserpina, Stygia, ab Eleusinis antiqua Ceres, ab aliis Bellona, ab aliis Iuno, ab aliis item Hecate. Fortuna varia habuit nomina, totidemque Templa Romae, dicta enim fuit Fors, Fortuna, Parva, Muliebris, Convertens, Viscata, Equestris, Redux, Evelpis, Attrophea, Bene sperans, Propria, Virgo, Seia, Respiciens, Mala, Bona, Omnipotens, Barbata, Mammosa, Dubia, Peregrina, Virgo, Privata, Publica, Opipara, Favens, Obsequens. Sed & Venus varietate Templorum nomen sortita, modo Veneris absolute, modo Veneris Victricis, modo Veneris Myrtheae, modo Veneris Genetricis, modo Veneris Cloacinae, modo Veneris, & Cupidinis. Pariter & Templa Iunoni sacra dicta fuere Iunonis Monetae,

Iuno-

Iunonis Matutae, Iunonis Reginae, & Iunonis Lucinae. Et Iuppiter modo dictus est eadem de caussa Tonans, modo Feretrius, modo Capitolinus, modo Optimus Maximus, modo Stator, modo Veiovis, quasi nocens, & modo Custos. Praeter hos omnes Deos fuere & in maxima veneratione Dei Indigetes, qui ab hominum viventium numero sumpti ob singularem virtutem, & gloriam illorum feliciter repositi fuere in Deorum numero. Moti forsan auctoritate Platonis, qui dixit hominem, si sequatur sensum, & partem rationis expertem, id est concupiscentiam, fieri belluam, & feram; sin rationem sequatur, fieri Deum, vel aliud quid divinum. Quare cum inter veteres aliquis vel bellica arte, vel pace excellens nitebat, patriaeque aliquod magnum beneficium tribuebat, vel toti generi humano, is procul dubio post mortem fiebat Deus Indiges. Ii fuere Hercules, Aeneas, Castor, Pollux, Aesculapius, Romulus. Et hunc morem sumpsere Romani a Laconiis, qui homi-

hominibus insigni, & singulari virtute praeditis Templa consecrabant, altariaque, praebentes iis sacrificia, honores, supplicationes, caeremonias, vota, statuas, imagines, thura, flamines, pulvinaria, & sedem immortales inter Deos. Verum audentiores Romanis Graeci fuere, cum iis fuerit mos consecrandi homines, dum viverent, quod factum est in Platone, & in Agesilao, quibus divini honores sunt tributi, dicatique ludi, certamina, sacrificia singulis annis, dicta anniversaria a Latinis, & tamquam Numina, & Heroes venerati etiam vivi. Sed supra omnes hoc honore dignus erat, qui vel libertatem patriae dedisset, pulsis tyrannis, vel a magno aliquo malo liberasset. Pari modo & Caesares Romani, quorum virtute, & meritis Imperium Romanum vel crevit existimatione, vel finium latitudine, post mortem inter Deos fuere repositi, indeque fiebat, ut post ipsam consecrationem mutarent nomen. Nam Romulus post consecrationem dictus fuit Quirinus;

nus; Ino Matuta, Leucothea, Albunea; Melicerta Palaemon, & Portumnus; Leda Nemesis; Circe Marica; Nersilia Hora; Rhea Mater Deûm, Idaea, Dindymena, Philena, Pessinuntia, Cybeles, Berecynthia. Caesares consecrabantur Romae; verum Senatus decrevit, nullum Caesarem consecrari inter Deos absque expressa licentia, & decreto Patrum; Diocletianusque, cum Imperium voluntarie deposuisset, & ad vitam privatam se retulisset, post mortem Senatus Romani consensu, & populi voluntate inter Deos fuit consecratus. In hocque primus fuit, & solus: nisi si Carolus Quinctus Imperator nostrorum temporum victoriosissimus, & invictissimus ipsi secundus non fuit; quamvis Caroli repudiatio, sive renuntiatio attulerit occasionem, & necessitatem, a Diocletiani abdicatione admodum differentem. Hic honor, & dedicatio ab antiquis voce graeca dicebatur Apotheosis, ultra quam non licebat maiorem honorem cogitare. Verum Constantinus Maximus (quod est dictu mirum)

con-

consensu diversarum nationum, ut lingua, ita moribus, & Religione differentium, a Gentilibus numeratus fuit inter Deos, & a Christianis repositus in ordinem, & numerum Divorum. Agesilaus hac divinitate honestatus fuit vivens a Thasiis. Nec minor gloria fuit Euthymi Poetae Locrensis, qui oraculi perspicuo iussu vivens adhuc consecratus fuit, & relatus inter Deos. Sed omissis Caesaribus, & aliis, repetamus priorum cognitionem, & dicamus Indos populos carmine rudi veneratos esse Iovem, Pluvialem a Romanis dictum, & una adorasse & flumen Gangem, tamquam eorum Deos Indigetes. Pariter Meroites Herculem, Pana, & Isidem, Germani venerabantur Tuistonem Deum e terra prognatum, & Mannum eius filium, Astimphalissi Achillem, Persae Amanum, & Anandatum, Veneti Diomedem, cui immolabant equum album. Aegyptii habuere Isidem, Mauri Iubam, Poeni Uranum, Macedones Gabirum, Latini Faunum, Siculi Adranum,

Libyes

Libyes Psaphonem. Hic Psapho cum esset homo vilis, & abiecta fortuna, sed animo parum inferiori Alexandro Magno, docuit quasdam aves natura loquaces haec verba dicere: Psapho est magnus Deus, & iis dimissis, ut irent in nemora, fecit, ut ab iis populis rudibus Deus crederetur. Nam, cum ii avium vocem audirent, & rem divinam esse credentes, auctorem istius astus fortunati tamquam Deum adorarunt. Habent & Thraces Indigetem Zamolxidem, Syrii Astartem, Adadem, & Agartin, Arabes Diasaren, Horici Tibilineum, Afri Caelestum, Aegiolenses Deas Macoranas, quique prope Naucratida incolunt, tamquam Deos venerantur Eittum, & Theutum. Nunc postulat ordo rerum, ut dicam aliquid de iis Diis, qui dicti fuere Lares. In quo est animadvertendum, aliquando apud veteres Scriptores hos Deos Lares sumi pro iis, qui supra Penates dicti sunt, & Genii, & ita sunt in ordine illorum; sed sumens eos in propria, & simplici significatione,

tione, dico Lares fuisse duos filios, ut aliqui dixere, Mercurii, & Nymphae dictae Laris, si fidem adhibemus Ovidio. Quamvis Lactantius in suis divinis Institutionibus existimet, hanc Nympham dici Laram, vel Larundam. Horum fabulam in hunc modum refert Ovidius. Amabat forte Iuppiter Iuturnam Nympham Tiberis, & sororem regis Turni, Iuppiter iussit, ut eius sociae, si Iuturna ab eo aufugeret, eam sisterent, ne eam sequens in flumen non se proiiceret. Verum Lara una Naiadum, & filia Almonis hoc ipsi Iuturnae, & Iunoni patefecit. Quare Iuppiter iratus admodum, eam lingua privavit, & Mercurio iussit, ut eam ad inferos traderet, & Nympham Stygiam faceret. Mercurius, ea visa, amore eius accensus, captam eam cognovit. Inde evenit, ut Lara praegnans facta duos tempore filios pepererit, qui a matris nomine Lares dicti sunt. Hucusque vidimus duos esse Lares, sed quia aliquando quatuor dicti fuere ex Aegyptiorum opinione, non idcirco tamen hanc con-

contradictionem ſupra rem debemus exiſtimare, ſed hoc fieri ex differentia locorum, & populorum. Et fuit Platonis opinio, homines virtute illuſtres, & probos poſt mortem Lares fieri, ut improbi, & mali Lemures. Hinc etiam hi Lares dicti Genii. Putarunt enim veteres eos hominis curam gerere ſtatim, ut editus eſſet in lucem; exiſtimantes animas noſtras rationales educi in nova corpora a Mercurio, forſan ea de cauſſa, quod in ſexto menſe tributo regimini ipſius Mercurii, putabant hominem accipere virtutem rationis, ideſt eius regimen a Laribus cauſſatum, vel a Geniis, quaſi auctoribus, & cuſtodibus humani generis. Sed cum ſumuntur pro Diis Penatibus, & magnis Diis, ut videre eſt apud Virgilium, & Ciceronem, tunc ſequuntur diviſionem ſupradictam, cum de Penatibus ſatis ſuperque a nobis dictum eſt. Nunc manentes in propria, & genuina ſignificatione eorum dicimus, hos Lares creditos fuiſſe cuſtodes domuum vitae noſtrae, & tam-

quam

quam tutores hominum, dictos Genios, ut ait Censorinus; hac de caussa, quod praepositi sint generi humano, vel quia genitos homines custodiunt semper. C. Flaccus existimat Larem, & Genium esse idem, scribens ad Caesarem. Estque animadvertendum aliquando reperiri ex opinione alicuius veteris unum solum Genium, vel Larem fuisse: verum communior opinio est fuisse plures; Namque solebat dicere Euclides Socraticus (ut refert idem Flaccus) custodiam nobis a Deo datam esse duorum Larum, vel Geniorum. Idque aperte cognoscitur ex eo, quod scribit Annaeus Florus, & Plutarchus in vita Bruti. Dicit ille Brutum, cum vidisset in cubiculo suo phantasma nigrum, & meticulosum, nesciretque quis esset, quaesivisse, quo nomine vocaretur, eumque respondisse: Scias, o Brute, me esse tuum Genium malum, nosque revisuros esse in campis Philippis. Indeque elicitur, cum dicat Genium malum, coniici etiam facile posse esse & Genium bonum.

Sunt ergo Lares, & Genii plures, ideſt diviſi bonorum, & reorum nomine, & ſunt incitatores noſtrorum operum, teſtes boni, & mali ſtimuli animae, motores noſtrae conſcientiae, cuſtodes noſtrae vitae, animaeque praeſides ex ſententia Gentilium, & tutores privatarum domuum, ut teſtatur Plautus in principio ſuae Aulularíae. Ideoque ei praecipue dicarunt aram ignis, ideſt focum ipſum, tamquam eam partem, quae communis eſt omnibus domeſticis, & familiaribus noſtris. Qua in re dicit Iohannes Boccacius in ſuis Genealogiis, Florentiae ſua tempeſtate etiamnum conſervari communi illius civitatis lingua memoriam, quae eodem nomine veteri eſſet, exſtincta tamen ſuperſtitione Gentilium. Dicit enim Florentinos habere in locis, in quibus communis ignis fit toti familiae, quaedam inſtrumenta ferrea, ad ligna ſuſtinenda, quae dicuntur communi vocabulo Etruſcò Lari. Hinc apud Latinos Lar ſignificat ignem, quod dixit Columella. Aliquando idem

no-

nomen notat internam partem domus, aliquando domum integram, & ne videar molestus, exempla silentio praeterire consilium est. Fuere & iidem Lares dati custodiae agrorum, inde Tibullus:

Vos quoque felices quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra, Lares.

Idem Tibullus ostendit aperte statuas horum Larum factas fuisse ex ligno, forsan ex veteri more, vel ex tenui fortuna Poetae. Non condemno illorum opinionem, qui dicunt Lares vestitos fuisse pelle canis, idque auctoritate perspicua Plauti, & Plinii, qui dixit quoque, Servium regem finxisse eos effigie boum, & pecorum. Verum Plutarchus rationem reddit, unde veniat illos vestitos esse ex corio canis: nam, ait ille, denotabant curam, & diligentiam in custodienda domo, ut faciunt canes. Erant & succincti, quod affirmat Persius in v. Satyra. Hi erant igitur Dii privatarum domuum,

quibus nobilissimi Romani iuxta aedificiorum qualitatem, & quantitatem fortunarum assignabant inter alia partem magis, vel minus splendide fabricatam, & pulcherrimis ornamentis refertam, ibique & vina, & thura offerebant, & preces pro conservatione dignitatis, & salutis innocentium. Ibi singulis annis celebrabantur quoque natalia, & Genii habitantium, praecipueque eorum, qui familiis praeerant, ut universa civitas in Templis maioribus consueverat celebrare Genium, & natale Imperatorum; per quorum Genium qui iurasset, ipsius iuramentum habebatur inviolabile, & graviter in eum animadvertebant, qui illud violasset. Quare scribit Svetonius Caligulam, cum quosdam homines morti condemnasset, ab eoque quaereretur mortis caussa, respondisse, quod contempsissent maiestatem suam, cum numquam iurassent per ipsius Genium. Verum ad locum revertens, in quo in privatis domibus erant hi Lares, dico eam ob caussam dictum fuisse Lararium a Graecis ἐφέστιον,

idest

ideſt ſacrarium, & locum ſacrum domeſticum. Quod hodieque nos Chriſtiani obſervamus, depoſita tamen Gentilium ſuperſtitione; nam in privatis domibus magnorum hominum, & illuſtrium Oratorium fit, vel Eccleſia parva, in qua domeſtice, & in privatis neceſſitatibus Deum oramus, & adoramus. Erant in hoc Larario imagines, & ſtatuae Deorum Larum, qui & Genii, & Penates dicebantur, & alii Dii ex Romanorum particulari voluntate. Verum illae hominum illuſtrium, & praeſtantium, qui utilem in bello, & in pace Reipublicae operam navaverant, meritorum magnitudine, & ad poſterorum exemplum poſitae erant in atriis domuum, & in tabularum, librorumque locis dictis Tablinis, & etiam in Pinacothecis, quae erant cubilia nobilia, & ſpectabilia ob imagines, & ſimulacra hominum praeſtantium. Sed magni viri Imperatorum tempeſtate, & delitiarum, duo Lararia habuere, unum dictum maius, aliudque minus. In primo habebant imagines Deorum; in

 alte-

altero eorum, qui similes fuissent Diis; idque aperte videtur ex iis, quae scribit Lampridius in vita Alexandri Severi, qui dicit Alexandrum, cum non dormisset cum uxore, consuevisse tempestive surgere, & imaginibus Deorum supplicationes praebere, quos in suo Larario habebat, inter quas scribit idem Lampridius, erant imagines Christi, & Abraham; in secundoque Larario habebat effigies Virgilii, atque Ciceronis. Dixi supra Lares vestitos fuisse corio canis; videtur nunc mihi esse dicendum, quomodo vestiti essent Dii nobiliores, vel selecti, ut Varronis vocabulo utar, cum & hoc fuerit pars religonis Gentilium. Et quamvis pulcherrimum sit nosse vestitus, gestus, colores, & ornamenta Deorum, tamen quod haec materies requirit longiorem sermonem, quam mihi hoc tempore conveniat, vos ad eos Scriptores, qui hac de re diligenter scripserunt, remitto, quales fuere praecipue Macrobius, Plinius, Martianus Capella, Blondus, Iohannes Boccacius in

Genea-

Genealogiis, Fulgentius, Theopompus, Alexander ab Alexandro, Cartarius, & Antiquarii recentiores; & ad figuras tantum animum adiiciens, dico incipiens a Saturno, eius figuram fieri falcem manu tenentem, ſenem, canum, barbam, & comas gerentem, moeſtum, ſordidum, & puerum in manu habentem, quem devorabat. Figuratus etiam fuit, ut vult Martianus, his omnibus qualitatibus; praeterquam quod dextra ſerpentem porrigit, qui ſibi caudam mordet. Pingitur denique hic quatuor oculis, duobus anterioribus, & duobus in occipitio, quorum duo vigilant, duo ſemper dormiunt; quatuorque alis, quarum duae ſtant in actu volandi, & duae quietae. Addit Macrobius antiquos finxiſſe eum habuiſſe pedes vinctos filo laneo, eumque ita tenere toto anno, praeterquam quod eum ſolvebant menſe Decembri quibuſdam diebus privatim ipſi dicatis. Ianus figuratus fuit duabus frontibus, una anteriori, altera in occipitio, manu tenens virgam, & clavem, & quod ſcribit

 Pli-

Plinius, digitis ostendebat numerum CCCLXV., qui numerus diebus anni aequiparatur. Ianus hic quatuor facierum etiam fiebat in sculpturis, qui numerus est idem cum quatuor anni temporibus. Apollo, ait Macrobius, dum Solem refert, a Syriis figuratus fuit iuvenis imberbis, tenensque brachium altum, manu dextera habebat, tamquam auriga, ferulam; in sinistra habebat fulmen, quibusdam non multis spicis. Sed & Romani similiter fecere iuvenem pulcherrimum, laetum, imberbem, splendenti auro similem, manu lyram habentem septicordem, & arcum, & pharetras. Lacedaemonii fecere quatuor oculis, & totidem manibus. Persae fecere ipsius statuam capite leonis, vestitu Persico, ornatu in capite Persarum mulierum, & ambabus manibus cornibus bovem tenentem. Pausanias scribit, patres civitatis Achaiae fecisse statuam Apollinis aerei nudam, pedibus exceptis, qui vestiti erant, quorum unum super capite bovis habebat. Assyrii, ut refert Lucianus, soli dede-

dedere ſtatuae Apollinis barbam longam, & acutam, habebat & pectus lorica indutum, haſtam in manu dextera; in cuius ſumma parte poſita erat parva figura, quae victoriam referebat, ſiniſtra erat in actu porrigendi florem, pannum habebat ad humeros, capite Meduſae a ſerpentibus circumdato, aquilis quibuſdam proximis in actu volandi; & ad pedes habebat imaginem mulieris, duabus item mulierum imaginibus ab uno, & ab altero latere, quae vinctae erant a magno, & tortuoſo ſerpente. In Aſia fuit quoque Apollo Sminthius ſculptus in actu, ut altero pede murem premeret. Dicunt quidam, aliquando praeter ea, quae diximus, addi Apollini columbam humero, una cum muliere, quae attente eam reſpiciens venerabatur. Verum Ovidius ponit in ſuis Metamorphoſibus figuram Phoebi, quae eadem eſt cum Apolline curru a quatuor equis vecto, aureo, argenteo, & pretioſiſſimis gemmis ornato, quae figura eſt imaginatio poetica ab eodem Ovidio felici-

ter

ter descripta. Aliter etiam descripsit Martianus Capella & ipse sequens Poetarum ordinem. Est & una Eusebii, quae cum sit diligentissime posita, & interpretata ab aliis, libenter silentio involvam. Ponit & idem Aurorae figuram ex Homeri descriptione, qui vult eam habere comas auricomas, auro similes, & sedile veste aureata, duobus equis, qui luce mirum splendorem praebent. Addit & eiusdem Aurorae figuram ex Virgilii descriptione, qui ei dat manus fere infucatas, quibus a caelo pellit stellas; & aliam item, quam alii dicunt, qui volunt eam tenere manu facem accensam supra currum ab equo alato vectum, dicto Pegaseo. Verum Petrarca, & alii faciunt eam infucatam totam venisse ab Orientis portis coronatam rosis, spargere mille varietates florum matutinorum, alborum, rutilorum, & purpureorum, & tamen postea tingi, ut ait Boccacius, colore croceo. Venio nunc ad Dianam. Haec describitur

a M. Tul-

a M. Tullio in Verrinis, ubi accusans Verris latrocinia, Dianam ab eo in Sicilia raptam describit. Haec erat pulcherrima statua, & magna, vestem habens, qua ad pedes usque obtegebatur, aetate iuvenis, & facie virginis, in manu dextra habens facem accensam, in sinistra arcum, post tergora habens pharetram sagittis refertam. Aliquando sculpta fuit habitu venatricis, idest Nympha succincta cum arcu, & sagittis, canibusque venatoriis a latere. Eius arcus aliquando fuit aureus, aliquando corneus, aureum describit Ovidius, corneum Claudianus, qui tribuit quoque currum vectum a quatuor cervis, tamquam nix, albis, & cornibus aureis. Verum Arcades, ut testatur Pausanias, finxere, quod credam, habitu venatricis optime vestitam, illi assignantes pellem cervinam cum pharetra plena sagittis, & in altera manu ponebant lumen, in altera duos serpentes, quibus proximi erant duo canes venatorii. Sed Claudianus describit

eam

eam gestu mansuetiore, quam Pallas, pulchram, venustam, oculis lucentibus, vultu splendenti, brachiis candidissimis, comis solutis, arcu remisso, pharetra ad humeros cincta, & veste paullo minus, quam ad genua erecta. Iovi ex Orphei in hymnis imaginatione tribuitur forma totius orbis, cuius coma est ex auro puro, duabus cornibus pariter aureatis, uno oculo Solis, & altero Lunae, pectore colore aëris; a tergo habens duas alas maximas, ventre colore terreo, pedes tenens in mundi centro. Suidas, Porphyrius, & Eusebius faciunt eum in actu sedendi, nudum partes superiores, & vestitum inferiores, sceptrum habentem in manu sinistra, in dextra aquilam, aliquando parvam figuram victoriae, & haec figura non solum facta fuit a Graecis, ut testatur Pausanias, talem aeream fuisse apud Athenienses in eorum portu dicto Piraeeo, verum etiam ab Aegyptiis ex parte, ut scribunt quidam. Dixi ex parte, quod, ut

re-

refert Porphyrius, Aegyptii posuerunt ei sceptrum in manu, ut Graeci, sed in reliquo multum variarunt; ut qui pinxerunt Iovem creatorem in forma hominis, coloris caerulei, circulo in altera manu, in altera sceptro regali, penna in summo capite, ex ore ovum proiicientem. Iidem Aegyptii aliter eum figurabant, facientes hominem, quorum pedes una sunt vincti, & retorti, vestitu colore vario quoad pedes obtegitur, capite pilam auream sustinentem maximam. Aliquando etiam, quod scribit Eusebius, faciebant duos circulos, unum supra alium, dividentes eos serpente, cuius caput erat accipitris. Martianus Capella ait ex propria opinione, eius caput esse ornatum regali corona, auro, & gemmis splendente. Caput ex occipitio tegitur velo lucidissimo, Palladis quondam manu fabricato, subtus vestitu albo, supra vero chlamydem vitro similem, & multis lucentibus stellis distinctam, a sinistra

nistra habet lyram novem chordarum, in dextra duas pilas rotundas, alteram ex auro puro, alteram ex auro, & argento; calcei sunt ex viridissimo smaragdo; sedet supra pannum totum varietate colorum distinctum, & ornatum pavonum pennis, pedibusque tridentem calcat. Plutarchus vult in Creta quondam fuisse statuam Iovis sine auribus, cui tamen contra Lacedaemones quatuor dedere, alii posuere tres oculos. Etiam statua Veiovis, idest nocentis Iovis, facta fuit, ut refert Aulus Gellius, puero similis, qui in capite habeat cornua, & in manu sagittas in actu feriendi, cui capra proxima sit. Iuppiter Custos, ut ait Pausanias, a Polycleto fabricatus, habet cothurnos ad pedes, & in una manu vas potorium, in altera thyrsum, in cuius summitate stat aquila. Idem addit, apud Eleates in Graecia sculptum fuisse ex ebore, & auro, sedentem in throno regali, coronam in capite, quae videbatur facta

ex

ex foliis olivi, in dextera tenentem victoriam coronatam, in sinistra sceptrum diversis metallis fabricatum, supra quod erat aquila, habentem calceos aureos, & chlamydem auream, acu pictam variis animalibus, & floribus, & praecipue liliis, relucente sedili multo auro, & pretiosis gemmis, quibus ditissime ornabatur, cuius materia erat ebur, & ebanum, ubi multae animalium figurae aspiciebantur sculptae, pedesque, quibus sustinebatur, erant quatuor Victoriae. Alii Dei quomodo figurarentur, non recensebo, cum minima sit varietas, pleneque describantur a Scriptoribus, quorum diligentia occasionem mihi praebet, ut haec absolvam. Hucusque diximus, quod potuimus, succincte de religione, & generationibus Deorum antiquorum, & de Templis, & statuis eorum, & figuris, quod ut mihi maximi laboris fuit, quem tamen libenter tulerim, ita opto iis, qui legent, esse voluptati, & utilitati. Et forte est, ut

ut id ſperem, cum hoc tam iuſtum deſiderium oriatur tantummodo ex ſola voluntate aliis ſatisfaciendi. Egoque abunde ſatis mihi conſultum exiſtimo, ſi alii non penitus labores meos ſpreverint.

EDITORIS ADNOTATIO.

Lacunas, quas habes ad pag. 221., *intactas reliquimus, ne quid ex arbitrio noſtro in textum alienum induxiſſe videremur. Ceterum heic monere praeſtabit, forte Manutium noſtrum etymon primum, quod reſpuit, illud cenſuiſſe, quo Panthei nomen derivatur a* πᾶν omne, *&* θεάω, *vel* θεάομαι video, *quaſi omnia videns, ſeu ab omnibus viſum, ſeu omnibus patens; etymon vero alterum, quod approbat, id intellexiſſe, quo Pantheum, Suida ipſo auctore, interpretatur* νεὼς κοινὸς πάντων τῶν Θεῶν Templum commune omnibus Diis. *Dio lib.*LIII. *Pantheon dictum putat,* ὅτι θολοειδὲς ὄν, τῷ οὐρανῷ παρέοικε, quod forma convexa faſtigiatum, caeli ſimilitudinem oſtenderet. *Hinc Ammianus Marcellinus Pantheon velut regionem teretem, ſpecioſa celſitudine fornicatam dicit.*

THO-

THOMAE PHAEDRI INGHIRAMI

LAUDATIO IN OBITU

LUDOVICI PODOCATHARI CYPRI

S. R. E. CARDINALIS

EX COD. MS. SAECULI XVI

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA

A D. PETRO ALOYSIO GALLETTIO ROMANO

ABBATE FONTIS VIVI

CONGREGATIONIS CASINENSIS.

S

MARIO GVARNACCIO
PATRICIO VOLATERRANO
RAPHAELIS MAGNI COMMENDATORIS
S. STEPHANI
ET MARIAE HIERONYMAE BARGAGLIAE
MATRONAE SENENSIS F
CANONICO LATERANENSI
SIGNATVRAE IVSTITIAE VOTANTI
AC DECANO
VIRO
OB SVMMAM VTRIVSQ. IVRIS PRVDENTIAM
IN ROMANA AVLA IAMDIV SPECTATISSIMO
INGENII ACVMINE MVLTIPLICI ERVDITIONE
PLVRIVM LINGVARVM NOTITIA
DOMI FORISQVE CELEBERRIMO
ITALICARVM ORIGINVM
LIBRIS EDITIS DOCTISSIMIS
MVSEO ET BIBLIOTHECA
IN CIVIVM COMMODVM INSTRVCTIS
DE LITTERARIA REPVBLICA ET DE PATRIA
LONGE BENEMERITO
PETRVS ALOYSIVS GALLETTIVS ROMANVS
ABBAS FONTIS VIVI
CONGREGATIONIS CASINENSIS
THOMAE PHAEDRI INGHIRAMI
CIVIS SVI
LATERANENSIS
AC DEIN VATICANAE BASILICAE CANONICI
LVCVLENTISSIMVM OPVSCVLVM
EX CODICE EIVSDEM BIBLIOTHECAE
IN LVCEM EDVCTVM
TYPISQVE PRIMVM TRADITVM
PRAESVLI AMICISSIMO
D. D. D

EDITORIS MONITUM.

Q*uum saecularium Canonicorum Lateranensium historiam anno* MDCCLXVIIII. *adornarem, nec quidquam industriae praetermitterem, ut post Allegrinium, qui Thomae Phaedri vitam adcurate descripserat., & illustraverat, quae adhuc tanti viri desiderabantur, detegere, & evulgare possem, doctissimus, & praeclarus vir* Marius Guarnaccius, *cuius erga me veterem benevolentiam, ac studium depraedicare satis non valeo, codicem chartaceum humanissime communicavit, plura ipsius Phaedri complectentem, &, ut characterum forma indicabat, exaratum certe eo ipso saeculo, quo auctor floruit. Priusquam vero illum ad me transmitteret, litteris datis. a. d.* XI. *Kal. Ianuarii labente anno* MDCCLXIX., *haec animadverterat*: Rispetto poi a Fedra Inghirami, di cui ella mi chiedè qualchecosa per inserirla nell'Opera, ch' ella medita, io nel ratificarle, che ho di lui un codice manoscritto, e inedito, in cui vi sono varie cose dello stesso, le aggiungo, che sono di uno scritto vecchio, e cattivo, e a pezzi, coll' inchiostro talmente consumato, che la mia vista non lo scorge. Ma questo non è il tutto. Bisogna, che sieno state raccolte, e copiate dopo la di lui morte da mano imperita, perchè oltre a qualche picciola lacuna, vi è anche qualche scorrezione, che può dirsi errore in Grammatica, e talvolta certamente

 non

non corre il ſenſo. Se V.P. Rma reſta in queſta diſpoſizione di volere inſerire qualcoſa di queſto per altro dottiſſimo uomo, non avrei difficoltà di farle giungere il detto libro originale &c. *Ex hoc itaque Codice laudationem pro Ludovico Podochataro Cyprio diligenter eduxi, opuſculum profecto magni faciendum, utpote praeclariſſimi principis vitam exhibens: ab oculato, magnique nominis ſcriptore litteris ita traditam, ut in ea habeas tum docti, piiſſimique Cardinalis, tum Cypri inſulae viciſſitudinum elegantem, delectabilemque picturam. De Phaedro vero, ne actum iterum agere videar, hoc unice praefabor, ipſum Volaterris, quae Etruriae civitas eſt inter Italicas florentiſſima, litteratorumque Virorum ſemper ferax, & altrix, anno circiter* MCCCCLXX. *Paullo Inghiramio, & Lucretia Barlettania parentibus patricii generis ortum, primumque Romae innotuiſſe ex Senecae tragoedia, cui titulus Hippolytus, in qua quum ipſe adoleſcens aetatis annorum ſupra* XIII. *Phaedri perſonam in arce quadam, ut ipſe ait (putaverim turri quadam nunc diruta) ante palatium Raphaelis Riarii Cardinalis Vicecancellarii ſita egregie repraeſentaſſet, Phaedri, vel etiam Phaedrae cognomen, quo ipſe deinceps mirifice delectatus eſt, obtinuit. Anno* MDIII. VII. *Idus Ianuarii, Caſpare Benecario, qui Pantagatus dicebatur, viro in eruditionis cultura nulli ſecundo, Canonico Lateranenſi vita functo, ſacerdotium illud adeptus eſt, quo dimiſſo anno* MDVIII. *inter Vaticanae Baſilicae Canonicos cooptatus eſt. Fuit quinetiam Sacri Collegii a Secretis, & Vaticanae Bibliothecae Cu-*

Custos, obiit vero Romae anno MDXVI., *pluraque in eius laudem concinnata sunt ab amicis elogia, quorum in medium proferam ex eodem codice epigramma, quod Phaedri virtutes ob oculos ponit:*

Phaedrus amor patrum, populi spes una Quiritum,
Quo duce Roma iterum rostra superba videt,
Per quem Romanae linguae reparantur honores,
Voceque perdidicit plebs vaga posse capi.
Hic iacet exiguo, magnus, sub marmore, sed non
Exiguum marmor, quod fuit ille, tegit;
Vivet enim Phaedri nomen, dum Roma manebit,
Dum vox, dum linguae gratia, Phaedrus erit.

De Ludovico Cardinale ait Olduinus, eum e vita migrasse Romae, seu Mediolani, cum iter ad Regem Hispaniarum ageret, teste Aubery, circa horam XII. *anno* MDIV. *ex Diario, ex Ciacconio ante diem* VIII. *Kal. Sextiles anni* MDVI. *At quum nulla huiusce legationis mentio in Phaedri sermone obcurrat, nihilque ipse de eius morte, quae extra Urbem acciderit, innuat, immo contrarium manifeste testetur, postremam nempe aegritudinem contraxisse, quum vocatus a Pontifice in Consistorium venisset, seque ipsum illi aegrotanti adfuisse, certum omnino est Romae extremum clausisse diem. In Codice Vat. MS., quem*

Floravantes. Martinellius (a) *vidit, haec de die; & anno, quo Ludovicus obiit, habentur*: Moritur Romae xxv. Augusti MDIIII., & sepelitur in S. Mariae de Populo sepulcro marmoreo una cum altari constructo prope portam sacrarii, e regione fere Eucharistiae cum epitaphio. *De Sacello, quod construxerat, vestigium nunc non exstat: in perceleganti vero tumulo ad vivum superpositum est Ludovici simulacrum, nobili hac addita inscriptione*:

LVD. PODOCATHARO . CYPRIO . PRESB. T. S. AGATHAE .
CARD. CAPVTAQVENN (sic)
PHILOSOPHOR. ILLIVS . TEMPESTATIS . DOCTISS. ET .
ELOQVENTISS. IN . RE
ECCLESIASTICA . GVBERNANDA . MVLTOS . ANNOS .
DIFFICILLIMIS
TEMPORIB. SVMMA . PRVDENTIAE . IVDICII . INTEGRITATIS . LAVDE
VERSATO . EIVSQ. ERGO . AMPLISS. DIGNITATIS . PRAEMIA . OPTIMIS
PATRVM . QVIBVSQ. EXPOSTVLANTIB. ADEPTO . DIGNOQ.
OMNIVM
SENTENTIA . MAIORA . ACCIPERE . QVI . MAXIMA . ESSET .
CONSECVTVS

VIX. ANN. LXXV

At Ludovicum mortem obiisse potius anno MDV., *ipse putaverim. Phaedrus enim adserit, Cardinalem* proximo

(a) *Diaconia S. Agathae in Suburra descripta, & illustrata pag.* 84.

ximo anno *ante mortem S. Agathae Diaconiam in Suburra instaurasse. Quum vero marmorea de hic instauratione nunc deperdita inscriptio, a Martinellio evulgata* (a) *annum proferat* MDIII., *necesse profecto est, ut eius obitum ad insequentem annum reiiciamus. Sed & argumento haud improbabili Ludovicum fato functum fuisse initio anni* MDV. *illud mihi videtur, quod idem Phaedrus in ea innuit oratione, quam Kal. Martii eiusdem anni de laudibus Petri de Vicentia Episcopi Caesenatis in Aracaelitano templo habuit, quamque in altero huiusce collectionis volumine producam. Ait quippe in illius Orationis fine, Vrbem* proxime amisisse sanctissimum senem Cardinalem Caputaquensem.

Podocathariorum gens in Insula Cypri florentissima stetit ad saeculum usque XVI. *In Opusculo apud me Ms., cui titulus*: Intrada d'i Cavallieri, & Feudati, & altri Patroni de' Casali, *exarato anno* MDLVIII. *haec adnotantur*:

Messer Filippo Podocataro Cavallier ducati 2500.

Messer Ercules Podocataro Cavallier ducati 400.

Madonna Orsa, e Madonna Isabella Podocataro sorelle ducati 600.

Verum enim vero capta a Turcis Nicosia, ac misere direpta a. d. v. Idus Septembris anno MDLXX., *quum fere viginti millia hominum variis in locis abducta fuerint, Podocatharii, aut plerique saltem eorum in servitutem redacti sunt. Proferam hoc loco, ne for-*

(a) *Ibidem pag. 58.*

forte nullum posthac aptiorem inveniam, quamdam apud me ineditam Petri Podocatharii ad Cardinalem Commendonum epistolam (a) *Venetiis datam anno* MDLXXI. *in qua non sine lacrimis cuique legere erit, quaenam ingentes calamitates prosapiae adeo illustri, deque Catholica Fide optime meritae insliterint.*

All' Illmo, e Rmo Sig.r mio, e Pne Colmo
Il Sig.r Cardinale Commendone
Roma.

Illmo, e Rmo Sig.r mio, e Pne Colmo

LA sfortunata nobiltà de' Cipri, che pocho fa erano da lei posseduti tanti beni della fortuna, che non solamente a nessuna altra portava invidia, ma largamente participava de quelli con qualunque capitava in quel regno. Hora è ridotta a tale che dà esempio ad altri a quanto siamo sottoposti in questa vita, perciochè ella non solamente è stata snidata dalle sue proprie case, toltagli tutte le facoltà, sparsogli il sangue, portatigli via i figliuoli, & figliuole in durissima & asprissima servitù de barbari; ma sappiamo ancora, ch' ella in Costantinopoli se ne va morendo per le strade, nè vi è nessuno, che le porga agiuto. Tutto questo sappiamo, & per lettere del Clarissimo Bailo da Costantinopoli, & per bocha

(a) *Autographa habetur in Ms. Codice Ottoboniano Vaticano 2639. pag. 83.*

bocha del Sig.r Livio Podocattaro, quì venuto per mendicare il riscatto di se, del Sig.r Giovanni suo fratello, & d'un suo figliuolo, che stà in manifestissimo pericolo d'essere astretto a rinegare; il quale ci ha affermato cose, che a raccontarle io non basto, senza gran spargimento di lacrime. Ma da questo che nararò VS. Illma comprenderà il resto negli altri. Detto S.r Livio era dal suo padrone menato in casa del Bailo per trattar seco la sicurtà per lassarlo venire in queste parti a mendicare il suo riscatto, & per la publica via s'incontrò in una sua cugnata gentildonna nobilissima, e moglie già del Sig.r Scipio Podocattaro suo fratello, la quale pure allora lì nella strada publicamente haveva parturito un figliuol maschio, nè raffigurandola lui per la gran transfigurazione di lei, ella lo chiamò per nome, & li chiese per l'amor de Dio agiuto, il quale si risolveva in qualche strazza, colla quale avesse potuto ella le carni coprirsi, che la maggior parte nuda si ritrovava, & avesse potuto diffendere quella creatura dal fredo, al quale duro spettacolo, & miserabili parole il povero gentiluomo tramortì, & quello che più lo trafisse fu il non havere havuto modo di sovvenirla, anzi fu astretto dal padrone, che lo sollecitava con aspro stimolo d'andare innanzi, & abbandonarla. Da quello dico VS. Illma comprenda la miseria degli altri, che si ritrovano nella medesima fortuna, che

quelli,

quelli, la quale è durissima, & asprissima, & tanto più aspra & dura, quanto che & di quà non è manco la pocha charità habbiamo ritrovato, che sia la crudeltà de Turchi; la qual cosa essendo così, noi altri, a quali è tocho il ritrovarsi di quà forse per permission de Dio per sovvenire a quelli per quanto le nostre forze si ponno estendere, si siamo resoluti di ricorrere alle elemosini de particolari, non vi trovando altro sollevamento a tanta oppressione de nostri; & così ricorsi dal P. Rev.do D. Benedetto, coll' agiuto, & favore di Monsf.ri Rmi Nunzio, & Arcivescovo de Cipri s' hà messo ordine, che lui, & tutti gli altri predicatori ci habbiano a raccomandare agli auditori nelle loro prediche; & che habbino ad eccitare altre pie persone, le quali habbino ad andare, & per le contrade, & case, accatando per il rescatto de' tanti schiavi. Ma perchè è impossibile, che questa provisione sia mai sufficiente a tanto bisogno, saria ottima cosa, & grata a Dio, che Sua Santità mosso a compassione à tanto infortunio nostro volesse ancor Lei sovvenirci non solamente colla sua santa mano adiutrice, ma eziandio con qualche altro agiuto spirituale, mediante il quale le pie persone tanto maggiormente si movessero a fare così segnalata elemosina; & perchè sò quanto l' autorità di VS. Illma vale appo N. S.re, & quanto ella in particolare ha amato la casa mia & la mia nazione, mi è

parso

parso con questa mia raccomandarle questo fatto, supplicandola, che vogli per sua bontà rappresentare le miserie nostre a Sua B.ne, & cercare d'impetrarci dalla sua pietà le sopradette grazie, certe Sua Santità, e VS. Illma, che reporteranno appo N. S.re Iddio grazie immortali di sì santa opera. Son certo, che VS. Illma per sua naturale, & cristiana bontà non mancherà di favorirci, & agiutarci in questo per quanto si potrà da lei. Il sopradetto S.r Livio mi ha dato nova, che un mio nipote figliuolo del S.r Ettore (a) mio fratello si trovava

(a) *Antonius Maria Gratianus egregium Opus* de Bello Cyprio *scripsit, quod post eius mortem fratris filius Carolus Gratianus Romae apud Alexandrum Zanetum anno* MDCXXIV. *in* 4. *vulgavit, Francisco Cardinali Barberino Urbani VIII. Pont. Max. fratris filio dedicatum. Narrat, quod, Nicosia expugnata, Mustapha Famagustam accessit, sed quum acriter a Cypriis defenderetur, spem pene omittens deditionis oppidi*, Hectorem Podocaterum, & Iohannem Susominum e Cypriis captivis, qui suaderent obsessis, ut in eius fidem se traderent, cupereque eum civitatis saluti consultum ostenderent, in oppidum misit. Haec quoque spreta legatio est, coacto remanere apud se Susomino, quod munitionum, operumque faciendorum peritus esset. Podocaterum, ne in coniugem, filiosque, quos fidei pignus apud hostes reliquerat, barbari saevirent, tristem sine responso remisere. Et perstrinxerat animos hominum miseratio viri inter Cypriam

vava schiavo in Costantinopoli con grandissimo pericolo, che non fosse fatto rinegare, il perchè io ho dato tutti quei ordini possibili, per i quali mi ha parso col consiglio del Clar.mo Thiepolo di potere rimediare a tanto male, che soprasta a quell' infelice, & in malhora nato putto; mi ha anco detto, che la moglie di mio fratello maggiore, & quella di mio nipote primogenito della casa si ritrovavano schiave in Scio sotto durissima servitù, & per quelle ancora ho dato quell' ordine, che s' è potuto in questi tempi. Le angustie mie sono grandissime, & insopportabili, & confesso ingenuamente di non essere capace di loro. Iddio per sua misericordia mi tenghi la sua mano in capo, perchè io col suo agiuto diventi forte per

priam nobilitatem nuper florentissimi; venerat enim veste servili, atque squalore obsita tectus, aliqua quoque corporis parte nudata, barba, capilloque horridus, moestusque, vulnere etiam in capite vili fascia, sordidaque obligato, pallore, macieque ita deformata specie oris, ut vix noscitaretur ab amicis commemorantibus pristinam viri fortunam, ac principalem cultum. Mustapha redeuntem ad se, cum nihil sibi ab obsessis responsum esse retulisset, contumeliose increpitum in conspectu exercitus, & captivae coniugis, liberorumque, quos barbari ad spectandam necem patris produxerant, interfici, abscisso cervicibus capite, imperavit. *Iohannes Sufominus filiam habebat nuptam filio Livii Podocatharii, & ipsam in captivitate detentam.*

per sopportarle. Son chiaro Monf.r Illmo, che N.ro Sig.re non abbia mai più a darmi agiuto nissuno, poichè in quest' occasione dell' havere havuto a dispensare 30. m. ducati d' entrata, non se ne sia ricordato di me, che ben lo poteva fare senza pregiudizio segnalato de tanti, che ha beneficati, perchè che saria stata una pensioncella a me in tanti beni? Con tutto questo supplico VS. Illma, che vogli essere contenta, che con qualche bella occasione mi vogli ricordare a Sua Santità, & narrargli in quanta necessità io mi ritrovo insieme con miei rimasi mendichi, & senza sostentamento alcuno, il che se farà io non dubito punto, che l' autorità sua non sia per giovarmi appo Sua B.ne più che quella de nissuno altro, & io di tanto benefizio le resterò obbligatissimo, & perpetuo servo. Di novo non ci è altro, che si può dire la certezza dell' arrivo del soccorso in Famagosta, poichè per un naviglio quì giunto ieri, che viene di Candia, s'è inteso, che le navi partirono a tanti di Gennaro per Famagosta con buonissimo tempo, & che il tempo durò parecchi giorni poi, argomento manifestissimo di questa verità. Più oltre dicono, che M.r Marco Querini proveditore con 13. galere era ito verso Cipri, ancora che per la Città fosse sparso per inanti, ch' egli con quattro sue galere fosse da nimici preso, ma non si crede, siccome prego Iddio che non vogli tanto male. M.r Sebastan Veniero era rimaso in Candia,

di

di che pare, che molti di nobili non fiano rimafi con quella fodisfazione, ch' erano per inanzi di lui. Si stà aspettando con grandissimo desiderio la benedetta ultima resoluzione della Lega, per la quale dice il S.r Livio Podocattaro, che in Costantinopoli si stava in grandissima tema, & che intendendo, ch' il sforzo suo dovea essere tutto per mare, i Turchi ancora facevano grandissimo preparamento per mare, sicchè questo streppito di Lega finalmente non haverà causato altro, che destare l' inimico, & farlo più potente a danni nostri. Iddio ci agiuti, che ne habbiamo bisogno, & per non essere più lungo quì col fine humilmente le bascio le mani. Il Clar.mo Cavalier Thiepolo, & il Clar.mo M.r Bernardo suo fratello con tutto affetto di cuore basciano le mani a VS. Illma. Di Vinezia il dì III. di Marzo MDLXXI.

Di VS. Illma & Rma

Devotissimo & obbligatissimo Ser.e
Pietro Podocattaro.

T. PHAE-

T. PHAEDRI INGHIRAMII VOLATERRANI

PRO

LVDOVICO PODOCATHARO CYPRIO PRESBYTERO S. AGATHAE CARDINALE CAPUTAQUENSI

LAUDATIO.

QUOD ego tantum umquam in me admiſi facinus? aut quodnam ingens concepi ſcelus, Patres ampliſſimi? cum primam operam bonis litteris impendere, ſtudiiſque eloquentiae, ſi qua ea poterat hac noſtra aetate comparari, animum coepi adiicere, ut cum inde gratam mihi fatigato animo ſedem, periculis praeſidium, honoribus adiumenta expoſcerem, omnes in me per hoſce multos annos ex illo fonte dolores redundarint. Nam, ut cetera quaſi minora ſilentio praeteream, taciturnitateque obruam, luctuoſum hoc, funeſtumque officium numquam ad me delatum eſſet, ſi alium vitae curſum inſtituiſſem, quaſi parum ſit meus

hic moeror privatis parietibus clusus, domestici illi gemitus, lacrimaeque media nocte sponte prosilientes, ni nunc etiam cogerer in tantorum virorum conspectu meam calamitatem deplorare, ac cicatricem, si qua iam forte dolori obduci coeperat, refricare, quae res me tantum de meo statu deturbat, ut pene Neronianum illud exclamem: Quam vellem litteras nescire! Una tamen res in tantis malis me consolatur, bonoque animo esse iubet, quod cum de *Ludovico Podocatharo* Cyprio Presbytero S. Agathae Cardinale Caputaquensi verba sim facturus, nemo vestrum sit, qui dolorem meum nimium esse putet, qui maximus esse debeat, orbato domino beneficentissimo, magistro vitae expertissimo, patre indulgentissimo, nec rursus quisquam sit, qui cum illius erga unumquemque vestrum officium, pietatem, & in omni virtutum genere praestantiam perspexerit, non illius laudes sitientibus auribus audiat, & res ab illo praeclare gestas mecum recognoscat.

Di-

Dicam itaque pauca primum de patria, familia, parentibus, ut intelligatis qualem eum natura gigni voluerit, bonosque non nisi ex bonis oriri. Mox educationem, disciplinamque ostendam, ut pernoscatis nihil mirum esse ad tantum culmen eum pervenisse, qui tam valida fundamenta iecisset. Res postremo ab illo praeclare gestas, consilium, prudentiam, & in republica administranda summam peritiam sic commemorabo, ut facile iudicetis, qui demum fructus ex bonis natalibus, optimaque educatione percipiatur. Adeste igitur animis, Patres, ut enim Q. Metellus ille felix filios celebrare P. Scipionis funus voluit, quod maiorem non essent civem visuri, sic ego vobis audeo adfirmare non de facili, graviori, meliorique viro parentaturos.

Cyprum insulam (a), scilicet patriam, quae

(a) *Cyprus ultima in Asia minori insularum Mediterranei maris inter Ciliciam, Syriamque porrecta est. Nicosia regni totius caput, & Podocathariorum patria ab totius insulae nobilitate incolebatur, quam inde*

quae propter aeris salubritatem, agrorum fertilitatem, abundantiam rerum omnium, genuinamque non hominum solum, sed soli etiam ipsius hilaritatem, voluptatem, veneremque dicitur genuisse, laudent alii a vetustate, a copia, ab ubertate, a divitiis, quae in se Romanam avaritiam cum diu amicissimis eius regibus Ptolemaeis usi essent, allexisset: Nos Christiani apud Principes praesertim nostrae religionis, nulla maiori commendatione possumus honestare, quam quod in ea primum Christi nomen extra Iudaeam est praedicatum, auctore Divo Paullo Apostolo (a), qui a Sergio Paullo eius insulae Proconsule converso Paulli sibi nomen pro Saulo, quasi devicti spolium sumpsisse existimatur. Iudaeis eam adtingere capital erat, vel quod Christianae fidei

inde illatum a secundo Selimo Turcarum rege bellum anno MDLXX. *universam absumpsit.*

(a) *In descriptione huius insulae ab anonymo Italice exarata anno* MDLXXV. *apud me inedita S. Barnabae Apostolo ea tribuitur gloria, quod primus Christi Evangelium Cypriis praedicaverit.*

fidei hoſtes iuſto odio proſequerentur, vel ob memoriam cladis, quam ab illis ſub Traiano adceperunt, cum Cypriorum ducenta circiter, ac quadraginta millia illorum conſpiratione ſint caeſa. Tenuerunt eam poſt Graecos tyrannos, poſt Ptolemaeos, ac Romanos, Conſtantinopolitani Imperatores totam in ritus Graecanicos converſam. Euntem ad Hieroſolymas expugnandas Richardum Anglorum Regem tempeſtate actum, cum hoſpitio arenae prohibuiſſent, iratus ille, verſis in eos armis, Graecos eiecit, inſulamque omnem in ſuam poteſtatem redactam, non diu poſtea Guidoni Luſignano (a) e Hieroſolymitano regno

 pulſo

(a) *Guido Luſignanus genere Gallicus. Anonymus meus rem ſic narrat:* Rimaſo Riccardo Rè d'Inghilterra Signore dell'iſola, ſubito poi la vendette alli Cavallieri del Tempio per ducati cento mille, & li ditti Tempieri tennero per circa un'anno il governo dell'iſola con grandiſſima difficoltà. Nel MCXCI. deliberorno di partirſi, & la diedero ſimilmente per ducati cento mille a Guidone de Luſignano, che poco avanti avea perduta la Città di Hieruſalemme. Coſtui fu primo Signor Latino di Cipro.

pulſo tradidit poſſidendam, quorum auſpiciis paullatim Graecos ritus dediſcere, Latiniſque aſſueſcere cum coepiſſent Cyprii nonnulli, ita ea de ritu obſervando controverſia, quaſi de compacto, ſedata eſt, ut nobilitas omnis Latina, plebs vero Graeca, cuique templo gemino Antiſtite praepoſito cenſeretur, tantaque fide tum Graeci, tum Latini Cyprii perſtiterunt, ut quemadmodum prima Chriſtianam religionem ſuſceperat, ſic nunc ultima ſit Orientem petentibus, quae inter medios hoſtes Catholicam fidem, Romanamque Eccleſiam profiteatur.

Ex ea nobilitate, cum familiae multae percelebres fuerint, Podocatharii tamen & parentum vetuſtate, & clarorum virorum imaginibus (a), magiſtratibuſque egregie geſtis, favore omnium ordinum, & aeſtimatione

(a) *Podocathariorum egregia facinora paſſim narrat Iohannes Franciſcus Lauredanus in* Iſtoria de' Rè Luſignani *ſub ementito nomine Henrici Giblet Equitis edita Bononiae* 1647. *in* 4.

matione verae bonitatis magnam sunt laudem, gloriamque longum post aevum, quasi per manus adceptam consecuti, & ne a gemino, ut aiunt, ovo ordiens vestra audiendi patientia abutar, Nicolaus *Ludovici* nostri avus naturae, fortunaeque omnibus bonis instructus Iacobo Regi illis ipsis fluctibus, quorum facile ob magnitudinem meministis, iactato, sic adfuit summus consiliarius, ut adversam fortunam Rex ipse secundum praepotentem Deum Nicolai consilio, atque opera superatam fateretur. Quid Iohannes *Ludovici* pater praefectus totius regii fisci mox summis consiliis adhibitus quam rarum inter homines fidei specimen dedit! Cum enim Ianum (a) Regem captivum, regnum autem ipsum in Saracenorum potestate videret, supellectile, aedibus,

(a) *Ita appellatus, quod Genuae natus fuerit, quam nostra aetas Ianuam vocat. Genuenses enim, insula Cypri in potestatem redacta, Iacobum Regem cum coniuge aliquamdiu in carcere servavere, & Regina praegnans in captivitate peperit filium, quem Ianum vocavere.*

bus, oppidis, quae illi casalia vocant, venum expositis, ingenti vi auri conflata, Saracenisque persoluta, Regem in libertatem, regnum autem ipsum Saracenis hostibus propugnaculum oppositum, & obiectum in Christianorum ditionem vendicavit. Erant autem Podocatharii, ut solent suis in locis nobiles, sat clari, verumtamen post hanc Iohannis liberalitatem, fidem, pietatem, nihil maius regnum habere, nihil praestantius, nihil celebratius, ipse Rex totum se credere Podocathariis, illis honores, illis magistratus, illis dignitates deferre, ad illos legationes, ad illos publica quaeque munia demandare. Et erant Iohanni commodum filii aliquot, quorum laudibus (cum vix dum bene pubertatem egressi ad rempublicam admoti essent) ne magnitudo quidem, & splendor patris officere poterat. Hi *Ludovici* fratres erant, quos cum possem silentio praeterire, Petri me tamen, Hugonisque praeclara virtus, ut vel singula utriusque exempla referrem, invitavit. Hic cre-

bris

bris legationibus ad plerosque Pontifices, quique Christiano nomine censentur Principes fere omnes obitis, Latinam uxorem ex Montisferrati Regulis (a) Regi suo conciliavit, in Cyprumque magno adparatu, ac splendide comitatam deduxit, quae ni e medio sublata fuisset, nunc stares Cyprus, regumque arx alta maneres. Ille autem, cum in insulam Sultanus ingenti comparato exercitu impetum facturus advenisset, & iam classibus plenum staret mare, omnia barbaricis armis circumsonarent, dissona voce perstreperent, Regis rogatu, populique precibus in media arma pacificus orator profectus, tantum consilio, auctoritate, summa copia, & singulari facultate dicendi apud

(a) *Amedeam nempe Palaeologam Iohannis Iacobi Marchionis Montisferrati filiam, nuptam Iohanni Regi Cypri, quarum nuptiarum solemne foedus Hugo Lusignanus Cardinalis a Martino V. creatus, eiusdemque Regis patruus die* XXV. *Febr.* MCCCCXXXVII, *Ripaliae pepigit. Hic cum ab eodem Eugenio defecisset, Basilaeensibusque Patribus turpiter adhaesisset, dignitate, & Praenestino Episcopatu privatus fuit, decessitque in Sabaudia mense Augusti* MCCCCXLII.

apud tyrannum valuit, ut quod de Leone Pontifice Maximo fertur apud Attilam, reditum in patriam persuaserit, classem summoverit, impetum fregerit, iugum a patriae cervicibus depulerit, tyrannique avaritiam in summam liberalitatem converterit, ut qui praedam avecturus advenerat, tributum, quod de more illi debebatur, remiserit. Nullum *Ludovici* laudibus locum relinquerem, si parentum, fratrumque laudes prosequi velim, quod si aliam longe seriem virorum materni generis coner attingere, ipse me destituet dies, & vos vestra spe, qui ad *Ludovicum* me exspectatis, defraudem.

His itaque ortus parentibus *Ludovicus* vix dum annum quintum agens, cum multae virtutis significationes adparerent, a matre Iohanna (a) proba, & antiqui moris femina, fratribusque (nam pater paullo ante vita excesserat) in Italiam litteris mittitur eru-

(a) *Ex nobilissima inter Cyprios gente Uria; etenim Phaedrus in hac ipsa Oratione meminit* Iacobi Urii *Ludovici avunculi. De Uriis anno* MDLVIII. *nulla mentio.*

erudiendus. Erat Varini (a) Veronensis fama percelebris, apud eum liberi Principum educabantur, neque enim, qui nunc eorum mentes tenet, litterarum adhuc contemptus invaserat; ad eum itaque Ferrariam ducitur erudiendus, de cuius ego indole, alacritate, ingenio, quodam ad litteras ardore, quod maius quaero testimonium, quam quod rogatus saepe Varinus, ut aut in nuptiis, aut in aliis, ut fieri adsolet, celebritatibus aliquem ex discipulis habere orationem iuberet, nullum libentius, quam *Ludovi-*

(a) *De Varino, seu Guarino Veronensi, qui natus est anno* MCCCLXX., *Graecasque litteras ab Emanuele Chrysolora didicerat, haec habet Pius II. in Commentariis*: Ad IIII. Kal. Ian. anni MCCCCLX. ab Incarn. Verbi Pio Pontifici obitus nunciatus est clari viri Guarini Veronensis, qui rebus suis more christiano rite ordinatis obdormivit in Domino. Flevere docti transitum eius, discipuli praesertim, qui ad eum tota Europa confluxere. Latinas etiam, & Graecas Litteras docuit: Libros e Graecis Latinos fecit complures, cuius labore Strabonem legimus; filios reliquit eruditos. Epitaphia ei multa edita sunt, nemo ex doctis aetate nostra melius nomen reliquit; corpus Ferraria servat. *Obierat pridie nonas Decembr.*

dovicum, ita ei celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit, eligeret; Quoties cum orantem non vulgus modo imperitum, ſed docti etiam homines & audierunt, & admirati ſunt; quoties Leonellus ipſe Eſtenſis Ferrarienſium Princeps liberaliſſimus, & quae rara laus eſt, eruditiſſimus audivit benigniſſime, auditum laudavit, laudatum muneribus honeſtavit. Nec de adoleſcente nunc loquor, Patres, aut eo, qui pueritia exceſſiſſet, quales pleroſque & fuiſſe legimus, & videre meminimus, ſed de admodum puero, quae aetas non modo maturos fructus non expoſcit, verum primis erumpentibus floribus contenta eſt, quam rem perſpiciens Varinus invidi eſſe putans tantum ingenium primis rudimentis diutius detinere, ſuaſit adoleſcenti iam facto, ut cum bonarum artium affatim hauſiſſet, philoſophiae animum adiiceret, quae ſola hominem expoliret, extremam manum imponeret, ac virtutis, & bene vivendi in ſe diſciplinam contineret. Paruit

Ludo-

Ludovicus, Pataviumque profectus in Caietani (a) principis eius aetatis philoſophorum contubernium adſcitus, ad ea ſtudia totum ſe cum ſuis copiis contulit, brevique & Academiam illam Patavinam, & Caietanum ipſum, bone Deus quem virum! in ſui admirationem adlexit. Coeperat interim Caietanum ipſum ſatietas interpretandi, atque id etiam aetas in ſenium vergens ſuadebat, parabatque abitum in patriam, nec univerſum Atheneum, nec Veneti ipſi Magiſtratus multis, magniſque pollicitationibus hominem poterant retinere. Tanti tamen apud illum *Ludovici* preces, auctoritaſque valuerunt, ut non reſtiterit ſolum, ſed eiuſdem hortatu, atque ſuaſu laborioſum illud, divinumque opus in metheoram Ariſtotelis confecerit, ac multis dedicationem ambientibus, nemini tamen, quam *Ludovico Podocatharo*, cuius cauſſa negocium

(a) *Caietanus Tienaeus Vicentinus Philoſophiae ordinarius profeſſor ab anno* MCCCCXXX., *ad annum* MCCCCLXV., *quo obiit*.

cium ſumpſiſſet, inſcribere maluerit. Voſmet nunc, Patres, iudicate, qualis, quantuſque fuerit, quem iuvenem, nec adhuc confirmata aetate dignum cenſuerit Caietanus, cui labores ſuos in lucem editurus conſecraret! Profitebatur tunc in illo Muſeo Patavino Matthaeolus Peruſinus (a) Medicus ſumma omnium admiratione, ad quem audiendum cum ſaepe *Ludovicus*, ut fit, acceſſiſſet, libido animum invaſit medicinae perdiſcendae. Non mediocrem ea res quibuſdam admirationem excitabat, quod ſummo natus

(a) *Matthaeolus de Peruſio inſignis aetatis ſuae Medicus docebat in Patavino gymnaſio an.* MCCCCXLIX. *Eum Peruſini anno* MCCCCLIII. *in patriam primum amplis conditionibus, deinde etiam minis revocarunt, at patrocinio uſus Franciſci Barbari, conſentientibus civibus, in propoſito manſit, uſque ad an.* MCCCCLXXI. *qui fuit extremus vitae. Medicinae Ludovicus operam dedit, ut animum in nobilioribus diſciplinis magis excoleret, non vero ut Medici artem profiteretur. Hinc delendum omnino eſt ex Ughellio in Epiſcopis Caputaquenſibus, quod ipſe Innocentii VIII. Medicus fuerit. Ex his, quae Phaedrus de Ludovico teſtatur, manifeſtum fit, Ludovicum in aliis vitae inſtitutis ſemper verſatum fuiſſe, ac Mandoſius in Theatro Archiatrorum Pontificum, nihil omnino de Podocatharo innuit.*

natus loco, magnis divitiis adfluens, ea studia adfectaret, quae pro raro nonnisi ad rem quaerendam homines sectarentur. Rogantibus amicis, licet illum quondam perdiscendarum disciplinarum omnium cupido incitasset, respondisse tamen fertur, ut facere solitum meministis, facete: Quoniam Cyprii Reges multiplicatis summis honoribus, totius regni administrationem Podocatharorum arbitrio concessissent, ut haberent quoque, cui corpus suum ex eadem familia tuto crederent gubernandum.

Iam vero illud quo possum piaculo praeterire, quanta munificentia rector (a) declara-

(a) *Ex Facciolato in Historia Gymnasii Patavini habetur, Ludovicum* VII. *Kal. Iunias* MCCCCLX. *rectorem electum fuisse. Cum vero Phaedrus testetur, Iacobum Urium avunculum primum auctorem ludorum exbibendorum fuisse, & quidem iamdiu antea, corrigendus videtur idem Facciolatus, qui ad annum* MCCCCLXXXVIII. *postridie Id. Aprilis, cum Ludovicus Zaita Mantuanus rector creatus est, ait, quod hic primus, ientaculo iuxta morem non distributo*, pro ientaculo ludicrum certamen dederit, quod Hastiludium vocant, concedente tum primum colle-

claratus splendididissimos ludos ediderit; memoria tenebant tunc senes, Iacobum Urium *Ludovici* avunculum primum in eo magistratu ludorum exhibendorum auctorem fuisse; gaudebant in eo avunculum restitutum, atque uno in homine duplex beneficium celebrabant, cumque scholasticorum leges & dubiae multae, antiquatae nonnullae, ac novae quaedam latae essent, egerentque emendatore, deque ea re frequenti omnium conventu agitaretur, negocio ad *Ludovicum* omnium suffragiis demandato, plausu, consensuque ingenti novas tabulas, quibus ad hunc diem id regitur gymnasium, promulgavit. Exstant adhuc de eius laudibus Francisci Buccharini poetae percelebris carmen festivum, concinnum, elegans, & Francisci Barotii patricii Veneti (a) oratio elegan-

collegio. *Iacobus Urius rector Facciolato eidem ignotus fuit; meminit tantum* Iohannis Urii Cyprii artium magistri *ad annum* MCCCCLXXII.

(a) *Paulli II. ex sorore nepos, doctissimus iuris pontificii professor anno* MCCCCXL. *Anno circiter* MCCCCLXVI. *Romam se conferens Datarius primum, ac deinde Tarvisinus Episcopus creatus est.*

gantissime scripta, in quibus, si qui velint, possunt huius tamquam in speculo vitam intueri, quae testimonio sunt cum virtuti, doctrinaeque eius, tum omnium in eum scholasticorum studio, ac benevolentiae incredibili. Sed nimis sentio me evagari, Patres, & in pueritia, adolescentia, iuventa recensenda invito me plusculum; quod si quantum ipse postea virtute crevit, tantum incrementi habitura est oratio, in nimis me vastum pelagus immitto, neque ullus erit portus, qui me hodie possit adcipere; Quem tamen non ad se spectaculum adlexisset prima illa pueritia, & pene infantia non terreri navigatione, non aegre pati a maternis complexibus avelli, patriae desiderio non angi, sub severo mox magistro sic educari, ut blandimenta omnia negarentur, ioci, quibus pueriles animi capi, tenerique solent, interdicerentur, solae litterae pro venatu, pro ludis, pro spectaculis proponerentur?

Nam quid dicam de Patavino mox

adulti ſtudio, qui ſe totum, poſthabitis omnibus voluptatibus, quibus ea aetas maxime obnoxia eſſe ſolet, contemptiſque illecebris, quarum ea civitas eſt feraciſſima, in Caietani, philoſophiaeque poteſtatem tradiderit, quantamque ea de re benevolentiam, admirationemque excitaverit? Quae res illum una in hanc Urbem cum nihil minus, quam Romam cogitaret, adcivit. Patavio quicumque huc veniebat rogatus, interrogatuſque unicum *Ludovicum* celebrabat. Ebibiſſe illum Varinianam eloquentiam, Caietani doctrinam, Matthaeoli experimenta, neminem per tot annos in eo gymnaſio fuiſſe, qui eloquendi artem cum ratione diſſerendi rerum omnium, & ſtudiorum altrice philoſophia coniunctam habuerit. Ea fama allectus Rodericus Borgia S R. E. Vicecancellarius, qui poſtea Pontificatum adeptus Alexander VI. eſt cognominatus, ſummus, ut in ceteris multis, ſic etiam miniſtris deligendis vir, eum ſibi a ſecretis adciri per amicos, interpreteſque cura-

curavit. Venerant tunc res Cypriae ad eum casum, unde numquam postea surrexerunt, eiectaque omni illinc nobilitate, patrimonio ammisso, captivo fratre uno, profugis ceteris, Patavii substiterat, ibique nullum aliud habens a dolore suffragium suam aetatem in litteris extendebat. Vocatus percupide ad res gerendas accessit, ad quas cum studia ipsa, tum patritii, avitique mores luctabant. Est enim difficile ea studia non sequi nepotes, in quibus parentes floruisse longa memoria celebrentur. Venit itaque, & quia maior inventus, quam de eo fama praecesserat, honorificentissime in summa ministrorum copia, quam Rodericus alebat, suscipitur.

Ne exspectetis, Patres, ut quemadmodum in anteacta vita, sic nunc sigillatim per omnes aetatis, fortunaeque gradus proficiscar. Alius nobis dicendi ordo suscipiendus, velumque vertendum, quod & brevitati studeo, & vestrum nemo est, cui non omnis illius vitae cursus sit percognitus;

Ut primum litteris Apostolicis dictandis sit praepositus, mox ad Caputaquensem promotus Ecclesiam, quot demum annis Summi Pontificis secretis praefuerit, ingenium, laborem, fidem suam Romanae Ecclesiae promptam, expositamque praebuerit, utque postremo Alexander Pontifex in negociis gerendis magnitudine animi, singulari virtute, fideque perspecta in vestrum ordinem adsciverit. Itaque nihil de harum rerum serie dicam, pertransibo singula, omnia praetermittam, dicendique finem faciam, simul atque ostendero, hominem hunc ad summa negocia, & rempublicam pertractandam natum, educatum, edoctum, expertumque fuisse, neque tam multis annis exstitisse, qui maiori fide, diligentia, integritateque rem ipsam publicam administrarit, virtutumque omnium quadam quasi harmonia compactus fuerit. Quod ipsum dum paucis facio, quaeso, obtestorque vos, ut quod hactenus fecistis, nunc me pollicita praestantem attente, benigneque audiatis.

Sem-

Semper ego obſervavi, Patres, ad hanc veſtram dignitatem duas omnino eſſe vias, atque aditus, quarum altera brevior, & ad gloriam, claritatemque comparandam accomodatior, tardior altera ſentibus obſita, & ſexcentis diſcriminibus interrupta. Sunt enim nonnulli, quos aequus amavit Iuppiter, qui nullo negocio, nihil tale ſaepe meditantes, tamquam manu arrepti, ſummum in gradum conſtituuntur; at contra quos ardens erexit ad ethera virtus, dum paullatim, & quaſi per gradus aſcendunt; quos aeſtus! quas procellas! in ipſo plerumque aditu patiuntur; ſi tantulum oculos deiecerint, praeſto ſunt inſidiae; ſi ullum locum aperuerint ſuſpicioni, aut crimini, ſtatim vulnus eſt accipiendum modo ab hoc, modo ab illo; nunc hinc, nunc illinc premuntur, nunc faſtidio, ſatietateque reiiciuntur, nunc invidiae ſtimulis, quam; ut ignis ſubito excitatus fumum non facit, ſic ſubita, repentinaque gloria non excitat, agitantur; & quod de Pegaſo dixit Euripi-

 des,

des, quanto magis evolare nituntur, tanto cadunt maxime; hinc illae ſunt crebrae rerum mutationes, hinc flatus, reflatuſque fortunae, ut modo hos ſuſpicias elatos, modo deſpectos iacentes, modo reptantes intuearis, ut recto mihi ille iudicio uſus videatur, qui puteo cuipiam comparandam rempublicam cenſuerit, quem in altum, quem temere, ſuopteque impetu inſiliant, aut ſummergant, aut certe delumbent. At qui demiſſum per funem, pneumaticave organa deſcenderint, & ſuas integri res agant, & cum lubeat ex alto ſurſum ad ſummum adſcendant. Hac via iere barbati illi quondam ſenes veſtri ordinis decora, cum agendo, tum conſulendo invicti. Quo enim animi robore fuit Ildebrandus (a), qua magnitudine Raynerius (b), quo conſilio

(a) *Hildebrandus, qui ex Abbate S. Paulli in via Oſtienſi S R. E. Cardinalis, poſtea Romanus Pontifex creatus, anno* MLXXIII. *Gregorius VII vocatus eſt, eccleſiaſticae libertatis vindex & adſertor ſatis notus.*

(b) *Raynerius Capoccius Viterbienſis ab Innocentio III. creatus Cardinalis, ſacrarum aedium fundator munificentiſſimus.*

filio Aegidius (a), quo vigore Vitellensis (b), qua sanctitate Capranicensis (c), qua gravitate Nicenus (d); Ex hoc enim numero, quem patres nostri viderunt, Iohannes Carvagial (e), divinus sane homo, exemplum imperii veteris, imago antiquitatis, columen reipublicae Christianae; ex hoc modestissimus, & continentissimus Iacobus Lusitanus (f).

(a) *Aegidius Albernotius a Clemente VI. ad Cardinalatum evectus de Italiae pace, ac libertate optime meritus.*

(b) *Iohannes Vitellescus Cornetanus ab Eugenio IV. creatus, tertius a Romulo Romanae Urbis parens.*

(c) *Dominicus e Capranica prope Praenestem oriundus, a Martino V. in collegium cooptatus, sanctis semper operibus admirabilis.*

(d) *Bessarion Trapezuntius Archiepiscopus Nicenus, Cardinalis ab Eugenio IV. creatus de catholica fide, deque litteraria republica egregie meritus.*

(e) *Iohannes Caravagial Hispanus ab Eugenio IV. purpura exornatus in laboribus pro Apostolica Sede assiduus, & magni consilii, integritate vitae, ac continentia clarissimus.*

(f) *Iacobus Lusitanus regia stirpe natus, Cardinalis a Callisto III. renunciatus*, in quo, *ut ait Aeneas Silvius*, ea modestia, & gravitas, id acumen ingenii, id studium litterarum, is amor virtutis emicuit, ut quamvis iuvenis, adhuc tardius tamen opinione omnium ad Cardinalatus dignitatem ascenderit. *Vixit annis XXV. mens. XI. diebus X.*

Pauci ſunt, Patres, pauci, nam vivos ſua manent iudicia, qui ubi vixerint, ea ipſa dignitate digni iudicentur, quam fuerint conſecuti. Spectentur licet moles marmoreae, inſcripta ſint longa elogia, mendaciaque Cretenſibus vaniora, & inania illa legationum nomina repetita, iacerent tutius ſine nomine, nec riſum legentibus excitarent inter illa clara nomina, quae ſuo ſibi labore, ſtudioque viam ad hoc faſtigium ſtravere. Iure mihi videor poſſe *Ludovicum* conſilio, gravitate, conſtantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis praeditum connumerare, qui inductione quadam animi, cum illa habuiſſet incunabula, & rudimenta virtutis, quibus animus ad gloriae cupiditatem aleretur, mox electione, certoque ſtudio, ac diligentia, cum quicquid de rerum publicarum ratione, deque uſu tum a veteribus philoſophis, tum a noſtris ſcriptum eſt, ſententiarum inſuper quamdam firmitatem, magnam copiam exemplorum, litterarum, moni-

monimentorumque ingentem supellectilem sibi comparasset, ad rempublicam bene instructus, munitusque accessit. Magnas habebat clientelas Rodericus; ad illum Hispani reges, Hungari, Bohemi, Poloni, Neapolitani negocia deferebant, nihil erat *Ludovico* occultum, consultationibus omnibus adhibebatur, ad res instituendas auctor gravissimus, ad comparandas minister fidelissimus, ad perficiendas operarius fortissimus eligebatur. Hic Pontifices adibat, hic patres invisebat, cum hoc legati communicabant, cum hoc nuncii conferebant, nihil ardui per omne illud tempus gerebatur, cui aut non praeesset *Ludovicus*, aut saltem non interesset, atque ideo illi tam proclive fuit, ut cum unum inserviret, tot tamen principum uno tempore etiam diversa sentientium gratiam adipisceretur. Nam Ferdinando illi Neapolitano Regi sapientissimo, quem utinam non sero cognovissemus, ita carus fuit, ut cum ad Caputaquen-

quensem (a) assumptus esset. Ecclesiam ; Sisto Pontifici gratias egerit , quod tanto Praesule regnum suum honestaverit. Quid de ipso dicam Innocentio VIII. Pont. Max.? quantopere huius ingenio captus sit, & vel Roderico invictissimo , quamdiu apud se habuerit , ac inter suos domesticos numerarit. Nec id solus fecit Innocentius ; plerique omnes vestri ordinis, Patres, etiam quibuscum intererant cum Roderico simultates, *Ludovicum* amabant , utebantur , & in oculis habebant . Erat temporibus illis Marco Barbo (b) Divi Marci Cardinali illa gravitate , illo consilio , illa prudentia homini familiaris, amabatur unice a Foscaro (c), qua gravi-

(a) *Ad Episcopatum Caputaquensem adsumptum fuisse testatur Ughellius* XVIII. *Kalend. Decemb.* MCCCCLXXXIII.

(b) *Marcus Barbus vir Graecis , Latinisque litteris doctissimus Paulli II. patruelis , a quo ex Episcopo Vicentino Cardinalis Presbyter S. Marci creatus est , postea Patriarcha Aquileiensis , demum anno* MCCCCLXXVIII. *Episcopus Praenestinus . Obiit Romae an.* MCCCCXC. *d.* XI *Martii , ut ex eius epitaphio , quod evulgavi .*

(c) *Petrus Foscarus Patricius Venetus a Paullo II. crea-*

gravitate viro, qua eloquentia, qua dignitate, diligebatur ab Montis Regalis (a), cum Aragonensi (b) vivebat coniunctissime, ab hoc vero nostro, nunc praesenti numine Iulio II. Pont. Max. vestri tunc Senatus ornamento tanto in pretio habebatur, ut & hominis opera magnis in rebus uteretur saepissime, ac si quando de aulicis, patribusque minoribus, ut fit, sermo incidisset, neminem & ingenio, & fide, & dignitate *Ludovico* praeferendum censeret.

Quid dicam de mole Pontificatus summa rerum potito Roderico, inquam, Alexandri nomine adoptato, quam ille suis statim humeris suscepit, tanto viro, cuius animo nihil vidit vastius nostra aetas, satisfecit; & quod

creatus, ut aiunt, in pectore tantum, a Sisto IV publicatus anno MCCCCLXXVII. *obiit ad balnea Viterbii* XV. *Aug.* MCCCCLXXXV.

(a) *Auxias de Podio Hispanus Cardinalis creatus a Sisto IV Archiepiscopus Montis Regalis, qui obiit die* VII. *Septembris* MCCCCLXXXIII.

(b) *Iohannes Aragonius Ferdinandi Regis Siciliae filius a Sisto IV. Cardinalis creatus, obiit circa annum* MCCCCLXXXV. *aetatis suae* XXII. *Summa in iuvene principe prudentia eminebat.*

& quod perpaucorum eſt, veſtri ordinis, & aulicorum omnium gratiam, benevolentiamque eſt conſequutus. Atqui facile id fecit ſingulari pudore, ingenioque illo ſuo; ex quo cum tam multa manarent, nihil niſi purum, liquidumque haurires, nihil fictum, nihil fortuna, aut tempore allatum, nihil precio corruptum, nihil ſpe, aut metu depravatum, nihil a cupiditate aliqua, aut odio profectum, negociis, in quibus verſabatur, dignitatem adtulit, & ſi qua ſuberat improbitas, continentia, fideque texit in magnis malis, & diſcordiis, quae ſi quando illo potiſſimum tempore viguerunt, neminem aut re, aut verbo, aut vultu denique offendit, multos, in quos inclinatio temporis incubuit, officio, opera, conſolatione iuvit, eorum adfines, miniſtroſque ſublevavit, cuius rei quanta ſit laus, quoniam apud homines peritiſſimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim tanta operae iactura fit, quanta cum doctis docetur. Auditu facilis, natura mitis, vultu hila-

hilaris, responsis iucundus, modestus vita, nemo humanitatem, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat in quotidiana illa, assidua, urbanaque vita magno splendore, magna gratia, magna celebritate domestica, doctos semper sua coniunctione dignissimos iudicabat, eorum amicitiam ultro inibat, dabat se in consuetudinem, ut prorsus una viveret, nec fere ab illis umquam disiungeretur. Quibus virtutibus cum adcessisset persuadendi opifex eloquentia, quaedamque urbanitas in respondendo, & lacessendo salibus ab omni indignitate alienis, quibus magnas saepe sententias refellebat, magnum se virum praestabat, & admirandum. Nemo erat in sermone illo quotidiano hilarior, nemo iucundior, nemo copiosior. In scribendo autem tantam vim est consecutus, ita docte antiqua pigmenta ad hanc nostram consuetudinem, novumque dicendi genus adiunxit, ita cordate pondus, gravitatemque inseruit, ut omnium iudicio primas sibi in eo genere vindi-

vindicaverit. Exstat ab illo scriptarum epistolarum magnis de rebus ad principes, amicosque ingens volumen, ubi non modo omnem sui temporis historiam animatam, vivam, valentem, caussis, consiliis, rationibusque refertam, sed & quaedam vaticinia, praesagiaque rerum futurarum, sic licet inspicere, ut vel hoc argumento manifestum sit illud, numquam eloquentiam a prudentia sapientia seiungi. Ipse stilus non adfectatus, non theatralibus, florentibusque verbis in corollae similitudinem nexus, nec etiam pressus, emunctus, gracilis, aut ut lucernam, nimiosque ungues oleret, sed tamquam lyra quaedam nervis in concentum compactis lenis, moderatus, sibi respondens, vetustatis, gratiaeque plenus.

Nihil dico de sententiarum in Senatu gravitate, libertate, integritate, nihil de sermonis cura, ut nihil nimis, nihil intempestivum, nihil quo, quemque insciens, imprudensque offenderet; quod ut sibi eveniret, Periclem illum summum in republica geren-

gerenda virum Deos in primis precari solitum adcepimus. Nihil narro de bona fama, qua optima fruebatur, & verissima; licet enim indecorum sit sapientis vitam ex populi sermone laudare, quod nulla certe ratione moveatur, populo tamen uti benevolente, beneque loquente non inter postremas laudes reponendum existimo. Equidem, Patres, dicam aperte, quod sentio; vestri saepe me miseret, & istam meo iudicio dignitatem magna plerumque, saevaque mercede redimitis, ad quos urbana fex, tamquam ad metam maledictis collimet. Nullum umquam vobis excidit verbum, quod non sexcenti aucupes cum auritis plagis exceptum per omnia statim compita divulgent. Videte ne? praetereuntes illi coetus populares, illa seposita conciliabula, quae palam vos honorant, adsurgunt, salutant, & supplici genu venerantur, simul atque vester praeteriit comitatus, bone Deus! quae illi nefanda, quae dira, quae inaudita comminiscuntur, certant maledi-

ctis,

ctis, facta, infectaque commentantur, ut qui ea iacula possit evadere, felicior mihi multo videatur, quam sapientior. Hos morsus in uberrimo questu, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo magistratu positus *Ludovicus* effugit. Qui cum tot annos publicam rem gessisset, cum Oratoribus externorum Principum versatus esset, provincialium saepe querelas audisset, saepe lacrimas inspexisset, Praetores, qui quasi vicatim ius dicerent, praeposuisset, pulchrum ex tanto hominum numero exsistere neminem, qui hunc optime de republica Christiana, de bonis viris, de litteris, de provincialibus meritum non arbitretur.

Vestro autem ordini quam fuerit probatus, satis intellexit Alexander, cum optimis quibusque vestrum expostulantibus, quod nescio, an cuivis nostris temporibus contigerit, ad istam dignitatem sit assumptus, in qua qualem se gesserit nullos ego locupletiores testes, quam vos appello, Patres. Modestiam illam suam domesticam, sertumque

que virtutum suarum fragrantissimum in Senatum adtulit, nihil sibi plus sumpsit, quam par erat, nullas sibi partes vindicavit maiores, quam quae essent attributae, quod videret illos, qui gloriae, potentiaeque cupiditate satiari non possent, omnia negotia, omnem Reipublicae statum in se convertere niterentur, ac ad ea, in quibus nec ingenium, nec exercitatio eis suppeteret, se ipsos ultro exhiberent, eo tandem devenire, ut ipsi summo in omnium odio, res autem publica maximo in discrimine versetur. Quid enim ille non intelligeret? quid non iudicaret? quid non provideret? quem natura instituisset, philosophia docuisset, usus, experientiaque exercuisset, memoria tanta, ut nullum umquam foedus, nulla pactio, nulla conventio, nullae leges pactae, latae, sancitaeque in Romana Ecclesia cum quibusvis regibus, populis, nationibusque essent, quas non ille aeque, ac suos digitos, teneret.

Iam vero quid dicam de iustitia, cum

in Deum, tum in omne genus hominum exhibita? qua enim fuerit religione, fide, pietate, illius saepe vita, sed mors potissimum totius vitae arbitra sanctissime, religiosissimeque acta demonstrat. Templa Divae Virginis in Monte Sancto ad Asculum, Sancti Gemini in Sabinis (a) a fundamentis restituit, ornavit, dedicavit; proximo anno Sanctae Agathae sub Quirinali, Gregorii Pontificis (b) opus mira celeritate, mortem diceres praesagire, instauravit. Non auri fastidio, quippe qui inops esset, sed se ipsum necessariis saepe rebus defraudans collegis suis tantum tribuit, quantum ne ipsi quidem ausi essent optare; in suffragiis feren-

(a) *De Sancti Gemini Oppido non in Sabinis, sed in Umbria sito tum vetustate, tum sacris, profanisque medii aevi monumentis illustri, omnia, quae potui collegi, pleraque humanissime communicavit P. Antonius Sangeminianensis Ordinis Minorum Capuccinorum, vir spectatae eruditionis, amoreque in patriam nulli secundus.*

(b) *Magnus nempe Gregorius, qui templum hocce ab Arianis pollutum expiavit. De eo eruditum opusculum Floravantes Martinellius evulgavit Romae typis Ludovici Gragnani* 1638. *in* 8.

ferendis, ſed illis praeſertim, quibus tamquam gladiis de ſumma rerum certatur, nullis permotus factionibus, nulla ſpe allectus, nulla ſorte corruptus ſenſit cum optimatibus. Innocens ipſe, cum nullum habuiſſet in omni vita inimicum, quos potuit tutatus eſt, rationemque ſummi officii patefecit, multos labentes re familiari pene confracta excepit, corruere non ſivit, reſtituit multos re, fortuna, & fide ſuſtinuit. Cypriam nobilitatem Romae in ſumma inopia profugam, agentem fulſit, iuvit, ſuſtentavit; doctos viros praeſenti ſaepe pecunia donavit; bonos, quos potuit, in lucem, ſplendoremque, quaſi manu adprehenſos deduxit. De me autem vereor, ne arrogantis ſit dicere, ingrati tacere; nam quibus ſtudiis, officiis, laboribuſque magnam ab eo gratiam iniverim, memet ipſum commemorare pergrave eſt, & ſilere tot, tantiſque illius in me beneficiis, quis poſſit pati? Quicquid igitur ab amiciſſimo, ſtudioſiſſimo, amantiſſimoque ho-

 mine

mine proficiſci poteſt, ab eo in me ſcitote profectum; quae poteſt pater filio amoris indicia oſtendere, ea mihi ſunt demonſtrata; ſi qua fides cuiquam, aut liberto, aut conſultori, aut amico eſt praeſtita, eam mihi ſcitote eſſe exhibitam; nihil denique ille tam carum habuit, tam iucundum, tam optatum, nihil tam arcanum, abditum, occultum, quod mihi aeque, ac ſibi patere noluerit.

Age vero qua animi fortitudine, quo robore, qua magnitudine? teſtor ego cineres tuos, Cypre, infelix regnum, quondam nobile domicilium; nunc vix tutum nautarum diverſorium, quam magno animo tuas tulerit calamitates *Ludovicus*; non ago iam de matre relicta, non de mari ſuperato, non de duritia magiſtri tollerata, patriam everſam, ammiſſum decus, patrimonium ereptum; nam de illis opibus paternis, quibus regem, regnumque quondam redemptum memoravimus, cum poſtea bis tanto auctae eſſent, ſcitote, Patres,

tres,

tres, ne teruncium quidem ad eum devenisse; quis lamentantem audivit umquam, quis quaerentem, quis narrantem? Paupertatem, & in ea dignitate graviorem, quam par erat, sic tolleravit, sic contempsit, sic dissimulavit, ut si quis voluerit, aut familiae dignitatem, aut domesticum splendorem aestimare, nihil in eo humile, nihil depressum, nihil non magnificum agnoscat; si quis autem aut censum contra putet, aut hereditatem inanissimam inspiciat, longe miretur, quod non publica sit pecunia veterum exemplo Valeriorum, Meneniorumque tumulatus.

Quid illud corpus suum decrepitum; quot, quantisque laboribus abiiciebat totos dies, noctis magnam partem legere, dictare, scribere, nulla senum praerogativa gaudere, nullum munus praetermittere non solum fortiter, verum etiam libenter, praesertim si suo incommodo aliquid reipublicae commodi accresceret, tanta diligentia, ut si vulgi iudicio uti velimus, & pri-

mis caussis eventus adscribere hinc illi mortem manasse iudicemus. Aegritudinem certum est, cum paullulum langueret, vocatusque a Pontifice in Senatum venisset, contraxisse. Et quid mirum tam valido illum corpore usum, cuius sobrietatem, abstinentiam, modestiamque nemo umquam satis possit celebrare? De corpore ipso loquor, Patres, nam animi continentiam, integritatem, abstinentiam, cuius vestigia non pressa, laesa leviter ad exigui praedicationem temporis, sed fixa ad memoriam sempiternam videmus, idcirco suis locis non commemoravi, quod nihil Romae tam sit divulgatum, quam illius mens incorrupta, non stentata, non prohibita, sed, ut verum fateri liceat, in summa licentia, ne quid maius dicam, versata. Dico itaque, Patres, illius longam vitam, salubritatemque fere perpetuam eius temperantiae, sobrietati, continentiaeque a libidinibus adscribendam. Morbos ipsi nos nobis facimus, & si quemadmodum solis

ca-

casum, avium cantus, luporumque obcursus, sic aegritudinum signa observaremus, minus multi in longinqua vita langueremus, nec tam crebro moreremur. Saepe ego illum narrare memini mihi, cum pransus apud eum essem, homines in voluptatibus expetendis valde errare, nec rectam instare viam, quod dum nimiam operam darent voluptatibus, minus caperent voluptatum, facerentque ne utendo, ut nihil uterentur, morbis enim ea de caussa erumpentibus earum eripi occasiones, atque praeverti, & tenui saepe de cupiditate magnas voluptates, & honestarum actionum, iucundissimarumque consuetudinum potestates amitti; quod moderamenti genus cum sibi adhiberet diligenter, multo cibo non expleretur, a libidinibus abhorreret, crebra, moderataque exercitatione uteretur, nimiis cogitationibus, doloribusque, quasi tabo quodam, non exederetur, diutinam sibi salubritatem peperit, seque in ea aetate (annum enim quintum, & septuagesimum

agebat) integrum , incorruptum , validum , minime ſputatorem , ſcreatorem , ſuccidum oculis , membriſque omnibus valentem ſervavit , ut ſi omnia a principio colligas , & ad extremum perducas , natales , educationem , ſtudia , vitae genus , animi , corporiſque virtutes inſpicias , non ſolum ad rempublicam tractandam , adminiſtrandamque , ſed ad regendam quoque idoneum reperias .

Senſit hoc praeſens noſtrum numen Iulius II. , qui eius conſilium , fidem , prudentiam , diligentiamque admiratus his affecit honoribus , quos habuit ampliſſimos , oneraque illa pontificatus grandia in nullam libentius , quam in huius cervicem declinavit ; quae tamquam bos vetus tanto robore ſuſtinebat , ut nullis factionibus , nullorum poteſtate , nullius ſimultate perterritus , rem , dignitatemque Eccleſiaſticam , cui totum ſe , ceteris omnibus poſthabitis cogitationibus , voverat , tueretur ; ſed nihil perpetuum , nihil diuturnum , nihil

lon-

longum humana habet conditio ; dum ſuorum laborum ex recta , praeclaraque conſcientia fructum magnum capiebat , dum fama optima fruebatur , multumque erat rei Chriſtianae uſui , & ornamento , amicis autem , boniſque omnibus utilitati , & adiumento , rebus ſuis proſpere , feliciterque , ac e ſententia compoſitis , ceſſit his curis fructum laborum ſuorum , praemia periculorum , virtutumque inſignia , quae illi repoſita erant , abiit adcepturus . Felix patria , parentibus , felix natura , & moribus , felix virtute , felix ſorte ſua , qui campum nactus ſit , ubi virtutem exerceret , felicior tamen morte , ſive animam , ſive corpus ſpectes , cum omni ſolutus cupiditate liber a delictis , omnique mundana faece purgatus exceſſerit , integer ad extremum , mentiſque compos pervenerit , Pontificem nactus ſit beneficentiſſimum , qui illius cogitata , vota , deſideria expleverit ; felix ergo ſuis tot bonis , dotibuſque animi , corporis , & fortunae . Nos vero miſeri , & infelices ,

& ſi

& ſi quis uſquam ego omnium quotquot ſunt hominum infeliciſſimus, qui ducem, magiſtrum, moderatorem, patrem amiſerim. Nam quid agam infelix? quo me conferam? quo ibó? quis me excipiet? cuius eſſe dicar? ſub cuius umbra conquieſcam? Hoc ergo erat, ſancte ſenex, quod abs te avelli pernegabas? quod ad te venire cunctantem ſexcentis nunciis evocabas? a diſcumbente oculos non avertebas, tacentem, ut aliquid in medium afferrem, invitabas, abire volentem retinebas, cum ego infelix quodam meo malo fato crebras conventiones renuebam, neſcius, heu! neſcius miſer forem, ut tui brevi videndi poteſtas eriperetur. Data eſt merces ſtultitiae meae ingens, videre te iam non licet, non licet alloqui, non audire, non ſanctos illos tuos mores, non emuſſicatum ingenium, non eloquentiam ſpectare, non denique beneficiis numquam a me efflagitatis, ſed a te ſponte collatis, tuis, inquam, beneficiis non licet ornari, quae in me

quam

quam larga manu contulisti, locum, quem principes firmatum praesidiis, atque omni litterarum ratione obvallatum tenebant, rescidisti, patereque voluisti, & ut mei ordinis hominibus fierem invidiosus, fecisti; priusque ego adcipiendo defessus sum, quam tu largiendo. Pro quibus ego ingratus cum nihil haberem, quod reponerem, invida mors ditum, saevumque grati animi genus excogitavit, adfui aegrotanti, quae habui solatia, praestiti languenti, morientem denique, cum me ille flentem intuens interruptis, ac morientibus vocibus consolaretur, tenui his ulnis, & ab exhalante spiritu semianimis pependi, atque utinam suo prodeunti meum infundere potuissem, ut mihi mortuus, sibi vivus remansissem. Beatos illos populos, sanctas leges, optimam consuetudinem, ubi carissimus quisque cum defuncto tumulatur, si hic apud nos mos esset, iissem ego tecum, Pater, eodem iacerem tumulo, iuvaretque coniunctis cadaveribus sepultos esse, neque nunc tibi ina-

nes-

nes has, ſed ſponte fluentes lacrimas fun-
derem. Non licuit more, negatum eſt lege,
non poteſt religione, at licebit hoc certe,
potero hoc, non negabitur, non prohibebor,
ut quamdiu vivam, erit autem, ut ſpero,
pauxillulum, quin & cum me eſſe deſierim,
monimentis, ſi qua praeſtabunt, littera-
rum ſquallore, lacrimis quotidianis, adſi-
duis laudationibus deſiderium tui nomi-
nis, & rerum geſtarum memoriam uſur-
pari compellam. Tuae ſemper ſim teſtis
virtutis, admirator ingenii, praedicator ſa-
pientiae; tuorum in me beneficiorum
adſiduus praeco, ut de me ſibi exem-
plum capturi ſint, qui magnis, ingenti-
buſque beneficiis erunt honeſtati, ſciant-
que nullum eſſe grati animi maius indi-
dium, quam adceptorum beneficiorum me-
moria ſempiterna. Abite (a).

(a) *Ciacconius, nec non Ughellius, aliique inter Beneventanos Archiepiſcopos Ludovicum noſtrum recenſent. Adſerunt ſiquidem poſt obitum Laurentii Cybo Cardinalis ad Cathedram illam a Iulio II. promo-*

dromotum fuisse, Clarissimus vir Philippus Bonamicius Lucensis Sanctissimi Domini nostri a Latinis Epistolis in eleganti, eruditoque libro de Claris Pontificiarum Epistolarum Scriptoribus Romae recuso anno 1770., *ait Ludovicum Archiepiscopatu Beneventano ornatum fuisse, quam Sedem numquam adiit, quod Romae Signaturae Brevium praeesset. At mihi suspecta haec omnia sunt. Mirabitur quisque iure optimo in sepulcrali lapide Podocatharii eum* Caputaquensem *dici, non* Beneventanum; *immo Phaedrum ne verbum quidem de tanto honoris incremento in luculenta adeo oratione pronunciasse, praesertim cum totus sit in Iulii Pontificis erga Ludovicum benevolentia, ac voluntate praedicanda. Ughellius vel in temporis nota aperte fallitur: ait enim Iulium II. ad Beneventanam Ecclesiam eum adsumpsisse die* XX. *Ian. anno* MDIII., *idque impossibile omnino ex eo adparet, quod Iulius die* 1. *Novembris eiusdem anni ad Apostolatus apicem evectus est.*

CAMIL-

CAMILLI PALAEOTI
SENATORIS BONONIENSIS
EPISTOLAE VIII
EX CODICE VATICANO
QUIBUS ACCEDIT UNICA
CARDINALIS GABRIELIS FRATRIS.

DOCTISSIMO AMICISSIMOQUE VIRO

CAIETANO MONTI

BONONIENSI

I. L. B.

CUR tibi, Monti Carissime, novam hanc Epistolarum syllogem, quamquam tenuem, dicatam velim, paucis accipe. Anecdota vel Ecclesiastica, vel Litteraria, quae in Bibliothecis praecipue Romanis latent, Cl. Ioh. Christophorus Amadutius, & ego variis voluminibus comprehensa publici iuris facere, singulaque amicis nostris, vel fautoribus dicare decrevimus. Vides igitur, quod iure primum amicitiae opusculum hoc ad te pertinere debebat; antiquam enim nostram necessitudinem, familiaritatemque neque temporum longinquitas, neque magna locorum, regionumque distantia non tantum delere, sed nec etiam imminuere valuerunt. Adde, quod cum hic agatur de Epistolis doctissimi civis Bononiensis Camilli Palaeoti, iure etiam patrio ad te quasi, tamquam ad dominum, clamabat sylloges mea. Quod tuum igitur est, benigne, amiceque accipe, Monti mi, mequecum munusculo meo, ut soles, amare perge. Supervacuum esset tibi rerum patriarum peritissimo plura de Camillo Palaeoto praefari. Notum enim est, Camillum nobilissimae familiae germen fuisse, & non tantum Senatorem, sed Gabrielis Cardinalis amplissimi fratrem. Ad Romanos Pontifices Gregorium XIII., Sixtumque V. pluries pro patria

Legatus, alias etiam dignitates prudentissime domi, forisque sustinuit. Verum haec omnia multis Bononiensibus Senatoribus communia. Quod non commune est, fautor fuit Camillus opibus, quibus abundabat, doctrina, & consilio civibus suis, qui litteris sedulo, ac Philosophiae operam navabant, atque ipsis amicitia coniunctissimus. Unum inter alios tibi indicabo Ulyssem Aldrovandum Bononiensium omnium eruditorum facile principem, atque exterorum magistrum, cuius mehercule sumptuosa, difficiliaque studia non parum Camillus immortali gloria liberalissime adiuvare voluit. De Palaeoto nostro loquuti sunt Lilius Greg. Gyraldus in primo de Poetis suorum temporum dialogo, & Baronius ad annum Chr. CCLXX. §. XIV. Inter Epistolas Bartholomaei Ricci, & Aldi Manutii Paulli F. aliquas ad Camillum, vel de ipso egregie loquentes invenies. Ad istarum vero nonnullas, quas nunc primum ex Codice Ms. Vaticano typis mandamus, responsa invenies inter Epistolas Paulli Manutii, quod singillatim in margine paginarum indicabo. Camilli enim amicissimus fuit Paullus, quod magnopere ad ipsius laudem convenire credo. Unam ulterius ex eodem Codice addere volebam, attamen cum impressam deprehenderim inter Epistolas Clarorum Virorum selectas, Venetiis cusas ann. CIↃIↃLXVIII., consulto omisi. Huius loco aliam leges Gabrielis Palaeoti Cardinalis piissimam Epistolam, quae casu ad manus erat. In-dignum *enim duxi, ut inquit Horatius noster,*

Fraternum rumpere foedus.

Vale.

Romae Idibus Maiis CIↃIↃCCLXXIII.

CAMIL-

CAMILLI PALAEOTI
SENATORIS BONONIENSIS
EPISTOLAE

EPISTOLA I.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*a*).

DISCRUCIABAR de Amulio Cardinali; fama enim percrebuerat eum e vita decessisse, cum ecce afferuntur litterae, quae nos bono animo esse iubent, & gravique eum valetudine emersisse, salvumque, ac incolumem nuntiant. Oh praeclarum nuntium, qui tantam nobis ademit tristitiam! Dici vix potest, ac ne vix quidem, quanto ego tum tua, tum mea, tum Reipublicae maxime caussa in moerore versarer; nam profecto eius caussa, qui cum recte semper, ac temperanter vixisset, veraeque, ac solidae virtutis tantam adeptus esset lau-

 dem,

(a) *Ex Codice Vaticano num.* 3434. *fol.* 26.

dem, ex hoc veluti tempeſtuoſo mari ad tranquilliſſimum portum commeaſſe certo exiſtimandus erat, minime dolendum eſſe cenſebam. Verum cum recordarer, quam arcta tibi cum illo intercederet familiaritas, quam benigne me quoque in eiuſdem amicitiam inſinuaſſes, ac quantum ille pro republica ſtudii, ac laboris ſuſcipere, boniſque omnibus viris operam ſuam libenter praeſtare ſolitus eſſet, facere non poteram; quin eius interitum acerbiſſime ferrem, ac talem iacturam non ad nos ipſos tantum, ſed ad communem quoque rempublicam valde pertinere interpretarer. Quod ſane malum cum Deus Optimus Maximus divina ſua providentia averterit, a tantoque luctu nos omnino liberaverit, & bene cuivis cunctis de rebus eſt ſperandum, & nobis ipſis etiam, atque etiam gratulari debemus. Volui igitur hanc meam animi commotionem, ac, ut ita dicam, deiectionem his litteris tibi ſignificare, non ſolum ut uberiorem laetitiae fructum ipſe perciperem,

verum

verum etiam ut plane intelligeres meas omnes cogitationes, voluntates, sensus tecum esse maxime coniunctos. Ac tibi quidem velim omnino persuadeas, me de te dies, ac noctes cogitare, ac tecum quam saepissime esse, quamvis tam longe absim, tibique omnia quam iucundissima, ac secundissima ex animo exoptare. Quod superest, illud est, ut ipsi Cardinali utriusque nostrum patrono salutem meo nomine dicas, atque de recuperata valetudine etiam gratuleris; nam ut me in eadem apud eum, in qua constituisti, gratia retineres, si abs te magnopere flagitarem, aut de tua erga me voluntate, quod numquam dubitavi, aut de constantia diffidere viderer. Scias tamen velim, illud omnium mihi gratissimum futurum. Vale Bononia VIII. Calendas Martii MDLVII.

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA II.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (a).

COmmodum ad te dederam litteras, cum Sigonius ad me venit, nuntiavitque tuo nomine, te Aldum tuum nobili Puellae despondisse, idque feliciter admodum, & ex animi tui sententia prorsus accidisse; nam, ut reliqua sint maxime opportuna, te ingentem ex ea re dotem pro filio esse consecuturum. Plurimum sane, ut debui, laetatus sum, ac utrumque tibi vere, & ex animo gratulor, tum quod per eum tuam sobolem propagatam iri nunc iam augurari licet, tum quod fortunas tuas non mediocriter auctas esse intelligo. Quod vero me tam amanter, ac benevole de ea re commonefieri volueris, facile declarasti non te latere id, quod revera ita est, meos scilicet animi sensus cum tuis esse quammaxime coniunctos, meque de secundis

 rebus

(a) *Ex Codice Vaticano num.* 3435. *fol.* 22.

rebus tuis eamdem, ac de meis ipsis, voluptatem esse capturum, quod proprium verae munus amicitiae semper duxi. Vale, ac me, ut soles, ama. Quinto Idus Decembris MDLXIV. Bononiae.

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA III.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*a*).

DEcreveram suavissimis, atque elegantissimis tuis litteris nihil prorsus respondere, non quod ex illis quantam maxime potuerim voluptatem non perceperim; (quid enim abs te non elaboratum, non omnibus numeris absolutum, non mihi denique carissimum proficisci potest?) sed cum te semper officiosissimum cognoverim, viderem que meas litteras, quamvis futiles, ac inanes, absque responsione te nequaquam solere dimittere, nolebam tibi in caussa esse, ut si qua temporis usura commodius

(a) *Ex Codice Vaticano num.* 3434. *fol.* 27.

modius aliis rebus agendis frui posses, eam tibi mearum litterarum lectio auferret. Verum id meum consilium interrupit Franciscus Caburatius, qui tibi has litteras afferet, de quo pauca omnino ad te scribere nunc sum coactus. Is per multos annos apud me fuit, meque unice coluit, atque observavit, maximos quoque in litterarum studiis suscepit labores, in quibus ita semper est versatus, ut cum arcanam Philosophiae scientiam plurimum adamarit, eloquentiae tamen laudem numquam contempserit, & quod omnium caput est, adeo probitate, ac vera pietate praestat, ut si cetera omnia ei deessent, hac una morum castitate, vitaeque innocentia mirifice esset commendandus, aliis vero etiam virtutibus additis, quae perraro in hominibus solent inesse, quaeso quid illo amabilius esse potest? Certe is ita mihi ad unguem natus, & factus semper visus est, ut inter eos recenseri possit, quales tu maxime probare soles. Nunc igitur istuc cum Narniensi Episco-

Episcopo veniens me rogavit, ut se in tuam per meas litteras familiaritatem insinuarem. Sciebat enim, qui inter nos essemus, nec te quoque ignorabat, cuius scripta de manibus numquam ponere solebat, ad haec non mediocriter hominem incendit assidua mea de humanitate, ac singulari tua virtute praedicatio, quo sane est factum, ut tuam amicitiam urbanis opibus, atque honoribus praeferendam duxerit, sibique facile persuaserit beatum se fore, si tua interdum consuetudine frui posset. Ego vero, qui illum semper plurimum dilexi, teque eiusmodi virorum amantissimum cognovi, non putavi mihi vitio tribuendum esse, si hanc nactus occasionem de eadem, quod aiunt, fidelia duos parietes dealbarem. Quare illud tantum nunc cupio, ut per hasce meas illi, quod nemini soles negare, ad te aditus patefiat. Cetera, quae is maxime expetit, minime vereor, quin ipse ex se facile sit consecuturus. Novi enim animi tui sensus, novi, quorum hominum genus

genus ultro amplexari, ac fovere ſoleas. Equidem nihil tibi oneris impono, nihil mutuor, nihil mea cauſſa poſtulo, tantum quaero, ut cum tibi has litteras afferet, eum penitus cognitum habere velis. Quod ſi effeceris, facile futurum ſpero, ut veſtrum uterque cumulatiſſimas mihi gratias ſit acturus, tu quod hominem amicitia tua digniſſimum tibi adiunxerim, ille quod per meam commendationem voti ſui compos fuerit factus. Habes huius Epiſtolae longioris etiam, quam initio duxi, cauſſam. Sed heus tu, quid hoc monſtri audio? Aldum Bononiae eſſe, apud me non eſſe, & tu haec pateris? Dum haec mihi de eo nuntiantur, protinus ad eum perquirendum mitto, is ſtatim ad me, percontari ex eo coepi, cur ad me recta non divertiſſet, reſpondit, ſe neſcio cuius amicitia coactum illuc commeaſſe, an ulla, inquam, poteſt eſſe noſtra arctior, aut etiam vetuſtior? Se hoſpitio meo ſemper ſeque ac tua domo dixit uſurum, ergo, inquam, nunc apud me

me mane. Tum excusare se coepit itineris festinatione, atque hic pauca tantummodo horarum esse, dimisi non magis tibi, quam illi subiratus. Non ita multo post ad me rediit cum Sponsae suae fratre, ego protinus exclamare coepi, quod tam insignem tibi, ac mihi fecissent iniuriam. Quid quaeris? Expostulando hospites excepi, tandemque vix impetrare potui, ut tantisper manerent, dum prandium eis praeberem. Post haec serio sumus de gravissimis rebus locuti, de te vero plurimum, quarum rerum summam, quoniam ad te iam a Lombardino perscriptum fuisse confido, his ergo litteris non adscribam. Vale Bononia Idibus Februarii MDLXV.

Tuus Camillus Palaeotus.

EPI-

EPISTOLA IV.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*a*).

OH gratas mihi tuas litteras, oh factum bene de discessu! Tu velim existimes me virum bonum, idest tua amicitia dignum, neque vel levissimis in rebus solere mentiri, mihique affirmanti credas, nihil hisce tuis litteris esse potuisse iucundius, quas ut primum accepi, quod hominem, qui mihi illas reddidit, neque signum agnoscerem, addubitavi, a quonam missae essent: iis autem apertis, ut mihi se tuum nomen obtulit, bone Deus! quanta sese animus laetitia perfundi sensit. Ad extremum autem alterius paginae versiculum statim me convertens, ut quo die scripta essent, intelligerem (nam de loco haud quidquam mihi in mentem venerat suspicari) ubi Venetias pro Roma offendo, incredibili plane exsulto gaudio, tum epistolam totam

(a) *Ex Codice Vaticano num.* 3435. *fol.* 17.

totam perlego, nec semel legisse contentus eamdem saepius, me ipsum summopere oblectans, repeto: omnia prorsus, ut volebam, te scilicet primum, de quo non parum equidem eram sollicitus, valere: hoc quanti? Romanis deinde solutum curis, ac tamquam ergastulo liberatum, ad tuas delitias, ad tuam vitam, ad tua recolenda studia rediisse, atque in tuorum domesticorum sinu hilariter vivere, idque aequissima Summi Pontificis voluntate tibi licere. Quid amplius erat expetendum? unum illud quidem tantummodo, tuus in ipso reditu mihi exoptatissimus conspectus, vel potius complexus, quod mature ipse repraesentasti, te totum namque in iis vidi litteris, quibus sane nihil suavius, nihil uberius, nihil elegantius excogitari potest. Ego vero tanti tuum facio iudicium, ut paucos omnino tibi comparandos, neminem anteponendum censeam, sed, ut ingenue fatear, opinionem meam hoc tempore vicisti. An opinarer ego, te ad urbem Senatus, Populique Romani, ac Prin-

Principis ipsius consilio evocatum, tantis deinde praemiis retentum, apud clarissimos Viros, ipsumque Summum Pontificem gratiosum, ea denique iam aut assecutum, aut iure sperantem, quae ut adipiscantur homines, nulli parcunt labori, ac pene insanire solent, in minimis habiturum, ut ad privatam vitam intra tuos lares agendam Venetias remigrares? Audieram equidem multos praeclare de his rebus sentientes, recteque suadentes, sed verbis potius, quam re ipsa sapientes cognoram. Videram quoque plures aetate nostra haec eadem accurate disputantes, oleraque, & rapas divitum mensis anteponentes, eosdem tamen mox turpi ambitione captos, ac rerum aulicarum fastu delinitos, tamquam Circeo poculò immutatos, longe aliam quidem, ac praedicassent, viam insistere, e quorum sane numero licet te tanti nominis virum eximere non ausus essem, nullam tamen tibi propterea fieri putabam iniuriam, cum amplissimorum hominum coetu circumseptus esses.

esses, quos minime quidem reprachendendos duco, cum sint singularibus ornati virtutibus, sed de honore, ac gloria se admodum esse sollicitos fateantur, necesse est. Tu vero tantum nunc praeclaro isto tuo facto ceteris anteire voluisti, quantum doctrina praestas, neque commisisti, ut apud te inania essent illa praecepta, quae ex optimis studiis, uberrimisque Philosophiae fontibus tot annos summa cum tua laude hausisti. Quare summopere quidem laetor, quod nostris temporibus inter loci, ordinisque tui homines Romae primus, ut equidem sentio, maximis commodis, atque honoribus non oblatis solum, sed iam tributis veram animi tranquillitatem praeposueris, fucatamque gratiam, atque inanem fortunae splendorem solidae virtuti longe inferiorem esse, vere duxeris, quo etiam nomine mihi quoque ipse haud mediocriter gratulandum censeo, non solum pro eo, quod locorum iam tanto intervallo haud sis disiunctus, ut te quandoque aut ad nos venturum,

turum, aut me ad te permeaturum esse facile sperare possim, sed etiam quod eadem fere sit utriusque nostrum sententia; honestum enim otium turbulento negotio praeferendum semper existimavi, quodque iam tu re ipsa praestitisti, ego voluntate tantum emetior, utque tu, relicta iam urbe, Venetias, tamquam optatissimum portum, nactus fuisti, sic ego multam Foro, ac Curiae salutem dicere cupio, in Villulamque meam cogito. In eo vero, ni fallor, tantum sumus dispares, quod tu per litterarum studia gloriam a maioribus tuis partam etiam, atque etiam amplificare contendis, ego, cum illa nequeam latens vivere, non abnuo, nec plausus hominum ulla in parte attendo, & cum ipse viventium, & posterorum etiam utilitati prolixe consulere contendas, sat mihi futurum esse statuo, si, quod facillime (Deo bene iuvante) quivis potest, ab omni crimine abero, mihique ipse, quantum par est, prodesse conabor; non parum enim mihi illorum semper arrisit sententia,

qui

qui virtutis vim ita explicant, ut in fugiendo vitio potissimum illam statuant. Equidem ut animi mei imbecillitatem nunc tibi patefaciam, persaepe illud mihi usu evenire solet, ut in civilibus cum versor negotiis, tamquam fluctibus me a quamplurimis rebus, veluti marinis belluis, quae in caput tantummodo meum coniurasse videntur, interdum circumvallari, ac pene obrui sentiam, neque fortiter, ac strenue, uti opus est, iis obsistere valeam, a quibus sane malis tandem emergere mihi videor, cum in meam Villulam per aliquot horas (totos namque dies quominus meo degam arbitratu, quotidianae hactenus impediunt curae) secedere licet, neque tum inani, aut insolenti ullo animi motu efferor, non thesauris, aut potentiae inhio, nec de ullo hominum genere quidquam detraho, parce vivo, nemini irascor, nullo torqueor livore, neque ulla corporis, aut animi turpitudine me coinquino, neque tamen nihil mihi agere videor, cum de me ipso cogito,

 aut

aut etiam lucubrationum tuarum interdum aliquid lego. Quod si heroica illa fortitudo in obiectando se temere periculis minime consistit, sed in iis potius evitandis sapienter, quis est, qui securissimam hanc vitam, illi alteri maxime fluctuanti, ac turbulentae audeat postponere, ac non malit in secundissima aura tutissimum tenere iter, quam per scopulos inter summa ventorum discrimina vela dare? Quare cum utrique nostrum idem fere vivendi consilium fuerit propositum, non possum equidem; non summopere te laudare, qui cum posteaquam utramque vitae rationem fueris expertus, in ea, quae optima, atque omnium felicissima est, tandem consederis: equidem mihi ut idem quandoque liceat, optare numquam desinam. Immortales itaque sunt nobis Deo Optimo Maximo habendae gratiae, quod cum illud tantummodo ex animo precati fuissemus, ut pristinae tuae valetudini restituereris, tanta deinde pro eius benignitate fuerimus commoda consecuti,

quan-

quanta optare antea vix ausi essemus, quae sane sunt eiusmodi, ut sine illis bona ipsa valetudo vix sapienti homini optanda esset, cum illis vero coniuncta beatam prorsus vitam reddat. Et quoniam in lucro ponis, quod maiorem nunc ex recuperata libertate percipias voluptatem, quam si eamdem numquam amisisses, ut idem quoque de tui ingenii fructibus nobis dicere liceat, curare debebis, Musisque parare, ut operas omnino reddas, valetudini autem in primis inservias, cui si expedire quandoque putaveris, ut a rumoribus de Turcico bello, ac rebus, ut aiunt, tam infeliciter gestis aliquantulum te subtrahas, & quemadmodum nuper Urbis, sic Venetorum etiam civium celebritatem evitandam iudicaveris, ad eamdem Villulam tui sane cupidissimam te invito, ubi adversi nihil, ac ne Turcarum quidem nomen auditur. In ea autem cum haec fuerint scripta, si prolixiora, & incultiora tibi videbuntur, minime mirari debebis, cum locus ipse ornamenta omnia

negli-

negligat, & ut interpellatores vehementer odit, sic tui similes viros arcte complecti, ac diu libentissime detinere soleat. Vale sexto Calendas Decembris MDLXX. Bononia. (a)

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA V.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (b).

QUid de tuis ad me litteris suspicare; non amabiles, non gratas, non iucundissimis quibusque rebus mihi esse cariores? Serius equidem, quam debueram, epistolae tuae fortasse respondi, sed quid faciam? cum negotiorum quasi aestu tam vehementer iacter, & obruar, ut vix respirandi tempus interdum relinquatur; inertiae quidem nullus locus esse potest, ubi voluptas maxima. Tu vero cur mecum alia,

(a) *Palaeotus respondet Manutii epist. 7 lib X., & dein huic respondet Manutius epist. 8. lib. X.*

(b) *Ex Codice Vaticano num. 3435. fol. 9.*

alia, quam latina, ideſt tua lingua uteris? num fortaſſe de hac mea tarditate ſuccenſes? at eius vitium ego longitudine litterarum compenſavi, daboque operam, ne poſthac iure conqueri poſſis, noctiumque utar ſubſidio, uti nunc; haec enim ante lucem ſcripſi. Villula noſtra, poſtquam iſtic es, mercaturam facere inſtituit, olearumque, quas eius agellus parit, fructus ad te mittit, ut aliquos ex iis, qui domi tuae naſcuntur, aſſequatur. Noli, quaeſo, munuſculi parvitatem aſpernari, puſilla namque cum ſit, maiora nequit. Tibi vero, cui facultas eſt maxima in referenda gratia, Villarum, quae agros uberrimos habent, natura eſt imitanda, quae multo plus reddere ſolent, quam acceperunt. Quod ſi ad hanc noſtram quandoque veniendum eſſe tibi in animum induxeris, minime vereor, quin ex tuis ingentibus opibus ad meas tenuiſſimas emolumenti plurimum afferatur; hilaritate quidem multa, & congreſſus ſuavitate praeſentium temporum triſtitiam re-

levabimus. Vale Bononia VII. Idus Decembris MDLXX. (*a*)

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA VI.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*b*).

VEtus est illud, Amicorum omnia communia; quod sane non tantum ad res ipsas, quam ad animum pertinere, semper equidem duxi. Laetandum igitur cum amicis de secundis rebus, quae tum ad se, tum ad illos valde pertineant. Tali itaque ductus opinione haec nunc ad te scribenda putavi, ut cum primas in amore obtineas partes, primus quoque praesentis meae laetitiae particeps fieres. Filiolam optimis praeditam moribus, pietateque insignem, nec latinis litteris, ac, si placet, etiam Graecis rudem, ut Pompilii Amasaei nostri discipulam eam possis agnoscere, quam

(a) *Huic respondet Manutius epist.9. lib.x.*

(b) *Ex Codice Vaticano num.3434. fol.80.*

quam olim, si memoria tenes, quoque vidisti, Paridi Crasso Cardinalis fratri despondi. Quam rem Deum Optimum Maximum secundare maxime cupio, ac spero. Habes caussam huius meae ad te mittendae epistolae; illud addo, ut quemadmodum ego te, sic me ipse mutuo diligas, ac fac, ut valeas. Bononia Pridie Idus Martii MDLXXI. (*a*)

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA VII.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*b*).

FAcere non possum, quin tuum erga me amorem vehementer amem, qui te facile adducit, ut tam praeclare de me mentiri audeas, ac tua quae sunt, mihi quoque communia facias, quo sane amantibus nihil solet esse magis proprium. Tuo vero isto errore adeo delector, ut quod ab aliis vix ferre possem (plus enim mihi

 tri-

(a) *Huic respondet Manutius epist.2. lib.XI.*

(b) *Ex Codice Vaticano num.*3434. *fol.*31.

tribui, quam vere in me agnoſco, numquam paterer) gratiſſimum mihi abs te accidat, tantumque abeſt, ut me iſta offendant, quae alias non ſine ſtomacho audirem, ut maximam etiam tibi eo nomine habeam gratiam; malo namque tibi videri, qui nec ſum, nec umquam fui, quam ſi me iis ornamentis prorſus deſtitutum, quae mihi ineſſe opinaris, intelligeres, cauſſam tibi exſtare, cur me minus diligeres. Nam, ut cetera tibi concedam, quonam pacto in iis, quas ais, artibus proficere potui, cum a primis adoleſcentiae annis in foro aſſidue ſim verſatus, ſcholas numquam attigerim? Equidem non nego me probos, ac litteratos homines, tuique ſimiles vere, atque ex animo ſemper coluiſſe, ſive quod in ea ſim natus Civitate, quae ſtudiorum tamquam parens praeſtantes Viros, ac doctrina claros ſemper foverit, atque aluerit, ſive quod ex ea ſim natus familia, quae virtutes omnes maxime adamarit, patremque, ac patruos, avumque etiam habuerim opti-

optimarum artium ſcientia percelebres ; tamen quanto maiores mihi ſtimulos in ſtudia incumbendi , ac eoſdem meos maiores imitandi natura ipſa ſubminiſtravit , tanto vitae meae curſus , ac temporum neceſſitas a conſuetudine eorum Virorum , a quibus erat diſcendi facultas , atque ab omni litterario otio vehementius me abſtraxit ; parentem enim , puer adhuc cum eſſem , amiſi , ſuſcipiendaque poſtmodum mihi fuit omnis rei familiaris cura , tum in Senatorum numerum fui xxx. iam ab hinc annis cooptatus , quo ſane tempore quantum Reipublicae , ac Civibus meis profuerim , plane ignoro . Egregiam quidem ſemper me in omni re , ac conſilio voluntatem praeſtitiſſe , aſſiduamque operam Patriae navaſſe , & reliqui norunt , & ipſe mihi ſum teſtis . Quae cum ita ſint , facile perſpicere potes , nullum umquam mihi tot privatarum , publicarumque rerum occupationibus diſtento vacuum tempus ad ſtudia exſtitiſſe , quod ſi aliquando , ut maxime ſem-

per

per expetivi, essem nactus, profecto doctissimorum hominum consuetudine frequentius usus essem, a tuoque in primis latere, unde omnis eruditio facile manare potuerat, numquam discessissem, ac licet interdum, ne curis penitus obruerer, clitellas abiecerim, illudque temporis spatium, quod aliis pro Republica laborantibus ad requiescendum, voluptatemque, ut asellis onera ferentibus, facile concedi solet, tecum libentius, quam cum aliis consumpserim, tuisque legendis scriptis avidius, quam alia re ulla, me ipsum oblectaverim, tamen cum ad idem mihi fuerit ergastulum redeundum, nec magnum aliquid potui consequi, & totum illud, quidquid esset, tibi penitus acceptum referri deberet. Quare summopere cavendum tibi est, ne dum falsa de me praedicas, tibi ipsi gloriam quaerere videaris. Quod autem de Crassorum affinitate mihi gratularis, familiaeque illius claritatem, ac virtutem vehementer commendas, minime quidem in eo falleris,

cum

cum ea laudas, quae vere ſunt laudanda, ac te ſocium, ut noſtra poſtulat amicitia, in ea laetitia adiungis. Quantum vero inſperatus ampliſſimi Cardinalis obitus, ſingulare illius familiae columen, ac Civitatis noſtrae praeſidium, laetitiam hanc noſtram vix deguſtatam interverterit, nunc ſcribere ſuperſedeo, ne tuam quoque, quam de hac re hauſiſti, voluptatem aliqua ex parte conturbem. Sed omnia cum ſint ab uno, ſapientiſſimoque rerum omnium Auctore profecta, quin ſint optime facta, minime dubitare poſſumus, optima igitur ſemper ſperare, fortiter autem ferre quaecumque accidant, debemus. Tu vale, ac me ama. Bononiae VII. Calendas Iunii MDLXXI.

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA VIII.

PAULLO MANUTIO SALUTEM (*a*).

Conſtans ne tibi videor, an etiam me reprehendis, quod tua non ſim ſecutus

(a) *Ex Codice Vaticano num.*3434. *fol.*100.

tus consilia? Atqui meis litteris respondere debueras, quod si fecisses, fortasse in sententia non permansissem, tuum autem silentium meae favere caussae sum interpretatus. Nunc quod a me est factum, necesse est, ut ipse quoque laudes; mutari enim non potest. Solitudinem iam, de qua ad te scripsi, diu quidem a me frustra expetitam, tandem gustare coepi. Sum etenim inter Alpium iuga, in sacrosancto tamen loco, quo nihil tranquillius, ac iucundius cogitari potest, reque ipsa experior, ita prorsus esse, quemadmodum antea animo conceperam; nihil scilicet ad beate vivendum melius esse, quam bene latere. Valeant igitur urbes, negotia, valeat ambitio. Hic hic vere vivitur, non hic falsis quisquam inhiat honoribus, nec de vanis contendit divitiis, quae veram saepius impedire solent, quam offerre felicitatem, nullius hic fama oppugnatur, aut cuiquam struuntur insidiae, sed in Omnipotentem Deum animus intenditur, omnisque de sempiterna vita est cogitatio.

Cu-

Cucullati adſunt Viri ſumma pietate inſignes, cum quibus poſt pias precationes, ſacraque recte facta de rebus ad veram religionem pertinentibus percommode potes agere, quorum ſane collocutiones ceterorum profanorum hominum ſermonibus, ac rerum tractationibus longe meo iudicio ſunt anteponendae. Hi de Divo Franciſco, qui haec loca pie, ſancteque coluit, quam magna, quam admirabilia, ac divina prorſus narrant? Illud ſane poteſt inſtar eſſe omnium, quod locum praecipuum, ubi is ſacroſanctis Stigmatibus fuit inſignitus, digito indicant, quo in loco Templum egregium eius numini eſt dicatum. Ad haec, quacumque inceditur, nihil propemodum niſi vere ſanctum occurrit. Hae teſtantur ſemitae ipſum Divum Franciſcum cum Salvatore noſtro Ieſu ſermonem ſaepius in itinere habuiſſe, hic caecis hominibus videndi vim attuliſſe, hic cum eodem Ieſu coenaſſe, hic ſtetiſſe, hic cubaſſe. Quid plura? menſam quoque ipſam, quae illis fuit communis,

munis, oſtendunt. Tum Divi Antonini Sacellum, alterumque item Divi Bernardini, necnon Divi Bonaventurae Cubiculum, in quo divina illa, quae adhuc exſtant, ſcripta meditatus eſt, quorum Divorum memorant facta quamplura ſingularia, atque admirabilia, cum ſumma pietate coniuncta. Sed ne epiſtolae modum excedam, illud tantum addam, cum iam tempus mihi videatur de alio portu huic aetati propriori cogitandi, me hanc vitam maxime probare, quam ſi repetam, iure tibi non inſipiens videri debebo. At haec dices, quae commemoravi, atque alia multo maiora habemus Romae; fateor equidem nihil ad excitandam pietatem ea in urbe deeſſe, ſed negare ipſe quoque haud poteris, nos, ut cetera omittam, in adeundis ipſis ſacroſanctis locis hominum plerumque frequentia impediri, multorum quidem impulſionibus, aut crebris etiam ſalutationibus animus ipſe ab intima contemplatione avocari ſolet. Quod ſi aliter ſentis, vive, valeque Romae beatus,

tus, ac mei memor, his equidem locis ſum contentus. Quod ſi evenerit, ut hic extremam etiam auram ſpirem, bene, & praeclare mecum actum eſſe putabo. Vale. Ex ſacro Monte Alverniae xv. Calendas Septembris MDLXXIII.

Tuus Camillus Palaeotus.

EPISTOLA
GABRIELIS
CARDINALIS PALAEOTI
CAMILLI FRATRIS
AD PETRUM VICTORIUM.

QUod ſi tu ipſe, doctiſſime Victori, cuius multiplicem eruditionem, orationiſque gravitatem, & elegantiam omnes admirantur, praeclarum iſtud ingenium ad Hiſtoriam Eccleſiaſticam conſcribendam, aut ad ſacros faſtos, ſive ad Sanctorum vitas, quos Florentia genuit, aut qui aliunde oriundi iſtic conquieſcunt, ſive ad inſigniora omnia, quae ad Chriſtianam pietatem pertinent, & in ditione Magni Ducis Etru-

Etruriae viſuntur, in unum colligenda, atque exornanda, ſeu ad ſelectiores aliquot Homelias S. Baſilii, Nazianzeni, Chryſoſtomi latine reddendas, ſive ad Epiphanii libros, qui doctiorum poſtulant auxilium, vertendos, & ſcholiis illuſtrandos, ſive ad maiora alia, quae tuo ſe ingenio, divina tibi aſpirante gratia, offerent, aggredienda te convertes, nae ſacroſancto labentis vitae tuae curſum ſigillo obſignabis, glorioſumque tui ad omnem poſteritatem exemplum relinquens, immortalem tibi in caelis triumphum comparabis.

Haec eſt qualiſcumque ſententia mea, Vir praeſtantiſſime, quam ſi ſingulari prudentia tua probatam ſenſero, laetabor vehementer mihi cum doctiſſimi viri iudicio convenire; Deumque precabor, ut quos opinionum ſimilitudine in terris coniunxit, eoſdem felicitatis aeternae conſortio in caelis ſociare dignetur. Bononiae XVII. Kal. Nov. MDLXXVII.

Ut frater amantiſſimus
G. Card. Palaeotus.

LETTE-

LETTERE ITALIANE

DI

ALCUNI ILLUSTRI SCRITTORI

DE' SECOLI XV. E XVI.

CAVATE DAI LORO ORIGINALI.

AL NOBILISSIMO ED EGREGIO
MONSIGNORE
ANTON FELICE CHIGI
ZONDADARI
GOVERNATORE DI RIETI
L' EDITORE DI QUESTI ANEGDOTI.

A Voi, Monsignore mio carissimo, sieno indirizzate queste poche Lettere Italiane, che fra' nostri Anegdoti veggono ora la prima pubblica luce. M' auguro, che possano esse servire a divertirvi dalle gravi cure in qualche momento, come servono a me per mostrare al Mondo l' onore, di cui tanto mi pregio, della dolce, e grata vostra amicizia. La prima di queste Lettere la vidi accidentalmente in mano del cortese Cavaliere Sig. Pandolfo Spanocchi Segretario delle Leggi nella vostra, a me sempre cara Siena, e me la feci copiare, parendomi cosa interessante, e curiosa. Si vede in essa qual linguaggio teneano a que' giorni fra di loro due gelose Repubbliche, sempre pronte per ogni piccol cagione a venir alle mani, e con quai principj regolavano le loro rappresaglie. Si potrebbe forse chiamare un piccol Codice di Gius Militare di que' tempi. Le Repubbliche di Siena, e di Firenze non si sarebbero certamente dato tanta pena, se avessero potuto prevedere, che in pochi anni sarebbe morta la lor libertà, e che divenute

 sorel-

ſorelle avrebbero daccordo dovuto ubbidire ad un ſol Principe. Dio sà, qual brutto ricevimento non avrebbero fatto ad un Profeta, ſe allora foſſe venuto ad annunziare, che ben preſto in vece di Soldati non avrebbero avuti più al loro ſoldo, che Letterati, Poeti, Scultori, Pittori, Architetti, ed Arteſici eccellentiſſimi. Egli è vero, che queſto genere di perſone è irritabile anch'eſſo, ed ardito, ma non è mai tanto incommodo, nè tanto dannoſo quanto il primo. Io credo, che queſta Lettera della Repubblica Fiorentina ſia opera del celebre Carlo Marſupini, di cui troverete notizia negli Scrittori Fiorentini del Negri; perchè in quel tempo il Marſupini copriva la carica di pubblico Segretario. Firenze non confidò mai queſt' importante poſto ſe non a que' valentuomini, che ſapeano far parlare la Repubblica con dignità, ed eloquenza; e in fatti il Marſupini era ſucceduto a Lionardo Aretino, e non molto dopo ſucceſſe a lui il celebre Meſſer Niccolò. Leggete adunque volentieri queſto ſcritto, tanto più, che non ſarà inutile alla ſtoria della voſtra bella Patria.

La ſeconda Lettera è di Niccolò Perotto Veſcovo di Siponto, ſcritta al Magiſtrato di Saſſoferrato ſua Patria. Vedrete, com'egli quì faccia eloquente uſo delle ſue ragioni in favore della famiglia Perotti, a cui da quel Comune ſi meditava di fare un torto. Molti tratti ſon pure in eſſa, che dilucidano la ſtoria di quel ſecolo, e della nobiliſſima famiglia dello Scrittore. Mi è paruto degno di memoria uno

ſcrit-

scritto in lingua Italiana di costui , perchè , se io non m' inganno , credo , che sia l' unico a noi noto ; Niccolò amava di scrivere le cose sue in Latino , e non avea torto , perchè lo facea mirabilmente . A voi è palese , che fu grandissimo Grecista , e che la sua versione di Polibio è degna del secol d' oro : La Cornucopia della lingua Latina da lui pubblicata è un mare di erudizione . Fu grande amico , e Segretario del Cardinal Bessarione , fu Governatore di Spoleto , Presule dell' Umbria , e del Patrimonio . Eugenio IV. lo mandò Nunzio al Concilio di Firenze , come grand' intendente della lingua Greca , affinchè que' Greci di mala fede , che vi concorsero , non potessero ingannarlo sotto pretesto di non intendersi . Federigo Imperadore lo dichiarò suo Consigliere , e lo coronò in Bologna dell' Alloro poetico , come si ricava dall' Ughelli . Perchè non vi dia pena il riconoscere la data di questa Lettera scritta dall' Isola Curifugia , che certamente non troverete nel Dizionario Geografico , vi dirò , che la famiglia Perotti possedeva nel territorio di Sassoferrato il feudo dell' Isola Centipera posta ai confini di Roccacontrada ; e chiamato tuttavia l' Isola . *In questo luogo , che molto piaceva a Niccolò , fabbricossi egli una deliziosa Villa , che a guisa del* Sans Souci *d' oggi giorno d' un gran Monarca volle chiamar Curifugia , o Fugicura , avendo usato l' uno , e l' altro di questi nomi . Nella Cornucopia sopramentovata parla di questo suo caro ritiro , e ne fa un' amenissima descrizione aggiun-*

 gnen-

gnendo , *che in essa* nullum aucupio , nullum venationi solatium deest. *In questo feudo morì Niccolò Perotto , e non al suo Vescovato . Non saprei dirvi , se ciò fosse perchè a que' tempi la residenza Episcopale non era tanto osservata , come lo è oggi per le savie disposizioni de' Pontefici posteriori , e del Concilio di Trento , oppure perchè se ne fosse assentato per cagione de' Saraceni . Ma tanto basti di Niccolò ; la presente Lettera è stata presa da un' antica copia esistente in casa Perotti a Sassoferrato .*

Le quattro Lettere , che seguono , sono del gran Pier Vettori , che può chiamarsi il Terenzio Varrone della Toscana , come fu il Nestore de' letterati del suo tempo . Voi lo conoscete meglio di me , come lo conosce tutto il mondo da un polo all' altro . Da esse vedrete l' amicizia , che passava tra il Vettori , e la casa Bolognetti , benchè non se ne trovi , per quanto mi pare , menzione nella vita di questo grand' uomo stampata quindici anni sono in Firenze . Mancano pure queste Lettere nella collezione , che ne diede il dotto Canonico Angelo Maria Bandini in Firenze gli anni scorsi . Sono state copiate dagli originali , che si conservano tuttavia in questa nobilissima casa Bolognetti Romana . Da essa pure sono uscite le due Lettere di Gianandrea dell' Anguillara nativo di Sutri , che quì v' aggiungo . Voi sapete , che oltre le Metamorfosi d' Ovidio tradusse costui il primo libro dell' Eneide , che stampossi in Venezia , ed in Padova . Il Conte Mazzuchelli suppone , che non andasse oltre colla sua tradu-

duzione per non far torto all' Eneide d' Annibal Caro, ma queste Lettere da me lette in originale vi mostreranno, che avea almeno tradotto anche il libro secondo. Vedrete, qual giudizio l' Anguillara dia del Costante del Bolognetti, e qual paragone ne faccia coll' Orlando dell' Ariosto. Se attentamente lo leggerete, v' accorgerete però, con qual' arte faccia conoscere, senza offenderlo, al Bolognetti la gran differenza. Aggiugnerò quì pure a parte una Canzone del medesimo Anguillara, la quale se non è buona poesìa, servirà almeno per alcuni punti di Storia di Francia in essa indicati.

L' ultima Lettera scritta al dottissimo Cammillo Paleoto da Latino Latini letterato assai noto, pare un' indovinello. Io credo, che sotto la metafora di frutti, e fiori, intenda Latino alcuni suoi scritti enimmatici, e che lo stillato di detti fiori sigillato a parte sia la loro spiegazione, che dovea aprirsi solamente dopo averne indarno cercata la significazione. Sarebbe desiderabile, che gli avessimo per divertircene noi pure, giacchè egli dice, che aveano tanto rallegrata la convalescenza del gran Cardinal Sirleto, ma probabilmente, con pace di sì grand' uomini, sarebbero forse freddure per il nostro secolo, se pure non erano qualche cosa di peggio. Io l' ho posta tanto più volentieri, quanto che la vedo ignota a chi raccolse le altre Opere, e Lettere di Latino Latini stampate in due volumi in Roma l' anno CIↃIↃCLIX.*, benchè vi siano quattr' altre Lettere al medesimo Cammillo Paleoto.*

Eccovi, Monsignor mio carissimo, quanto ho creduto opportuno di dirvi prima, che passiate alla lettura di questi scritti. Voi conservatemi la grazia, ed amicizia vostra, e ricordatevi talvolta de' bei giorni, che ho passati con Voi, giacchè io con vivo desiderio di rinnovarli me ne ricorderò, fin che vivo. Vale.

Roma li XXX. *Maggio* CIƆIƆCCLXXIII.

LETTE-

LETTERA I.

Della Repubblica di Firenze a quella di Siena.

MAGNIFICIS DD. FRATRIBUS, ET AMICIS NOSTRIS CARISSIMIS SENENSIBUS.

Magnifici Domini Fratres, & Amici cariſſimi.

PER le voſtre due ultime ſcritte in latino abbiamo inteſo, quante, e quali ſieno le querele, e le doglianze, che fa la S.V. delle prede tolte da' noſtri ſoldati in sù voſtri terreni: e perchè la riſpoſta conveniente è paruta, e pare di grandiſſima importanza per la conſervazione della mutua benevolenza, che è tra voi, e noi, in che principalmente conſiſte la ſalute del comune ſtato e voſtro, e noſtro, abbiamo voluto con ſingolare diligenza, e maturamente eſaminarla; e però abbiamo un poco ſoprattenuto Antonello

nello vostro cavallaro. E perchè noi crediamo, che sia utilissimo e a voi, e a noi dichiarare bene, e apertamente senza punto di simulazione, ovvero di dissimulazione, qual sia la vera intenzione, e il puro, e sincero proposito di ciascuno di noi, abbiamo deliberato di farvi questa risposta più tosto in volgare, che in latino, sì e per soddisfar meglio, e più agli animi nostri, sì etiamdio perchè la S. V. non abbia di bisogno nell'intendere di questo nostro così sincero proposito d'altra interpetrazione, che della nostra propria, nè in altro sentimento si possa interpetrare, che in quello, che è il naturale, e il vero intelletto delle parole volgari. E perchè noi nel chiarirvi di questo nostro proposito procederemo realmente, & averemo fine, vi confortiamo a considerar bene tutte le parti di questa nostra risposta, e pigliarle nella miglior parte. Se il moltiplicare, e il perseverare nelle querele, e nelle doglianze de' molti, e quasi immemorabili inconvenienti, che

reca

reca ſeco comunemente in queſti noſtri tempi la natura di qualunque guerra, e ſpecialmente quella, che è tra le Repubbliche, e le Comunità, fuſſe il rimedio opportuno, e la medicina ſalutifera di quelli, in verità noi lo avremmo fatto, e faremmo nel rammaricarſi, e dolerſi, come avete fatto, e fate voi; perchè ce ne pare avere aſſai più efficaci ragioni, parlandoci così domeſticamente, che non avete voi, sì e per molti danni ricevuti e da' voſtri da Caſoli nel territorio di Sangimignano, e da quelli di Chianciano nella parte di Montepulciano, e da quelli di Caſtiglioncello in quelle circumſtanze, e in molti altri luoghi da' voſtri ſoldati, e da' voſtri ſudditi, sì etiamdio per avere conſentito, che le prede fatte in sù noſtri terreni da' Raoneſi noſtri inimici ſi vendano coſtì pubblicamente in codeſta voſtra città, e nel mezzo del voſtro campo di Siena con gran danno, e con non minor vergogna della noſtra Comunità. Ancora per aver ſofferto, che de' voſtri principali citta-

cittadini si sieno scoperti a farci aperta, e manifesta guerra, e a prestare ogni favori possibili a' prefati nostri inimici nell' assedio di Sorano, e aver consentito, e di nuovo consentire, che que' medesimi abbino fornito, e di nuovo fornischino di vettovaglie, e di munizioni contro di noi la nostra terra di Rincine. Ma perchè noi abbiamo creduto, che il rammaricarci, e il dolerci di questi, e di molti altri simili inconvenienti, non solamente non sia la vera, e la buona medicina de' nostri mali; ma più tosto possa essere, e sia l' accendere sdegno tra la vostra, e tra la nostra Comunità, gli abbiamo con buono modo, e con virile animo pazientemente sopportati. E così amorevolmente confortiamo le V. M. a sopportare con pazienza i vostri, come abbiamo fatto noi i nostri; e specialmente essendo voi certificati, che tutti l' inconvenienti intervenuti sono proceduti contro al voler nostro, e abbianne preso grandissima dispiacenza; perocchè, come voi sapete, innanzi che

che incominciassi, per obviarvi ne fecemo ogni provisione possibile, in fino a farne proibizione capitale. E poichè cominciarono, ci siamo sforzati di farne fare la restituzione possibile. E così faremo di questi, che le predette vostre contengono, come per manifesta esperienza vedrete. E oltre a questo abbiamo etiamdio gastigato chi ne furon cagione. E se fusse ben noto alla S. V. quello, che per levare via di questi inconvenienti s' è adoperato pell' ufficio nostro, siamo certi, che ne prendereste piacere, conforto, e consolazione assai. Ma egli è sì trascorso ne' soldati de' nostri tempi questa licenza del predare, che non è in alcuno modo possibile di potervi in tutto rimediare, e noi il sappiamo, che tuttodì ne facciamo prova per le continue prede, che tutto giorno fanno i nostri soldati a' nostri sudditi. E se voi etiamdio sapessi bene, quanta, e qual resistenza noi abbiamo fatto, e facciamo continuamente a di questi nostri principali capitani, che stando colla gola aper-

aperta, & agognando delle voſtre prede tuttavia ci luſingano, e confortanci, che noi il conſentiamo loro; & per tirarvici, ci offerono di buoni, e di rilevati partiti; & la maggior parte riuſcibili, vi parrebbe, che noi procedeſſimo verſo di voi realmente, come con buoni, e cari fratelli, che noi vi riputiamo. E non ſolamente non abbiamo voluto mai, e non vogliamo acconſentire alcuna coſa, che poſſa riſultare in danno, o in detrimento del noſtro ſtato, anzi l'abbiamo loro aperta fronte, & ſpreſſamente negato, & in tutto ſtoltogliene. Che ſe voi aveſſi fatto così verſo di noi, non areſti, parlandoci pur così alla dimeſtica, dato nè ricetto, nè vettovaglia a predetti noſtri nimici, che è ſtato la principal cagione di tutti l' inconvenienti ſeguitati infino a quì. Et così ſarà degli altri, che per l' avvenire ſeguiranno. Et ſe gli è così, che per certo a noſtro parere egli è pure, & evidentemente ſi vede in forma tale, che non ſe ne può con ragione dubitare; il

il vero, & il buono rimedio di questi tanti mali non è per certo la continua doglianza Senese; ma è più tosto il tor via la cagione di quelli, che è la concessione del ricetto, & vettovaglie, che voi ne date. E per questo rispetto, e a questo fine principalmente vi mandammo il nostro Ambasciadore, al quale commettemmo, che dichiarassevi la nostra ottima disposizione a vicinare ben con voi, come con buoni amici, e cari fratelli, per la comune salute del vostro, e nostro stato. E dimostratovi etiamdio la cagione degl' inconvenienti intervenutivi, per nostra parte vi richiedesse di negare il ricetto, e vettovaglie a' nostri nimici, che è quel solo, che noi intendiamo, che sarebbe stato, e sarebbe ancora il vero, e il certo rimedio degl' inconvenienti, che sono seguitati, & che seguiranno per l' avvenire, se per questa via non ci si provede, & questa provisione consiste in voi soli. E se voi la farete, come confidandoci nella sapienza delle S. V. fermamente

mente ſperiamo, ve ne ſeguirà prima, che voi rileverete in tutto queſta briga da doſſo e delle genti Raoneſi, & delle voſtre, le quali noi intendiamo volgere immediate alla recuperazione della noſtra terra di Rincine, per levarci quella benda dinanzi agli occhi; & poi gli adirizzeremo verſo i nimici, & ſperiamo nella giuſtizia, e nella grazia del noſtro Signore Iddio, & nella virtù, e nel numero delle noſtre genti di prevalergli, eſſendo pochi, e male in ordine, come ſono, in modo tale che la minore ſperanza, che noi abbiamo, è di riſpignerli in dietro col loro danno, & vergogna. Appreſſo gratificherete a tutto il noſtro popolo in forma tale, che noi reputeremo, che voi ci facciate un ſingolare, & uno rilevato beneficio, & reſteremmone grandemente obbligati, & oltre alle predette due coſe ne ſeguirà tale unione tra 'l voſtro, & noſtro popolo, che non ſolo noi, ma ancora i noſtri poſteri, e ſucceſſori per lunghi tempi con onore, & conſolazione gode-

goderanno l' abbondanza d' innumerabili beni, di che la natura ha dotato questi paesi della vostra, e nostra Toscana, i quali in verità sono tanti, e tali, che secondo la vera sentenza degli Scrittori antichi, nella copia delle cose preziose ell' avanza tutte l' altre provincie del mondo. Et se voi allegassi per scusa di non farlo l' impotenza, vi rispondiamo, che noi siamo sì potenti, che come i nemici vedranno l' intenzione vostra di dinegare loro le vettovaglie, non aspetteranno più oltre, che il protesto di ciò fatto con semplice parole per parte della S. V., tanto, e tale è il terrore, che gli hanno già preso del numero delle nostre genti tra piè, & cavallo, essendo lor pochi, & male in ordine, come voi sapete. Et per questa via libererete il vostro, e il nostro paese di tante, e di sì terribili oppressioni, e mostrerete etiamdio a tutto il mondo, che voi sete degni del Principato, e del governo per sapervi accordare col tempo. Et se per avventura nol farete, che nol possia-

 mo

mo in alcun modo credere, per le ragioni preallegate, che ſono evidenti, e chiare, & voi ſete prudentiſſimi, ne ſeguirà il mantenervi le genti Raoneſi adoſſo, le quali ſi tireranno dietro le noſtre poche. Abbiamo al tutto deliberato, eſſendo bene impunto, & in ordine, come ſiamo, immediate ricuperata la terra di Rincine, di far prova, ſe le genti nimiche aſpetteranno le noſtre, che non può intervenire, ſenza gran danno de' voſtri paeſi, & ſenza gran pericolo del voſtro ſtato. Et per tanto deſiderando noi di fare il debito noſtro in verſo di noi, è paruto utile, & neceſſario pella conſervazione del comune ſtato e voſtro, & noſtro dichiararvi la noſtra pura, & ſincera intenzione per queſta Lettera, nella quale noi intendiamo di pregarvi, e confortarvi per comune bene di voi, e di noi, che vi piaccia ſopra queſta noſtra richieſta prendere quella buona, ſavia, e utile deliberazione, che richiede la gravità di queſto caſo, che non potrebbe eſſere di maggiore impor-

importanza, & farne con prestezza precisa risposta al nostro Ambasciadore, o veramente a noi, come vi parrà il meglio, e se ci esaudirete in questa nostra richiesta, come speriamo, non sarà di bisogno acconsentiare le vettovaglie per le nostre genti, come avete fatto a' nimici, perchè, come è stato detto, se ne partiranno senza più aspettare l' empito, e la furia de' nostri, che verranno animosamente a ritrovarli. Et se pure per qualche rispetto non ci esaudiste, siamo certi almeno l' acconsentirete ancora a noi; altrimenti vi dimostreresti partigiani, e Catalani, e non naturali, come avete sempre detto infino a quì; e se voi dicessi: facendo quello, di che noi vi ricorreggiamo, noi diventeremmo inimici del Re; & dispiaceremmo etiamdio ai Veneziani nostri collegati; vi rispondiamo, che noi siamo di questo sentimento, che poichè il Re pe' nostri peccati venne nelle parti di Toscana, egli abbi fatto maggiore danno a voi, i quali egli dice, & predicavi per amici, che non ha

fatto a noi, che egli chiama, & appellaci per nimici. Sicchè avendo noi per manifeste esperienze già due volte provato, che tutto il bene, che voi potete ritrarre da Catalani, è tenerli di lungi da vostri terreni; e così versa vice il solo male, che si può avere da loro, è tenerseli a dosso, deh per Dio piacciavi con buono, e con virile animo per bene del comune stato e vostro, e nostro, esaudirci in questa nostra così onesta, e così utile domanda, di che ha asseguitare l' onore della S. V., e la tranquillità di tutto il vostro paese, e la fraterna unione dell' uno, e dell' altro popolo e vostro, e nostro, e ricordiamovi con fede, che voi non vi confidiate delle promesse, ed offerte, che vi faccia codesto Ambasciadore del Re, che vi dirà di fare maraviglie. Ed egli non può, come vedrete, ingrossare il campo suo di quà pel mancamento del denaro, ed etiamdio perchè egli ha sospetto de' Signori del Reame, che hanno ritti gli orecchi a questa venuta del Re

Rena-

Renato, il quale con gran potenza in brevissimi dì si ritroverà nelle parti di Lombardìa. Ed il simile vi diciamo, che vi piaccia guardarvi dalle promesse, e dalle offerte, che vi farà l'Ambasciadore Veneziano, certificandovi, che moltiplica loro tante brighe, e tante noie adosso, e dalle genti del Duca, che si trovano appresso a Brestia a miglia otto, e del predetto Re Renato, e degli Ungheri, i quali nelle parti di Fregoli con gran potenza scendono a danni loro, che non che possino prestare favore o al Re, o a voi, aggiunto per la perdita di Costantinopoli, e di Pera, le molestie, che soprabbondono loro nelle parti di Levante. Di che incresce per rispetto de' Turchi, che non che e' possino prestare favore al Re, o a Voi, ma eglino avranno necessità, se non vorranno perdere al tutto lo stato di terra, di vendicare degli aiuti dagli uomini, & sia etiamdio loro necessario ricorrere a' Divini, come per lettera di Messer Pasquale Malipieri, che si trova

 per

per la Signorìa in campo, intercepta, siamo a pieno informati, e per tanto le piaccia alla S. V. volgere la mente in questa vostra deliberazione al nostro Signore Iddio. E ricordatevi de' vostri Padri, a' quali nella passata del Re Ladislorao, quando passò nelle parti di Toscana così potentemente con circa a di quindici migliara di cavalli; bastò la vista di contrapporsi, e di farli resistenza, e però s'intesono co' Padri nostri; di che seguitò onore, e gloria alla V. M. Comunità, perchè per detta resistenza li convenne partire con gran danno, e vergogna della S. Maestà, e la tranquillità del vostro paese, e tal unione del vostro, e del nostro popolo, che non solo eglino ne goderno di poi tutto il tempo, che e' vissono, ma ancora voi, e noi loro figliuoli abbiamo participato di quella allegrezza, & abbiamo etiamdio preso, & goduto de' frutti di quella tanta tranquillità, che per la loro virtù eglino ci lasciorno per eredità. E però deh piacciavi per Dio di seguitare le laudabil

dabil veſtigie de predetti voſtri magnanimi, & generoſi Padri; acciocchè degenerando da loro non v' interveniſſe per Divina providenza, che voi reſtaſte indegni di così bella, e di così prezioſa eredità, quale è codeſto Regno, che per la loro virtù vi laſciorno. Datum Florentiae die xx. Iulii MCCCCLIII.

Decem)
Baliae) Communis Florentiae.

Praeſentata die XXVIII. Iulii.

LETTERA II.

Di Niccolò Perotti Arcivescovo Sipontino al Magistrato, e Consiglio di Sassoferrato sua Patria.

MAGNIFICIS DD. CONFALONERIO, PRIORIBUS, ET CONSILIO SAXOFERRATI PATRIBUS COLENDISSIMIS.

Magnifici Domini, Patres Colendiss.

HO veduto quanto le VV. SS. mi scrivono del voler per pace della Patria privare Casa mia de' Consigli, ed offici &c., e veramente credo, che alle VV. SS. paia assai strano non solamente scrivere, ma pensare sì fatta cosa. Perocchè, quando vorranno ripetere le cose passate a memoria, si ricorderanno avere inteso dire, come già vicino a cent' anni quelli di Casa mia, cacciati via li Tiranni di Sassoferrato, dettero la Terra nostra ad Egidio Cardinale di Spagna Legato della Sedia Apostolica, il quale fece

fece il noſtro Caſſaro : e ancora avemo in Caſa la Lettera patente , nella quale la ſua fel. me. fè per queſto riſpetto mio biſavo Andrea ſuo general Commiſſario, e donogli il campo del Gualdo , il quale noi al preſente poſſedemo ; e di più ſucceſſe , che rientrando dopoi alcuni anni (come la fortuna porſe) li Tiranni nella noſtra Patria , la bo. me. di mio avo Uzio come devoto della S. Sede fu crudelmente decapitato . Item , che al tempo della fel. mem. di Papa Calliſto , mio padre Franceſco inſieme con mio fratello Severo per aver voluto dare la Terra alla fel. me. di Papa Niccola furon cacciati da Saſſoferrato , e ſtettero parecchi anni alla Roccacontrada in eſilio ; e dapoi rientrarono , e dettero la Terra al Rmo Vice-Cancelliere Pente , il quale allora era Legato della Marca , e tenne la Terra alcuni dì , ma per non poter conſeguire il Caſſaro deſiſtette dall' impreſa ; onde ſucceſſe , che il Tiranno , rotte di notte le mura , intromiſe gran numero di gente d' arme nella

no-

nostra Terra, e prese, e saccheggiò solo la Casa nostra, e nostro padre insieme con mio fratello mandò prigione, come se fussero stati traditori. Item, che al tempo della fel. me. di Papa Pio di nuovo il detto mio padre con altri nostri cittadini dèttero la Patria a Santa Chiesa in modo, che si conseguì il Cassaro, e li Tiranni in tutto furono espulsi, e levati via, e d'allora in poi infin che la bo. me. di mio padre visse, non attese ad altro, che a fortificare la nostra Patria, e magnificarla, ed indurre gli uomini alla fede, e divozione di Santa Chiesa. Di me non dico altro, che credo aver fatto io solo alla Patria nostra in fortificarla, ed ornarla di palazzi, edifizi, piazze, chiese, monasteri, civiltà, e costumi, che quanti sono stati innanzi a noi da sessant'anni in quà, mettendoci eziandio li Signori, ed ardisco affermare, che non è alcuno, che con verità possa dire, essere proceduto mai da Casa mia altro, che virtù, e bontà, con beneficare ogni uomo, e non far mai ingiu-

ingiuria ad alcuna persona; sicchè veramente Casa mia non aspettava tale guiderdone dalla sua Comunità, e se le ossa de' miei antenati avessero alcun sentimento, o possanza, saltarian fuori dalle sepolture a dolersi, che la Casa loro riportasse tali meriti da quella Repubblica, per la quale avessero tante volte messa la robba, e sparso il proprio sangue. Ma pure, Magnifici Signori, quando alle VV. SS. paia utile, ed espediente per pace, riposo, e quiete della nostra Patria privare quelli di Casa mia d'offici, e benefici di quella non solo per alcun tempo, ma in perpetuo, io sono molto contento, e non solo contento, ma prego, e istantissimamente supplico le VV. SS. a volerlo fare; e quando questo non basti, ma paia alle VV. SS. mandare me con tutti li miei in esilio fuori d'Italia, e in capo al Mondo, e privarci di ciò, che avemo o lasciato da' nostri antecessori, o con nostro sudore acquistato, comandino pure le VV. SS., e saranno obbedite, e con la roba,

roba , ed esilio volentieri metteremo eziandio la vita , purchè senza danno delle anime nostre si possa fare . Sicchè , Magnifici Signori , seguitino pure , come le VV.SS. hanno incominciato, ed attendino con ogni diligenza a dar pace , riposo , e tranquillità alla nostra dolcissima Patria , e di me , e de' miei non piglino affanno alcuno , perchè non ci potria intravenire cosa alcuna tanto amara , che a noi non paia soave , e dolce, ogni volta , che noi vedremo , e se non potremo vedere, udiremo la nostra Patria sotto la divozione , ed obbedienza di S. Chiesa riposare , e siegua di noi ciò, che si vuole , che tre cose ci faranno star lieti , e consolati . La prima , che intendiamo , e conosciamo le VV. SS. amarci sopra li meriti nostri , e ciò , che fanno , fare non per nostri demeriti , ma a buon fine, e per bene, e pace della nostra Repubblica . La seconda , che è cosa solita , e consueta , che li Benefattori delle Patrie loro riportino tali meriti : In questo

modo

modo Marco Coriolano per infiniti benefizi verſo la Repubblica Romana fu mandato in eſilio. In queſto modo Marco Furio Cammillo, vinti, e ſoggiogati i Veienti, e Faliſci, non ſolo fu eſpulſo, e privato della Patria, ma condannato in ſomma grande di denari. In queſto modo Scipione, vinta, e ridotta Cartagine ſotto l'Impero del Popolo Romano, per merito delle ſue fatighe fu rilegato a Linterno, ove finì i dì di ſua vita. In tal modo Publ. Rutilio per i molti ſuoi meriti verſo la Repubblica fu fatto eſule, ed eſſendo dipoi rivocato non volle tornare, dicendo non voler vivere in una Città, ove potea più il mal fare, che la ragione; e così Cicerone, ed infiniti altri hanno patito queſto medeſimo. La terza, che vediamo bene, che non è la noſtra Repubblica, nè la Comunità, nè le VV.SS., che ci ſono moleſte, ma alcuni pochi, poveri, ſedizioſi, amanti delle coſe nuove, inimici della virtù, che hanno in odio lo ſtato della Patria, li quali ci vorriano veder

mor-

morti, non per alcuna ingiuria da noi ricevuta, ma perchè conoſcono, che vivendo noi, non potriano torre la noſtra Patria dall' obbedienza, e divozione di S. Chieſa, e che quella da detta obbedienza rimoſſa, più non vivremmo. Ma pure della mia venuta volentieri le ubbidirei, ma prima attendo a mettermi in ordine, per conferirmi a piedi di Sua Santità, e ſon certo, che la mia venuta ſarebbe preſa in mala parte dagli emoli. Pertanto piaccia alle VV. SS. avermi per iſcuſato, e di me in ogni altra coſa diſpongano a loro modo.

Valeant Magnificae Dominationes VV.

Ex Inſula Curifugia die XI. Nov. MCDLXXIV.

Filius
Nicolaus Perottus
Archiepiſcopus Sypontinus.

LETTE-

LETTERA III.

Di Pietro Vettori

AL MOLTO MAGNIFICO SIGNORE M. FRANCESCO BOLOGNETTI SUO ONORATISSIMO IN BOLOGNA.

Molto Magnifico mio Signore.

IL Conte Polidoro mio grande amico mi disse più settimane sono quel, che la S. V. desiderava da me: & io subito, che lo intesi, se bene conosceva la cosa malagevole molto, mi disposi a cercare con diligenza, & fare ogn' opera d'andare ritrovando quel, che ella arebbe voluto sapere: nè mi sono stato in questo tempo, rendasene la S. V. certa, ozioso; indugiava a rispondere a quella, mosso da speranza di investigare, se non tutto; parte almeno di quel, che ella bramava d' intendere: nè arei voluto, che le mie lettere le venissero nelle mani vote. Ho poi avuta dal medesimo un'

un' altra pur di V.S. con la nota de' figliuoli di Antenore, fatta con gran diligenza, & ſtudio, tal che in fino a quì vengo ad avere più acquiſtato, che aiutato altri. Inſieme ebbi ancora il poema di V. S. per quel, che io poſſo già vedere, che n' ho letta una parte, ingegnoſo, & dotto, andrò ſeguitando di leggerlo con mio gran piacere, & non ſenza utile, come io mi prometto a ragione, e una volta, che non paſſerà molto, ne ſcriverò più particolarmente alla S. V. quel, che me ne pare, cioè lo loderò, come e' merita, nè mi ſdimenticherò in queſto mezzo di fare ogni pruova di veder, s' io poteſſi cavar delle tenebre quel, che per ancora m' è aſcoſto, come in vero m' è riuſcito alcuna volta fare di coſe molto oſcure. Ma biſogna tempo, & maſſimamente a me, il quale non ſon mai ſenza brighe & mie, & d' amici. Io ringrazio molto la S.V. della fede, & ſicurtà, che ella ha avuto in me, & ſempre in ogni coſa, che ella mi ricercherà, mi sforzerò di

di ſervirla con tutto il cuore. Quella ſi mantenga ſana, e mi comandi.

Di Villa il dì 29. d'Agoſto del 1566.

Di V.S. Affezionatiſs. Ser.re
Piero Vettori.

LETTERA IV.

Dello ſteſſo al medeſimo.

Molto Magnifico, & mio Oſsmo.

IO ho ricevuta la lettera di V.S. de' dua del preſente, la quale m' è ſtata cariſſima, come ſarà ſempre ogni coſa, che verrà da Lei. Io leſſi l' Ottobre paſſato circa a dua de' primi libri del ſuo Poema, & ne reſtai molto ſoddisfatto, perchè vidi, che la S. V. con diligenza aveva letto il libro, che noi abbiamo, d'Ariſtotele dell'Arte Poetica, e oſſervava quelle regole, & precetti a maraviglia sì nel fare la favola, come ſi debbe, una, & sì nel continuo, ſi può dire, imitare, che mi pare quaſi il tutto, o al-

meno

meno il nervo, & fondamento della Poesìa. Aſpettava di finirlo, e poi viſte bene, & conſiderate le virtù di quell' opera, le quali ſtimo bene, che vi ſieno tutte, ſcriverne accuratamente alla S.V., ma poichè tornai alla Città mi ſono ſopraggiunte tante noie, che per ancora non l'ho potuto fare. S'aggiugne a queſte occupazioni l'età mia già grave molto bene, e molto affaticata; pure il deſiderio, che io ho, di compiacer la S.V., & il diletto, che io piglio di leggere le fatiche de' begl' ingegni, & dotti uomini così antichi, come moderni, che ho alle mani ora l' Iliade d' Omero, ſupererà forſe ogni difficultà: io certo me ne sforzerò. La S. V. mi perdoni in fin quì dello indugio, & accetti le mie vere, & giuſte ſcuſe, alla quale io mi raccomando, quanto io poſſo, & la prego, che m'ami. Di Fiorenza alli 21. di Dicembre del 1566.

Di V. M. S.

Ser.re
Piero Vettori.

LETTE-

LETTERA V.

Dello stesso

AL REVERENDISS. MONSIGNOR BOLOGNETTI
NUNZIO DI SUA SANTITA'
PATRON SUO OSSERVANDISS.
A VENEZIA.

Monsignor mio Rm̃o.

IO ho ricevuto la di V.S. Rm̃a tutta amorevole, & cortese, come sono state sempre l'altre sue opere verso di me, & i miei, alle quali io per mia mala fortuna non ho potuto rispondere, non che co' fatti, pure colle parole, il che soglio fare, quando non sono oppresso da tanti gravi mali. Perchè la S.V. Rm̃a desidera di sapere quel, che è di mio nipote; egli andò a Roma, come ella sà, per aiutare la nostra lite, dove egli si trova ancora, perchè non si è venuto a fine d'essa, & quivi non manca d'ogni studio, & diligenza, che possa gio-

 varc

vare al fin noſtro . Onde, come ritragghiamo da perſone grandi , & prudenti , in queſto affare è molto lodato . Penſiamo, che preſto abbia a correr la ſentenza, & eſſo M. Franceſco ce ne dà buona ſperanza; non è per queſto, che noi non ſtiamo in gran travaglio , & ſollicitudine d' animo dell' evento . Ci mette animo , & empie di ſperanza, che abbiamo avuto di coſtà due conſigli molto utili a queſta noſtra lite da duoi gran campioni , cioè dal Sig. Ceſalo , & dal Sig. Menochio , i quali quì M. Domenico loda molto , & penſa , che abbiano ad eſſer di grande autorità appreſſo a quegli Rm̃i, & Illm̃i noſtri Giudici. Io non mancherò d'avviſare a V. S. Rm̃a l' eſito di queſta cauſa , che piaccia a N.S. Dio, che ſia proſpero . L' Illm̃o Sig. Iacopo Buoncompagni aiuta queſto noſtro negozio , & non manca d' ogni buono offizio verſo di noi. Io ſcriſſi una epiſtola a S. S. I., della quale manderò copia, come potrò, alla S.V., & ſoddisfarò ancora al debito , & obbligo

volon-

volontario, che tengo seco, ma bisogna, che io esca, se mai n'arò grazia, prima di queste mie miserie, che altrimenti non mi darebbe il cuore di soddisfare nè a me, nè ad altri. La S. V. Rm̃a si conservi sana, & mi comandi. Di Firenze li xvii. di Gennaro 1578.

Di V. S. Rm̃a

Affm̃o S.re
Piero Vettori.

LETTERA VI.
Dello stesso al medesimo.

Monsig. mio Rm̃o.

IO mi vergogno d'esser stato tanto, ch'io non scriva alla S.V. Rm̃a, massimamente essendo a ciò fare stato invitato umanissimamente da quella; ma rendasi certa, che io, siccome noi quà diciamo, rimetterò le dotte. Mi doveranno ancora un poco scusare appresso di lei i travagli, & affanni, in che io mi sono trovato in questo tempo. Mi duole anche, che la prima lettera, che io sono forzato a scriverle, sia per cosa,

 che

che mi stimo le sia noiosa ; pure non si può mancare di non soddisfare in qualche parte agli amici , massimamente non avendo animo di gravare quella a fare per mio conto cosa , che sia punto contro all' onore suo . Ma per venire al fatto mi è detto , che M. Giovanni Grifoni di San Miniato ha fatto quistione , & ferito uno della sua Terra , servitore in oggi della S. V. Rma , per conto di sua differenza antica . Piacerà adunque a quella , come ho detto , per quanto ella può onestamente concedere , d' avere un poco di compassione a questo delinquente , che non si può dire , che il peccato suo non sia minore , non avendo offesa la famiglia di V. S. , quando era in sua compagnia , & finalmente alla sua presenza : & così fargli manco male , che ella può , se bene costui lo merita . Io ho perso parecchi mesi di tempo in fare ristampare la mia Rettorica , alla quale ho aggiunto la traduzione del testo , & così accresciute molto quelle mie dichiarazioni . Penso , che

fra

fra duoi mesi ne verrò a capo, & subito ne manderò un volume a V. S. Rma, & di più le dico, che osserverò l'altra promessa fattale, che non passerà forse molto tempo, che io metterò mano a stampare le mie Epistole. Non avendo altro, che scriverle, farò fine, pregandola, che mi abbia per iscusato del fastidio, che le arò forse porto con questa mia indiscreta dimanda. Di Firenze li xx. di Giugno 1579.

Di V.S. Rma

S.re aff.mo

Piero Vettori.

LETTERA VII.

Di Giovanni Andrea dell' Anguillara

AL MOLTO MAGNIFICO SIGNORE E PAT. OSS. IL SIG. FRANCESCO BOLOGNETTI A BOLOGNA.

Molto Mag. Sig., e Pat. mio sempre Ossmo.

HO letto con grandissimo mio piacere tutto il Costante di V. S., prima la

 ringra-

ringrazio di sì bel dono, dapoi mi rallegro seco, che abbia arricchita la nostra età di sì bell' Opera, che per quel, che pare a me, in quanto a la disposizione de la favola, a gli episodii, & a l'imitazion de gli antichi, ha superati tutti i moderni, che hanno scritto in ottava rima. In quanto ancora a la cultura de la elocuzione, e de lo stile non ha da avere invidia ad alcuno de' moderni, e per non fare scandalizzare gli affezionati dell' Ariosto, questo solo dirò, che mi par di conoscere in lui più felicità di natura, ma non già nè più cultura, nè più arte, & in questo V. S. si ha da contentare, poichè in quanto a la felicità de la natura l'Ariosto, secondo il mio giudicio, è stato non men felice del Petrarca, se bene il Petrarca è stato di gran lunga più culto, e più osservato, sicchè seguiti animosamente la impresa, che n' averà onore. Io le mando, se bene è debile ricompensa, il mio secondo libro della Eneide, pregandola ad accettarlo con quel

buon'

buon'animo, che ho accettato io il ſuo; e Dio le dia quella felicità, che deſidera. Di Roma a dì XXII. di Maggio MDLXVI.

Di V. S.

Servitore
Giovanni Andrea dell'Anguillara.

LETTERA VIII.

Dello ſteſſo al medeſimo.

Molto Mag. Sig. mio Oſsmo.

M'Increſce fin' al core di non potere ſatisfare al deſiderio di V.S. di venir queſta ſtate a Bologna, eſſendo neceſſitato per ſatisfazion del mio Patrone di andar ſeco a Città di Caſtello, e quivi dimorar queſta ſtate. Vorrei ancora impiegarmi in un Poema novo, e mi piacciono le ſue nove invenzioni, & anch'io n'ho immaginata qualcuna, e volentieri ſtarei un par di meſi con V. S. per poter conferire, ma per queſta ſtate non è poſſibile. Il Cardinal di

di Trento (a) desidera, che io finisca il Vergilio, & mi ha detto di volermi assegnare il vitto per me, e per un servitore in vita mia, che me lo possa spendere dove piace a me, di modo ch' io sono sforzato a finirlo, però penso di ritirarmi a Sutri, dove spero finirlo in due anni, e poi voglio ad ogni modo abbracciare un Poema novo, e forse in questo mezzo avremo comodità di parlarne insieme. Mi allegro, che abbia finito il Costante, e lodo, che dia principio a qualche nova Opera, per non defraudare il mondo de le sue belle invenzioni. Intanto la prego a comandarmi; che da questo conoscerò, che mi ama non meno di quello, che io amo, & osservo Lei, e le cose sue. Dio le dia felicità. Di Roma a dì XXII. di Giugno MDLXVI.

Di V. S.

Servitore
Giovanni Andrea dell'Anguillara.

LETTE-

(a) *Il Card. Cristofano Madruzio Vescovo di Trento.*

LETTERA IX.

Di Latino Latini

AL MOLTO MAGNIFICO SIG. MIO OSSERVANDISS.
IL SIG. CAMMILLO PALEOTO
BOLOGNA.

Molto Magnifico, & erudito Sig. mio Ofs.

DA M. Luigi Amorino ho ricevuto il dono de' ſaporiti frutti de la Villa di V.S., e perchè la bontà ſua, & corteſia verſo di me non può pagarſi di ſemplici parole, e ringraziamenti; ho preſo ardire di mandare a V.S. alcuni fiori del mio povero, e mal coltivato Orticello, co' quali a dì paſſati feci rallegrare alquanto l'Illmo Card. Sirleto, dopo il male, che l'aveva afflitto. Se non ſaranno di quel buon odore, nè di quel vivo, e grato colore, che V.S. è ſolita di raccorre in molti ricchi, e ben governati Giardini di Bologna, accetterà in eſſi la prontezza de l'animo mio devo-

devoto a Lei, & all'Illmo Card. ſuo fratello, & eſerciterà l' ingegno acuto, & perſpicace di qualche perſona erudita, di che abbonda feliciſſimamente Bologna, per guſtar quel di più ſpaſſo, che poſſon porgere fiori di tal ſorte. Ecco i fiori nudi nel foglietto inchiuſo, ſeben pareranno involti d'oſcuro velo a molti, e forſe ancora a tutti, che li vedranno. Mando ancora lo ſtillato di detti fiori, ma ſigillato bene, perchè l' odor non eſca fuora, e ſia più grato dopo l'aver durato qualche fatica. Dio la contenti, e conduca Lei, e Monſig. Illmo al fin de' ſuoi ſanti deſideri. Di Roma a li XI. di Novembre MDLXXXI.

Di V.S.

Affmo Serv.
Latino Latini.

PAUL-

PAULLI PORCII ROMANI
ELEGIA
AD ANELLUM ARCHAMONUM
EQUITEM AURATUM

Et Ferdinandi Siciliae Regis
apud Sixtum IV. Pont. Max
Oratorem

EX COD. MS. MEMBRANACEO SAEC. XV

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD CL. VIRUM

HIERONYMUM FERRIUM

LONGIANENSEM

POETAM ELEGANTISSIMUM

Et in Academia Ferrarienſi Eloquentiae, & Romanarum, Graecarumque Antiquitatum Profeſſorem

PRAEFATIO.

QUONIAM te cognoviſſe puto, FERRI amiciſſime, quae mea ſit in te voluntas, qui amor, & quae tandem obſervantia, haec eadem idcirco me tibi rurſus profiteri, aut confirmare ſupervacaneum nunc fuerit. Quod vero te Poeſeωs elegantioris magiſtrum, ac Muſarum ocellum, tamquam arbitrum, & iudicem huius, quam nunc primum profero, Elegiae adſciverim, ſic apud te ſtatuas velim, ut ego potius honorem, ac decus a tui nomine derivare in memetipſum quaeſiverim, quam ut gratiae a te demerendae pro conlato officii genere occaſionem procuraverim. Qui enim virtutum, & litterarum fama praecellunt, eam amicitiae viciſſitudini, quae inter eos interſit, vim tribuunt, ut quos neceſſitudine, ac animorum, ſtudiorumque conſenſione ſibi coniunctos habeant, tamquam ſibi ſimiles & agnoſcere, & commendare homi-

hominum opinioni videantur. Ceterum etsi ego gloriolam non aucuper, ita tamen animo comparatus sum, ut cunctos ornatos litteris Viros colere, ac ab eis etiam diligi in pretio habeam, idque ceteros etiam noscere, summopere desiderem. Vides quapropter id me facile hac tibi inscripta Praefatiuncula nunc consequi, uberiusque etiam consequuturum, si a te ea ipsa, & Elegia, quam eadem comitatur, tum editor etiam, qui ad te mittit utramque, libenter, & amice, quemadmodum enixe peto, excipiatur. Non ignoras profecto, Ferri *elegantissime, Porciorum domum Musarum domicilium fuisse, ut proinde non immerito illi Urbis loco, cui est a Minerva nomen, proxima fuerit. Ornabatur siquidem multis venerandae antiquitatis monumentis, anaglyphis nimirum, signis, & inscriptionibus, quarum elenchum recenset Ulysses Aldrovandius* (a), *cuius aetate celebre erat in Porcia gente, quae duplex facta fuerat, tum Metelli Vari, tum Iulii nomen. Apud Gruterium quinetiam, aliosque inscriptionum collectores persaepe te offendisse puto inscriptiones in Porciorum Aedibus designatas, atque earum, quae adhuc supererant, cumulum nunc dono dedit Princeps Excellentissimus Andreas ab Auria, cuius familiae hac ipsae Aedes hereditate iam cesserunt*, CLEMENTI XIV. P. O. M. *veterum Monumentorum Conservatori eximio pro novo, quod ab eo exstruitur*,

(a) Statue antiche, che in Roma in diversi luoghi, & Case particolari si veggono &c. In Venezia 1562. *pag.* 242., & *seqq.*

tur, *Vaticano Museo*. *Carminum autem laude praesertim excelluit inter Porcios Camillus*, *quorum nonnulla edita prostant*, *&* *a Prospero Mandosio designantur* (a). *Fuit hic Eloquentiae Professor in Archigymnasio Romano*, *ac dein Episcopus Aprutinus*; *obiit vero anno* CIↃIↃXXII. (b). *De Paullo autem nostro nullum ullibi testimonium deprehendere contigit*. *Hanc tamen ipsius ad Anellum Archamonium Elegiam*, *qua eidem pro officio in Cornelium Gentilem suum conlato gratum animum testatur*, *ac Codicem mittit ab ipso exscriptum*, *de quo mox dicam*, *excerpsi ex Cod. Ms. membranaceo saec.XV. in* 8., *qui olim fuit Cl. Viri* τȣ̃ μακαρίτȣ *Antonii Francisci Gorii Florentini*, *quique dein a Ioscpho Monaldinio Bibliopola Romano comparatus est*. *Continet hic Codex*, *quem autographum dicere forte non dubitet aliquis*, *Orationes* XVI. *Italicas habitas a Stephano Porcio Florentinae Reipublicae Duce* (c), *quarum aliquas habet etiam Codex alter membranaceus Bibliothecae Capponianae*, *ut ex eius Indicis Appendice cognovi* (d) *De Stephano*, *celebri illius coniurationis auctore*, *quae Nicolao V. Pontifice Romae excitata est*, *nonnulla ad huius Elegiae calcem adnotata deprehendes*, *ut & de Cornelio*, *cuius*

 in

(a) *Biblioth. Roman. Tom.II. Centur.* VIII. *n.* 2. *pag.* 149.

(b) *Vid. Iosephum Carafam de Gymnasio Romano*, *eiusque Professoribus*, *pag.* 309.

(c) Orationi compilate per el strenuo Cavaliere M. Stephano Porcaro de Roma, essendo Capitaneo de Fiorenza.

(d) *Pag.* 449. *Cod. memb. sign. num.*10.

in eadem Elegia mentio occurrit. M. Porcium Catonem, a quo se Porcii prognatos praedicabant, nihil moror; sunt enim haec plusquam fumosa ornamenta, quae nemo sanus consectetur. Ceterum antiquissimam hanc gentem agnoscas ex Iuliano de Porcariis, cuius monumentum iam a saec. XII. habet Ecclesia S. Iohannis de Pinea, cui fere adhaeret vetus Porciorum domus, atque ipsum inter Romanas infimi aevi Inscriptiones Vir Cl. Petrus Aloysius Gallettius Abbas Congreg. Casinensis (a) *recensuit. Habe ergo tibi, Amicorum optime, haec Paulli Porcii carmina, digna quidem iudicio tuo, ac tuis auspiciis, deliciisque. Sint & veteris in te studii, meique amoris monumentum, cui ut pari amore respondeas, si peterem, amicitiae nostrae iniurius essem, quam virtus aluit, sinceritas confirmavit, quamque neque invidiam, neque simulationem, labes foedissimas animorum, quae ab utroque nostrum longe absunt, labefacturas umquam, quovis pignore contenderem. Vale.*

Datis Roma XIIII. Kal. Iunias, ipso die inaugurationis SSmi D. N. CLEMENTIS XIV. P. O. M., *qui ut auspicatissimus ad multos annos redeat, boni omnes precantur, anno a Christo nato* CIↃIↃCCLXXIII.

PAUL-

(a) *Tom. III. Class. XX. num. I. pag.* 397.

ANNO . DNI . M.°
C. LXXXII. MESE
MAII . DIE . XII. OB
IIT . IVLIANVS
DE . PORCARIIS . CVI
AÍA . REQESCAT . Ī
PACE

PAULLUS PORCIUS
ROMANUS POETA
AD D. ANELLUM ARCHAMONUM
EQUITEM AURATUM SPLENDIDISSIMUM
Illustrissimi Regis Ferdinandi Oratorem clarissimum (a).

SI tua fatales diffuderint fila sorores,
Et peraget nostros debita meta dies,

 Anel-

(a) *Hic fuit Orator Ferdinandi Siciliae Regis ad Sixtum IV., de quo est Epistola Card. Iacobi Amannati Piccolominei, qui Papiensis dictus est, Narciso Theologo scripta, num.520. p.254., ubi narrat iurgia, quae inter utrumque exstiterunt; atque haec potissimum ibidem de Anello habentur:*

Heri primum post reditum suum venit ad me Anellus Orator, & Regis nomine de Cardinalatu appellavit. Ut vastus corpore est, ita ad agendum animo praecipiti. Minatus est mihi, minatus Ecclesiae, si astutum Cardinalem non crearemus. Mihi quidem amiciciae regiae remissionem, Ecclesiae vero obliterationem omnium in se meritorum. Si reddi amissum regnum peteret, pro innata modestia ea non diceret, quae in petendo tantum Cardinali haec insulsa pecus denunciat ..... Corripui hominem graviter, & sacerdotalis officii memor respondi stulto secundum stulticiam suam, ut sibi sapiens non videretur.

Anelle, ipſe dabo zephyris mea vela ſecundis,
Accingar laudes dicere, reſque tuas.
Quae numero ſuperant Aetnea in rupe favillas,
Etruſci fluctus, Hadriacique maris.
Uſque canam proavûm titulos, atque inclita geſta:
Archamona aevum vivet in omne domus.
Hoc faciunt ſacri divina mente poetae,
Quîs venit aetherea ſpiritus arce poli.
Alcidae memorant animos, duroſque labores,
Nec minus Auſoniae ſplendida facta togae.
Quis Lacedaemonios, quis nos, & bella Quiritum,
Dardanaſque nurus, Tyndareumque genus?
Effugit & flammas carmen, ſaevoſque tumultus,
Nec timet irati tela nefanda Iovis.
Haud ornant opibus mortalia pectora vates,
At diuturna magis dant monumenta viris.
Divitiae pereunt, atque alta palatia regum,
Cynthius, & ſemper Muſa ſuperſtes erit.
Candida te virtus extollet ad aurea caeli
Sidera, dulciſonis concelebrande modis.

Quam

Quam beneRex duri novitMavortis alumnus,
Qui gerit herculea fortia bella manu.
Italiae claras Orator regius urbes
Dum peteres, tantus ſederat ore lepos,
Quantus erat Pylioque ſeni, regique benigno,
Hunc coluere Patres,Romuleumque forum.
Deliciaſque vocant hominum, mundique decorem,
Cui data pro meritis regna fuere Deûm.
Aequoreae gentes Veneti, quo celſa Senatus
Regia, & Inſubres, Tyreſidiſque ſolum.
Te laudant fulvuſque Leo, pariterque gemelli,
Quos Lupa Tyrrheni pavit ad amnis aquas.
Heſperis ora canet ſemper facundia linguae,
Quanta tua fuerit, Caeſareuſque vigor:
Quantus amor populis: quin & te barbara tellus
Effundet gentis lata per ora ſuae.
Nunc etiam Siculi peragis ſublimia Regis:
Perpetuo cernet tempore Roma patrem.
Tanta fides, tanta eſt animi praeſtantia magni,
Ut ſolus poſſis ipſe placere duci.

Pontificique satis proponere maxima Sixto,
Qui tenet aeternae claustra, ferasque domus.
Commendant sacri Patres, & curia tantum,
Ut sis iam meritis clarus in orbe tuis.
Aspirent superi, precor, & tua facta fecundent,
Lugubri videas tempora nulla die.
Cuius ego egregias dotes, & gesta reponam,
Atque aderit notis Daelius usque meis.
Me tibi non minimum semper debere fatebor,
O lux aequoreae, spesque, nitorque plagae,
Totaque progenies, quam Porcius edidit olim
Ille Cato (a) splendens solus in urbe iubar.
Nuper enim nostris ingens clementia favit,
Dum tu non notis verba benigna refers.
Tempus erat, nitidas fessus remearat ad aedes,
Dempserat & rapidis iam iuga Phoebus equis.

Luci-

(a) *M. Porcius Cato veteris Porciae gentis princeps, qui Priscus primo, dein, quia multarum rerum usum haberet, Cato, teste Plutarcho in* Catone Maioré, *appellatus est; quemadmodum & Censorius dictus est a censura severe administrata. Vid. Ciceronem* de Officiis *lib.III. 4.*, *&* de Divinat. *cap.21.*

Lucidaque in toto radiabant ſidera olympo,
Cuncta penetrabat corpora dulce ſopor.
Porcia quem genuit ſoboles, Cornelius (a) hic eſt,
Maxima ſpes generis, Romulidiſque decor.
Extemplo tanti Patris ſublimia tecta
Ipſe petit pariter, Caeſareoſque Lares.
Panduntur ſubito poſtes: data copia fandi,
Poſcebant nullas reſque, locuſque moras.
Immeriti arcebant iuvenis nam vincula palmas,
Et miſeros etiam lignea clauſtra pedes.

 Res

(a) *Forte hic eſt Cornelius Porcius, qui primus pro dotandis pauperibus Puellis Sodalitatem SS. Annunt. ex aſſe heredem inſtituit. Vid. Monumentum in S. Mariae ſupra Minervam apud cl. Gallettium* Inſcript. Rom. *Tom. II. Claſ. XIV. n.* 354. *pag.* DCVI. *Tempora certe non repugnant; nam in Archivo eiuſdem Sodalitatis exſtat Cornelii Porcii teſtamentum, quod exaravit Ludovicus Faneſtius Piſaurenſis Notarius a.d.* XV. *Kal. Sextiles ann.* MCCCCLXXXVIII. *Ibidem etiam habetur Summa Brevis Innoc. PP. VIII. dati poſtridie Nonas Maias anni* MCCCCLXXXVII. *de Arce Beneventana a Cornelio Porcio tradenda Auguſtino Bongiomellio.*

Res horrenda quidem ! primo ſub flore iuventae
Ardebat Praetor ſcindere forte caput
Illius, aut valido circumdare colla capiſtro;
Turpiter extrema quo cadat ille die,
Quem tua progenuit placidis cum montibus ora,
Ora cothurnatis ſemper amata Deis.
Accipis omne nefas, nec te fugere dolores;
Ingenuos cruciant nam malefacta viros.
Quas tibi protulerat iuvenis mihi ſanguine iunctus,
Moverunt animos, & tua corda preces.
Hac quoque plus Patria valerent, addis honores,
Continuo repetat propria tecta iubens.
Poſtera fulgebat terras Aurora per omnes,
Liquerat & tremuli languida membra ſenis.
Anxius aſcendis Sixti tu culmina Quarti,
Qui tribuit populis iura benigna ſuis.
Concidis ante Patrem ſumma gravitate beatum,
Et pedibus praebes oſcula digna ſacris.

Ordi-

Ordine rem pandens, sceleris quoque cuncta nefandi,
Dentur ut immerito tristia damna, fremis.
Tanta tibi virtus; princeps tua vota capessit;
Et desideriis annuit ille tuis.
Supplicium prohibet, solvi quoque vincula mandat,
Redditur afflicto, te duce, vità reo.
Cuncta tuos ornant, vir praestantissime, sensus,
Dignus & es toto semper in orbe cani.
Non minus ac Latiis profugus Saturnus in oris,
Grandivusque ferox, Iliadaeque duo.
Troius Etruscae generosae conditor Urbis,
Cui niveos Griphes, splendida signa dedit.
Nostra tuum semper tollet super aethera nomen
Progenies, proavos, & tua gesta canet.
Munere pro tanto numquam mea Musa tacebit,
In longa dicam posteritate modos.

Perle-

Perlege, quaeso, lubens solita virtute libellos,
Quos tibi Corneli mittit amica manus:
Aurati aspicies equitis lepidissima verba,
Quîs oblectabat pectora cuncta virum.
Porcius hesperiis, pariter celebratus eois,
Stephanus (a) in Latia gente supremus erat.
Perlege, suscipies placidae modulamina linguae,
Inde vale, & nostri sis, precor, usque memor.

CAN-

(a) *Vid. Leonis Bapt. Alberti Commentarium de Coniuratione Porcaria (tempore Nicolai V.) in Tom. XXV.* Script. Rer. Italic. *Muratorii a col.* 309. *ad* 314., *ubi haec de Stephano Porcario habentur :* Stephanus Porcarius Eques Romanus, homo animi utinam tam moderati, quam erat ingenio praeditus docili, & lingua ad dicendum paratus, per eos dies, quibus Eugenii Pont. Max. funus celebrabatur, suos ad Cives pro concione orationem habere instituit non minus vehementem, quam turbulentam. *De Stephano ibidem & alia narrantur ; Mittitur nempe Stephanus a Nicolao V., qui Pontifex successit, pro sua clementia Pro-Praetor in Hernicos ; sed reversus novas turbas Romae excitat. Quare in exsilium Boniam mittitur ; at mox furtim redit, praemittens Romam Nepotem, ac novos tumultus excitat. Stephanus capitur, & suspenditur ; Nepos vero fugit. De hac coniuratione consuli etiam poterit cl. Dominicus Georgius in vita Nicolai V.*

CANZONE
DI MESSER GIOVANNI ANDREA
DELL' ANGUILLARA
A CATTERINA DE' MEDICI
REINA DI FRANCIA
Con tre Sonetti creduti del medesimo

UNO

A CARLO IX
RE CRISTIANISSIMO
E GLI ALTRI DUE SULLA MORTE

DEL CARD. VITELLOZZO VITELLI.

AL CORTESE NOSTRO LEGGITORE.

Se tu non avessi altr' idea del talento poetico di Giovanni Andrea dell' Anguillara, che la presente Canzone, tu ne avresti un' assai meschina. Sovvengati della bella sua Versione delle Metamorfosi, e del primo Libro dell' Eneide, che t' indicai in questi Anegdoti nella Prefazione a Monsig. Zondadari, e vedrai, che Giovanni Andrea se non era gran Poeta, era certo leggiadro, e felice Versificatore. Io non dubito, che non sia egualmente bella anche la Versione pure in ottava rima, che egli fece dell' Arte di amare d' Ovidio, la quale inedita, e scritta di sua mano conservasi in Ferrara (a). *Questa Canzone però ho voluto darti per due ragioni; la prima, perchè contiene alcune notizie istoriche di Catterina Regina di Francia, e di quegli orridi tumulti, che tanto insanguinarono quel Regno ai funesti giorni di Carlo IX.; la seconda, perchè in essa vedrai, che l' Anguillara era stato in Francia, anzi in Parigi; circostanza, che forse sarà nota ad altri, ma che io certamente ignoravo. Il Sonetto, che vien dopo la Canzone, dovrebbe essere parto pur dell' Anguillara,*

(a) *Vedi la Lettera seconda del P. Stefano Marchefelli sulla Collezione Pesarese de' Poeti pag.* 54. *Tomo* XXII. *della Nuova Raccolta Venèta di Opuscoli.*

lara, perchè trovato annesso alla Canzone istessa, che porta il suo nome in un' antico Ms. appartenente già al celebre Monsig. Felice Contelori, come pure gli altri due, che sono sulla morte del Cardinal Vitellozzo Vitelli, di cui parlo in una nota, e che precedono la indicata Canzone nello stesso Ms., da cui e questa, e quelli io ho tratto. Ti parerà il primo probabilmente un pò troppo zelante; ma così parlavasi a que' giorni calamitosi. Loda Iddio con noi, che siamo nati in un secolo più tranquillo, e godine a vantaggio delle lettere, e degli amici.

ALLA

ALLA CRISTIANISSIMA

REINA DI FRANCIA

CANZONE

DI MESSER GIOVANNI ANDREA

DELL' ANGUILLARA.

ALMA di fede armata, e di quel lume,
Che le cose discorre, intende, ed opra,
E perch' è raro in te, sei rara in terra,
A cui diè l'Arno già per patrio fiume,
Quando t' accinse quei, che regna sopra
A l' opre umane, alla terrena guerra,
Poi dove il Pireneo con l'Alpe serra
Quel regno fra duo mari, anzi quel mondo,
Che dà perpetuo omagio ai Gigli d'oro,
Dal santo Concistoro
Fosti a portar eletta il Regio pondo,
Pria d' Enrico Secondo
Consorte fida, ed or del Nono Carlo
Diletta Madre, per tua gloria ascolta
Quel, che di nuovo io parlo
Del valor, ch'io cantai più d' una volta.

Mira-

Mirabil fra le doti alme, e reali,
Ond' il tuo ſenno ornar' natura, e Dio,
Sopra ogni altra virtù fu la prudenza,
La qual' è dono in te patrio, e natio,
Che in queſto i Padri tuoi tutti fur' tali,
Che ſe ne gloria anch' oggi Arno, e Fiorenza;
Tale ha ſplendor queſta virtù, che ſenza
La luce ſua, le ſue ſante ſorelle
N' andrebbon come cieche al proprio obietto
De l' abito perfetto,
E non ſi moſtrarian sì vaghe, e belle,
Se le virtù ſon quelle,
Che di glorie immortali ornano un'alma.
Felice te, che tanto orni il tuo nome
Di quella unica, ed alma
Virtù, che tutte l' altre illuſtra, e come!
Quando l' eterno Dio ti fe Conſorte
Del ſempre invitto, e glorioſo Enrico,
A pien fe noto il tuo valor, e merto;
Molt' anni ſi moſtrò non molto amico
Al tuo felice Franco, acciò, ch' il forte,
E ſaggio animo tuo ne fuſſe aperto,
E qual

E qual poteasi aver segno più certo
Del tuo costante cuor, poichè con tanta
Fede al tuo Sposo, e Re desti consiglio,
Che per l' aurato Giglio
Facea, che d'altra più felice pianta
Alla sua regia, e santa
Stirpe, cercasse farsi un nuovo Padre?
Ma Dio, che tanto fida, e tanto accorta
Ti scorse, ti fê Madre,
E tal, ch' invidia ogn'altra oggi ti porta.
Taccio con quanta dignitade, e senno
Al magnanimo tuo Signore, e Sposo,
Mentre visse fra noi, fusti conforme,
E come sol da te nacque il riposo
Del regno, allor che l' altrui gare denno
Nove leggi al governo, e nove forme,
E come sola tu prendendo l' orme
Più dritte, più lodate, e meglio intese,
Che ti mostrava il tuo natio discorso,
E in un soave morso,
Per raffrenar l' ingiuste altrui contese,
Perchè quell' alte imprese
Bramo, che siano il mio novo argomento,

Che dopo il mio partir fur la tua lode,
E per quel, ch' io ne ſento,
Fur tali, e ſon, che ſan ſtupir chi l' ode.
Quando la ſetta empia, importuna, e nova,
Al ſuo Re guerra, ed al tuo Figlio moſſe,
E in Francia partorì tanta ruina,
Che fè del ſangue uman le glebe roſſe;
Quel lume interior, che par non trova,
Ch' in te locò la Maeſtà Divina,
Tale, e sì dolce far ſeppe rapina
Di tutti i cuor, che l'una, e l'altra parte
T' ebbe per giuſta, e di ſincera mente,
Talchè la tua prudente
Maniera al fin placò quel crudo Marte.
La tua mirabil' arte
Più volte all'empio ſtuol frenò l'orgoglio,
Che non diè luogo al ſuo non fido ſdegno,
E fuſti ſcudo, e ſcoglio, (gno.
Ch'al tuo Figlio, ed a Dio ſalvò quel Re-
Quanto la Chieſa t' abbia obbligo, e Roma,
Sallo Dio, Roma il dice, e 'l Mondo il vede,
E 'l Mondo, e Roma, e Dio te ne ringrazia,
Co-

Come vera colonna della Fede,
La qual col tempo, e col consiglio doma
La turba infida, e di mal far non sazia.
L'aura celeste, e la divina grazia
L'alma, per quel ch'io credo, ognor t'ispira;
E come altro potrei creder giammai,
Se ciò, che pensi, e fai,
La salute del Mondo intende, e mira?
Or se t'ama, e t'ammira
Roma, la Chiesa, il Mondo, e 'l Re del Cielo,
Dalla tua gran bontà tutto t'avviene,
Poichè il tuo santo zelo
Cerca d'ognun l'onor, la pace, e 'l bene.

Ma ben t'ispirò Dio l'onor, la pace,
E 'l vero, e 'l sommo ben degli aurei Gigli,
Quando per nuovo Protettor prendesti
Del regno Franco, e de' suoi propri figli,

Il gran Vitellio (a), il cui pronto, e vivace
Spirto fra tanti Eroi ſceglier ſapeſti,
Ch' oltre, che fra l' ingegni accorti, e deſti
Forſe oggi è il primo, oltre i ſuoi veri modi,
Onde conduce a fine ogn' alta impreſa;
Oltre, ch' ha l' alma acceſa
Di ſomma carità, di ſomme lodi,
Qual ſangue è, che ſi lodi
Di tanti egregi Cavalier' invitti,
Quanti n' ha il ceppo ſuo prudenti, e forti,
Quanti Marte n' ha ſcritti
Fra quei, che ſon per l'aureo Giglio morti?

Que-

(a) *Queſti è il Card Vitellozzo Vitelli di Città di Caſtello, che fu Protettore del Regno di Francia. Paolo IV. dopo tant' altre dignità ſoſtenute il fece Cardinale l' anno* 1557., *ma morì ben preſto in età di ſoli* 37. *anni ai* 19. *di Novembre del* 1568., *e fu ſepolto nella ſua Diaconia di S. Maria in Via Lata. Due Sonetti ſi hanno ſulla ſua morte nel Ms., che contiene queſta ſteſſa Canzone, quali ſi credono dell' Anguillara medeſimo, e che daremo in appreſſo.*

Queſti nuovi Affricani, e nuovi Marti,
Di cui và il Tebro altier, di cui ſi gloria
Col ſenno, col valor, con l'arme in mano
In alte impreſe, e d'immortal memoria,
Non men, s' uopo n' avrai, ſon per giovarti,
Del nuovo eletto Protettor Romano:
E s' egli oprar ſaprà nel Vaticano
Con arte, e con diſcorſi accorti, e gravi,
Fra quei canuti Padri il ſommo onore
Del Regio aurato Fiore;
Queſti altri pronti avran cavalli, e navi
Contra gl' ingiuſti, e pravi,
Che al chiaro ſangue tuo vorran far torto.
E ben con l' occhio intento di Minerva;
Quanto ſia ben hai ſcorto
A farti tal milizia amica, e ſerva.
L' è ver, ch' a gran felicità n' induce
L' amor' univerſal, la fama, e 'l grido;
Che partoriſce maraviglia, e laude.

Alma non è, ch' alberghi in mortal nido,
Più felice di te, poi ch' ogni luce
D' immortal gloria al tuo gran nome applaude,
Superata hai l' invidia, e l' altrui fraude;
E se mentre talor n' avvenne il peggio
Del darti colpa alcun fu pertinace,
Oggi o ti loda, o tace.
Per prova il posso dir, ch' il vidi, e 'l veggio,
E sempre quel, che deggio,
Ne dissi, e dico. E chi fia quel sì cieco,
Che danni or le tue imprese alte, e divine,
Se Cristo è sempre teco;
Se tutte l' opre tue loda il lor fine?
Se perch' io non tornassi altri m' incolpa,
Canzon dì, che la colpa non fu mia;
Che la nuova di Dio nemica setta
Tutta sangue, e vendetta,
Che turbò in Francia il buon stato di pria,
A me troncò la via,

E s' or

E s'or di nuovo a gir non m'apparec-
chio,
Ben' ardente desìo mi ſprona; e punge,
Ma com' infermo, e vecchio
Potrei paſſar tant' Alpi, e gir sì lunge?

SONETTO I.

A CARLO IX.

RE CRISTIANISSIMO.

SEgui Principe invitto, e ne' perigli
Te ſteſſo avanza,e il tuo gran fato adempi,
Fiedi,e ancidi i malvaggi,i ſozzi,e gli empi,
Di Plutone, e d' Aletto amati figli.

Moſtra pietà, valor, forze, e conſigli
Eguali al nome, ond'hai sì chiari eſempi:
Rendi all'Are gl'incenſi,e 'l culto a'Tempi,
Ch' indi ebber vanto i tuoi famoſi Gigli.

Spegni l'Idra, apri il varco, e purga il loco,
Donde ella uſcì, già tutto 'l Mondo infetta
Col toſco ſuo queſto eſecrabil' angue.

Segui, e Magno diventi, al ferro, al foco
Chiama teco i tuoi pari, e di vendetta
Non più vittime ormai del noſtro ſangue.

SO-

SONETTO II.

ALL' ILLUSTRISS. E REVERENDISS. PRINCIPE
IL SIG. CARDINAL DI TRENTO (a)
PER LA MORTE
DEL CARDINAL VITELLI.

Saggio ſacro Signor, tu ch'altamente
Volti l'antiche, e le moderne carte,
Vedi quanto può il Ciel, natura, ed arte,
Ovunque giunge noſtra eterna mente.

Mira come da noi rapidamente
Un noſtro caro ben ſe 'n vola, e parte;
Come noſtre grandezze a terra ſparte,
Toſto polve verran, che nulla ſente.

Qual nuovo Sol di virtù raggi ardenti
Sparga queſto bel Spirto illuſtre, e caro,
Ed empia nube n'ha privi in un punto.

Che porge altro, che noie, e pianto amaro
Il triſto Mondo? ei negli alti, e lucenti
Scanni trionfa al ſuo Fattor congiunto.

SO-

(a) *Il Card. Criſtofano Madruzzi gran Protettore del Poeta.*

SONETTO III.

SOPRA

IL MEDESIMO ARGOMENTO.

Caduto è il gran Vitellio, e ſeco ha viſto
Cader la Chieſa un ſuo forte ſoſtegno,
E 'l ſuo buon Protettor perduto ha il Regno
Di Francia, ond'or ſia più dolente, e triſto.

Con eloquenza avean tal valor miſto
Natura, ed arte, in così raro ingegno,
Ch'ei ſol ſpegner potea 'l furor indegno
De l'empio ſtuol tanto nemico a Criſto.

Sallo il gran Padre Pio, ch'al duro caſo
Pianſe, ancor ſallo il nuovo ardito Carlo,
Che difende or l'univerſal ben voſtro.

E ſallo Roma, e 'l Mondo, che rimaſo
In tenebre, dovrà ſempre ammirarlo;
Qual de gli uomini altero, e raro moſtro.

DEFI-

DEFINITIO FINIUM
AGRI TUDERTINI

Inter Comitatum Spoletanum, Bevanatem, Assisinatem, & Perusinum

EX AVCTORITATE

DESIDERII LANGOBARDORUM REGIS

QVAE

EX CHARTULARIO ARCHIVI PUBLICI TUDERTINI

SAEC. XIII

NVNC PRIMVM PRODIT.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD SPECTATISSIMUM VIRUM

IOHANNEM BAPTISTAM ALVIUM

ECCLESIAE TUDERTINAE CANONICUM

PRAEFATIO.

Quae tui humanitate, ac beneficio, Alvi spectatissime, quotiescumque vetustissimam istam Urbem, eiusque meritissimum Episcopum Franciscum M. Pasinium adire contigit, in instructissimo publico vestro Tabulario consulere, atque exscribere mihi licuit, quaeque nunc publici iuris facere libet, ingratus essem, nisi tibi inscriberem, tuoque nomine insignirem. Maiora quidem tribuenda a me essent eximiae tuae in me humanitati, ac multiplicibus meritis, quibus me comiter, ac sedulo devinxisti. Verum nec ego is sum, qui supra vires aliquid conari audeam, nec tu is es, qui a me maiora exspectes, ut potius leviora haec ipsa libenter te excepturum pro millibus, facile confidam. Quare, ut Lector ea deprehendat, quae hac de re scitu sunt ipsi necessaria, nunc tibi ea ipsa subiiciam, quae iam tu probe nosti, quaeque tui indicatione mihimet etiam innotuerunt. Exstat haec Definitio Finium Agri Tudertini in Regesto, ut aiunt, ex charta pecudina, quod in Archivo isto tuo (a) *asservatur, & in quo Instrumenta varia praefer-*

(a) *Regest. Instrum. pag.* 15.

praesertim saeculi XIII. *exarata continentur. Vetus eiusdem autographum exstabat in Tabulario Ecclesiae ipsius Tudertinae, ex quo in laudatum Regestum traductum fuit. Testis est inscriptio, quae eidem Instrumento praefigitur* (a). *In hoc vero Regestum iam illud intulit Sacri Imperii Notarius Iohanninus de Colazzone Agri Tudertini anno* CIↃCCLXXXI., *ut ex subscriptione intelligimus* (b). *Neque hoc dumtaxat apographum in Tabulario Tudertino nunc prostat, sed aliud etiam habetur in Instrumento rogato per Franciscum Dñi Bartoli de Tuderto die* XXVII. *Iunii anni* CIↃCCXCIII., *cum Universitas Castri Iani congregata in Platea dicti Castri constituit Aldrovandinum Silvestri de dicto Castro in Syndicum ad declarandum terminos inter Territorium dicti Castri, & Comitatum Tudertinum ad tramites Desiderianae Termi-*

(a) In nõie Dñi am̃. hoc est exemplum cuiusdam scripture invente in quodã folio carte inter alias scripturas Dñi Episcopi, & Episcopat. Tudertin. &c.

(b) Et ego Ioanninus quondam Dñi Bonifatii de Colazzon. filius Sacri Imperii Notarius sicut in dicto folio inveni, ita diligenter, & fideliter exemplavi, & registravi mandato, & auctoritate Dñi Sancti de Burgo Sancti Sepulchri Iudicis, & Vicarii Civitatis Tuderti per nobilem Virũ Dñm Iaconũ de Iaconis Potestatem dicte Civitatis sub ann. Dñi millesimo ducentesimo octuagesimo primo indict.I. Sañ. Ecclesia Roman.Pastore vacante die XXI. mensis Febr. in Palatio dicti Communis Tudert. corã Dño Agatho Dñi Petri, & Iohannutio Dñi Thomassi test.

Terminationis; quemadmodum idem Notarius Franciscus Dñi Bartoli die XXVIII. *eiusdem mensis, & anni simile Instrumentum condidit, cum Massaronus Silvestri de Castro Monticuli nomine dicti Castri Terminationem hanc recognovit; quod ipsum denuo in charta pecudina excepit Iacobus Simeonis de Tuderto die* XV. *Novemb. anno* CIƆCCCXX. *Verum ut ad tempus veniam, quo Terminatio haec ipsa primum peracta est, iam patet ex anno* IV. *Regni Desiderii, quem ipsa praefert, ad annum Christi* DCCLXIII. *esse amandandam, quandoquidem Desiderius regnare coepit anno* DCCLX. *Ast nunc difficultatem creat Indictio* XIII., *quae laudato anno* IV. *copulatur, cum ea nimirum anno I., nempe Christi anno, quem diximus,* DCCLX. *decurreret; atque anno* IV. *Desiderii, qui fuit* VII. *Paulli Romani Pontificis, ac Christi* DCCLXIII., *Indictio I. haberetur. Nisi ad Notarii oscitantiam hoc anachronismum referas, nil aliud forte verosimilius excogites. Nonnulla de hac Terminatione attingit etiam Felix Ciattius Minorita Conventualis in Perusia Pontificia* (a)*; quod tu certe, qui es solertissimus Patriarum Antiquitatum promuscondus, nequaquam ignoras. Dum interim male audit Decretum Desiderii Italiae Regis, quod Viterbii prope Episcopales Aedes charactere Langobardico marmore insculptum prostat, quodque Felicianus Bussius in sua Viterbiensi Historia, tum Merula in Cosmographia, Gruterius in Inscriptionum Thesauro* (b)*, aliique bene-*

(a) Perugia Pontificia. *Lib.* III. *pag.* 114. In Perugia 1638. *Part.* IV. (b) *Pag.* CCXX.

benemulti protulerunt ; hoc nunc habeant eruditi eiusdem Desiderii Decretum finium regundorum Agri Tudertini , cui certe falsitatis notam nemo sanus inferre audeat . Tu interim bene vale , ALVI suavissime , meque amare perge .

Datis Romæ Kal. Iunii anno a Christo nato CIↃIↃCCLXXIII.

DEFI-

DEFINITIO FINIUM
AGRI TUDERTINI
EX AUCTORITATE
DESIDERII REGIS LANGOBARDORUM.

TEMPORIBUS Domini Pauli Pontificis, & Univerſalis Papae Sanctiſſimi, & Deſiderii Regis Longobardorum definitio iſta facta eſt per miſſos eorum Tebaldo ſcilicet, atque Tupno (a) finis cauſae, vel deciſionis, qualiter definierunt inter Comitatum Tudertinum, atque Spoletanum, ſive Bevanatum, necnon & Aſiſinatum, & Peruſinum. Fines, & deciſiones hae ſunt per loca, vel ſigna qualiter ab antiquis monſtrata ſunt, & per ſancta Dei Evangelia firmata, fines, vel ſigna, quae percurrunt per cacumen montium rectum in Poiolo; deinde venit in Lacum mortuum, & per

(a) *In altero exemplari legitur* Tippo.

cacumen montis, qui nominatur Martanus (a), & rectum in cerqua designata in ipso monte in loco, qui nominatur Iane, & rectum in Puleam (b), & deinde transit Puleam, & rectum in Petra Mascarana, & rectum in Petra Cupa, deinde in ipso termino, qui est in Colle de Viati, deinde quo vadit per fines, & limites, & terminos, & signa super ipsam Massam, quae nominatur Paciliano (c), quo va-

(a) *Civitas Martana, olim inter Massam, & Aquaspartam, Dioecesis Tudertinae Oppida.*

(b) *Flumen Pulia, vulgo* Puglia. *De eo vid. & adnot. sequentem.*

(c) *Pacilianum, locus in Valdoppio, seu Valle Olpii. Ibi apud dirutos muros Monasterii S. Viti olim reperta est Inscriptio lapidi insculpta, qui in calcem dein coctus fuit. Quare hanc habe heic exscriptam:*

M. VLPIVS
M. F. CLV
.... ARMVS
.... TVDER
MIL. COH. XIII
MIL. ANN. VII
VIX. ANN. XXV

Forte Vlpia gens fundi domina Valli nomen dedit, littera V dein in O conversa. Pertinet ad hunc locum Instrumentum quoddam, cuius apographum olim erat apud Iob. Bapt. Guazzaronium Tudertinum, atque sic se habet: In

vadit in Fontana Plotina (a) per ipsa

Ff 2 Flu-

In nomine SSĩnae Trinitatis. Anno ab Incarnatione Dñi millesimo nonagesimo septimo die x. de mense Madio, Indictione quinta, regnante Dño Enrico Imp. Augusto. Manifestus sum ego Guido filius Boncontis Comes qui professus sum ex natione mea lege vivere Longobardorum, quia pro redemptione anime mee, & Baldine matris mee karissime offero libere, & perpetualiter tibi D. Bonifatio Preposito Ecclesie Sancti Viti, & Feliciani de Valle Olpii in Comitatu Todertino decem modiola Terre cum Casalenis que habeo in dicta Valle Olpii prope flumen Pulee, sedimina (1) de Vitiano, & Ruam (2) de Collemedio, ponendo hanc stantiam (3), quod Monachi dicte Ecclesie recordentur mei, & anime dicte matris mee in eorum precationibus quotidianis. Et ego Guido Comes hanc cartulam scribere feci. Donatus filius Benigni de Colazone, & Pascutius filius Simonis de dicto loco rogati sunt testes. Et ego Oddo Iudex, & Notarius hanc cartulam rogatus scripsi, & complevi, & dedi.

(a) *Fontana Plotina, forte Fons, qui mill. 1. cum dimidio abest a Pacilliano in finibus Agri Tudertini, & Perusini inter Castra Canalicchii Tudertinorum, & Castellionis Perusinorum* pro-

(1) Sedimina *sunt planities, & loca a fluminibus relicta.*

(2) Rua *via publica in Civitate, vel Oppido.*

(3) Stantia *pactum, ordo, decretum. Iacobus Passavantius*: secondo lo stanziamento dell' Evangelio &c. *Vid. Du-Cangii Lexicon.*

Fluminea (a) ad Cerrum (b) designatum cintatello per ipsa Fluminea, & terminos iuxta Massa Sane (c), quae nominatur Casalina, & rectum in Sanctum Laurentium (d). Hae sunt fines Comitatus Tudertini, quae factae sunt tempore Sanctissimi Papae Pauli supradicti, & magni Regis Desiderii Longobardorum, anno IIII regni eius, Indictione XIII. Ego Tebaldus,

prope Vallem Mortellam. In Monumentis Archivi Tudertini saeculi XIII. nominatur Fons Basli apud Ecclesiam S. Mariae Vallis Mortellae, quae nunc diruta est, etsi exstent vestigia.

(a) *Via Fluminea, vel Flaminia tempore Longobardorum quaelibet via publica dicebatur, quae Romam duceret. Via prope Casalinam, & dirutum Hospitale, & Templum S. Laurentii XXIII. mill. pass. dissita est a Via Flaminia vetere Carsulana.*

(b) *Ecclesia S. Martini de Cerro iam diruta, quae dein Podii dicta est, quaeque erat sub Castro Castellionis, ubi nunc Turris, quae est Clericorum Regul. Barnabitarum Perusiae.*

(c) *Massa Sane, aliter Scine, est in loco prope Derutam Oppidum, ubi in finibus Perusiae, & Tuderti anno CIƆIƆCXXI. effossus est lapis terminalis, qui per transversalem lineam respondet alteri lapidi Collis Larini.*

(d) *Hoc Templum sub Ripablanchia ab Occidente Agrum Tudertinum a Perusino dividebat.*

dus, & Tupno (a) missi Dñi Desiderii brevem decisionis fieri iussimus. Testes Lupo (b), Ilpidius (c), Aldimbrandus de Civitate Spoletana iuraverunt. Uvo de Frud (d), Ilbado de Bevania, Guidifridus, Insualdus (e) de Asisio, Lupardus (f), Platius, Ianna Iudices Tuder., Petrucci Agati (g) de Civitate Perusina iuraverunt. Scripta per manus Pascasii Diaconi Sanctae Tudertinae Ecclesiae.

Ff 3 *STLLO-*

(a) *Aliter* Tippo.
(b) *Aliter* Lippo.
(ç) *Aliter* Ypidus.
(d) *Aliter* de Funda.
(e) *Aliter* Ysualdus.
(f) *Aliter* Lupandus.
(g) *Felix Ciattius Par.* IV. *lib.* III. *Perusiae Pontificiae legit, & interpretatur haec nomina* : Paoluccio di Agato, *o* Agatone, *ut Paullucciae genti Perusinae palpum faceret, sed duo exemplaria, quae nos tractavimus, non aliter habent, quam heic expressimus.*

SYLLOGE
INSCRIPTIONUM VETERUM
ANECDOTARUM.

GABRIELI . LANCELLOTTO . CASTELLIO
PANORMITANO
PRINCIPI . TVRRIS . MVTII
VIRO . NOBILITATE . SAPIENTIA
CETERISQVE . VIRTVTIBVS
VNDIQVE . CLARISSIMO
DE . PATRIIS . ANTIQVITATIBVS
NOVA.COLLECTIONE.VETERVM.INSCRIPTIONVM
SICILIAE . ET . OBIACENTIVM . INSVLARVM
SPLENDIDE . ET . ERVDITE . PERACTA
ET
PHILIPPI . PARVTAE . SICILIA . NVMISMATICA
EMENDATIONIBVS . ET . ADDITAMENTIS
SCIENTER . ET . ACCVRATE . INSTRVCTA
LONGE . BENEMERITO
IOHANNES . CHRISTOPHORVS . AMADVTIVS
OB . INLVSTRIA . IPSIVS . MERITA . ET . AMOREM
ERGA . SE
SYLLOGEM . INSCRIPTIONVM . VETERVM
ANECDOTARVM
LIBENTI . MVNERE . DD

INSCRIPTIONES VETERES.

I.

In Horto ad S. Severae, ubi erat vetus Alſium.

SOLI . IVVANTI
L. VOLVMNIVS
HORATIANVS
SODAL. AVG. PRAETVRI

Exſcripſit Caietanus Torraca cl. Medicus Centumcellenſis.

2.

Ibidem in Aedibus publicis.

ASCLEPIO . SALVTARI . AVG. SACR
IN . HONORE (ſic) . PATRIS . PIRGENSIS
L. VOLVMNIVS . CARVS . DE . SVO . FECIT
LOCVS . ATTRIBVTVS . EX . D. D

Exſcripſit idem.

3.

Capranicae in Vinea.

STATAE . AVGVSTAE
MATRI . SACRVM
OPISTERNIA . Q. L
ACRIS . POSVIT

Exſcripſit Vir cl. Proſper Petronius otio Autumnali anni 1772.

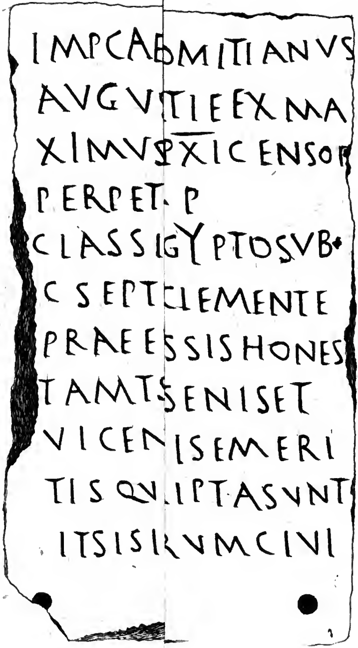
Ro-

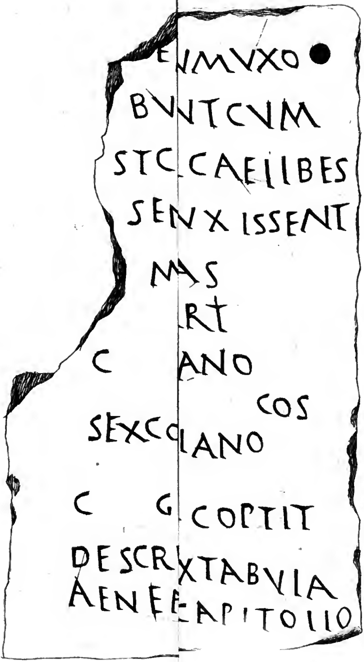
4.

Romae Honestae Missionis Tabula aenea olim apud cl. Praesulem Ios. Simonium Assemanium, qui Thebis anno 1735. *ipsum ab Aegyptio Mercatore emit, nunc apud cl. Praesulem Stephanum Evodium sororis filium, cuius singulari beneficio, ac liberalitate etiam Tabulas aere caelatas ad autographi fidem heic exhibemus.*

IMP. CAESAR. DIVI . VESPASIANI . F. DOMITIANVS
AVGVSTVS . GERMANICVS . PONTIFEX . MA
XIMVS . TRIBVNIC. POTESTAT. V. IMP. XI. CENSOR
PERPETVVS . COS . XII . P . P
CLASSICIS . QVI . MILITANT . IN . AEGYPTO . SVB
C. SEPTIMIO . VECETO . ET . CLAVDIO . CLEMENTE
PRAEFECTO . CLASSIS . ITEM . DIMISSIS . HONES
TA . MISSIONE . EX . EADEM . CLASSE . SENIS . ET
VICENIS . PLVRIBVSVE . STIPENDIIS . EMERI
TIS . QVORVM . NOMINA . SVBSCRIPTA . SVNT
IPSIS . LIBERIS . POSTERISQVE . EORVM . CIVI
tat EM . DEDIT . ET . CONVBIVM . CVM . VXO
ri BVS . QVAS . TVNC . HABVISSENT . CVM
e ST . CIVITAS . IIS . DATA . AVT . SI . QVI . CAELIBES
es SENT . CVM . IIS . QVAS . POSTEA . DVXISSENT
du MTAXAT . SINGVLI . SINGVLAS
A . D . XIII K. MART
C . SECIO . CAMPANO
SEX. CORNELIO . DOLABELLA . PETRONIANO COS
C. GEMELLO . CRONI . F. COPTIT
DESCRIPTVM . ET . RECOGNITVM . EX . TABVLA
AENEA . QVAE . FIXA . EST . ROMAE . IN . CAPITOLIO

In

IMPCADMITIANVS
AVGVITIEEXMA
XIMVSPXICENSOR
PERPET P
CLASSIGYPTOSVB
C SEPTCLEMENTE
PRAEESSISHONES
TAMTSENISET
VICENISEMERI
TISQVIPTASVNT
ITSISRVMCIVI

ENMVXO
BVNTCVM
STC CAEIIBES
SENXISSENT
MAS
RT
C ANO
COS
SEXCQIANO
C G COPTIT
DESCRXTABVIA
AENEEAPITOIIO

In Fastis ad annum Christi 88. habentur:

Imp. T. Fl. Domitianus XII. & *Cos*
Ser. Cornelius Dolabella

Quare C. Secius Campanus, qui heic habetur, fuit Cos. suffectus. Tum Cornelium Dolabellam instructum praenomine SEX*ti* heic habemus, non SER*gii*, ut in editis Consulum Fastis occurrit. Donum hoc Civitatis, & ius conubii (sic enim, non *connubii* constantissime habent omnia huiusmodi Monumenta) indultum est a Domitiano Augusto C. GEMELLO. CRONI. F. COPTIT*ae*, nempe Aegyptio; siquidem, ut castigate loquamur, *honesta missio* dici non potest beneficium hoc, quod non dimissionem ab exercitu, & a militia portendit, sed novum, ac diversum privilegium omnino est, quod nimirum iis militibus, qui iam ipsam missionem obtinuerant, indulgetur. Hoc iam observaverant eruditissimi Academici Herculanenses To.I. Aeneorum Monumentorum Herculanensium in Praefatione pag. XXXIX., ubi duo similia Monumenta, unum scilicet Claudii Imp., alterum Vespasiani proferuntur. Ne mireris tamen, si in hoc nostro a tergo non apparet, ut in ceteris adhuc editis, VII. Virorum subnotatio, cum eadem veteri, tenacique rubigine obtecta sit, qua lectu impossibilis nunc omnino est; quamquam tamen arte, ardua licet, detegi possit, atque a nobis etiam forte exhiberi in altero horum Anecdotorum Volumine. Qui heic subnotantur, VII. Viros scriptores omnes iam milites

ipsos

ipſos hoc beneficio donatos cenſuerunt, laudati vero Academici cit. loco teſtes potius eſſe contenderunt, qui vel exemplaris legitimitatem, vel potius hominis αὐθεντείαν, cui privilegium concedebatur, integrarent; ſeptenarius ſiquidem numerus conſtans eſt in omnibus hiſce Monumentis, tum teſtis alicuius nomen in duobus etiam aliquando recurrit, ut iidem Academici obſervarunt. Eadem veteri rubigine obducitur etiam iterata ipſa huius Privilegii formula, quae exteriori parti huius noſtri, quod nunc exhibemus, Monumenti adſuitur, quae quidem nulla alia re differt, ut ex eius veſtigiis exſtantibus, & ex ceteris huiuſmodi iam editis Monumentis apparet, quam litterarum forma, & linearum ordine, ut proinde eam retegere, ut repetatur a nobis, nihil prodeſſe poſſit.

5.

Romae detecta ad Villam Marchionis Spadae, quae Serpentana dicitur, olim Clivus Serpentis, v. fere ab Urbe Lapide, citra Pontem Narſetis ad Anienem, Via Salaria anno 1767. menſe Decembri. Lat. pal. 2. $\frac{1}{4}$, alt. pal. 5. $\frac{3}{4}$

MAGNO . ET
INVICTO IMP
GALLIENO . PIO
FELICI . AVGVS
TO . SENATVS . FID
DEVOTI . NVMINI

MAIE-

MAIESTATIQ. EIVS
DICT. C. PETR. PODALIRIO
ET. T. AELIO. OCTOBRE. CV
RAG. T. TER. OCTOBRE

Exſcripſi ego ipſe anno ſubſequenti. Veteris Fidenarum Oppidi ſitum hic lapis deſignat, quod ſcilicet, teſte Dionyſio Halicarnaſs. lib.II., XL. ſtadia ab Urbe diſtabat. Caſtellum Iubilaeum; ubi exſtitiſſe Fidenas vulgo creditur, fere uno milliario diſtat ab hoc loco.

6.

Pars prima fragmenti primi veteris Legis, aere utrimque ſignatae temporibus Romanae Reipublicae, quae nunc exſtat ad Caſtrum Ambres dictum prope Oenipontem.

FECERIT . . . . . .
EANDEM . PROVI . . . . . .
QVIS . PRAETOR . LITIS . AE . . . . .
PEQVNIAM . EX . HACE . LEGE . . . .
EX . HACE LEGE . IVDICIVM . FIE . . . . .
AVOCARIER . IVBETO . NEIVE . A . . . . .
TRIBVS . INTRO . VOCABVNTVR . E . . . .
ESSE . VOLET . FACITO . VTEI . EA . OMNIA . . .
FVIT . FVERITVE . EX . LEGE . QVAM . L. CAL . . .
ERIT . QVVM . EIS . HACCE . LEGE . ACTIONEI . ESTO . . .
DE . CEIVITATE . DANDA . . . . . SEI . QVIS . EO . . .
CEIVIS. ROMANVS. EX. HACCE. LEGE. FIET. NEPOTES. QV . .
NIHILVM . ROGATO . DE . PROVOCATION . . . .
EIVS . MILITIAE . MVNERISQVE . POPLICI . INSV . . . .
PROVIN-

PROVINCIAM . HABEBITIS . VTEI
. . . . . IVM . FVIT . FVERITVE . EX . LEGE
. . . . . ANTEQVAM . EA . RES . . . . . .
. . . . SEI . . . .

7.

Pars prima fragmenti secundi eiusdem Legis.

IVDICIOVE . INTER
PRAETOR . QVAESTOR
EIVS . NOMEN . HAC . LEGE . DEFERA . . . . .
QVEI . VIVENT . EORVM . MAIOR
. CO . IVDICIO . HAC . LEGE CONDEMNAT
. . OMNIA . MERITA . SVNT . NEIQVI . MAGI . . .
. . . DEIDLERIT . QVOIVS . EORVM . OPERA . MA . . .
. . . O . VTRVM . VELIT . VEL . IN . SVA . CEIVITAT . . .
. . . VIS . ROMANVS . EX . HACCE . LEGE . ALT . . .
. . . CATIO . ERIT . ESSE . VEREOR
. . . EGRINO

Exſcripſit cl. Praeſul Ioſephus Garampius Archiepiſcopus Berytenſis, dum Germaniam peragraret anno 1762. Partes alteras primi, & ſecundi fragmenti veteris huius legis refert Gruterus pag.206. n.1., & 2., qui eam Agrariam vocat; ceterum variantia aliquot litterarum diſcrimina notari poſſent.

8.

In Vico Marani Dioeceſis Firmanae non longe a Cupra Maritima, nunc Ripa Tranſonis, fragmentum lapidis inventum anno 1768.

ORNETVR . DEDICATIONE . ARTOCREA
POPVLO . CVPRENSI . DEDIT

Com-

Communicavit Alexander Buttarius Patritius Auximas. *Artocrea*, ut monet Graeca vox, erat libamen ex carne, & farina.

9.

Romae in Vinea quadam, dextera manu exeuntibus extra Portam Capenam, in Ossuario rotundo invento initio Ianuarii huius anni 1773.

D. M
L. CORNELIO . LAETO . FILIO
DVLCISSIMO . QVI . VIX. AN
XVI. M. II. D. XXIIII. SER. CORNIFI
LAETVS . PATER . FEC

Exſcripſi ego ipſe.

10.

Ibidem in Oſſuario altero rotundo ſine operculo.

	Hoc eſt	
Θ. K		*D. M*
KAIKINAI		*Caecinae*
POΓATAI		*Rogatae*
HTIC . EZHCE		*Quae . vixit*
HT. IZ. M. ΓH. (ſic) H. KΔ		*An.xvII. m.III. d.xxIIII*
KAIKINA . EYHMEP		*Caecina . Evemer*
ΠATHP . EΘHKEN		*Pater . poſuit*

Exſcripſi ego ipſe.

 Ro-

11.

Romae apud nobilem Virum Abbatem Hieronymum Taninium Florentinum, Romae degentem. Lapis effossus in Vinea Ecclesiae S. Laurentii extra moenia.

Θ. K	Hoc eſt D. M
ΚΟΡ. ΑΛΚΙΒΙΑΔΗϹ	*Cor. Alcibiades*
ΠΑΤΗΡ. ΚΑΙ. ΜΗΤΗΡ	*Pater. & . Mater*
ΧΡΗϹΤΗ. ΑΛΚΙΒΙΑ	*Chreſte. Alcibia*
ΔΗ. ΤΕΚΝΩ. ΖΗϹ	*de. Filio. vix*
ΕΤΗ. ΙΒ. ΜΗΝ. Β	*Annos. xII. men. II*
ΗΜΕΡΑϹ. ΚΖ	*Dies. xxvII*

12.

Romae in Suburbano nob. Viri Comitis Alexandri Gallettii Rom. extra Portam Collinenſem, quae nunc Caſtelli dicitur.

D ❧ M ❧

P. AELIO. P. F. PALATINA. CLARO
EQVO. PVBLICO. EX. ORNATO. AB
IMP. ANTONINO. ET. VERO. AVG
QVI. VIXIT. ANNIS. XXI. M. XVII
PECVLIARIS. AVG. LIB. PATER
FECIT
SIBI. ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQ. POSTERISQ
EORVM

13.

Ibidem.

IN F. P. VII — VI. (ſic)
D. DAPHNE. VIXIT. M
M. VI. D. B. X
ANN. X. FECIT. EVNVS. CAB

CILI.

CILI . SILVANI . ACTOR . FILI
AE . PIENTISSIM . ET . SIBI . ET
CONIVGI . SVAE . LIB. LIBER
TABVSQVE . ET . AD . QVEM . EA
RES . PERTINEBIT

14.

Romae in praegrandi ſaxo litteris uncialibus, & pulcherrimis apud Marmorarium ante Eccleſiam S. Pudentianae.

I VNIAE . L. F . HISPANIENSI
SIBI . ET
V ERGILIAE . FILIAE . SVAE

Exſcripſi ego ipſe IV. Nonas Octobris ann. 1772.

15.

Romae in Coenobio S. Honuphrii, in urna marmorea, quae nunc pro Aquario adhibetur.

D. M
AVR. STRATONICENI
FIL. B. M. Q. V. ANN. VII
MEN. V. DIE . XXV
AVR. EVTYCHES . ET
FL. FELICLA
PARENTES

Exſcripſi ego ipſe a. d. XIV. Kal. Aprilis huius anni 1773.

16.

Romae in Vinea quadam, dextera manu exeuntibus extra Portam Capenam, in Tabula marmorea inventa Ianuario mense huius anni 1773.

D. M

L. ANTISTIO . ALEXAE

L. ANTISTIVS . DIADVMENVS

PATRONO ET . PATRI . BENE

MERENTI . ET . SIBI . ET . SVIS . POSTERIS

QVE

Exscripsi ego ipse.

17.

Romae in Suburbano Gallettio extra Portam Collinensem.

D. M

ATEIAE . REGILLAE

C. ATEIVS . PHLEGON . FIL

MATRI . DVLCISSIMAE

ET . T. CLAVDIO . RESTITVTO . PATR

CONIVGI . EIVS . CVM . QVA . VIX. ANN. XXX

SINE . VLLA . QVERELLA . ET . LIBERTIS

LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EORVM

FEC. H. M. D. M. A

18.

Ibidem.

T. FLAVIO . AVG. LIB

CRESCENTI . TABVLAR

BVRRIANO . ACEPTVS

ET . IOCHIVS . FRATRES . ET

FORTVNATA . ET . EVSTATVS

PATRONO . ET . SIBI

Ibi-

19.

Ibidem,

D. M

SERTORIO . SECVNDO

OPTIONI . COH. I . PR. 7. RENNI

VIX. ANN. XXX. L. SERTORIVS

MARCELLVS . FRATRI . CARISS

ACCEP. LOC. AB . ACONIO . SEVERO

P. IN ARCA . ET . VERNE

20.

Murli in Agro Perusino ad radices Montis Tetii, ubi est Ecclesia S. Savini, Cippus effossus, alt. pal. 3.½, lat. pal. 1.⅓

D. M. S

L. SILIO . SEVERO

C. SILIVS SABINVS

FRATRI

OPTIMO . ET

PIISSIMO

FECIT

Communicavit Franciscus M. Galassius Bonon., Monachus Casinen., Prior Ecclesiae S.Constantii Perusiae.

21.

Romae apud Abbatem Hier. Taninium. Lapis effossus in Vinea Ecclesiae S. Laurentii extra moenia.

D. M

C. OCLATI

EVOPI . VIXIT

ANNIS . XXIIII. NIGRI

NVS . FRATER
BENEMERENTI
FECIT

22.

Romae in Cippo apud cl. Virum Ioh. Ludov. Blanconium Saxoniae Electoris Oratorem.

D. M
CLAVDIAE
Urceolus PREPONTIDI Patera
M. V. V. CONIVGI
BENEMERENTI
F. C

Exſcripſi ego ipſe.

23.

Romae apud Abb. Hieron. Taninium. Lapis effoſſus in Vinea Eccleſiae S. Laurentii extra moenia.

D. M
L. LVCRETIVS
AGLAVS . VALERIE
ANTONE . COIVGI
B. M. FECIT

24.

Romae apud eumdem. Lapis effoſſus ibidem.

Θ. K	Hoc eſt. *D. M*
ΑΛΟΙΠΟC . ΡΟΔΗ	*Aloepus . Rhodae*
ΙΔΙΑ . CΥΜΒΙΩ	*Suae . Coniugi*
ΜΝΕΙΑC . ΧΑΡΙΝ	*Memoriae . cauſſa*
ΕΖΖΗCΕ . ΕΤΗ . Λ	*Vixit . annos . XXX*
CΥΝΕΒΙΩCΕ	*Fecit . ſecum*
ΕΤΗ . ΙΖ	*Annos . XVII*

Ro-

25.

Romae apud eumdem. Lapis effossus ibidem.

D. M. S
BASSAEO . PAEDERO
TI . CONIVGI . DVL
GISSIMO . BASSEA . IV
LIA . B. M. F

26.

Romae in Vinea quadam, dextera manu exeuntibus extra Portam Capenam, in Tabula marmorea, litteris sequioris aetatis, inventa mense Ianuario huius anni 1773.

D. M
NICEROTI ❧
MEDICO ❧
TYCHE . CONIVNX
BENEMEREN
TI . FECIT . QVI
VIXIT . ANN. XIII (sic)

Exscripsi ego ipse. Forte legendum *Ann. LXIII.*, aut *XLIII.*, qui enim haberi potest & Medicus, & Maritus annorum *XIII*?

27.

Ibidem in Urna referta ossibus, ornata capitibus arietinis, encarpis, aliisque, & instructa operculo cum foramine pro libationibus.

LAMYROBASCANTI
AVG. LIB. AB . EPISTVLIS
DOMITIA. NEREIS
CONIVGI . OPTIMO

Exscripsi ego ipse.

28.

In Villa Spadia, Serpentana dicta, extra Portam Salariam lapis inventus anno 1767.

D.

L. GRATIO . PR . . . .

EQ. R. Q. V. ANN. X . . . .

D. X . . .

CAESONIA . . . . .

CONIVGI . IN . . . .

BENE . MER . . . .

VIVAE

Exſcripſi ego ipſe. Lege: *Equiti . Romano . qui : vixit &c.*

29.

Romae extra Portam Aureliam prope S. Pancratii Aedes, ad oſtium Vineae, quae inſcribitur Franciſci Ancidonii.

DIS . MANIBVS .

C. TREBIO . NERMAE

LICTORI

TREBIA . TEMIS

CONIVGI . SVO

BENEMERENTI

FECIT

ET . SIBI

Exſcripſi ego ipſe menſe Maio anni 1770.

30.

Romae ap. Abb. Hier. Taninium lapis repertus an. 1766.

DIS . MANIBVS . TI. IVLIO . GRATO

FECIT . IVLIA . ORMAE . BENEMERE

COLLIBERTO . SVO . MEMORIA . ALCONI

Ro-

31.

Romae in Suburbano Gallettio extra Portam Collinensem.

CICEREIAE . FELICVLAE
LIAE
C. CICEREIVS . SECVNDVS . L
HOMO . INFELICISSIMVS
QVI . TALE . PVELLA . CARET

32.

Romae in Villa Bravetta Marchionum Bichiorum Senensium extra Portam Aureliam.

DIADVMENVS
AVG. LIB
A. RATIONIBVS
ANICETO . LIB

Exscripsi ego ipse otio Autumnali anni 1768.

33.

Romae repertus lapis in Vinea extra Portam Capenam hoc anno 1773., nunc in Ambulacro Aedium Vaticanarum.

D. M
T. FLAVIVS . HERVETVS
FECIT . SIBI . ET
FLAVIAE . AELIANE
FILIAE . KARISSIMAE
ET . CONLIBERTIS . SVIS
POSTERISQVE . EORVM
P. P. ᴗ ᴗ . ET . T. FL. PHILETVS . C. S. P. P. ᴗ ᴗ
ET . T. FL. EPITYMETVS . C. S. P. P. ᴗ ᴗ

Vide

Vide unciarum figuras. Siglas P. P. lege *Pro Parte*, & *C. S. Communi Sumptu*.

34

Romae in Vinea Montis Caelii lapis repertus hoc anno 1773.

. . . .
. . . . ENE
AVG. N. VERNA . FECIT . SIBI
ET . AELIO . ANTHO. AVG. LIB
P. P. STRVCTORVM . CONIVGI . BENE
MERENTI . CVM . QVO
VIXIT . ANNIS . XX

Communicavit Vir cl. Andreas Iohannettius Abbas Monachorum Camaldulensium S. Gregorii in Clivo Scauri.

35

Romae in Hortulo ad Aedes Corsiniorum Principum Transtiberim.

DIS . MANIBVS
PLOTIAE . PRIMIGENIAE
P. PLOTIVS
HERMES . LIB. SVAE
BENEMERENTI
FECIT

Exscripsi ego ipse.

Ro-

36.

Romae apud Abb. Hier. Taninium. Lapis effossus in Vinea Ecclesiae S. Laurentii extra moenia.

D. M
IVLIAE
SOTERIDIS
V. A. VIIII. M. VIII
IVLIVS . CLARVS
ET . IVLIA . NICE
PATRONI
ALVMNAE
CARISSIMAE
FECER

37.

Romae in Suburbano Gallettio extra Portam Collinensem.

D. M
TI. CLAVDIVS
EVANGELVS
CONPEDAGOGI
IAE . (sic) SVO . F

38.

Ibidem.

C. VIBIO . FRONTONI
VIATORI
QVAESTORIO . AB . AERARIO

Ibi-

39.
Ibidem.

D. M
EVTYCHIA *e . col*
LEGIVM . M *ai* . . .
ET . MINO *r* . *quae*
SVNT . IN . *domo*
SERGIA*e* . *L . F. Paul*
LINAE

40.
Ibidem.

D. M.
HILARO . AVRIFICI
COLLEGIVM . QVOD . EST
IN . DOMO . SERGIAE . L. F
PAVLLINAE . ITEM . CO . . .
EX . DOMO . EADEM . I . . . . .
VIXIT . ANN. XXX. P . . . .
CVRANTIBVS . . . .
DORCAT . . . .

41.
Romae apud cl. Virum Ioh: Ludov. Blanconium Saxoniae Electoris Oratorem.

In Cippo.

Q. POMPEIVS . PROCV
LVS . ET . AEGNATIA
FORTVNATA . SIBI . ET
Urceolus M. VERATIO . MATV Patera
TINO . MIL. COH. IIII
PR. 7. ATTI . BENEME
RENTI . DE . SE . QVI

Sic desinit. Exscripsi ego ipse, *Ro-*

42.
Romae in Suburbano Gallettio.

FLORENTIVS . FELIX
AGNEGLVS ☧ DEI

43.
Ibidem.

	AVRELIVS ☧ ERACLIVS . MATRI
FLOR	SVE . BENEMERENTI . IN . TITVLV. ISCRISI
AINP	CLAVDIVS. VICTORINVS. CONIVGE. SVAE.AMATIS
ACE	SIME. CVM. QVE. ANNIS. XII. BENE. BISSIT. MECV ☧
	ANNIS. BISSIT. XIϚII. KL. DECEMBE. DEFENTA.EST

44.
Ibidem.

COMINIO . MAXI
MO . EVOCATO . COHO
RTIS . X. VRBANAE . QVI . DE
POSITVS . EST . DIE . XV. KAL. MART

45.
Romae apud Abb. Hier. Taninium. Lapis effossus in Vinea Ecclesiae S. Laurentii extra moenia.

☧

AETERNA . DOMO . REQVIESCIT
FLORENTINA . INNOCESNE
QVAE . VIX. ANNO . VNO . M. X
DEP. V. KAL. AVG. IN . PACE

Ibi-

46.

Ibidem.

BENEMERENTI . ET
INNOCENTI . LEAE
QVAE . VIXIT . ANNOS
XI. M. X. DIES XX. DEP
VI. KAL. FEB. VALENTINI
ANO . III. ET . VALENTE . III

Consulatus hic incidit in annum Christi 370.

47.

Romae in Cavaedio Domus Marchionis Rondininii.

ΕΝΘΑΔΕ	Hoc est:	*Heic*
ΚΟΙΜΑΤΑΙ		*Iacet*
ΑΡΤΕΜΙΔΩ	Pueri	*Artemido*
ΡΑ . ΕΝ . ΕΙ	trocho	*ra . in . pa*
ΡΗΝΗ	ludentes	*ce*

Exscripsi ego ipse.

48.

Romae in Suburbano Gallettio.

ΜΝΗCΘΕΙΗC . ΑΓΑΘΗ . ΨΥΧΗ . ΓΕΡΜΑΝΙΚΕ
ΗΛΙΚΙΑΣ. ΤΡΙΕΤΗC. ΚΑΙ. ΜΗΝΩΝ . Δ̄.ΕΝΘΑ.ΔΕ. ΚΕΙΤΑΙ
ΕΠΟΙΕΙ . ΤΗΝ . CΤΗΛΛΗΝ . CΥΝ . ΤΗ . ΠΡΟΤΟΜΗ
ΜΝΗΜΗC . ΧΑΡΙΝ . CΤΡΗΝΙΟΝΟC . ΕΦΙΛΗCΑ

Hoc est:

Recorderis . bona . Anima . Germanice
Aetatis . triennis . & . mensium . x. hic . iacet
Faciebat . cippum . cum . Protome
Memoriae . caussa . Strenionus . dilexi

Ibi-

49.

Ibidem.

ΗΡΑΚΛΙΤΟϹ . Ο . ΘΕΟΦΙΛ
ΕϹΤΑΤΟϹ . ΕΖΗϹΕΝ . ΕΤΗ
ΓΑΡΑ. ΗΙ. (sic) ΓΕΝΟϹ . ΗϹΕΝΗΜ
ΡΙΒ . ΤΕΛΕΥΤΑ . ΓΡΟΙΑ . Κ. ΜΑΙ
ΓΙΩ . ΚΑΙ . ΓΟΝΤΙΑΝΩ . ΥΓΑΤΡ
ΞΑΝΘΙΑϹ . ΓΑΤΗΡ . ΤΕΚΝΩ . ΓΛΥΚ
ΥΤΕΡΩ . ΦΩΤΟΣ . ΚΑΙ . ΖΟΗϹ

Hoc eſt:

Eraclitus . Deiami
ciſſimus . vixit . annos
plus . minus . VIII. (vel *X.*, vel *XVIII.*) *genus . . .*
. . . Obiit . pridie . K. Maii
Pio . & . Pontiano . Cos
Xanthias . Pater . Filio . dul
ciori . luce . & . vita

Conſulatus hic incidit in annum Chriſti 238. Vid. Pagium ad Baronium To. I. pag. 220.

50.

Romae apud Lapicidam in via Iulia.

ΚΥΡΙΑΚΗ . ΖΗϹΗϹΕΝ . ΘΕΩ . ΕΥΜΟΙΡΙ

Hoc eſt:

Cyriaca . vixit . Deo . bonae . ſortis, vel *boni . fati*

Exſcripſi ego ipſe.

FINIS TOMI PRIMI.

EXCVSVM . ROMAE
CVRANTE . GREGORIO . SETTARIO . BIBLIOPOLA
AD . INSIGNE . HOMERI
IN . PERVIGILIO . BEATISSIMORVM
PRINCIPVM . APOSTOLORVM
PETRI . ET . PAVLLI
ANNI . CIϽIϽCCLXXIII
REGNANTE . GLORIOSISSIMO
ROMANO . PONTIFICE
ET . EPISCOPO . OECVMENICO
CLEMENTE . XIV
QVI. MVLTIS. ANNIS. VIVAT. FLOREAT. IMPERET
PONTIFICATVS . EIVSDEM . ANNO . V